

**Móricz Zsigmond**

# **A nap árnyéka**

*(Az „Erdély-trilógia” harmadik része)*

## **Első könyv**

## [I]

A fejedelemasszony trónszékén ül, és a török követeket fogadja.

Már megszokta hat év alatt, ha a Princeps távol van, a Principessának kell magát kitenni a szemek kíváncsiságának.

Háttal ül az ablaknak. Már azt is megszokta, hogy a fényesség akkor is a Fejedelemre hull, ha ő szinte elégeti magát azzal, hogy merően szembenéz a nappal.

Ül némán a magas trónusán. Fehér arccal és méltósággal. Mellette tanácsurak vannak hárman. Élükön a Fejér megyei főispán, Kemény Boldizsár úr, aki a fejedelem és a kancellár távollétében meg van bízva, hogy a kancellári dolgokat intézze. A fejedelem Kolozsvárig ment a követséggel, mikor a fényes követség elindult Nagykárolyba. Hat főkövet találkozik ott a császár és király másik hat főkövetével. Hiszen béke van, háborúnak még kis szele sincs, az az egy hiányzott még, hogy a bécsi király felséges címmel fogadja valahára a fejedelem követeit. Most ezt a felséges titulust hozták onnan fejülről, és a fejedelemasszony lassan megnyugoszik lelkében...

Míg a török követek hosszadalmas beszédeiket elmondják s az ajándékokat kiterítik, ő csak arra gondol, hogy a hű Okolicsányi a követséggel talán már be is ért Károlyba, és talán már saját szemeivel látja a nagy házat, a kastélyt és a nagy kertet, az ő gyermekkorának tündéri világát.

Lehunyt szemét, és szinte látja ő maga is. Úgy látja, ahogy nevelőanyja, a kemény Perényi Erzsébet idejében látta. Okolicsányi látja a kedves nagykárolyi kastélyt, a gazdag s nagy kertet. Ott enyhébb az idő, már a fű zöld, és a kedves tavaszi napfényben a kis libák kibújtak a tojásból, a zsenge fűvön pipiskednek.

Vajon a sógornője, Barbara, van-e oly jó gazdasszony, mint nevelőanyja, Perényi Erzsébet volt?... Akkor ott már húsvétra százával kellett lenni kiscsibének, kiskacsának, kislibának... A béresasszonyok az ágy alatt kosarakban költették kotlósokkal... Igaz, még húsvét is messze van... Vajon hogy teleltek a nagy citrusfák?... Az oleánderek a pincében nem fagytak-e el?... S egyáltalán, megvannak-e még az oleánderfák, miknek messze földről csudájára jártak nyáron, mikor gazdag piros és fehér virágokkal nyíltak... Ott járt az elméje a károlyi udvarban, és mindent látott, mindenre emlékezett. Kis brassai ványolt fejér gyapjúszoknyácska volt rajta, ingváll, de fején mindig volt illendő párta s ez mutatta, hogy úri kisasszony, akinek kezet csókoltak a jobbágnék és áldották minden lépését... Erzsébet nyanya szigorú volt, s neki kulcsok csörögtek a köténykéjén, mert ő volt megbízva vele, hogy kiadjon a granáriumból... Majd megjő Okolicsányi, s mesélni fog... Mindent el fog mondani, amit látott...

Vajon kiadják-e Okolicsányinak az ő móríngjából, ami még ottmaradt, a két kis perzsaszőnyeget, s az arany- s ezüstmíveket...

Fájdalmasan mosolyodott el... Nem oly szegény ő, ha fejedelemmé is!... Még mindig van öröksége atyjáról s anyjáról... Mert csak azt tekinti magáénak... És nem a dévai, hunyadi, szászvárosi uradalmakat: már övé az egész Maros-mente, de csak kis szőnyegen búsul, megadják-e? Ez csak olyan fejedelmi káprázás, ha hiszem, van, ha nem, nincs, de a két kis szőnyeg az ő tisztas öröksége... Harmincöt forintért vették annak idején, s ő megizente, hogy a harmincöt forintokat kész-örömmel kifizeti érték.

A török követek nagy tisztességgel térdet-fejet hajtottak s az óriási szőnyegen, mit ezer aranyért hozatott a fejedelem neki, előresétáltak, mélyen meghajtott fővel, előtte leborultak, s megcsókolták az ő bársonycipellőjét.

Szerette volna elkapni előlük, hogy meg ne érintsék.

De már megszokta, hogy neki hivatalja van. Neki itt kell ülnie, és az ország nevében hallgatnia...

Ám alig várja, hogy visszavonulhasson a maga szobáiba és levethesse a nehéz arany köntöst és felvehesse a hamuszürke ruhát. Utóbbi években már csak hamuszín ruhákban tudott élni, ha nem volt itthon a fejedelem, vagyis csaknem mindig...

Körülnézett a teremben. Az ajtó előtt négy újrúhás katona állott, s előttük egy fényes úri hadnagy. Testőrök. Mint pávakakasok.

Asztala mellett fekete deák, kancellista, szekretárius, feketén, mint egy setét holló.

És a Fejér megyei főispán, Kemény uram, nagy, földig érő köpenyegben, mint a bálvány.

Az ember mindent megszokik... Nem lehet azt mondani, hogy terhesnek találja ezt a sok ceremóniát. Kötelességének tekinti, s ezzel, vélte, hozzájárul a fejedelem munkájához.

- Nagyságos asszonyom - hajolt felé Kemény, mikor a törökök elmentek -, még egy ember vagy, ki levelet hozott Nagyságodnak Váradról.

- Váradról - kiáltott fel a fejedelemasszony -, s váratnak engem?... Hozzák elem...

Kemény engedelmet kért, minthogy ez úgyis magándolga őnagyságának, kimehessen. A törököket kell kísérje.

Szó nélkül adja az engedelmet.

Egy egyszerű, halinas, zekés magyart hoznak be a testőrök.

- Honnan jössz?

- Váradról.

Ujjongó örömmel kérdi:

- Néném küldött?

- Az a.

- Kata néném?

- Ippeg hogy ü.

- Ó, hát akkor jól van, beszélj. Mint vagy az én szerelmes néném?

- Megvagy az maga illetibe.

- Mit izennek? Levelet nem küldenek? - s rámosolygott az emberre, aki legkedvesebb nénjétől és kedves sógorától jó... Boldog világból...

Az ember felel:

- Küldenek biz a.

- Add hát ide, nosza.

Az ember zekéje belső zsebébe kotorász, s kivesz egy darab vastag papirossat, ami úgy volt összehajtogatva, hogy kívül a méltósági címet még ráírhatták.

A fejedelemasszony nem engedte meg, hogy a szekretárius nyúljon érte, maga vette el és törte fel a pecsétet.

Nénjének írása volt belől. Nagy iromba betűk és olyan kaparásos írás, hogy nehezen lehetett olvasni. De ő, amint a betűket nézte, látta testvérnénjének munkás kezét, amely nem volt hozzászokva a betűvetéshez. Most is úgy írta azokat, ahogy odahaza Nagykároly várában tanulták a mestertől. Minden betű külön volt kicirkalmazva, és alig ragasztott egy betűt a másikhoz. Úgy voltak sorba a kedves, tarka betűcskék, ahogy a csirkék szóródnak el, ha sorba van vetve nekik a tisztabúza. Egyik szemben áll a sorral, a másik háttal neki, de azért mind egészséges, tiszta betű az.

A fejedelemasszony behajolt a levélbe.

Kint nagy fényesség volt és nagy meleg, azért az ablakon a fehér török bíborlepel rá volt borítva a világosságra, s félhomály volt a szobában.

Olvasta, olvasta a levelet, amely azzal kezdődött, hogy a hűséges és szorgalmas levélíró Istennek minden jószágát és áldását kérte az olvasóra, mármint az ő szerelmes öccsére, akit az Isten éltesen...

*Münk is szerelmes öcsém, megvagyunk egészséggel, Istennek jóvoltából, és vártuk a te szerelmes uradat az nagyhatalmú, méltóságos Bethlen Gábor fejedelmet, de bizony nem jött el bé hozzánk, pedig szóbeszédből hallottuk, hogy Kerekiben hálalt...*

Ennél a szónál a fejedelemasszony megsápadott, és vérét vesztette, és keze leesett az ölébe, és a nagy széken hanyatt dőlt és elájult, vérét egészen mintha elveszítette volna, s a levél kiesett a kezéből.

Egy percig nem is vette észre senki, hogy mi történt vele, csak akkor eszmélt fel a kancellista, mikor nem mozdult, hanem ráhanyatlott a szék hátsó fejtartójára a feje, és elomlott, mint egy viaszbab.

- Jézus, Jézus! - kiabált - hamar a vénasszonyt.

A másik percben már nagy sürgés-forgás volt, még a testőrzők is mind otthagyták a helyüket, pedig szigorú parancs volt, hogy nekik megmoccanni nem szabad, ha ég s föld összeszakad is, de hát nem több-é ég s föld szakadásánál, ha a fejedelemasszony egy szempillantás alatt egészen elhal, és minden eszméletét veszíti?

- Víz, vizet - kiabált fejvesztetten a kancellista.

A vénasszony már jött, futott a nagyságos asszony felé s annak fejét karjai közé véve, élesztgetni kezdte.

- Ó drágalátos, szerelmes galambom, ó idvezítő jó Jézusom, Mária anyám segíts...

Jöttek a szolgáló kisasszonyok, mint a csiripelő madarak, s körülroppentek a beteg nagyságos asszonyon és segítettek a jó Borkának, s úgy ahogy volt, bevitték a fejedelemasszonyt a belső házba, s ott letették az ágyra.

A kancellista szaladt a kancelláriára és kereste Kemény urat, mint ahogy keresték volna Péchy urat, ha itthon van, így Kemény úrnak jelentették, mi van a fejedelemasszony önagyságával.

Kemény úr megijedt - hiszen most hagyta el a fejedelemasszonyt, s akkor még semmi baja se volt -, ijedtében utánafutott, s bement hozzá az asszonyi szobába.

Ahogy belépett, a fejedelemasszony egy kicsit magához jött, s azt lehelte:

- Hol vagyok, gyermekeim, bizonyára a purgatóriumban, mert az én életemnek vége.

Evvel megint elalélt.

Kemény Boldizsár nem volt ilyenekhez szokva. Az ő felesége olyan egészséges volt, mint a pónyikalma, labdázni lehetett volna vele. Ő ennek nem doktora, ennek a betegségnek. Csak nézte hát a nagyságos fejedelemasszonyt, s igen meg volt rekedve nagy tanácstalanságában.

- Tholdynét - rebegte a fejedelemasszony.

Nem értették.

- Tholdynét - suttogta újra.

Híjták s tolták előbbre a vénasszonyt, Borkát, aki már igen öreg volt és süket: az csak ránézett asszonya szájára, s már tudta és szalasztott Tholdyné asszonyért, a főudvarmesternéért, aki az alházban a dolgozó lányokkal volt, s őket oktatta.

Kemény Boldizsár igen rossz helyen látta magát ebben az ágyasházban, s engedelmet is kért, hogy elmelessen, mi a gutának hívták őtet ide... Úgy vette, hogy kész az engedelem s el.

Már jött Tholdyné szemben, futva, mert szóltak már neki:

- Menjen kegyelmed öcsémasszony - mondta neki Kemény -, önnagyságát a rosszbetegség bántja.

Tholdyné nem szólt, sietett be, egész ki volt gyúlva vékony arcocskája, s a homlokán is nagy pirosság volt a rémülettől. Ahogy belépett, azonnal kiparancsolta a lányokat, s vizes ruhát készített elő.

A fejedelemasszony az ő gyengécske kezének simítására felemelte szempilláját, s oly erős hangon, amit nem is lehetett volna várni tőle, azt mondta:

- Ága... hol a fejedelem?

Tholdyné körülnézett, hirtelen azt hitte, itt van.

- Jó helyen, édes lelkem, nagyságos asszonyom.

- Jó helyen... jó helyen, úgye... jaj nekem...

És elkezdett keservesen sírni. Tholdyné nem tudott mit kezdeni, de azt mondta: már jól van, már sír...

De a sírás bizony hamar abban maradt, s a szegény fejedelemasszony szeme megüvegesedett, s pillantása szűrő lett, mint a Krisztus koronájának tövise.

- Jaj nekem, végem - kiáltotta. - Hol lakik az beste boszorkány, aki az életemnek gyilkosa?

- Báthory Anna? - suttogta Tholdyné.

Mintha nem egyformán tudnák, bár azóta semmi újabb hír felőle, amióta harmadéven hátrább szorította az agarakat a fejedelemasszony.

- Bihar vármegyében, Kereki falvában internálta önnagysága parancsa, mikor Tasnádot elvette tőle s neked adta, édes kegyelmes asszonyom.

A fejedelemasszony felszökött a vánkosokon, és egész erejéből sikoltott:

- Kerekiben, úgy-é, Kerekiben a dög.

Nem tudott mit felelni. Nem is sejtette, mi lehet a fejedelemasszony szívében.

- Kerekiben-é? Kerekiben... Jaj, Kerekiben van az én életem halála. Kerekiben van a megrontásom és a gyilkosságom.

- Ne öld magad, nagyságos asszonyom - szólt szelíden. - Azért küldötte ki az ország Erdélyből, Ágotáról, hogy messze legyen, s Kereki ide nagyon messze vagy.

- Ide messze - rikoltott a fejedelemasszony -, ide messze, de a fejedelemnek közel.

- A fejedelem önagysága is messze vagy, mert Kolozsvártól Kereki kétnapi járóföld lovon.

- Mi az annak, aki gonoszságban jár... Tudd meg, néném írja Váradról, hogy Kerekiben hált a fejedelem, és Váradra még be sem ment, pedig várták.

Tholdyné erre elnémult, és újabb rémülettel nézett a nagyságos asszonyra.

- Ember mondta?

- Nem mondta, néném írta... Betűiben olvastam, jaj nekem, jaj.

Ezzel újra elvetette magát, és oly csukló és görcsös zokogás tört ki belőle, hogy rettenetes volt látni is.

Tholdyné míg asszonyát becézte, s vizes ruhával fejét beborította, gondolkodott.

Báthory Anna, mikor megérezte a fekete levest, magától elköltözködött, ki Erdélyből. Szent Ágotáról Tasnádra ment, de ott annyira szem előtt volt, hogy aljas boszorkánykodása az egész országot fellázította. Élete is fertelmes hírű volt, mindenki tudott róla, hogy udvari szolgálóival fertelmeskedett, akkor a fejedelemasszony is sokat szenvedett tőle boszorkányságai miatt, s a fejedelem maga nem állhatta már a botránykozást, elvette tőle Tasnádot, s adta donációban feleségének, Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszonynak. Báthory Annát pedig internálta Kerekibe, a régi Bocskai-féle alvárhoz, mely szintén a Báthory vagyonaiba tartozott. Ott kiesett az útból, s azóta nagyobb csendességben is van a rosszféle. Mi történhetett már megint... A fejedelem, mikor a nagy követséget elküldötte Nagykárolyba, maga is elment velük Kolozsvárig... Hogy lehet az, hogy Váradot megkerülve ment volna Kerekibe... itt valami gonosz dolog van.

- Hol az ember? - kiáltott fel hirtelen a fejedelemasszony, aki oly csudálatos betegségben látszott lenni, hogy egyik percben semmi baja nem volt, s a másikban halott. - Hozzatok elő nekem azt az embert.

Aztán azt sikoltotta:

- S hol a levél?

Tholdyné a vénasszonyra parancsolt:

- Borka, maradj itt, vigyázz a nagyságos asszonyra, én megyek és mindent előkerítek.

Evvel futott ki.

Alig ment el, a fejedelemasszony felült, leszórt a fejről minden kötést és vizesruhát, s felugrott az ágyról és járkálni kezdett a szobában.

- Jajj! - nyöszörgött a vénasszony.

- Eredj a pokolba - mondta neki a fejedelemasszony -, hagyjatok békén... mit akartok velem?

A vénasszony nem bírta megérteni, hogy egy nagybeteg hogy tud egyszerre ilyen erős lenni, s szepegve húzódott a sarokba, s onnan nézte, hogy a fejedelemasszony úgy jő-megy és egészen úgy viseli magát, kinek még az elébb is halála látszott, mintha semmi baja nem lenne.

S valóban nem is volt.

Az ablakhoz ment, s kinézett a templomra.

A nagy templom, Szent Mihály temploma, fehér volt és vakított, de neki éppen ez kellett, meg kellett vakulnia, s szemeit ráfüggesztette a nagy, fehérre meszelt templomfalra, amelyről szikrázva tűzött felé a nap.

A hosszú emeletes épület rideg volt és magános. Az egész emeleten senki sem lakott, csak ő és az ő személyei, a három kicsi szobában, s a szolgáló kisasszonyok. A testőrök is csak szolgálatra jöttek fel, mert lakásuk messze volt, a ház túlsó frontján.

Mint a kriptában - mondta magában, ahogy kinézett az ablakon.

Mikor szeme elfáradt, lehunyta, újra felnyitotta, és csak tovább nézte a fehér falakat.

Már öt vagy hat éve lakik itt, s ennyi idő alatt sohasem tudott bizonyosságot szerezni az ura titkos praktikáiról, csak olykor-olykor jut a fülébe valami gyanús hír vagy pletyka.

A székesegyház volt minden látható innen. A nagy templom, az óriási épület, ahol az erdélyi külön isten székel, mióta a fejedelem ide tette át állandó lakát.

Éppen ide, ahol az átkozott Báthory Gábor székel, ahol annyi minden van, ami emlékezteti az átkozott Báthory Annára. De ha valaha egy szót is hall felőle, mindig véget nem érő betegségek és szenvedések kezdődnek az életében.

Elhárítja a jövő félelmes képeit, nem akar beteg lenni, és nem akar szenvedni.

Nem akar hinni önmagának, hogy ez lehetséges. Hogy az ő Bethlen Gábora valaha is egy percre szívében elfordult tőle.

De ha nem hiszi, mi ez a rettenetes égés a belsejében. Mintha az ördögök tüzet raktak volna a testében, s ezt a pokolbeli tüzet kell neki szenvedni.

Újra zokogás tört ki benne, oly heves és rohamos zokogás, mint a sebesen zúgó patak, és a könnyei úgy ömlöttek, mint a csorgó kúton a víz, ha a leány megereszti a korsójába.

Mi is az asszony élete? Mért kell egy asszonynak ily kínokat szenvednie?

- Én vagyok a bűnös, én vagyok a hibás...

Elernyedten csak várt. Egész élete egy várakozás. Kétszer hét éve már... Ha igaz, hogy hét tél, hét nyár választja meg, már kétszer eltelt az idő, és semmi változás... Oly magánosan él, mint egy apáca fejedelemasszony e kálvinista dicsőségben... mintha zárdára lenne ítélve: még ma sem érintkezik az erdélyi nagyok asszonyaival, lelki barátnője nincs, a jó Tholdyné... Se barátja... a kedves Okolicsányi... és a finom lelkű, nemes szavú püspök, Keserői Dajka...

S csak vár... Ebben a várakozásban, e pillanatban egybetömörül egész élete: tizenöt esztendei várakozás: ez a Károlyi Zsuzsanna sorsa...

- Ő nem hibás. Én vagyok a hibás...

Mi szükség van őrá és miben pótolhatatlan ő?

A fejedelem a távolból láthatatlanul jelen van a legnagyobb távolságból is, mintha idáig érne a keze, úgy halad és forog itt minden, mint valami szépen járó malom, melynek vitorlái az égi szélről kapják az erőt, s ez az ő jó fejedelme, s a malomkövek bélagyöngyöt járnak, hogy semmiben semmi hiba nincsen. Még csak pörölni sem lehet soha senkivel, mert egyik sem érdemel pörlest, csak elismerést és meghatott jó dicséretet... Pedig ember szája abba elsenyved, ha mindig csak dicsérni kell mindent és köszönetet kell mondani szakadatlan...

Mire akkor ő itt?... Már csak báb, amit neki magának fel kell öltöztetni s estve levetkőztetnie.

Hogy napközben mi van a lelkében, ki kérdi?

- Szegény halál! - mondja - életbeli szegény halál!...

Most itt van, mint egy halott, csend veszi körül a nagy félelmével és bánatával.

Hát lehet így megkönnyebbülni, és lehet így élni?

Hirtelen felijed:

- Ha, Isten ne adja, hirtelen megszakadna életöm... - mondja hangosan, s megijed, hogy magában levén szót szól.

Meghallották, és már be is suhan a jó süket:

- Hívtál-e, drágaságom?

- Szólítsd Tholdynét. Hol van ilyen soká?... Hozza elő nekem az embert, aki a levelet hozta a nénémről!

- Szaladok, gyémántom - s az öregasszony elfut.

Utánanéz. Im, ez a vénasszony, aki kicsi gyermekkorától csak őtet szolgálja és csak öneki él. Soha nem urának és nem gyermekeinek, akik már el is hullottak apródonként. Még egy lánya van valahol Szatmárt, s azt sem látta legalább tizenöt esztendeje. Ez is asszony, és ez is asszonyi élet.

Különös dolog asszonynak lenni.

Végre Tholdyné besuhan.

- Hol az ember?

- Nincs.

- Nincs?

- Eltűnt...

A fejedelemasszony elsápadt.

- Hová tűnt?

- Ember nem tudja... Ember meg nem érti!... Mintha a föld nyelte volna el.

Megütközve néz rá, és a keze elkezd remegni, s a szeme nedvesen és kétségbeesve mered maga elé.

- És hol a levél?!

- Nincs.

- A levél is eltűnt?

- Igen.

Úgy omlik össze, mintha megütötte volna titkos kéz.

- A Sátán?

Mély csönd.

Hátrazuhan. A székek, melyen ült, nem volt háta, s le is esett volna, ha a vénasszony már ott nem áll megette, s fel nem fogja.

Újra vizet s ecetet, és újra felmosták, már sem élő, sem holt nem volt.

De megint erőt vesz magán, feláll, s rohan a trónterembe.

Megáll a széknél, ahol ült, mikor a levelet átvette és olvasta, s körülnéz. A terem márvány kockakövekkel volt kirakva. Fehér és fekete kövek egymás mellé simán elhelyezve. Ott egy tűnek elvesznie nem lehet, nem egy oly nagy és vastag papírlévélnek.

Sehol semmi.

- Elő azokat, akik jelen voltak.

Leült a székre és várt. Hideg volt az arca és mindenki csodálta, hogy ez a gyöngye asszony, hogy erőt tud venni érzékenységén, és olyan volt most valóban, mint egy fejedelemasszony, aki a pokol hatalmával is szembeszáll uráért és a fejedelemségért.

Bejött Kemény Boldizsár, s utána a két tanácsnok, aztán a hadnagy s a négy testőr, akik az ajtónál voltak és remegve a kancellista, aki közel őhozzája állott volt.

- Beszélj - szólt rá a fejedelemasszony.

A kancellista, Bedő Márton, székely lófő, harminckét éves, sápadtan és hebegve mondta:

- Nagyságos asszonyom, alázatos lélekkel ajánlom életemet nagyságodnak. Vettessen nagyságod tömlőcbe és vonasson vallatóra, mást akkor sem mondhatok.

- Még semmit sem mondtál. Beszélj.

- Mikor nagyságodhoz futottam, mert nagyságodat kellett nagyon féltetni, nagyságos asszonyom... attól a pillanattól senki se látta többet az embert... Ki nem mehetett, mert a testőrök mind ott állottak és senki sem látta elmenni... Lehetetlen, hogy a levélért ide jöhetett volna a nagyságod székéig, ahol az hihető leesett, mert azt nem engedtem volna sem én, sem más a testőrök közül... Nagyságos asszonyom, alázatosan jelentem nagyságodnak, hogy Pál testőr látta, hogy lólába volt...

A fejedelemasszony elsorvad; nézett a testőr után. Mindeniket személy szerint ismerte.

György Pál, hosszú szál, égő szemű, fiatal fekete ember előállott.

- Láttad?

- Úgy éljek, nagyságos asszonyom.

- Mikor láttad?

- Abban a minutumban, mikor a levelet általadta vót nagyságodnak, nagyságos asszonyom.

- Mért nem szóltál? mért nem kiáltottál? mért nem üvöltöttél? - rivallt rá Kemény úr.

A legény hallgatott. Fején a magas testőrsüveg remegett.

- Felelj, átkozott.

- Az ördög megkötötte a nyelvem - mondta a legény.

Erre hallgattak, és ez hihető volt.

Kemény úr azonban fel volt háborodva, és kötelessége is volt kemény lenni:

- Keresztény vagy-é?

- Igenis keresztény vagyok.

- Kálvinista keresztény?

- Kálvinista keresztény.

- Akkor tudod, hogy ördög nincsen.

- Igenis tudom.

- Tehát nem ördög volt.

- Igenis ördög volt, alázatosan jelentem.

- Még miből gondolod, hogy az volt?

- Érzettem a szagát.

- Milyen volt a szaga?

- Fertelmes bűdös.

- Mire hasonlított?

- A pöcegödörre.

- Akkor nem az volt. Az ördögnek, ami nincs, kénkö szagja vagy, de nincs ördög, tehát szagja sincs. Ha pöcegödör szagja volt, akkor nem ördög volt, és ha nem ördög volt, akkor ember volt, és te gaz hazug fráter vagy, csak el akarod csavarni az igazságot, hanem kínzópadra vonatlak és megvallattatlak, és karóba kerülsz. Ennek a legénynek nyavalyatörése szokott lenni. Ez gazember.

A fejedelemszöveg némán állott, erősen figyelt, de semmit sem értett abból, amit hallott, az esze nem volt itt, egészen el volt ijedve, csak a nagy erős isteni hit tartotta és a legényt, akinek arca sötét volt s ördögi, iszonyú szívfélelemmel nézte, úgyhogy szemét se tudta levenni róla.

Kemény Boldizsár soká nézett a legényre, akkor lassan közel ment hozzá, és hirtelen, rettenetes dühvel, arcul csapta.

A legény megtántorodott, de nem esett el, meg tudott állni a maga lábán.

Erre még egyszer arcul csapta, s akkor sem esett el a legény.

- Mind itt voltak, kutyák, és senki semmit se látott?...

A fejedelemszöveg azonban új rémületben s iszonyattal állott: a legény szakadatlanul csak reánézett, s a szeme olyan volt, mint a parázsló tűz. A fejedelemszöveg egész teste borzongott, s hideg s meleg futott rajta, a székelő legény olyan volt, mint a boszorkányok kutyája, a mécses szemű eb, aki mindent átpillant és mindennel hatalmas. Szédülés környékezte, s figyelni nem bírt a további vallatásokra, csak távolról hallotta, mint valami szörnyű pokolbeli csattogást a pofonokat és hörgéseket.

A Fejér megyei főispán exorcizált:

- Jöszte...

Más testőrző előállott.

- Mit láttál?
- Semmit, nagyságos uram.
- Jöszte idebb... Milyen volt az az ember, aki a levelet hozta?
- Veres.
- Veres volt? - nézett körül.

Másik legény szólt:

- Fekete volt.
- Ne éljek, tiszta szín veres volt, mint a veres eb.
- Halálomat adom, ha veres lett légyen.

A másik:

- Jól láttam, nem vagyok vak, itt jött bé, én állottam mellette, még a dolmányát es megfogtam, és láttam, hogy haja veres, szakálla veres, bajusza veres.
- Nem volt szakálla - ordított rá Kemény úr -, ez az ember hazudik.
- Volt szakálla? - kiáltott rá a megkötött testőrré.
- Igenis volt, hosszú veres szakálla volt, mint a tűz.
- Híjjátok be az ajtónállókat.

Bejött tíz testőr.

- Láttátok az embert, aki a levelet hozta?
- Egenis láttuk.
- Volt-é szakálla, avagy nem volt?
- Nem volt szakálla, csupasz képe volt.
- Vót szakálla, fekete szakálla vót.
- És veres volt, vagy fekete?
- Veres volt - kiáltott néhány.
- Fekete volt, mint a cigány - kiáltott ugyanakkor másik néhány testőr.

Kemény döbbenve nézett az emberekre. Mind megbízható, válogatott becsületes ember volt. Mind jó katona, aki egy mérföldről megismerte a varjút a csókától, most ezek közül egyik azt mondja, szakállas volt, a másik azt, hogy nem volt szakálla, egyik azt, hogy veres volt, a másik azt, hogy fekete.

A fejedelemasszony révülve hallgatott:

- Vakok vagytok, ebek - üvöltözött Kemény Bold, aki nem volt szokva a fejedelmi udvar tónusához, s úgy elvesztette fejét, mintha otthon, maga udvarházában lenne.
- Ennyien vattok, és azt se tudjátok, hogy félórával ezelőtt milyen színű zekéje volt a gazembernek?

Mindenki remegve várta az ütések. Már Kemény úr nem ököllel, bottal verte őket.

- Hát a lova micsodás volt?

- Jó ló volt... Gebe volt... Pej vót... Szürke vót...

Boldizsár úr őrzöngött a dühtől. Megszégyenítve érezte magát hivatalában a fejedelemasszony előtt. Belátta, hogy ez nem neki való hely, s csak egyszer letehesse a tisztet, soha többet világ végéig ő ebbe az udvarba lábát be nem teszi. Nem keresztyén léleknek való.

A fejedelemasszony azonban, mint a kis madár a kígyó szeme előtt, csak a megkötözött legény égő szemét látta, s forgott és kerengett vele a világ.

Lángok cikáztak felé a szemekből. Iszonyodva állta fel, hogy elmenjen, s a testőr szeme üldözte és ölte, mint álomban, menekülni akart, s nem bírt, s csak elsikoltotta magát, és lelépett a trónról, hátában érezte, hogy az ördög utánaered, s gerincében jég volt.

De ahogy lépett megérezte, hogy nagylábujjától a bokájáig fagy ütötte a lábát, s amint emelni akarta lábait, a fagyosság tovább eredt térdéig s aztán csípőig. Lépvén mintha botokon járna, de semmi fájdalmat nem érzett, csak azt a borzasztó hideg merevséget és az egész felső teste úgy reszketett, mintha a szél a rúdon a zászlót lobogtatja.

Nem ő volt ő, s különös, meg tudta figyelni, mintha két kar nyúlt volna dereka alá, és kézben vitte valami végtelen hatalom, amelytől jobban félt, mint meg tudta volna gondolni, mi az. Lelke fázott, és reszketett, és a hátában érezte, hogy a testőrruhába öltözött ördög szeme a gerincén perzseli, s tüzes karok bölcsője kapja el, s a testőrdög markolja mellét, és ahogy az ajtó megnyílt, meghallotta a *négylóvas kocsi csengését-bongását*.

Már nem bírta, egyet fordult vele a világ, elszédült, és még utolsó eszméletével csodálkozott igen, hogy most nem esett el a földön, s nem törte össze magát.

Többet nem tudott magáról, s nem is tudta meg, hogy Borbála volt az, aki átölelte és lépésről lépésre továbbvezette, mint egy ölbeli babát. A vénasszony szikár volt, de erős, mint egy férfi, s könnyű kézzel segítette, míg csak el nem omlott. Akkor azonban nem bírta tovább, engedte lehullani a perzsiái szőnyegre, ami le volt terítve a szoba közepére.

Akkor tapsolt, s fiatal lányok futottak be a hátulsó ajtón.

A fejedelemasszony különösképpen nem szívelte maga körül a fiatalokat. A lányoknak mindig készen kellett ugyan lenniök, de hívás nélkül soha egy is be nem léphetett a házba, ahol a fejedelemasszony tartózkodott.

Most a lányok rémülten, összetett kezekkel és sápadozva, pirosodva az ijedtségtől, néztek a jó fejedelemasszonyra, aki úgy feküdt a szőnyegen, mintha egy darab fa vagy kő lett volna. Négyen melléje térdepeltek, a vénasszony egy kis imát elmondott az ördögök ellen, akkor levetköztették arany ruháiból, s úgy feküdt, mint a holt. Meg volt fagyva minden darabja, olyan volt, mint a tegnapi halott, meg nem lehetett hajlítani semmi ujját, karját és egész testét.

A vénasszony kettőt kiküldött közülök, s csak a Satori kisasszonyt meg Meseházi kisasszonyt parancsolta bent maradni. Hozzáfogott levetköztetni a szegény fejedelemasszonyt. Megbontotta keménykapcsos fűzőt derekát.

A két leány ezalatt kiszedte az ágybelit. Cipellőt lerúgva belölre másztak az ágyra, s kibontván azt, nagy figyelemmel és gyöngédséggel elfektették.

- Most menjetek - mondta - Tholdynéért - s a lányok lábujjhegyen kimentek a szobából, kézben vivén cipőjüket.

Ő pedig egy szál lepellel letakarta a szegényt, mert nyári meleg volt, s több takarót nem kívánt a test, és imádkozni kezdett felette vajákos szavakkal, maga sem tudta mit mond, egyformán keveredett össze a szájában az Úr Jézus Krisztus neve és a Kedd asszonyának imádása.

Ekkor valami iszonyú dolog lett.

A test kezdett felemelkedni, hogy a feje-lába megfeszült, hasa feldomborodott, a nyaka, mint valami vas megkeményedett és az egész test közepe felemelkedett, a két sarkán s feje búbján támaszkodva.

Az arca egészen eltorzult és a szája vicsorgott, mintha dühösen harapna és valami ellenséggel birkóznék.

A vénasszony rémületében keresztet vetett, pedig kálvinista volt születésétől fogva, és hangosabban kezdett kiáltani.

- Sátán! Sátán! - kiáltotta - távozz belőle, Sátán.

És ezt kiáltotta sokszor, és oly hangosan, hogy a leányok az ajtón mind berohantak és körülállották mögöttük az ágyat és remegve bámultak a fejedelemasszony arcára. Ekkor jött Tholdyné asszony, aki már kint futkosott az eltűnt levélhozó után, s most rohant fejvesztetten s előre, az ágyhoz, a fejedelemasszonyhoz.

Iszonyú volt látni, ahogy az egészen elszederjesedett, és ajka oly lila lett, mint az orgona virága vagy a tavaszi kék liliom, s a csontjai kemények lettek, és kezei ökölbe voltak szorulva, s lehunytt szemei ijesztő gyorsan forogtak, mintha földöntúli hatalommal küzdene.

Tholdyné éppen idejében parancsolt a lányoknak, hogy takarodjanak, éppen a nagy rázás jött a birkózásban, s a lányok eszeveszetten, de kuncogva menekültek az ágytól.

Végre hörgő hang szivárgott ki a fejedelemasszony fogai közül, egy irtóztató sikoly, s abban a pillanatban ez egész test összeesett, és olyan puha lett és olyan gyenge, mint a kalácstészta, semmi keménység nem maradt benne.

Tholdyné hálát adott Istennek, hogy a Sátán eltávozott, s csak azon iszonyodott el, hogy a szegény fejedelemasszony nyaka megvastagodott olyanformán, mint a felfújtt hólyag.

- Patyolatot - kiáltott.

Zólyomi kisasszony bedugta a fejét, s kérdezte, mit?

- Patyolatot hozzál a hat singesből hamar.

A lány eltűnt, s míg megjött volna, ő rátette száraz ujjait a fejedelemasszony nyakára és lassan, de keményen simogatni kezdte erős kötelét a nyakának.

Mikor a lány megjött a patyolattal, fogta azt, vízbe mártotta félig s oly szorosan s erősen, ahogy csak bírta, vigyázva azért, hogy a lelket szabadon járni engedje, becsavarta, hogy nyakának vastagságát leszorítsa.

Ekkor érkeztek a pappal.

Keserűi uram nem volt otthon található, a fiatal Geley uram jött egymaga, aki még nem is volt ekkor megszentelt pap.

Ijedten állott meg az ajtóban a nagy fejű papocska, és Tholdyné intett neki, hogy maradjon csak ott, s énekeljen. - Az ördög látogatása ellen.

A fejedelemasszony szája szélén habok jöttek ki s keskeny és szigorú szája nedves lett, s Tholdyné kendő csücskével törülgette a habocskát, ahogy kibugyogott belőle.

Geley káplán gondolt mindenre, mit tudjon mondani Sátán ellen való éneket, jutott eszébe, s mingyárást énekelte is ezeket a sorokat:

*Óh, te Sátán, minden gonoszság ura,  
Álnokságnak, nyavalyának tarsolya,  
Felindítád Istent az szent jámborra,  
Ezenképpen jársz nekünk romlásunkra.*

Geley uramnak igen kellemes és nagy hangja volt. Betöltötte az énekhang az egész házat, és oly idvességes volt, hogy a fejedelemsasszony megmozdult s arca elvesztette azt a szörnyűséget, ami eddig rajta látható volt.

Kisvártatva szemét is felnyitotta, s szép barna szemei csodálkozva pillantottak az éneklőkre.

Geley uram szíve megvigasztalódott, hogy a fejedelemsasszony oly szelíden nézett rá, és abbahagyván a hosszadalmas és rettenetes éneket, csendesebbet és erőshítőt kezdett:

*Vigasság nekünk háborúságban,  
Mert vagyon urunk mennyországban,  
Mindenekkel bír királyságában,  
Örökkévaló hatalmasságában.*  
*Azért mindentül megöltalmazhat,  
Az bűn, az ördög és az halál nem árthat,  
Az tűz és az víz meg nem alázhat,  
Tömlőc és fegyver minket el nem ronthat.*

A fejedelemsasszony lassan megfordult az ágyon.

- Imádkozz érettem - mondta Geleynek -, édes fiam.

És Geley hozzáfogott, s elsőben is elmondotta az Úr imáját, és örvendve látták, hogy a szegény beteg fejedelemsasszony immár sokkal jobban van, és velők mondja az imát, amint azt szájának kicsi mozgásából látni lehetett.

A fejedelemsasszony felemelte az ujját:

- Az ember - mondta oly hangon, hogy senki sem értette meg, mit akar mondani.

Tholdyné közelebb hajolt:

- Parancsol velünk nagyságod, nagyságos asszony?

- Az ember, aki a levelet hozta, megvan-é?

- Lovasokat küldtek az égtájak felé minden úton és az egész mezőségen, ha meglelik, béhozzák.

A fejedelemsasszony intett az ujjával. Lemondóan intett.

- Nem lelik meg. Senki nem leli meg, csak az én Gáborom az egyetlen, aki megláthatja.

Ezzel befördította arcát a fal felé, és intett, hogy azért csak énekeljenek.

Geley halkán énekelt, és a más kettő lassan vele duruzsolt. Míg csak a fejedelemsasszony édeskésen el nem szunnyadt.

Ők akkor is csak tovább énekeltek, oly halkan, mint a légyzúgás, és az szemmel láthatóan jót tett a betegnek. És így egész napon énekeltek az egész palotán. Már alkonyodott, és ezek csak ott ültek a betegnek ágya mellett és egyre csak énekeltek, a másik szobában a kisasszonyok is énekeltek, és az idő múlt.

Mikor már az alkonyi nap sugarai pirosították a fehér függönyöket, a fejedelemszorongó felébredt: arra ébredt, hogy vidám trombitaszó hangzott, előbb messziről, aztán egyre közelebb.

A fejedelem követének fullajtárja trombitált. A fejedelem megparancsolta, hogy ha ötöle ember érkezik bárhonnan is, az embernek kürtje legyen, vagyis trombitája, és amint a város határát meglátja Nagyenyed felől, avagy bármilyen irányból is jön, azonnal rázendítsen a trombitaszóra, hogy felesége, a fejedelemszorongó, ha a városban vagy talán annak a határában van is, mingyarást meghallja, s örüljön a szíve.

Ahogy a trombitaszó kedves hangja behallatszott, Tholdyné eltávozott a szobából, hogy megelőzze a követet, és kikérdezze a hírek felől. Hogyha valami helytelen volna a szavaiban, azt megigazítsa, és okos szókra tanítsa, hogy mit mondjon, ha a fejedelemszorongó hallani kívánná.

Zsuzsanna fejedelemszorongó csendes mosollyal hallgatott, s kigyúlt az öröm, hogy a rettenetes dolgok után itt van a segítség, mert urának követe s urának levele és urának híre mindent jóra fordít, s ettől meggyógyult.

Oly csodálatos volt pedig a gyógyulása, hogy azt ember el sem hinné. Mintha nem is az lett volna, aki órákkal előbb azon az iszonyatos vívódáson keresztülment. Bágyadott volt ugyan, de édes és nevető.

- Hozzátok elémbe - mondta s felült az ágyban.

Aztán azt mondta:

- Add reám a török kantust, amit uram küldött nekem még Dévába.

Borbála futott a kaftánért, ami nagyon szép volt, selyemből volt, és nagy virágok és karmos sárkányállatok voltak reá hímezve.

Megfésülte asszonyának fejét, kontyát újrafonta, de Zsuzsanna sürgette. A trombitaszó már itt volt a palota előtt.

- Siess, siess, egy percentet se akarok várni, uram izen.

Így csak megtörölte arcát vizes kendővel, mint a gyermekecskét, mikor még gyermek volt, hamar rendbe szedte. Így sietett kicsi lány korában, ha futni akart vala játszódni...

Zsuzsanna rogyadozó lábain boldogan indult, hogy a követet fogadja a teremben.

- Mintha elaludtak volna a lábaim - szólt. - Mi esett velem, jó Borbálám?

- Semmi, kedves kincsem, édes gyöngyvirágom. Asszonyi sorsunk ez, mindenkivel megeshet.

Zsuzsanna fejedelemszorongó visszanézett az öreg asszonyra, aki úgy húzódott utána, mint a felleget, s furcsán érezte, hogy valamit jelent az asszonynak ez a titkos szava. De nem volt ideje mélnézni rajta, s nem is akart: egész szíve tele volt vágygal, hogy ura híre s szava elé kiterítse egész lelkét, szívét.

Alighogy bement és elhelyezkedett fejedelemszorongó méltósággal a trónszékben, már jött Tholdyné felhevült arccal és ragyogó szemekkel:

- Nagyságos asszony, jó hír - kiáltotta messziről... - Urunk Marosvásárhelyen vagy.

Első percben nem is értette, mi ezen a nagy és vidámító.

- Marosvásárhely Kolozsvártól napkeletre fekszik, egy jó napi járóföldre, Kereki pedig napnyugatra két vagy három napi járóra. Nem is volt még urunk Kerekiben.

Zsuzsanna fejedelemasszonynak most kezdett felderengeni valami az elméjében, mert úgy tűnt fel neki, hogy semmit sem tud semmiről.

A követet jól ismerte, Bornemissza Mihály volt az, kedves embere a háznak, hűséges és igaz beszédű.

- Nagyságos fejedelemasszony - térdepelt le előtte Bornemissza -, önagysága a mi urunk, minden jót és jó egészséget kíván nagyságodnak. Levelét küldi és ajándékokat.

Nagy iszákot hozott utána egy darabont, és az súlyos volt.

Zsuzsanna átvette a levelet, és reszketett a keze, mint a nagyon éhes emberé, aki tál étel elé ül le, s nincs rá képessége, hogy kanalát belemerítse, mert az éhségtől remeg minden tagja, s az egészet a szemével szeretné felfalni.

Végre feltörte a pecsétet, s ott látta maga előtt azokat a csudálatos ékes és kedves fűszálbetűket, ahogy hajladozva és lengedezve lobogtak, mint valami isteni jel.

De már setét volt, s nem lehetett egy szót sem elolvasni, csak nézte hát, csak nézte, míg világítót hoztak s közel vitték hozzá.

*Szerelmetes hű feleségem - írta a fejedelem -, jó egészséget és Istennek minden javait kívánom neked, édes Suskám, mindig csak azon vagyok, hogy hazamenni kívánnék, s hiszem Istent, e hétnek végére meg is fogom lelni az én szerelmes Suskámot, vigyázz magadra, édes atyámfia, és addig is, míg szóban tehetném, egy kis egyet s mást küldök neked. Küldök egy meccett tükört, amit most hoztak volt. Rákóczy György öccse ott jár, az vásárolta bátyjának, aki hozzám mai postával küldte bé. Nézd meg magad benne édes Suskám, és készítsd magadat a találkozáshoz. Asszonynak a tükör olyan, édes Szívem, mint férfinak a kard. Az az ő fegyvere.*

Zsuzsanna elmosolyodott és leeresztette a levelet, mert nem látott tovább. Nem lehet tudni, hogy a világítás nem volt-e jó, vagy hogy a szeme lett tele csudálatos meleg és édes könnyekkel.

- Bontsátok ki - intett halkán és mosollyal a pakétára, s a testőrök azonnal szétnyitották az iszákot és abból mindenféle roppant szépségeket boncíráltak elő. Volt ott tafotaselyem, és volt aranycsipke, s volt ott nyusztmál, és előkerült a többi közt a velencés tükör, és semmi baja nem volt. Fehér üvegcsirádokkal volt körülvéve a drága metszett üveg, ami fatokban volt eltéve, s a fejedelemasszony örömmel vette azt a kezébe.

Nem is mert mingyárt beletekinteni, tartotta a pillantását, mert úgy akart belefigyelni, azzal a szemmel, ahogy az ura fog reá nézni, ha megjő.

- Látod, Ága, milyen balgák vagyunk - mondta -, minden ördögnek hiszünk.

És édesden mosolygott.

Akkor felemelte a tükört, amely kicsiny volt, de annyi mégis, hogy egész arca elfért benne, s megpillantotta magát.

De ahogy meglátta a tükörben az arcát, nézte, nézte, aztán lassan a tükröt leejtette, csak Isten őrzötte, hogy az ki nem gurult öléből; annyira megijedt, hogy egy cseppet sem vigyázott rá.

Olyan lett, mint a halott, úgy megijedt, hogy a keze megint reszketni kezdett.

- Tartsd - mondta elszántan Tholdynénak -, tartsd elém, az arcom elé. - Ága fogta a drága tükröt, felemelte, és szeme elé hozta.

A fejedelemasszony újra belenézett, és újra még jobban megijedt attól, amit látott. Egy halott arca nézett rá.

Fejéhez kapott és elfordította a szemét.

- Ez vagyok én? - kérdezte - mondd, hát: csak ez vagyok én?...

- Te vagy a te párodnak, a nagyságos fejedelemnek a legkedvesebb.

Zsuzsanna eltorzult arccal kereste újra meg magát a tükörben.

Nem szólt, de legyintő szomorú ujjai azt mondták:

- Ha ez vagyok, és ennyi s ily öreg... akkor mért jön haza az én uram, ha nem a temetésemre?

Elkapta a tükröt, és felállott, és a világosságához emelte azt is, az arcát is, és dobbantva és kétségbeesve:

- Nem én vagyok, ez nem én, nem én, nem én... Mit tettetek velem? Megcseréltétek a testemet, és az én lelkemet, jaj nekem, jaj... Jaj be utálom...

### [III]

A fejedelem reggel négy órakor már az atlaszai felett görnyedt.

Kint a kutyák egész éjjel ugattak, kezdik a szerelem idejét, ő két nagy öklét rátette az UNGARN nevű tarka képre, amit Viennában metszettek, s merőn nézte a viaszgyertyák imbolygó világa mellett a piros és kék vonalakkal cifrázott ábrakadábrát, amin rajta kívül kevesen tudtak eligazodni Erdélyországban.

A képen a bal felső sarokba oda volt írva, hogy WIENN. A bal sarokban ugyanolyan magasságban oda volt rajzolva nagy gondossággal, ahogy a Donau hat ágban beleszakad a Pontus Euxinusba.

Közben a Duna szelíd félkörben, kerekdeden, mint egy fonál, kerekíti be a képet s erre a fonálra fel vannak fűzve Hungaria, Transylvania, Moldavia, Bessarabia. Alólról rajta lógnak Sclavónia, Bosnia, Servia, Walachia, Bulgaria.

Transylvania szép kék pántlikával van körülszegve, de Hungáriában vörös giliszta kanyarog. Délről, Kanissától öblösen felkanyarodik Neuhausel felé, azután lejön Parkanig, újra Erlau felett s onnan lecsúszik Chegénél a Tissa Fluss partjára s a Maroson a Transylvania határára.

Ez a vörös giliszta a török határ.

Ezt a gilisztát kell elpusztítani s akkor a magyarnak mingyárt más lesz az élete.

A fejedelem ujja, kemény szarukörme, feketén mozog előre, s meg-megáll Grosswardiyn, Zotmar, Tokay, Caschaw, Bistrica és Pressburg nevekkel jelölt pontokon.

Most rendkívül közel érzi magához ezeket a neveket. Követei Károlyban vannak traktán. Lehet, hogy ma már meg is érkeztek oda. Velük jött el Fejérvárából Kolozsvárra. Azok továbbmentek Nagyvárad felé.

A király részéről Eszterházy Miklós van ott. Ma Eszterházy a legelső úr Magyarországon. Mióta Thurzó nádor meghalt s a sógorát, Forgách Zsigmondot a főkapitányságból nádorra választották, azóta nincs odaát senki, akivel az országról szólni lehetne, csak Pázmány és Eszterházy. Ha a király éppen Eszterházyt küldte el a béketárgyalásokra, ez a legnagyobb megbecsülés és a legkomolyabb próba. Kit küldhet? Ez az egy...

Nagyvárad, Szatmár, Tokaj, Kassa, Nagyszombat, Pozsony.

Ez ma Magyarország.

A király hat év óta még mindig nem fogadta el őt fejedelemnek. Még nem adta meg a címet... Különös, micsoda emberek vannak körülötte, nem mondják meg neki, mi történik Erdélyben?... Hogy itt hat év óta békesség van. Hat év alatt felépítették ezt a kis országot, ahogy isten tudja mióta nem volt rendben ország a magyar földön... Még Mátyás király alatt sem volt Erdély így, mert nem törődtek vele. Báthory István tyrannus volt s nem vajda. Úr volt, mint valamennyi Báthory, csak hatalmát akarta érezni, s nem bánta, ha az emberek megélnék, nem irigyelte...

S ő még most is csak vajda a bécsi udvarban. Mit gondolnak ezek felőle?...

No de azért mégiscsak engedni kell egyszer. A nádor követei kötelezettség nélkül elárulták, hogy Eszterházy magával hozza a diplomát és a felséges címet.

Ez a jövő útja! A keresztény népeket összefogni, és az egész európai erővel rámenni a pogányra, s kiszorítani erről a kontinentális területről. Senkinek sem oly sürgős, mint a magyar nemzetnek... Ha soká késik a dolog, elvesz a magyar egy lábíg... Török ígát nem bírja a magyar, azt csak a pásztornép bírja, akin mit sem lehet megvenni... Rác, oláh s odalent a többi fekete martalócok...

Mathiás király a végét járja. Talán már meg is halt, csak titkolják... Itt az új király, Ferdinánd... Itt a protestantizmusnak a vége.

Rákönyököl, s belemered a hallgatag mappába, a földabroszba. Roppant forróságok futkosnak át rajta.

Már a télen úgy volt, hogy felkínálja kardját ennek a Ferdinándnak. Új király, új törvény... Hadd lássa, hogy keleten erő van s barát... Kész volt a legkeményebb szövetségre lépni vele. Kész volt a csehek ellen hadat adni...

Kinyitja a könyvet, s nézi Csehország térképét. Hasonlít a magyar haza térképéhez. Hegyek veszik körül... S hasonlít belülről is: protestáns az egész ország... És ő el volt tökéltre, hogy vallása dacára békességet köt és szövetséget magával a sívó oroszúlánnal: Ferdinánddal.

De hogy értesse meg magát vele. Követeit nem fogadják. Beszédét nem hiszik. Ígéreteiben nem bíznak. Igazságától irtóznak.

Mily oktanok: ha ő egyszer kibontja a zászlót!...

Hőség és düh lobbant fel benne. Dóczy Andrásra gondolt, aki most már nemcsak szatmári főkapitány, hanem országos főgenerális...

Megrázza magát, mint a szilaj szelindek.

Visszagondol arra, hogy még tavasz nyíltán mennyire másképp látta az állapotokat, és miket gondolt. Mert arra gondolt, hogy ha ő annak idején nem a Báthory Boldizsár személyének hatalma alatt áll, hanem a Bocskai politikáját követi, s nem Temesvárba menekül a székely Mózes eleste után, hanem Prága felé s Vienna felé, és ha nem Isztambulban éri el azt, amit elért, hanem Bécsben, akkor most már rá lehetne menni a törökre!

Két ilyen nagy veszedelem közt élni és égni.

Akkor úgy gondolta, mégiscsak a pogány a nagyobb veszedelem.

Abban az időben, a nagy csikorgó télben, ugyanúgy feküdt éjt-napot a mappák és atlaszok és Itineráriumok felett.

El volt bizakodva, hogy Erdély már egészséges és rendben él.

Most megkövesülve néz megint Transylvania képére a mappán. Ez a kis kerek zöld mező, mint a kert, a tündérek országa. Milyen hamar és szépen rendbe szedődött.

Felépült. Szegény kicsi Erdély, mintha valami jóságos régi istennő öltöztette volna csupa új ruhába.

Mikor hat évvel ezelőtt átalvete az országot, nem volt egy vár, egy kastély, egy udvarház épen a nagy török dúlások évtizede után. Most már nincs ház, ami meg ne újult volna.

Mit tudják ezek a boldog népek, akiknek határát soha török lova nem tapodta, mi az, tatárkóborlások országútján élni. Tüzet, vizet, éhséget, szomjúságot és jegekben elfagyást. Mikor ő gyermek volt, törvénnyel kellett megtiltani, hogy Nagyenyeden a város piacán emberhúst nem szabad árulni. Micsoda sors az, hol ennyire vadultak az emberek, hogy egymás húsán éltek.

Ma a tárházak tömve vannak, a kincstárak rakva, a családok, mint egy-egy méhköpű, mézzel. És ezt mind annak köszönheti, hogy úr a portán, és hat év óta török ló a határt át nem hágtat, hacsak nem azért, hogy kaftánt és ajándékot hozzon neki.

Milyen szépen megbír a törökkel és mért? Úrrá teszik aranyai, és úrrá a szép ígéretek. Most vannak az élen az ő ifjúkori barátai. Egyik kajmekám, a másik defterdár, a különbek mind basák és dívánülő vezírek. Azok, akikkel valaha Tömösvárában együtt diskurált és ábrándozott, akikkel olyan jól meghányták-vetették a török birodalom sorsát; akik órára jól tudják, hogy hívebb a császárhoz, mint az igazhívők. Azok, akikre tízezer aranyat költött és ajándékoknak elmondhatatlan seregét, esztendőről esztendőre.

De úr is volt velük és általuk és rajtuk. Az történik, amit ő kíván és ahogy ő elgondolja.

Most lehetne, most, most valamit kezdeni az egész keresztyénségért, mert a portán bajok vannak. A szultán tehetetlen gyermek. A szultánokkal baj van ez öt évben. Egyiket elcsapják, másikat megölik, és a birodalom mégis megvan. Mikor az első szultángyilkosság történt, azt hitte, megrendült a föld a lábuk alatt, magától összedől az agyagbálvány.

Nem úgy történt. Kisült, hogy nem az uralkodó cselekszik. Még vezér se kell az éhes fenevadaknak, ez a fejvesztett fürgeteg minden pillanatban kész rá, hogy ellepje Európát.

De ő nem azért építette fel a maga Erdélyét, hogy a vadak zsákmányává essen. Etette hát őket, amit csak el bírt szakítani a maga szájától, azt mind vesztegetésre küldte Szófiába.

Ez nem elég. A sárkánynak az orrára láncot kell verni, hogy ne indulhasson útra a végtelen tatárhad és nyomában a karvalyok és dögkeselyűk felhője; megborzad a gondolatra: ezek egy hadban mind le tudnák legelni és ismét semmivé tenni, amit ő oly nagy szorgalommal és munkával épített hat év alatt, e kicsiny világban, amelyről már az a hír a kapzsi és véresen tátongó szájak előtt, hogy Erdély hegyei arannyal vannak rakva és paradicsomi bőséget talál e földön a mozlím.

Ha most Bécs volna a kezében, és azt ültethetné lóra Stambul ellen.

Bécs. Ezen el lehet gondolkodni, és ezen el lehet keseregni. Már százéves a házasság, 1526 óta kilencvenhárom év telt el. Még öregapja sem született meg, mikor Bécs hatalmába került az ország. Ötödik király van azóta belőlük, s egyre rosszabb.

Rossz házasság.

De azért folyton reménykedik a szegény magyar, s mindig csak arrafelé repül a tekintete - hátha.

Mit is keressen a török tájakon? A török oly keleti nép, hogy lehetetlen megérteni egymást. Vallása, erkölce, annyira más, országának szerkezete oly idegen, hogy csak az tudja, mi van ott, aki a saját szemével látta.

Katonanép. Asszony nélkül való nép. Csak a kard és a gyilkolás az istene, s a rablás. Semmi se tartja féken, amit lát, elviszi.

Szörnyű, ami a hatalmas császár udvarában van. Azok a fenn ülő hadiemberek oly vadak és könyörtelenek, azokat semmi meg nem indítja, csak a kincsszerzés és a gyönyörűség keresése. Pénzt és rablányokat kell nekik küldeni. Mikor a moldavai háborúra kijött az utolsó szultán, ő maga, jószántából segédcsapatokat küldött. Követje örömmel írta, hogy a szultán kegyesen fogadta és nagy kitüntetésképpen azonnal az ő szeme láttára lefejeztette a rabokat, akiket ő küldött. Vért akarnak ezek látni, mint valami vadak. És hogy ringyókért különösen nagy dicsőséget kapott magától a felséges és győzhetetlen padisáhtól...

Mégiscsak más az élet Bécsben...

Hiszen nem ok nélkül csapott át Rudolphhoz Bocskai. A Bocskai politikáját kellene követni; ha lehetne.

De lehet-é?...

Ő megtette, amit tehetett. Még februárban találkozót kért Dóczy Andrástól, és meg is levelezték, hogy február huszonötödikén Tasnádon találkoznak.

Ez a Dóczy őneki atyafia is felesége után, úgy számított, hogy vele kapartatja ki a gesztenyét a tűzből... Követivel megizente, hogy nagy dologra készül, megújítja a régi fejedelmek szerződését Béccsel... Megköti a titkos szerződést, hogy vállalja a császári hatalmat; aláadja az országot.

Nagyon nagy elhatározás volt ez. Soha senki meg nem érti, milyen nagy gond és a jövőtől való rettegés készítette rá.

Még azt is felajánlotta, hogy a religiót megmásítja... Áttér Pázmány hitire.

Bethlen Gábor a Pázmány vallására.

Lehet-é ennél már többet tenni és ajánlani. Sógorát, Károlyi Mihályt is elküldte Bécsbe, hogy törje az utat, és óvatosan tanácsot is adott neki, hogyha a vallását kívánják, csak térjen át a császári hitre. Túsznak küldte magáért. Hadd lássák odafent, hogy nem üres szó, amit ígér, komolyan gondolja.

Mert mi az elsőbb, a religió vagy a náció? A vallás vagy a nemzet?

De úgy döntött, hogy meg kell szabadulni a nagy veszedelemtől, a pogánytól, egész Európában, s ezért érdemes tisztaságot cselekedni a keresztényeknek maguk között.

Soha ennél jobb idő nem lesz. Soha ilyen gyöngye lábba a török nemzet nem volt, mint most. Semmi rend és semmi hatalom náluk most nincsen. Minden évben gyengébbek.

De a nagy keresztes háborút soha protestáns vezér meg nem indíthatja ellenük, csak az egyedül üdvözítő hitben levő. A pápa nélkül nincsenek sem francia, se spanyol, de még német segítségek és hadak sem.

Egy isten van az égben és egy istene van az összes keresztény fejedelmeknek és népeknek. Mit tesz azért az a kis mise? Mért ne hallgathatná, a jezsuitákat is. Azok a konfesszióbeli különbségek nem változtatják meg a hitet. Csak keresztény, aki keresztény s nem pogány. A református religió is „katolikus”: egy közönséges anyaszentegyház... Szenteknek egyessége. Egyformán könyörögnek bűneiknek bocsánatjáért. Egy az Apostoli Hitvallás minden kereszténységénél... Luther soha nem lépett ki a katolikus szentegyházból. Csak reformokat kívánt.

Muszáj ennyi áldozatot hozni a magyarságért.

S ezzel beköti Bécs szemét.

Akkor úgy el tudta képzelni, hogy már ez évben személyesen megy el Bécsbe, ha kell, hogy megalkudjon magával a császárral.

De a császár nagyon messze van, és semmi módja, hogy hozzá közelebb érjen, muszáj azért a lábakon tipródni, míg odáig verekedik. Íme itt van Erdély, láthatják, mit csinált ennyi kevés idő alatt ebből a rettenetesen megszaggatott kis országból. Életet és viruló gazdaságot tudott teremteni, s ezt meg kell látni a bécsieknek is. Küldjenek le új Bástákat, generálisokat és politikusokat, kereskedőket és tudósokat, nézzék meg, mi az, amit ő felkínál...

Hogy égett a lelke és a szíve a nagy tűzben, senkinek nem mondott egy igét is arról, amit gondolt, csak majd akkor fogja kitárni terveit, ha kész a megértés, és a barátság... Nem kételkedett egy pillanatig sem, hogy egész népe vele jön, és vígan és dalolva indulnak a törökre, mielőtt itt lesz az ideje, hiszen ki tudná jobban, mint bárki Erdélyben, mit jelent a török veszedelem?

Február elején nagy lélekkel indult ki Gyulafejérvárából, hogy idejében ott legyen Tasnádon.

Rettenetes hóviharak voltak, fürgetegek és rossz utak, de február huszonegyedikére Tasnádra ért.

Húsz mérföldet ment egyhuzamban (százhatvan kilométer) s csoda, hogy az Isten megőrizte, hogy semmi baja nem lett.

Még most is fekete düh önti el, ahogy Tasnádra ért, szíves levelet írt és küldte Szatmárra, Dóczyhoz, hogy ő már itt is van, várja.

S másnap jött a válasz a két mérföldnyire levő Szatmárból, hogy Dóczy nem jöhet, mert Lónyay urammal vagyon dolga elsőbb.

Irtózatos dühök száguldottak akkor benne.

Hat napig váratta a szatmári.

Mint a vazallust.

Ahogy Báthory Istvántól tanulta, aki Ecseden, az ő ifjúkorában hat napig váratta a császár követeit, akik pénzt kérni jöttek tőle, s akkor maga elé eresztvén, a környék urainak kíséretében úgy fogadta, mint egy fejedelem az instanciázókat.

- Pénzem kölcsönadni valóm nincs - mondta a német grófnak -, de ha volna is, nem adnám annak a császárnak, aki mián annyi sok károm és veszteségem vagyom... Hanem neked ím ez ajándék.

És pár aranyökröt adott neki, s abban kétezer arany ajándék. A lippai Gyulaffytól rablott kis ökröcskéket.

Ezt akarta övele csinálni Dóczy András.

De koldus Dóczynak nincs kétezer aranya, s ő nem a bécsi császár, akivel ezt meg lehet cselekedni.

S mikor megjött is a beteges és veres arcú Dóczy, csak éppen a gőg volt az ábrázatjára írva, de hol volt a hatalma?... Mily koldus volt az ő királyi seregéhez képest? Ők húsz mérföldről jöttek, de jó ruhások voltak és jó fegyveresek, ellenben a főgenerál szegény volt, és rongyos csapattal ágált előtte.

És még ő panaszkodott, hogy milyen nagy dolog, hogy télvíz idején ki kellett jönnie a szatmári várból, hogy a hófúvásban csaknem elveszett a síkon, majdnem jég alá került az úttalan utakon, és hogy neki vigyáznia kell testére, mert ezer betegség kínozza, s úgy tett, mintha kegyelmet gyakorolt volna a szegény erdélyivel, aki oly nagy messziről eljött idő előtt, hogy az ő jóságát és irgalmát nyerje. Mintha ez így volna rendjén, s egy szót nem akart arra vetni, hogy az is valami, hogy ő fejedelem létére ily messzire elmászott a télben. Csak az volt neki a fontos, hogy farkasok üvöltését hallotta és medvék barangolását szagolta.

Egy napot vele volt, csak éppen reggeltől délutánig, s már indult visszafelé.

Oly kutyafuttában, hogy még azt sem beszéltek meg, mikor jönnek hát a császár követjei, akikkel neki tárgyalnia kell.

Levelet kellett utánaküldeni, hogy mikor s hol lesz a császáriakkal a találkozás. S ő megírta a levelet, mert csakugyan úgy gondolta, hogy nem azért császkált idáig nagy töredelemmel, hogy egy nyavalygósnek sirámát hallgassa, hanem azért, mert benne nagy célok és tervek égtek, s neki nem egy császár lábkapcájával van dolga, hanem magukkal a császár meghitt embereivel, akikkel okos szót válthasson.

- Nohát hiszen Dóczy is meg fogja még ütni a bokáját... Ne adja neki Istene, hogy valaha a kezembe essen... Azt a hat napot hat hónapokkal, vagy hatévi nehéz vasban való rabsággal fogja még megfizetni, csak az én istenem úgy engedje.

Nem lehet ezekkel dolgozni. Nem lehet ezekkel a császári madarakkal, mert ezek felettébb kevélyek a maguk koldus szolgaságában. Ezek biztosnak érzik az életüket, hogy várfalak közt vannak s azt vélik, elég a császár neve, s ők mentve vannak. Nem tudják, minek köszönhetik hat esztendő alatt való nagy nyugodalmukat, hogy ez is csak azért, mert ő a törököt úgy tartja féken, mint a mézáros a szelindekeit.

- Csak egy kis szót kell kibocsátanom, édes uram, és szűk lesz Szatmár!

De ezt a kis szót nem fogja kijelenteni - mert a fenevadnak csak meg kell nyitni a rostélyt, és akkor már vége a világnak, soha a hadak cerberusait visszatartani nem lehet, ha azok szabadon érzik magukat.

Így a szatmári főgenerális tovább is örömmel istápolhatja nyavalyáit, az ő kezében van az élete, s ő nem fogja ráuszítani a fenevadakat, mert nagyon közel vagyons Szatmárhoz az erdélyi határ, s meg nem is akarja, hogy a pogány még többet falhasson a nemzet testéből. Lippáért is fáj a szíve, pedig evvel a kis konccal hatévi nyugalmat és életet vásárolt magának.

Majd ő... Majd eljön még az ő ideje is.

Mert ez így kibírhatatlan.

A császár messze van, s szolgálai, cselédi rosszul informálják. Úgy viselik ezek magukat mind, mintha neki a császári kenyérre fájna a foga. Lónyay uram is nagyon fennyen vitézkedik, irigyek, és rettegnek, hogy egy új követő álljon be közéjük a sovány generálisi koncra. Oly nagy benfentességet vélnek, hogy nem akarják az ő útját egyengetni, rettegnek, hogy a császárral netán szembe kerül. Szűkszívűek és ostobák.

De ott is, azok fent Bécsben, akik úgy ülnek és dirigálnak, mintha mind a világ végéig az ő szárnyuk seperne a magyaron.

Még mindig a szájukban van Básta generális memoranduma, amit a császárnak írt húsz évvel ezelőtt, s aminek párját ő is megtalálta a fejedelmi levéltárban. Akkor azt írta a császárnak Básta, hogy egész Erdély üres és koldus vidék. Hogy egész Erdélyből nem lehet egy zászlóaljot kiállítani, s egy vára nincs, amit meg lehetne védeni, s pláne egy sincs, amit ezek az erdélyiek megoltalmazhatnának. Hogy itt koldusok és vadak vannak és a császár készüljön el rá, hogyha meg akarja tartani ezt az Erdélyt, sok pénzébe fog mindig kerülni, s csak politikából kell megtartani, hogy a török ellen legyen egy végvár, s ne rohanhassa meg a török a császár jó birtokait akármikor...

Nem volt elég Bocskai megmozdulása?

Nem volt elég a bécsi béke, amiben úgy diktált a megvetett erdélyi fejedelem, ahogy akart?

Vagy azt hiszik, Bocskai és senki más?

Hol van ma Erdély ezek felett az idők felett? Akkor igazán vadak ugattak és farkasok üvöltöttek a falvak közepén, ma minden jobbágnak új házat építtetett az a Bethlen Gábor, akitől ő még ma is megtagadja a fejedelmi címet, s csengő Prinz helyett kásásan csámcsogva vajvodának hívja.

Básta nagy generális volt a maga világában, de sohase harcolt a maga pénzén, csak a császároknak verekedett, mint zsoldosuk. Csak oly harcokat vívott, ahol ostorral és fegyverrel kellett kergetni a népet a csatába, akaratja ellen. De ma Erdélyország oly hatalommal bír, hogy Pressburgig retteghet a német, ha ő felemeli a mutatóujját itt Kolozsvárott.

Csak egy zászlót kell kihengergetni a tokjából, az egész magyarság úgy rajzik fel, mint a méh tavasszal, mikor rajzani kezd.

Most merészelnek övele ily könnyen bánni, köveit elutasítani, nyomorult Homonnayt még mindig ébren tartani, hogy minden percben legyen valaki, akit kijátszhatnak ellene.

Kolozsvártól Kassáig három hét.

Még Forgách is bejött Kassáról négy-öt hét alatt Szebenig, hogyne volna neki elég három hét Szebentől Kassáig?

Hányszor van három hét csak egy esztendőben. Hányszor sétálhat be Kassára, ahol a város kapuját úgy nyitják meg előtte, ahogy ő akarja?

Belemerült újra a térkép nézésébe.

Előtte egy ezüst csengő állott, felemelte, megrázta. S az az érzése volt, mintha ennek a kis ezüst csengőcskének a hangja megcsöndítette volna a világ viharát. Ez a kis ezüst csengő vékony sikítása, mint valami halálsikoly visított bele az országok és népek életébe. Erre a hangra hadak állanak fel, szépen elrendezett hadak, és dobogva indulnak hódítani s igazságot tenni...

Vajh mit jelent az az út és az a hadvonulás?

Egy pillanatra lehunyt szemét, s végigfutott nagy csontos testében a vér. Zuborogva és dörögve a hajnalban. Vér és vér... tűz és özönvíz... halottak hörgése és élők rivalgása... ágyúk bömbölése és tatárlovak nyihogása... Asszonyok sikoltozása és némberek kacagása... gyermekek holtteste... Mert ki tudja, mit hoz a jövő?

De már úgy érezte, ez a kicsiny csengettyű eldöntötte a vitát: aminek meg kell lennie, annak meg kell.

- Isten ítél.

A belépő udvari gyermeknek annyit vetett oda:

- Kelemen deákot.

Az úrfi el.

A fejedelem hátradőlt a nagy karosszékekben. Csontos ujjai megmarkolták a szék karfáját, kemény ujjai reszkettek a belső indulattól. Úgy ült, mintha vissza akarná tartani magát, hogy egész teste ki ne rohanjon a világba, s kardjával egyszerre le ne sújtson Zotmárra és Kassára és Bécsre.

Nemsokára magas, sovány, agárforma sápadt deák lépik be s megáll.

- Az Itineráriumokat Kassáig.

A deák egy nagy szekrényhez megy. Kiveszi a kulcsot, megnyitja, és nagy tekercseteket hord elő.

Leteríti őket a nagy asztalra és vár.

- Végigmegyünk Kassáig.

A deák kibontja az első tekercset.

Atlasz ez is, de hadiatlasz. Olyan módon rajzoltatva, ahogy még a római császárok írástak meg a hadi utakat.

Hosszú, görbe fekete vonal a hártán, s melléje különös jelek és szavak vannak írva.

- Első táborhely Bámfihunyad - mondja Kelemen diák.

Mutatja ujjával a pontot.

- Innentől Váradig.

Minden legkisebb falu vagy szállás is fel van jegyezve az út mellé, és sokféle jelzés, amiből aki érti, leolvashatja az út szélességét, hadiútnak alkalmas-e, vagy nem? Itt patak van, itt hegy, itt szorosság, itt tágasság. Mező.

A fejedelem már hat év óta mindenkinek, akit bármely irányban kiküldött követségbe, vagy akit eleresztett barátsági útra vagy kereskedésre, keményen meghagyta, hogy amerre megy, erősen megnézze az utakat, megírja, s mikor megjő, Kelemen deáknak pontosan elmondja, amit tanult. Kelemen deák hat esztendő óta már úgy megismerte a világot, de kivált a magyar tájakat, hogy minden zeget-zugot ismert, minden urat s annak egész életét, családját, híveit és barátait és ellenségeit úgy tudta, jobban, mint ő maga. Még azt is, hogy kinek hány gyermeke legyen, s azok hogy nőnek s mire válnak. És hogy állapota hogy fordult s ma mit bír és mit tud cselekedni, jót vagy rosszat.

S Kelemen deáknak olyan feje volt, hogy abban minden megmaradt, és semmi össze nem zilálódott. Ma is tudta, hogy hat év előtt már ki mit jelentett, s azóta hogy fordult. Tudta, itt van az élelemszerzés, ott nincs, mintha maga járta volna be mindazokat a helyeket, amiket csak egy-egy pontocska, vagy egy-egy szavacska jelzett fel. Kapott is már a fejedelemtől hét ház jobbágyot a tudományáért, otthon Háromszékben, Gelencén, ahol született, s ahová egész lelkével visszavágyott. De ahova soha egy napra is el nem mehetett, mert neki mindig a fejedelem mellett kellett lenni, akárhova is ment a fejedelem.

- Második táborhely Barátka.

A fejedelem gondolkozva nézett az írásra.

Nem volna-e közelebb a Királyhágótól Báród felé?

Kelemen deáknak az arcán egy pici moccanás se volt. Csak annyit felel:

- Barátkának szélesebb a mező. Amivel kurtább Báródnak, annyival nehezebb. Gyalog, lovas mehet, hírvivő, de ezredet ott vinni ne próbáltassék.

A fejedelem hallgatott és elmosolyodott.

Neki minden mérföld kincset ér: de jó.

- Jó - mondta.

És így beszélgettek egy óra hosszat, s már meg is érkezett Váradra, Debrecenbe s Tokajba és onnan egyenest Kassára.

A fejedelem felállott. Már egészen belefáradt, már egész testében érezte a nehéz utat, és intett, hogy mára elég, virrad, sok dolga vagy.

Mikor lefeküdt a medvebőrrel takart díványra, elnyújtózott, gondolta alszik egy jót. De nemsokára elmúlt belőle minden álmoság, felkelt, s karja, keze meggyújtotta a gyertyát, s ahogy egy órára nézett, öt percet aludt csak.

### [III]

A mappa mellett egy nagy csomó írás volt. Nagy árkusokon, szép gömbölyű öregbetűkkel megírva Magyarország történelmének egy darabja. Bocatius munkája.

Most megint a históriával foglalkozik. Nem győzi eleget nézni ezt a képet: az egész magyar fajtának fel akarná inni az életét.

Most úgy tele van a keble. Nincs kivel beszéljen róla. Péchy az egyetlen lenne, de oda van Károlyban.

Mikó Ferencet hívhatja. Míg megjön, csak nézi, nézi fáradhatatlan szemmel a magyar föld abroszát, s ujjal, körömmel a távolságokat vizsgálja.

- Jöszte csak, Ferenc uram, ülj le itt és hallgass. Meg ne szólalj, hogy bolondot ne tanálj mondani... Aki hallgat, az bölcs ember.

Mosolygott a Mikó Ferenc megrökönyödésén.

- No, mit szólsz hozzá?... Ez itt Hungária. Úgy nézd meg, hogy ez lenne az egész, Szent Istvántól maig. Már az is benne van, hogy a török mennyit szelt el belőle.

Mikó Ferenc felállott, s odahajolt tisztelettel, nézte visszajárul a képet, de nem tudott rajta okos lenni. Csak csudálta a fejedelmet, aki ebben is tudós.

- Nézd, Ferenc, ez az ország, amit első István király, akitül a szentséget én se tagadom meg, oly szép renddel hagyott, hogy háromszáz esztendeig itt csakugyan tejjel-mézzel folyó Kánaán volt. Most tanulom a históriáját, mert gyermekkorban elmulasztották velem. Lázár András bátyámban nagy székelly volt, nagy gög és fene uraság, de bizony velünk nem törődött, még deák szóra sem kapatott, úgy kell nekem öreg fővel tanulnom a deáki nyelvet s írást... Ládd, ebben a sok papirosban meg vagyon írva az Árpád-béli királyoknak históriájok...

Mikó Ferenc nagyon lakatot tett a nyelvére, hogy meg ne szólaljon, s el ne árulja tudatlanságát. De meg nem is volt nehéz a hallgatás, mikor olyanokról beszél, s éppen a nagyságos fejedelem, amiről neki álma sincs.

- Hét vagy nyolc század óta itt vergődik a magyar nép. De soha ily nehéz dolga, mint ma, nem volt. Nézd csak ezt a szép búzakenyér formájú országot: ma már a belét majdcsak kiette a győzhetetlen szultán, s körül a karéja, fele a császáré, fele a mienk... Őfelségének, a királynak, csak ez a hegyes felvidék maradt, s nekünk a hegyes Erdély... Most az a kérdés, hogy lehetne visszaszerezni a szép béli...

Körme ott kerengett Magyarország belső nagy mezői felett.

- Micsoda boldogság volt itt hajdanában... Falu falut ért... Magyar szó énekelt mindenfelé... Magyar eke szántotta a szép kövér földeket, de most bizony a vadvizek, mocsarak, nádasok és a vadmadarak, farkasok tanyáznak rajta... A töröktől mit lehet várni... Katonánép; csak azért jön ide, hogy vígan éljen. A szandzsákságok, a vilajetek, a szpáhik, a bégek, a basák... Ma itt vannak, holnap az ázsiai mezőkön... Azok csak éppen meg akarnak gazdagodni... De azalatt a mi fiaink s szegény testvéreink elszegényülnek. Itt a délvidéken volt a magyarnak a leggazdagabb hazája, Bács megyében öt vár, tizenkét mezőváros és kétszáz magyar falu... Ma semmi... Kalocsán s Baján túl vége a magyarságnak, egy magyart nem hagytak... A régi Czoborok nagy városa szerb lett, és Zombornak mondják - magam láttam.

Komoran nézte a térképet.

- Fel, egészen Budáig, úgy kivágták a magyarságot, mint az erdőt. Jobbra-balra az út megén is. Somogyságon legalább százezer magyar veszett. Szigetvár eleste óta... Jönnek a rácok marta-lócnak, rabolni, gyűjtogatni... Szabadka, Baja határáig megszűnt a magyar élet... A töröknek ez jó, a rác, telepíti őket, mert nem harcolnak ellenük, de a magyarral nem bír, míg szuszog... A Marostól délre, mióta Lippát kiadtuk, nincs többet magyarság... Az országnak ez a nagy része, éppen a legkövérebb vidék üres... Már hiába jönne Szent László király és Kálmán király a könyves, nem írhatná Horvátországot a magyarság közé... Nincs magyarság...

Ujjával fájdalmasan septe el a déli tájat, mintha végleg elintézné...

- Középen, a Maros felett s nyugat felé még valami... A Maros felső partját, ha meghúzzuk Kalocsáig s odatúl le Pécsig, attól felfelé északra egészen Buda s Debrecen irányáig valahogy megvan a magyar, de összefutott, mint a víz, nagyobb tókba... Hódmezővásárhely, Szeged, Makó, Mezőtúr, Halas, Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, és a Tiszán erről Debrecen... Hogy városok, a szegény nép mind hozzájuk folyamodott...

Mikó Ferenc kimeredt szemmel, ijedten nézte az üres képet. Már lassan kezdte megérteni, hogy a fehér hely azt jelenti, hogy ott kivágták a magyart...

A fejedelem lassú dörmögéssel folytatta:

- Negyedik Béla király, mikor meghallotta, hogy még vannak magyarok, valahol napkeleten, s tőlük a Juliánus nevű barát hírt hozott: elküldött oda követeket, és megizente nekik, hogy jöjjenek haza... De akkor jöttek a tatárok, s vége lett a hazának is... Elveszett a magyarság ősi törzsöke, de elveszett az itthon levő is... Most hallgass rám, fiam: Sokat álmodok avval, mi lenne, ha izennénk az alföldön szenvedő magyaroknak, hogy jöjjenek haza... Minekünk is kellene az ember s a magyar kéz. Itt vannak a hegyeink, nem tudjuk belakni, s idegenek másszák meg... Nem volna-e jobb, ha a török járom alatt elcsepergő vérű magyarság jönne, és nekik adnánk, ahelyett hogy vad, barbár nép lepi be...

Kutatva nézett a térképbe, s az erdélyi folyók forrásai körül jártak az ujjai.

- De akkor mi lesz otthon az igazi tejjel-mézzel folyó Kánaánban? ha onnan mind kiszíjjuk a még meglévő kevés magyart... Ez lenne a legnagyobb hazaárulás... Magunk adnánk oda idegen fajtáknak a földet... Ma már nem az a világ van, hogyha fordul a sors, karddal meghódíthassuk az elhagyott mezőket és újra letelepíthessük a mieinket... Éjszakákon át nem alszom, csak arra gondolok, hogy istenes-e, hogy ott hagyjuk a korbács és kilidzs alatt a mi drága magyarjainkat, hogy az ő szenvedésükkel s vérük hullásával fenntartsuk a jussot a boldogabb időkre... Vagy hazahozzuk mind, s itthon megerősítsük a szent fészket, hogy minden viharban helyt állhassunk, ahogy ostromnál a külső városból behúzódik a nép a belső várba...

Mikó Ferenc soha ilyenek miatt az éjszakáját el nem rontotta, s most megértette a fejedelem nagyságos búsulását.

- Nem tehetem, hogy a magyar alföldet, akit hétszáz év óta a magyar verejték művel, s csak Mohács óta van oly bajban, amit el sem lehet mondani: feladjam, mint a semmit nem érő mocsarakat... Mert a víz hatalmasodik el mindenfelé... Csak Debrecenig nem tudunk menni a sok lápos, nádas vizek miatt s arra lefelé Szegednek. Szabadkának még inkább... Nem tehetem, mert van még magyar erre fel a hegyek vidékin... Ha a magyar szent korona birodalma ezen a keskeny karéjon meg mer állani és még a nemesi jussot is fenntartja, mert az adót évről évre behozatja, mert egy nemesi család is nem adja fel a jogát, hogy az ősi birtokok jobbágysága hadd tudja, hogy vannak neki még urai, ha a mai világban nem is bírnak hazatérni... akkor éppen a fejedelem indítsa meg az új népvándorlást Erdély felé?... Anélkül is túl sokat kell

beengednünk... Ugye, mikor Lippát feladtuk, a népet mind a Maros völgyére hoztuk be s helyeztük el?...

Hallgatás után:

- Meg kell várni, míg a magyar a magyarral, Erdély a Felvidékkel együvé számíthat s egy erővel ronthatja meg a pogányt... Akkor jön az új világ, és csak hadd legyen nekünk akkor magyarunk elég, akiket szétküldhetünk, hogy ameddig a régi határok terjednek, mindenüvé tudjunk eresztetni hódító és foglaló népet... Hogy visszavehessük még egyszer azt mind, ami a miénk Szent István birodalmában...

Ránézett Mikó Ferencre. Ennek vörhenyes haja lángolt, és bajsza és kevés szakála piros volt az örömtől, hogy ilyeneket hall a nagy fejedelem úr saját szavaival.

A fejedelem csendített. Inas bejött.

- Bocatius uram még nincs itt?

- De igenis, nagyságos uram, már jócska ideje vár.

- Jöjjön bé.

Ezzel kezet adott Mikó Ferencnek, s elküldötte.

Mikó Ferenc lelkiben megerősödve, magyarabbul, mint valaha, távozott.

Bejött az öreg poéta laureátus, aki inkább látszott német kalmárnak, mint Ovidiusnak.

A fejedelem felállott az asztal mellől, s előrejött, kezet adott.

- Megolvastam, domine, miket Lászlóról írtál.

Bocatius mondta:

- Vidám úr volt, nemde?... Őfelsége Kun László király.

A fejedelem belenyomta az ősz embert a szemközti székbe féltenyere egy mozdulatával, úgyhogy az hosszú, papos talárjában csak belesüppedt.

Az asztalon ott volt a vastag íráscsomó, ahogy Bocatius uram Turóciból, Bonfiniból össze-kompilálta, s a fejedelmi könyvtár számára íratta. IV. Bélának, fiának, V. Istvánnak és ennek fia Kun Lászlónak históriája volt ma soron.

- Nem vidám úr volt ez a király, hanem egy boldogtalan ember - mondta a fejedelem.

- Sorsa boldogtalan, mint mindenkié, aki az Istenek útjáról eltér, de ő maga temperamentumja szerint vidám volt.

- Domine, ez a király a legnagyobb vezérek közül való volt a magyar királyok között... A Morva megetti csata olyan, mint Báthory Zsigmond nagy csatája, mikor a törökön oly győzedelmet vett, amelyet Kinizsi óta senki. Hunyadi Jánoshoz nem hasonlítom, mert a nagy Hunyadinál nem a csata volt a fontos, hanem az, ami lett belőle... Itt pedig csak a csata volt diadal, s ifjú volt rá a király, hogy valamit elérjen belőle.

Bocatius fehér szakállában rózsás arccal nevetett. Szokása volt, hogy ha a legkomolyabb dolgot mondta is, arca mindig nevetett. Szemével sűrűn pislogott, és nyelve is belga volt, kicsit dadogott, és nagyon gyorsan beszélt, szinte habrált, úgy, hogyha tűzbe jött, alig lehetett szavát érteni. De úgy tudta a históriát, hogy mint a vízfolyás csergedezett, és amit tudott, az oly biztos és világos volt, mint a tiszta patak vizében a kövek és a köveken a moszatok. Minden a helyén volt, és akárhányszor néztél bele, ugyanazt láttad.

- Negyvenezer magyart és számtalan kunt vitt magával.

A fejedelem ezt úgy fogta fel, mintha a Kun László zsenijét akarta volna ezzel támadni.

- Zsigmond is negyvenezer magyart vitt ki Oláhországba, és Báthory Gábor is negyvenezer magyarral vitt bennünket Tergovistyébe. Domine: nem akárki tud negyvenezer embert összeszedni. Ahhoz, hogy negyvenezer fegyver hadba szálljon, igen nagy elmének és erőnek kell lenni egy királyban... László csak tizenhat éves volt. Kellett lenni vezérének, aki végrehajtotta parancsát. Ki volt a vezér?

- Én csak azt mondhatom meg, amit megírtak, azon túl egy betűt sem. Annak a neve nem eszméretes. Csak a királyé, Lászlóé.

- Moyzes nádor nevét ismered, aki bosszút állott a haláláért. Ha neki oly vezére lett volna, aki nála különb, azt megírták volna a krónikában. Tehát azt kell gondolni, hogy ő volt az akaró. A király akaratát mások hajtják végre, de a királyé a dicsőség, ha tud akarni.

Saját magára gondolt. Ki veheti el tőle azt, ami ebben a hat esztendőben történt. Ha ő nincs, ki lett volna az, aki Erdélyt így szerbe-számba szedi s felépíti?

Bocatus nevetett. Erre ő mit sem mondhat, csak igazat ad. Ez nem história: a história az számokból és nevekből áll.

- Két nagy férfiú van itt ebben a históriában: Béla, az építő király, és László, a pusztító király.

A fejedelem komolyan nézett a tudós szemébe.

- Ide figyeljen kegyelmed, domine; mikor én Béla királynak tetteit olvasni kezdtem, sokszor a szívem oly nagyokat ütött a mellemben, hogy hallottam a dobbanását. Huszonkilenc éves volt, mikor apja halála után királlyá lett. Első tette mi volt: királyi módon koronáztatta magát... Október tizennegyedikén, azon a napon, mondja a krónikás, mikor ezt éneklik: „Da pacem Dominus...” Adjál békességet Uramisten...

Sötét örömmel nézett:

- Koronáztathatta volna magát más napon is... De ő ezt az éneket akarta hallani... Fejérvárott koronáztatta magát, abban a székesegyházban, kit már ő épített... és ő szenteltetett... Érted, domine?...

Folytatta:

- Tisztességből öccse, a vitéz Kálmán herceg, tartotta oldalánál a királyi kardot és előtte a lovat a legmélyebb hódolattal Dániel rutén herceg vezette... Ennek mind jelentése van, s ezt mind ő akarta így... És az első országtanácsában első cselekedete az volt, hogy az urak székeit, amikre azok atyja életében leültek a király jelenlétében, felszedette és megégettette...

Szemeiből fény ömlött:

- Domine, mondom kegyelmednek, hogy ez király volt!

Bocatus azért volt itt, hogy ő magyarázza a fejedelemnek a históriát, de hallgatott és lelkesedéssel nézte a beszélőt.

- Király volt, de még fiatal volt... Jeruzsálemi Endre gyengeségből mind elajándékozta a fiskális birtokokat... Ő visszavette... Ám fiatal volt: ha mi is oly hebehurgyán fogtunk volna hozzá a fiskalitások vissza rekuperálásához, mi is eleven szent gyűjtöttünk volna a fejünkre... De mi két teljes esztendeig hallgattunk, és szoktattuk uraimékat a gondolathoz, hogy eljön az idő, mikor vissza kelljen adni, amit kicsaltak a könnyűelméjű Gábris fejedelemtől... Két esztendeig mind csak írtunk és számoltunk, hogy kinél mi van. És abba a tanácsba, akik ezekben a

dolgokban ítélkeztek, kineveztünk olyanokat, akik a legnagyobb javadalmakat nyerték... Érted, domine?... Ők maguk kételen kellett, hogy kimondják az igazságokat, hogy ez így nem lehet... És mikor arra került a sor, hogy visszavegyük a fejedelemség javait, kezdtük a legkisebbeken, a legerőtlenebbeken, akiknek nem volt erejük és segítségük. Az inasokon, a darabontokon, szolgálkon, hajdúkon, várembereken, hogy mindenki igazat adjon nekünk, hogy ilyféle emberek kezén nem maradhat az ország vagyona és kincse. Lehetetlen volt, hogy az ítélkező urak egy okot is leljenek azoknak a javára...

Várt, s maga is gondolkozott, ezt mind kimondja-e? Ma már utána van az egésznek, de azért országszerte keserves volna, ha valaki is megtudná titkos gondolatait.

S mégis folytatta:

- Mikor a száz és száz kicsiny embernek visszavettük martalóc kezéből a kis darabokat, a nagyok mind érezték, hogy fonódik nyakuk körül a hurok. Rettegtek, hogy lesz az, ha ők is benne lesznek a pácban és nekik is egymás ellen kell voksolni. Tudták már, hogy nem találnak mentséget és kibúvót: az igazság egy, és ha eddig mindenkinek meg kellett válni a rablott és kicsikart bónumoktól, akkor saját magukkal sem tehetnek kivételezést... Akkor domine, eresztettünk a gyeplőn, és kezdtünk olyanokat találni, hogy ennek s ennek érdeme legyen. Akinek érdeme van, annak nem kívánjuk kárát... Ha egy kisember jó hasznos ember volt, akkor azt birtoka elvételekor annál nagyobb adománnyal kárpótoltuk... Kit fejedelmi szolgává, kit várbíróvá s őrségivé, kit harmincados emberré tettünk, hogy lássák, ha el is kell veszíteni az ingyen szerzést, de őket nem károsítjuk, és nem kívánjuk lehetetlenné tenni... Az urak, domine, fellélegzettek, s elejtett szavaikból úgy vették ki, hogy nem kell iszonyodniuk, mert ők is meg fogják kapni hűségükért a maguk jutalmát... S ez meg is lett... Mikor már semmi más hátra nem volt, csak az ötven- és százjobbágyos és háromszáz jobbágyos adományok dolga, akkor megmondtuk: most pedig ezek az urak, kik nekünk kezdettől fogva embereink és jóakaróink, teljes kárpótlást kell kapjanak... Felbecsültettük a birtokokat, és meghozattuk az első határozatot, hogy ez s ez úr birtokáért, mintha az csak zálog birtok lenne, olyan pénzt kapnak az ország kasszájából, hogy avval ők megélhessenek, jobban, mint magából a száraz földből s hegyekből, miknek már évek óta semmi hasznát nem vették, mert nem is merték használni... Domine, oly boldogsággal adták ki kezükből a veszélyes és tarthatatlan uradalmakat, hogy kezet csókolni járultak elénk.

Bocatus álmélkodva nevetett.

- Pedig mi nem is ismertük, hogy hirtelen való igazságtétel egy királynak minden dolgát kétségessé teszi... Domine, a história nem arra való, hogy az ember csak éppen megismerje, mi volt s hogyan, hanem arra való, hogy ami már egyszer megtörtént, tanúságul legyen a későbbi időkben mindenkinek, aki hasonlatos sorsra jut.

- Úgy van, kegyelmes uram, csak az emberek nem akarnak a más kárán tanulni.

- Mert maguk, domine, nem jól tanítják a históriát. Kegyelmetek csak száraz abrakkal etetik a fiatalságot, akik megátkozzák az elhaltakat, hogy annyi számot s nevet kell megtanulniuk... Harmadik, amit e nagy Béla királynak dolgából örömmel olvastam, az, hogy milyen hamar eredett és okosodott... mikor e vagyonbéli dolgok miatt lázadások és összeesküvések támadtak ellene, megverte a támadókat, de nem ez volt az igazi győzelem, hanem amit magán vett: megbocsátott az összeesküvőknek... Ki bántotta meg jobban fejedelmét, mint Keresztessy Pál uram engem, aki Lippán, ahelyett, hogy szavunkra kiment volna belőle, ellenállott és két hétig ostromoltatta magát, és még az utolsó percben is egy szál vesszőcskével a kezében, oly pokoli harcot indított, hogy tizenhét embere maradt, mire házából kivonhattuk... Ha valaha valaki, törvény szerint a felnyársaltatást megérdemelte, ez meg... És mi nem ismertük Béla király

leckéjét, és mégis megbocsátottunk neki, s kinek van valahol hívebb embere, mint nekünk Keresztessy uram?...

- Ezt nagyságod a históriából sem tanulta volna meg, ha a maga szíve nem diktálja nagyságodnak.

A fejedelem legyintett:

- Sajnálom domine, hogy annak idején nem olvastam Béla király históriáját... De menjünk tovább... Kuthen, a kun fejedelem, ahogy olvasom, kétszer vagy háromszor oly nagy országnak volt ura, mint az egész magyar birodalom... A tatárok elől menekülnie kell, és Béla király negyvenezer családot betelepít, és megcsinálja a Kunságot... Ez jó volt... Ez bölcsőbb volt, mint Geisának telepítése. Második Geisa, mikor a szászokat hozta s a Szepességen és itt nálunk a Szászföldön megtelepítette őket, hozott egy igen becses népet, de az soha mienk nem lett. Olyan, mint a kézizálog: akármeddig is van nálam, az nem enyém, mert mindig követelheti a gazdája rajtam. A kunokat, kiket előbb egy részt még Második István király vitt a Kiskunságba, s most ezt a negyvenezer családot, kit negyedik Béla király rakott le a Nagykunságon, ezt úgy felszítja a magyar nemzet, mint a fa a maga gyökereivel a jó trágyát... Jártam én arra, domine, mondom, soha meg nem ismerné senki is, hogy kunok voltak-e, vagy nem, csak tán, hogy még ma is keményebbek és vadabbak, mint a mi magyarjaink. Ezek a régi, tiszta vért szaporították, a szászok a tudományt és a mesterségeket. Csuda, hogy a magyarok mennyire nem szeretik a kalapácsot, de ha Isten éltet bennünket, majd megszoktatjuk őket erre is.

Bocatus úr csak hallgatta a fejedelmet, s úgy szívta a szavait, mint a mézet. Senki előtte ilyeneket nem mondott s nem mondhat: ahhoz magának fejedelemnek kell lenni, hogy valaki evvel a szemmel nézze a históriát.

A fejedelem, ha megfáradott, mindig hívatta, mert maga körül tartotta ezt az embert, senki előtt magáról beszélni nem szeretett s nem is szokott, hacsak őfelsége előtt nem, de Zsuzsanna is már nagyon eltávolodott országos gondjaitól. A tudós férfi azonban valósággal megnyugtatta s megpihentette. Úgy kitárta előtte magát, mintha a história ítélőszéke lenne ez a német tudós, kit a német császárok tettek poéta laureátussá.

Mondta is:

- Azért beszélünk kegyelmednek, domine, dolgainkról s gondolatainkról, hogy írja meg, s legyen ez tanúság azoknak, kik olvassák valaha, hogy miként csináltuk, amit tettünk, s ami jó, kövessék, s ami nem jó, elkerüljék.

Más azt felelte volna rá, hogy: „Felséged csak jókat és bölcsességeket tehet.” De Bocatusnak eszébe sem jutott a hízelkedés; hallgatása a fejedelmet megnyugtatta.

- Béla király letelepítette a kunokat, de nem tudott velek bánni... Keleti emberekkel másminth kell beszélni, mint a nyugatiakkal... Mi lenne ebből az országból, ha én a törököknek oly mérmondván szemibe kiáltanám, amit gondolok?... Már régen felfalták volna, s így hatodik éve soha török ló lába nem tapodta földünket, pedig addig bizony esztendőnként megjártak bennünket, és megraboltak, sarcoltak, férfiainkat elvitték raboknak, asszonyainkat szeretőnek vagy kenyérsütőknek...

Aztán tovább taglalta Béla király dolgát:

- Akkor dobbant meg a szívem újra, mikor a tatárjárás után hazajött ez a szegény király, s úgy találta az országot, mint mink találtuk Erdélyt Gábris fejedelem után. Üresen... Piros lett az orcám az örömtől, mikor olvastam az írásokban, hogy első dolga volt, hogy búzát és barmot hozatott idegen földekről a megüresedett országba, hogy a föld művelését és a mesterségeket

feltámassza. Cseh-, Morva-, Német- és Olaszországokból nagy jutalmak és különös engedelmek által új lakosokat édesgetett be, s ezekkel kerített városokat s várakat építtetett, Visegrádát és Budát is ő építette várra... És hogy az új lakosok mellett a régiekről sem felejtkezett el, elveszett levelek helyett újakat adott: egyeseknek, közösségeknek és az egyháziaknak... Domine, ez a kis szó, amit ez a Béla iktatott minden diplomába, hogy „salvo jure alieno”, hogy más jussának megsértése nélkül... Ez maga egy országépítést jelent... Nem is álmodtam, mikor ezt a régi klauzulát beiktattam minden donációs levélbe, hogy ezért a nagy Béla királynak kell hálát mondani... Ez a három kicsi szó mennyi teméntelen bajtól és háborúságtól mentett meg engemet... Azért mondom, hogy a históriát mindennap tanulni s tanítani kell, hogy a késő nemzedékek a régiek sorsán okuljanak és kikerüljék a próbálgatás veszedelmét.

- És hogy van az, nagyságos uram, hogy Béla király után jött ötödik István király, és atyjának dolgaiból semmit sem tanult, s ez után jött a boldogtalan Kun László, aki még ez Istvánnál is oktanabb volt?

A fejedelem összevonta vastag szemöldökét és hevesen mondta:

- Ötödik Istvánról nem szólhatunk. Két esztendő alatt még semmit sem tehetett, apjának meglopott kasszája után futott... Nénje, Anna, mindent lányának dugott, vejének vitt el, amit megfoghatott, a tömérdek kincset. Azt mind Ottokárnak adta el, s ez ennek, szegény ötödik Istvánnak úgy fejébe szállott - emberi dolog -, hogy mire megijózanodott volna, már meg is halt... László pedig? Kun László?... Ez, domine, egy régi Báthory Gábor volt... Ha Gábrisnak jól fejébe verték volna, hogy mi a sorsa egy úrfinak, aki oly nagy gazdaságba született, kinek mindenki csak szolgál, és senki ellene nem szól... talán ez is okosabb lett volna...

Mikó Miklós jött be, s jelentette, hogy odakinn Wesselényi uram s mások várják a fejedelmet.

Bocatus felállott, hogy elmenjen a nagyurak miatt.

De a fejedelem Miklóst elküldötte, s azt mondta:

- Maradjon csak, domine, kegyelmed az egyetlen, akit nem esznek meg, ha nálam van bent, mert tudják, hogy nem kér magának és nem maga dolgával van itt nálunk, hanem az ország tudományát hordja hozzánk... Írd bele a históriába ezt: A nagy familiáknak fő veszedelme, hogy a fiakat elkapatja, s eljő egy idő - ahogy Bethlen Farkas úr nekem hat évvel ezelőtt megmondotta -, mikor a főurak fiai meglegedtek a gazdasággal, és megutálták a hatalmat, és mindent elkövetnek, hogy szabaduljanak a készen vett uralomtól, és két kézzel szórják el a kincset és a dicsőséget, mert inkább akarnak maguk erejéből lovászok lenni és hajdúk, mint kincset őrizni... Vigyázni kell azért a gyermekek nevelésével, hogy el ne vesszítsék a fejüket. Sanyarúságban kell tartani a legnagyobbak fiait, s nem kényeztetni, mert megvész az erkölcsük...

Gondterhesen hajlott maga elé:

- Az emberiség csudálatosan nem akar nyugodt és jó életben élni... Kívánja a vérük a veszedelmet... Itt van Szent István: utána oly felfordulás jött, hogy pokollá lett a szépen elrendezett ország... Itt van Kálmán király, utána hat király is jött, akik semmit se csináltak, csak éltek s vesztegették a hazát. Itt van negyedik Béla: a jól rendbe szedett országot az utódai teljességgel felforgatták és elpusztították... Egy-egy nagy király után egy sereg jön, akik csak dúskálkodnak a jólétben, és bajt bajra halmoznak... Úgy látszik, az építők után mindig felfordulásnak kell jönnie... Itt vagyok én: nem tudom, ha meghalok, Isten segítségével ez még nem sürgős... de ki jön utánam?... Miért vette el Isten a fiaimat?... s ha ők élnének is, ki tudja, mi lenne belőlük?... Lám, öcsém nem az az ember, aki én vagyok, s öcsémnek fiai nem arra valók, hogy az én munkámat folytassák, csak arra, hogy úrfi módra parádézzanak...

De már meg is sokallotta őszinte nyilatkozatait.

- Én csak egyet tudok s vallok - állott fel, s vele Bocatius is felállott -, azt, hogy míg Isten tudnom adja, én a magam dolgát úgy megcsinálom, hogy utánam ne az özönvíz jöjjön, hanem két, avagy négy-öt fejedelem megéljen abból az Erdélyből, akit én most itt lábra állítok... Azután ad Isten megint valakit, aki újra rááldozza magát, s dolgozik és teremti és építi... No mostan hagyjuk, mert nagyon is belemásztam a beszédbe.

Kezet nyújtott a poétának:

- Domine: kegyelmed írja csak meg, amiket mondok, és tanulja meg s vegye szívébe, hogy nem az a história, hogy mikor indult ki egy fejedelem hadra, s mikor vítt csatát itt meg ott, hanem az, hogy miért?... s hogyan.

Mikor az udvarló inas belépett:

- Kovacsóczy uramot.

A legényke megállott:

- Nagyságos uram, béhozhatják a früstököt?

- Lehet.

Ezzel az ablak előtt maradt, s kinézett.

Szemben állott a templom. Az egész templom s tornya fehér volt, mint a hó. De már setét csíkokat festett rajta az eső. Az ember azért él, hogy megépítsen mindent, és aztán el is nyűjön mindent.

A város még mindig szép fehér volt, pedig már öt éve éppen e tavaszon annak, hogy az első renovációt elrendelte. Ma már az egész Kolozsvár olyan, hogy a legszélső házakig minden rendben van. Hosszú idők fognak múlni, s a lakosok élhetnek ezekben a házakban, nincs a hajlékkal semmi bajuk, csak az életet kell szépen folytatni.

Behozták a levest.

Az intendáns maga jött, természetesen, elől, nagy struccotollas kalpagban, hosszú, ezüst fejjű bottal, amelyet senkinek sem szabad viselni az egész országban... A fejedelem sokat adott rá, hogy a fejedelmi hatalmat minden pillanatban lássák és érezzék az alatta valók.

Utána két főinas hozta vadonatúj ruhában, ragyogó sárga saruban és kis, posztóból szabott piros baretben, a nagy ezüstartat.

Másik kettő letette az asztalra az ezüstartányért, s ezüstartállal kiszedte a levest.

Egyszerű keménymagos leves volt, mert a fejedelem nem szerette az égett bort, hanem minden reggel egyik nap ciberelevest, a másikon keménymagosat vagy hajmalevest evett. Pirított kenyér volt hozzá, semmi zsírozással, csak úgy szárazon és szépen pirítva.

Intett, hogy elmehetnek.

- Kovacsóczy uramot kérettem.

A főintendáns meghajolt kissé, s elment.

## [IV]

A fejedelem leült az asztal mellé, s belekanalazott a levesbe.

A leves jó volt, szerette ezt a levest, pedig nem volt benne semmi fűszerszám. De ízlett neki, mert ezen a levesen nőtt fel. Már gyermekkorában ezt a levest kapta reggelire Lázár Benigna nénjétől, aki a házat vezette. Akkor úgy vetették eléjük, mint malacoknak a moslékot, s ő mondta István öccsének:

- Meglátod, még mást is zabálsz, ha Isten úgy akarja.

De azért azóta sem tért el e reggelitől, s nem is ízlett neki semmi kövér és nehéz éték a reggeli órában.

Belépett Kovacsóczy uram, a második kancelláriusa.

- Hogy ébredt kegyelmed, nagyságos úr? - köszöntötte előre.

Kimondhatatlan gúnnyal mondta a nagyságos címet, amely Kovacsóczynak hivatalosan nem járt.

De a kurta fekete ember, aki mindig úgy nézett, mintha apját-anyját meggyilkolták volna, nem vette fel. Mindjárt beszélni kezdett.

- Most hoztak be Besztercéről hat szekér vasszeget. Megnéztem, a szegek jók, de kevés. A beszterceiekre rá kell írni. Mindig késlekednek és alkudoznak. Most is avval jöttek, hogy a fejedelem adjon nekik engedelmet a viasz kivitelére.

A fejedelem lassan evett, s a viaszra gondolt. Ezek a viaszt olcsón potyázzák el odaki Magyarországon. Az erdélyi sonkolynak nincs párja; már ő régen gondol rá, hogy kezébe veszi. Most jó időbe említik, éppen pénzcsinálásra kell gondolni.

Lassan, a leves öblögetése közben megszólalt:

- A viaszra szükségünk vagyunk. Viaszot kivinni a határon többet egy mázsát sem szabad. Küldjön kegyelmed a kapitányoknak és vámosoknak parancsolatot, hogy sonkolyt és viaszot hírünk és akaratom nélkül senki ne szedjen és ki ne vigyen, mert megparancsoljuk a harmincadosoknak, hogy valahol efféle viaszra találjanak, a mi számunkra konfiskálják. Aki vakmerősége miatt kárt fog vallani, abból mireánk azután nem vethet.

Kovacsóczy hallgatott, s mivel a fejedelemre nem mert gyanakodva nézni, csak maga elé bámult.

Gyanúja volt, hogy a fejedelem valamit tervel, csak nem merte szóba hozni.

- Legelőbb Kőhalomba kell megíratnunk - mondta tanácsképpen, egyet fordítva köpönyegén -, mert a beszterceiek arra mennek ki!

A fejedelem magában mosolygott. Kovacsóczy azok közé az alárendelték közé tartozott, akik mindent jobban tudnak, s ha az ellenkezőt rendeli az úr, mint amivel jöttek, már ők jobban tudják, s ők találták ki.

- Majd megírom nekik, hogy két-három vasárnapon kiáltassák ki! - mondta Kovacsóczy.

A fejedelem bólintott.

- Akarsz-e egy kis cipót? - mondta a fejedelem, s odanyújtotta a friss cipót.

De Kovacsóczy megingatta a fejét, nem volt illendő, hogy a fejedelem kenyéréhez, amiből éppen evett, hozzányúljon.

A fejedelem tört a cipóból s odanyújtotta.

- Nesze, nagyságos uram.

Kovacsóczy már sokszor elhatározta, hogy ha a fejedelem még egyszer megnagyságolja, akkor megkéri, hogy vagy hagyja ki ebből a csúfolásból, vagy pedig tegye őt *valósággal* nagyságos úrrá. A felesége már úgylis eleget rájaja a fülét, hogy még most sem kapja a címet, pedig nyolcan vannak már nagyságosok Erdélyben, kisebb érdemmel. De elhagyta, nem szólt, majd máskor.

- A beszercei kapitányról, Mócsy Farkas uramról azt mondják ezek - mondta -, hogy nem akarja a jobbágyok házát építeni, mert a szeget mind elviteti a fejedelem.

- Írjál neki, hogy ha arra megyek, s a jobbágyok még akkor is oly fertelmes putrikba lesznek, vége a barátságoknak.

Evett, Kovacsóczy is rossz fogaival majszolta a puha kenyeret.

- Nézd csak, uram, megmondtam előre, hogy az urak nehezelleni fogják a parasztházak építését, pedig Isten a tanúm, hogy nem az ő kárukra megy, mert én az adójukba mind beleszámítom, amit a szegény népre költenek. Most is portánként két egész forintot engedtem el nekik a jobbágházak építésére.

Leverte a morzsákat a dolmányáról s szakálláról, s még azt mondta:

- A szegeket nem hagyhatom az ő számára. Elég, ha azoknak tudok juttatni, ahol nincsenek kovácsok. A deszkákat vágják-é?

- Görgényben vagyon elég, de szekeresek nem akarnak jönni. Kereszturból is izeni a királybíró, hogy az urak nem a parasztnak építenek, hanem magunknak ólakat inkább.

- Nem elég nekem, ha az urak dúskálkodnak - kiáltott fel a fejedelem. - Soha meg nem élek, ha a szegényeknek meg nem adják, ami nekik kell. A szegénységen épül a nemzet. Erősebben, uraim, erősebben.

Kovacsóczy vicekancellárnak azonban nagyobb gondja volt, mint a szegényeknek házára gondolni.

Lógatta a fejét, és szidta magát, hogy nem szól a fejedelemnek azokról a sókról, amiket meg szeretne kapni. Egy vágya volt, a marosújvári sóbányába kamaragróffá lenni, s akkor innen elhúzódni, és szép csöndesen úr lenni öregkorára. De ezt nem lehet csak úgy szóba hozni, bátor a fejedelem, ma különösen jókedvében vagyon, és az effélével nem kell várni. Akkor kell az úrtól kérni, amikor adó kedvében van. De hát most kapott tőle, s nézte a kezében a darab cipót, amit lassan morzsálgatott mert oly rossz lógós fogai voltak, hogy a legkisebb dercét már megérezte.

Míg tűnődött, hogy találjon szavakat, hogy a kérésével előjőjön, a fejedelem vidáman csapott rá:

- Megmondtam nektek, uraimék, hogy a hét bő esztendőben kell takarítani. Mondtam, vagy nem mondtam?

- Megmondá nagyságod.

- Megmondtam abba az időbe, hogy a fejedelemnek kamarája és csűrje nem a tárházakban van, hanem a szegénység kunyhóiban? Megmondtam nektek?

- Megmondta nagyságod, meg.

- Ami a tárházakban van, azt úgyé nehezen lehet összegyűjteni, és könnyen lehet kiadni, és arra szorgos gondviselés kell. De az én erősségem az, ha körülnézek, mindenütt lássak valamit. Hogyha szükség van, az urak tudjanak fizetni. Mert az urak nem fizetnek a magukéból, csak a jobbágyokra vetik az adót a rendek. Gondolni kell tehát arra, hogy a jobbágyoknak legyen miből fizetni a füstpénzt. Nahát, uram. Ha a szegénységnek háza van és marhája van és földje van és gabonaverme van, akkor számíthatok rá, hogy ha kivetik az adót, az bé is folyik. Igaz, vagy nem igaz?

- Igaz, nagyságos uram - hömmgetett Kovacsóczy.

- Mégse akarjátok a szegényeiteket istápolni, pedig bizony mondom kegyelmednek, hogy elveszem a kastélyokból, ha nem találom meg a jobbágyoknál, mikor kelletik.

Ezzel nevetve felállott, és vállára tette a kezét a kis vastag fekete embernek.

- Hallottam, hogy nálad is hiányosság vagy. Hány házat építettél már a parasztjaidnak, uram?

- Miből, nagyságos uram? Nekem fizetésem kicsi, jövedelmem nincs, én másutt nem várhatok, csak nagyságodtól. Amit kapok, bizony nem dorbézolom el.

A fejedelem egy pillatig mosolygott, akkor elkomolyodott.

- Nézd csak, uram, ti mind úgy éltek ebben az Erdélyben, mintha fenéig tejfel volna. Azt hiszitek, hogy világvégezetig ilyen jól megyen? Bizony meg fogjátok még kószolni a pohánkát és a zabkenyeret. Ha énnekem jó a köményesleves reggeli ebédre, akkor legyen jó másnak is. Nem mondhatjátok, hogy a fejedelemség kincseit hasamra költöm.

Kovacsóczy a szemét lesütötte, hogy a fejedelem bele ne nézhessen. Még azt a kevés ételmezt is sajnálja ez tőlük. Már látta, hogy ha most a kamaragrófságot szóba hozná, a fejedelem ráolvasná a felesége vidám házát. Mert amilyen kupori és fősvény volt ő maga magáért, szép felesége volt, és a háza mindig tele volt mulatókkal, ha a fejedelem nem volt közel.

Hagyta hát és lógatta a fejét. Itt mindenki kap és keres, csak ő, aki a legtöbbet dolgozik, csak ő marad ki mindenből.

A fejedelem kezébe vette a kis tengerinád-pálcácskáját, mert kardot nem szokott oldalán viselni ok nélkül, nem úgy, mint Báthory Gábor tette volt, aki soha ki nem lépett a házból kard nélkül, de még lakodalomban és vendégségben is mindig oldalán volt a fegyvere, mert sohasem tudta, hogy mikor kell kirántani a hüvelyből.

Így kimentek a nagy szálából, és mentek a külső szobákra át.

Ahogy kiléptek, mindenütt fiatal fiúk, apródok és udvariak ugrottak fel.

A fejedelem vidáman pillantott a derék fickókra, s arra gondolt, hogy a bőségben és békességben úgy gyarapodnak ezek mellette, bizony eljön az idő, mikor szükség lesz a békén hízott legényekre.

Az udvarban a testőrök játszadoztak.

Olyan volt a régi fejedelmi ház, mint egy katonavár. Minden sarokban válogatott és szép ruhás emberek állottak. Nagy bajuszokat viseltek, és veres meg kék köpenyegben jártak.

A nap melege már kezdett erős lenni, kigombolták a mentéket, sokan nem is viselték, hanem egy szál ingben voltak, kinyitott nyakkal, és párázott belőlük a vér tüze.

Hátul, az udvar végében a kopjások gerelyt dobtak.

Megállott felettük s mondta:

- Rajta csak, rajta.

Soha ilyen erős és fiatal nem volt a fejedelem. Elég magas volt, s erős és étellel teli.

Nevetve nézte a bajvívást, s szólt az egyiknek:

- Gyűrösös fiam, adsza csak a derék gerelyt.

A legények nagy vidáman állottak félre, s adtak egyet a fejedelemnek.

A fejedelem megemeltette a gerelyt, ahogy a vitézek súlyát próbálják s kezükhöz mérik, míg a távolságot megbecsülik.

Akkor nekilépett, bal lábát előre vetette, s megsuhogtatta kezében a vízszintesen tartott farudat, melynek vége vasas volt.

Elvetette.

A gerely sívva repült ki, és nagy ívben szállva, pontosan beletalált a kitett célba.

Éppen középen találta a homokos zsákot, s belefúródva lógva billegett.

- Így szoktuk ezt annak előtte - mondta, s vidáman elfordult.

- Vivát! - kiáltották a legények.

- No, Kovacsóczy uram - fordult el a fejedelem, s kiment a kapun. - Nézze csak kegyelmed, mikor én legelsőbben idejöttem egy rossz lovon, s megállottam itt az utcán a templom mellett, a lovamat eleresztettem, s néztem, hogy Uramisten, most hova s merre forduljak... A palotát mindjárt megismertem, hogy ez a Zsigmond fejedelem laka... De hogy jussak én be a fejedelem színe elé... Uram, tizenhárom éves voltam, és szökve hagytam el Lázár András bátyám házat...

Lement Kovacsóczyval a templom árnyékáig, s onnan visszanézett a Gellyéni házra.

- Látom, hogy két darabont, kékek, állanak a palota előtt, Istenem, énnekem még a lovamat se szabad idehozni, mondom magamba... De a ló csendes volt, megveregettem a nyakát, és mondtam neki: Ráró lovam, mostan várjál...

Megyek a darabontokhoz, mondom nekik:

- Isten jónapot adjon kendteknek.

Az egyik emberséges volt, rám pislantott, a másik az nagyon merevén volt, oda se konyíta.

- Ábránfi Boldizsár uramat keresem, kérem kendteket, mondják meg, hol lelem őkegyelmét.

- Mit akarnál tőle?

- Bátyám ü nekem.

A darabont nagyot nevetett, mert ugyan csak kókus deák voltam gyermekfővel, és Ábránfi uram akkor nagy ember volt.

- Honnan jössz? - kérdezi.

Mondom neki, hogy a szárhegyi várbul.

- Nohát, akkor fordulj vissza, mert Ábránfi Boldizsár Csíkban királybíró. Ott megleled.

De én nem voltam megijedve, már én akkor tizenhárom esztendő's gyermeki lélekkel minden szót meglestem, amit arról beszéltek, mi reám tartozik. Tudtam, hogy Ábránfi uram Lázár András apámnak sógora, és a fejedelem szolgálatába van, de azt nem hallottam, hogy Csíkba volna. Nem baj, kérdeztem, hogy hát Bókay Gáspár uram itt van-é?

- Bókay Gáspár Görgénybe van - mondta a másik darabant.

- Hát Móré Gábor...

Így én addig s addig kérdeztem, míg egyszer csak megállott ott egy fiatal tiszt úr, s avval beszéltem osztán. Hát bizony Ábránfi Boldizsár bátyám nem volt Csíkban, felé se járt, hanem Szamosfalván volt neki háza.

Én osztán lóra ültem, és kimentem Szamosfalvára.

Ábránfi uram beteges ember volt, ágyban feküdt, nyomta nagyon, szegény, nem tudott rajtam segíteni, csak éppen annyit, hogy kiheverhettem nála a nagy törekedést, lovon jöttem a Székelyföldről, olyan gyermek. Hanem kijött hozzá látogatóba a süve, Kapucsi János. Ez fogta pártomat, s beszerkesztett a fejedelmi udvarba - mer én nem akartam sehova menni, csakis a nagyságos fejedelem mellé -, a kutyákhoz tettem pecérnek.

Nevetve nézett Kovacsóczyra, aki éles füllel hallgatta, mert jó azt tudni, amit a fejedelem magáról elmesél.

- Hát itt kezdtem az életemet, az volt az én oskolám. Mindegy, három esztendő múlva az oláh háborúban már csapat élén lovagoltam, mert hamar nőttem a jó kosztón, jó kosztot rendelt a fejedelem, a szegény, az ifjaknak, én sem vonom meg tőlük, mert első, hogy a fiataloknak táplálásuk legyen, csak úgy nevednek.

- Nagyságod megnevedett Isten segítségével - mondta Kovacsóczy, s arra gondolt, mióta jól megy, a fejedelem is szívesen beszél magáról.

Most lovasok jöttek, bekanyarodtak a templom felől.

Wesselényi Farkas jött a nagy hasával egy istentelen nagy lovon.

A fejedelem nevetve nézett rá.

- Gyersze uram, éppen várlak benneteket.

A lovasok megállottak, s a fejedelem nézte a hímes, gazdagon öltözött urakat. Mind fényes volt, csak az egy Wesselényi nem adott magára semmit. Ez urat szerette is nagyon, mert hűséges volt, és oly munkabíró, amit senki nem gondolt volna, aki ránéz.

Wesselényi szokott felháborodásával rögtön kirukkolt a panaszaival. Mindig tele volt panasszal, ezt nem biztatni kellett, hanem csillapítani.

Az urakat szidta, a szászokat szidta, a munkás erdeieket szidta, mindenkit szidott, és oly erős szavakkal, hogy azt senki másnak meg nem engedte volna a fejedelem. Senki semmit meg nem csinál, minden elkésik, és mindent ellopnak.

De a fejedelem vidám volt és derűsen hallgatta, mert amit hallott, az neki jó volt és szívesen hallgatta a tanácskozást, ahogy körülállták nagy tisztelettel.

Mikó főkomornyikja igyekezett tódítani a nagytekintetű Wesselényi szavait. A fejedelem melegen nézett a magas vékony Mikóra, aki olyan szép gyermek volt, amilyen csúnya a nagybátyja, Mikó Ferenc.

- Ezt elvégezni nem lehet, itt annyi a munka, hogy ebbe bele kell dögleni - mondta szakadatlan Wesselényi.

Különösen az erdei munkára volt sok panasza.

- Senki nem csinál mást, csak ami neki kell. De ellopni s tolvajkodni mindenki tudja a készt. Magam megjeleltem a fákat, amik le vannak már hordva, és a deszkákat, s két napja, hogy kint voltam a helyen, ma már fele sincs meg annak, amit megjeleltem.

Kisült, hogy egy-egy deszka hiányzott, a fákat nem is lehetett megállapítani, volt-e benne hiányosság.

- Semmire nem mennek. Harminc gazember ácsorog a fák tövébe, és nem haladnak és nem haladnak semmire.

A fejedelemnek tetszett a Wesselényi serénysége, az egy nap alatt akarna elvégeztetni mindent. Ő inkább arra gondolt örömmel, hogy egész Erdély hat esztendő óta cseng a fejszecsapásoktól.

Most nagy tumultus volt a templom sarkán. Egy megköltözött legényt hoztak a darabontok.

- Nézd meg, mi történt ezekkel? - mondta a fejedelem Mikónak, s ez fűrgén sietett a csoport felé, s nemsokára ijedten jött vissza:

- Violencia, nagyságos uram, amilyen régen nem esett Erdélyben. Ez a legény Gyuraki György, megölt egy leányzót.

A fejedelem megütődve hallgatott.

- Híjd a főembert.

Mikó előintette azt.

A darabontok fője, vastag, nagy bajuszú fekete ember, sietve sietett elő.

- Mi történt ott?

- Nagyságos uram - vette le süvegét a darabont -, ez a legény, Gyuraki György megölt egy leányzót.

- Miért tette?

- Pajtásával, Maradék Bálinttal egy leányt szerettek és éltek. E mián.

- Féltékenységből-e?

- Úgy gondolom, nagyságos uram.

- Mondd el.

- Ez a Gyuraki éccaka vártán volt, s mikor reggel hazament, ott találta a szeretőjénél a pajtását. Szóba kerültek, és addig, s addig, belevágta a dárdáját a lányba, de azt mondta, amit nem akarok nagyságod színe előtt kimondani.

- A féltékenység a legnagyobb ördög - mondta a fejedelem Wesselényi Farkasnak -, az megemészti az ember szívét és az életét. De a féltékenység a leggonoszabb, mert mindenki csak arra féltékeny, aki őtet nem szereti. Hát parancsolhatom-é én a lánynak, hogy Gyuraki Györgyöt szeresd, és ne Maradék Bálintot? Bizony nem. Azért az, aki féltékenységből gonosz, nagyon gonosz.

- Mit mernek már ezek? Nagyságos uram, ennek nem lesz jó vége soha... Nem fér bennük a vérük, már ideje volna háborúba kergetni őket, ebbe a békességbe az efféle népség csak megbolondul, és uraknak vélik magukat.

De mindnyájan meg voltak illetődve, s volt, aki azt tanácsolta, hogy azonnal le kell vágatni a Gyuraki Györgyöt. Példát kell statuálni.

- Hogy a leány valami boszorkány lett legyen, és megbabonázza a legényt, mind a kettőt. Mondják a szomszédok, hogy anyja is bír boszorkány tudománnyal, s leányát is arra nevelte.

- Ehhez nem kell boszorkányság, hogy egy leány két legényt megbolondítson - mondta a fejedelem. - Zárjátok be tömlöcbe, és az ítélőmester vallassa meg, mi volt tettének oka.

A darabont főember elment, s a megkötött legényt bevitték a Gyellyéni-ház kapuján.

- Már megint tele vagyunk bűbajosokkal és boszorkányokkal - mondta Wesselényi. - Én azt tartom, ki kell magvát is metszeni e sok boszorkaságnak, különben vége Erdélynek.

- Ha kegyelmed minden lányt megéget, akinek két szeretője van, akkor kevés lány marad meg Erdélyben - szólt a fejedelem.

- De nagyságos uram, nekem is van ma esetöm. Otthon házamnál volt, hogy egy Kovács János nevű jobbágyom jött hozzám, és így mondta el: „Templomba készültem, és jöve hozzám Molnár Jánosné, a boszorkány. Kért egy kenyeret, s nem adhatván neki, a kis gyermekemen mingyárt olyan pattant, mint egy lencseszem, és déllére ez olyan lőtt a gyermekem, mint egy malac. És odahivatván a boszorkány - mert mindenki mondta, hogy másnak meggyógyítani lehetetlen, csak akitől esett, bizonyos fizetésért ígérte, hogy meggyógyítja. Hogy láttam, nem gyógyul, mondta Kovács János emberem, azt feleltem neki: »Lám, úgy kedveztem kegyelmednek, hogy már mindent odaadtam, ami házamban volt« és megmondta neki, hogy órá gyanakszik. Arra azt mondta: »Hiába kedveztél nekem, hanem Kata lányomnak kellett volna kedvezned, ő jobban tud ahhoz.« A gyermek pedig azonközben megholt. Akkor azt mondta a boszorkány a Kovács János feleségének: »No szomszédasszony, ne kácsogjon s ne ríjjon immár, mert megfizettem a gyermekért. Haza olvastam a tejet, amivel azt a csuprot, ami nálam volt, háromszor tele olvastam tejjel«,.... Pedig azt senki se kérte tőle...

- Mit akarsz evvel mondani?

- Nagyságos uram, ezek a boszorkányok úgy elhitték magukat, hogy már nem is tagadják s titkolják, úgy járnak-kelnek az emberek között, hogy mind az övük szárazig...

A fejedelem homloka megsötétedett.

- Nagyságos uram, az asszonyok a lányukat ránevelik a boszorkányságra.

- Uram - szólt a fejedelem keményen -, én már sokat éltem, sokat tapasztaltam, de egyebet az életben nem láttam, csakhogy mindennek oka legyen, és minden Istentől legyen.

- Hogyan lőtt akkor, hogy mihint nem kapott kenyeret a boszorkány, a Kovács János gyermekén lencseforma pattant és déllére olyan lőtt a daganás, mint egy malac.

- Én nem vagyok orvos.

- Nem orvos kell ide, nagyságos uram, hanem tűz és máglya.

- Ha az asszony oly hatalmas, akkor mindent tehetne az egész világgal. Akkor minden ellenségén lencseszemet pattant és malacot nevel. De ezen az egy eseten többet nem hallottál.

- Hallottam, nagyságos uram - szólt hevesen Wesselényi -, Szilágyi Gáspárné jobbágyasszonyom így mondta: „Jött hozzám Mónár Jánosné, és kenyeret kért. Nem adtam. A gyermekem keze mindgyárt megnyomorodott... Másnap vittem Borbély András uramhoz, de semmit sem tudott orvoslásához. Mikor a gyermeket betakargatva hoztam tőle, az utcán találkoztam Mónárnéval, s kérde tőlem, mit viszek. Nem mertem megmondani, hogy a gyermeknek új bajt

ne szerezzen, mondtam fonálgombolyagot... Másnap, hogy nem könnyebbült, hozzávittem. Fűvel beragatta, azt mondván: »Lám, tennap kérdeztem tőled, mit viszel, s azt felelted fonálgombolyagot, pedig én jól tudtam, hogy a gyermeket viszed, és tudtam hol voltak«... Fűveket adott neki, s annak a levében kilencszer meg kellett fürdetni, és míg a gyermek fürdött, egy madár berepült, és egészen megjárta a házat, és mikor ezt a boszorkánynak megmondták, azt felelte: »Ha én ott lettem volna, nem járt volna ott a madár«».

- Berepült a madár, és ijedtében vergődött - mondta a fejedelem.

- De nagyságos uram, az asszony elvitte gyermekét egy másik asszonyhoz, aki szinte tudós asszony, és az megnézte a gyermeket, és azt mondta, hogy két helyen kivették a csontot a karjából. Harmadnap megint elvitte a gyermeket a boszorkányhoz, s annak a lánya azt mondta, hogy: mingyárt kűbálvány üsse meg az ő lelkét, ha valami csont híja van a gyermeknek.

- No lám.

- Meg azt is mondta, nagyságos uram, hogy kűvé teremtsé őtet az Isten, ha valami híja legyen a gyermeknek, és a gyermek abba a pillantásba felemelte a kezét, és semmi baja sem volt.

- Látod-é, megrándította kezét a gyermek, vagy kifecamította játék közben, s azért gyógyult meg, ha visszanyomta a csontot az asszony.

- Azután megint beteg lett a gyermek - folytatta makacsul Wesselényi Farkas -, fel nem állhatott, és az anyja azt mondta: „Ez nem az én gyermekem, kit tartatnak velem, kicserélték az én gyermekemet...” Elhívták a boszorkány lányát, s az felvette a gyermeket, és felemelte a magasba, és azt mondta: „A kő üsse meg a lelkemet, ha ennek a gyermeknek valami baja van, vagy kicserélték. Vidd mácsihoz, kenegesse meg.” És elvitték az anyjához, a főboszorkányhoz, és harmadnapra a gyermek felállott, és semmi baja se lett.

- Olyan vagy, mint a gyermek - mondta a fejedelem és szigorúan nézett Wesselényire. - Más gondom van nekem, mint hogy ilyen csácsogásokat hallgassak.

- Igenis - mondta Wesselényi -, nagyon sok ilyen eset van, és én tudnék még nagyságodnak tízet is mondani, mit tett a boszorkány a gyermekekkel.

- No már látom - szólt a fejedelem -, ha abba a te faludba gyermeknek akármilyen kis baja van, a szülei mind erre az asszonyra fogják. Eszükbe jut, hogy ekkor meg akkor náluk járt s megharagudott, s ennek kell aztán állani a szidalmakat. Mondom neked, hogyha egy boszorkánynak ilyen hatalma volna, akkor az nem élne szegénységben, és nem szorulna rá, hogy egy darab kenyeret kérjen itt vagy ott, hanem menne és varázsolna magának élestartat és kincseket, és várat építené, és nekem hasznom lenne belőle, mert adót lehetne szedni rajta.

Oly hevesen és szigorúan mondta ezt, hogy mind elhallgattak. Mikó Miklós főkomornyik örült szívében, hogy Wesselényi uram, aki a fejedelemnek minden kegyelmét élvezte s akire mindenkinél jobban hallgatott, most mégis ebben az egyben nem találta el a fejedelem gusztusát. Azt mondta azért:

- Nagyságos uram, én még soha nem tapasztaltam.

- Ki vagy te, kölyök vagy - morgott Wesselényi.

- Hozzátok a lovamat, kimegyünk megnézni a szálfák döntését - mondta a fejedelem.

Addig hallgattak, míg a lovat elő nem vezették, mert a fejedelem nagyon elgondolkodott, és nem merték gondolataiban háborgatni.

A fejedelem arra gondolt, mit kell csinálni ezekkel a népekkel, hogy meggyógyítsa a lelküket, mert csakugyan az utóbbi időkben nagy gondja volt, hogy úton-útfélen mindig boszorkányokról kellett hallani, és panaszokat s hazugságokat.

Csak úgy zúgott benne a vér, s Wesselényit elküldötte a kancelláriára, hogy hozza magával az írásokat, kinek mit utalt ki a ledöntött szálfákból.

Mikor Wesselényi elment, így nézett utána:

- Lássátok meg ezt a nagy darab embert, olyan lelke van, mint egy gyermeknek.

Ahogy a hóstáton keresztüllovagoltak, megfékezte a lovát, és köré sereglettek a kísérei.

- Nézzétek az új házakat... Mikor én Báthory Gábort először behoztam Erdélybe és Kolozsvárába a koronációra, ezen a helyen minden le volt égetve, mert a tatár mindent kipusztított, s mikor ki kellett vonulnia, felgyújtotta a hóstátot, s itt minden ház leégett, csak egynehány szásznak a háza maradt meg, mert azok kőből voltak építve. Most vadonatúj házak vannak mindenütt, igaz-é?

- Igaz, nagyságos uram.

- Akkor engem az éhes és nyomorult nép megtámadott, és mikor megesmertek, lefeküdtek a földre, és sírtak az éhségtől és a hidegtől... Én akkor rögtön mentem a fejedelmi palotára, és rendeltem, hogy ami kenyér van, azt osszák ki közöttük... Ha én akkor hitet adok annak, amit a magam szeme látott, és meglövetem ezeket a nyavalyásokat, csak halottat csinálók belőlük, így embereket építettem a kenyerekkel... Tudjátok meg, hogy az emberek nyomorult életét soha nem lehet ostonnal és máglyával megjavítani, csak kenyérrel... A boszorkányságot is csak kenyérrel lehet megszüntetni... Wesselényi uram, mondd meg lelkedre, hány házat építettél már a jobbágyaidnak?

Wesselényi hallgatott.

- Nagyságos uram, én soha nem vagyok otthon, mindig nagyságod és a haza szolgálatába járok.

A fejedelem ránézett.

- Uram, én szeretlek tégedet, és nem bántottalak soha. Nem is gondoltam eddig arra, hogy még a magam mellett levő legfőbbeket is számon tartsam. Kegyelmed kötelessége, hogy az uraimékat arra szorítsa, hogy a szegénység házait megépítsék... Én egy hónap múlva készülök a bihari rendeket mustrálni, ha akkorára a kegyelmed házai meg nem lesznek építve, de úgy, hogy egyetlenegy családnak is, még a boszorkány Mónárnénak is új háza nem lesz, akkor én kegyelmedet, ha még úgy szeretem is, vasra veretem...

Wesselényi sápadt lett.

- Nagyságos uram, hogy lehessen azt csinálni? Hol van annyi munkás kéz és annyi fa és deszka és szeg.

- Ma hoztak Besztercéről hat kocsi szeget. Én ebből három kocsival kegyelmednek adok. És adok annyi deszkát abból, ami van, és annyi fuvaros szekeret, amennyi kell. Fát otthon is vágathat kegyelmed... Quod dixi, dixi...

Evvel megsarkantyúzta a lovát, és előrevágtatott.

Wesselényi Farkas mogorván ügetett utána. Nagyon szigorúnak találta a fejedelem szavát, s ezt nem érdemelte. Sűrű keserűség volt benne. Éjjel-nappal soha egyéb gondja nem volt, mint a fejedelem szája íze szerint végezi mindent, s remélte, hogy hűsége jutalmául Somlyó várát

fogja elnyerni. De, hogy a fejedelem ily erős szót ejtett hitvány parasztok rossz házai miatt, s ahelyett, hogy elrendelte volna a boszorkányok kiirtását, őtet zaklatja, mint valami bűnöst. Még mi lesz, ha már a vad szilágysági vadonban is új házakat építenek a parasztoknak, nem lehet velek bírni.

A délelőtt a hegyeket járták egész Gyaluig. A fejedelem külön megállott Fenesen és Lónyán, s minden házat megnézett. Gyönyörködve szemlélte az új házakat, mert itt, közel a városhoz, szem előtt voltak az urak, s már mind meg voltak építve a kastélyok, de a parasztok faházai is.

- Ez csak más élet itt - mondta a fejedelem egy kis ház előtt, ami éppen úgy volt építve, mint a többi, csupa fából és vastag deszkákból róva, hogy semmi vas nem kellett bele, néhány nagy vasszögön kívül... - Nézzétek meg, milyen vidámak és boldogok a jobbágyok. Nézd, még a gyermeke is más. Nem ijedeznek úgy a lovas embertől, mint annak előtte. A vakondokat könnyebben lehetett kicsalni a lukából, mint a gyermeket a föld alatt vájt putrijából... Most megállanak és nevetve néznek ránk, mert nem félnek, mert tudják, hogy aki lovon jár, annak gondja vagyon rájuk...

A falvak népe mindenütt köréjük gyűlt, és vivátot kiáltottak.

Az úton libák gágogva repültek fel a lovasok elől. Mindenfelé tyúkok kodácsoltak, és kecskék rágták a bokrok levelét.

- Csináljatok magatoknak levélszint - oktatta őket a fejedelem. - Most csináljátok, míg nyár van, hogy télen meg ne fagyjatok.

És Lónyai Gáspárhoz fordult. Szászlóna urához.

- Gáspár uram, gondod legyen rá, hogy télirevalójuk legyen. Gyűjtsenek fát az erdőn, és hordjanak gallyat.

- Nagyságos uram, úgyis lopják - mosolygott Lónyai Gáspár.

- Nem kell nekik lopni. Vannak még erdeink. És az állatoknak szénát kaszáljanak, vigyázz, hogy gazdagok legyenek a jobbágyaid, mert az az éléskamra a gazdának is, a fejedelemnek is. Szőlőkerted van-é?

- Nem terem az itt meg, nagyságos uram.

- Dehogyan terem, csak kapálni kell a tövét. Ezek is inkább a szőlőlevét igyák, mint a keréknyomból nyaljanak vizet.

A fejedelem Gyaluban ebédelt.

Gyalui Farkasné nagy ijedelemben volt, mert nem jelentették neki előre, hogy jő a fejedelem. Futott most csirkét ütni. Ha előre tudja, hajnalban szedte volna le őket a fáról, ahol hálni szoktak, de így nehéz volt bottal kergetni őket.

Bort ittak, míg hat órára a vacsora-ebéd megkészült, s kenyeret haraptak hozzá, juhtúróval.

A fejedelem sokat beszélt a juhról. A juhnak minden szőre-szála aranyat ér. Nem mondta meg, de elhatározta magában, hogy megtiltja a juhgyapjú kiharcolását is, mint ma reggel a viaszt. Majd a kincstár dolga lesz illő áron összevásárolni, és ő fogja kiküldeni, kit Törökország felé, kit Bécs alá.

- Küldök neked uram, majd olyan oláh juhászmestert, aki ért hozzá, és megtanítja embereidet, hogy kell velek bánni.

Itt is zengett az erdő, egész idáig hallatszott a kopácsolás. A fejedelem ezt a zajt szerette legjobban.

- Emlékezzetek, mikor én kezdtem az építést, egy fát nem tudtak megfaragni Erdélyben rendesen. Egy követ nem tudtak a másikra rakni. Ezek a talián mesterek a legjobb tanítók Erdélyben.

Itt is volt egy olasz, Gyalun.

- Ha gazdag jobbágyitok lesznek - mondta a fejedelem -, lesz pénzetek, és vehettek írott kárpitot a falakra és török szőnyeget.

- Az még messze van - mondta a gazda, s nevetett, de magában arra gondolt, hogy az bizony jó lesz, ha lesz.

Ilyen szép barátságos beszélgetésben telt az idő, mikor azt hozták be hírül, hogy egy ember van itt, aki Kolozsvárról jött a fejedelem után. Rhédey uram embere.

A fejedelem azonnal maga elébe hívatta.

Az ember megviselten, portól feketén és fáradtan jött:

- Nagyságos uram, titkos szót kell váltanom Nagyságoddal.

A fejedelem lassan ráismert, hogy az ember, sógorának, Rhédeynek valami cselédje. Intett az uraknak, azok kimentek a szakállszáritóra, s halkán diskuráltak a tavaszi napfényen.

- Ásson istállom, nagyság uram, baj van.

- No.

- Fejirvárából futton futok.

A fejedelem ijedten figyelt rá.

- Asszonyunk, Rédejné asszony, az mű nagyság asszonyunk mondván: Gergő bá, vidd a levelet a nagyságos fejedelemasszonynak, az én szerelmes öcsémnek Fejérvárába... No én el... a fejedelemnéhez bé... levelet vőtte...

- Osztán?

- Csak ép azt kérdezte tülem, honnan gyűsz? mondok Váradjából... Néném küldött-é? mondok: vaj igen... Kata néném?... ippeg ü... mondd csak, mint vagyon az én szerelmes néném?... ü meg vagyon az ü életyibe... s levelet írtak-é? abizigen, írtak, s ihol van e...

- S hol a baj?

- Mán ott tartok... ü nagysága a fejedelemasszony vőtte a levelet, szakasztja kette s alighogy belepislant, alighogy óvassa, abba a minutumba holtta vált, s csak suvad le a székről, úgy mosták fel. Vénasszony vitte bé a belső házba, a nagy méltóságos házból a kisebbikbe.

- És te hogy kerülsz ide?

- Immár ott tartok: mer ott uram zűrzavar keveredett, hogy én jónak láttam ellépni, s míg azok sürvítettek, fogám a levelet s azon mód vissza én.

- Eszeveszett s mért?

- Hát uram, a levél... valami bajnak kelletik abba lenni, ha a nagyság asszonyunk attól olyhertelen megbetegüle. Gondótam, jobb lesz azt magának elhozni e...

S már kaparászott, s adta elő a levélkét.

A fejedelem csak belepillantott, s már megszédült. Értette már a felesége ájulását.

- A felséges asszony tudtával jöttél-é?

- Má aligha es.

- Ó baromállat, most mit gondol önagysága felüled s felülem. Tudsz-e írást?

- Hát ojasmit alig.

Csak elnézte a kerek, nagy betűket, ahogy Kata asszony odapötytyentgette a pletykát nagy ártatlansággal, hogy ő Kerekiben hált, és be sem ment Váraddá, pedig várták...

Felállott és végigment a szobán...

- Lovakat!... - kiáltott ki oly hatalmas és ijedelmes hangon, hogy az urak odakint mind rémülten ugrottak talpra, mintha hadüzenet tört volna ki.

- Lovakat elő - kiáltotta újra a fejedelem -, azonnal indulunk!

- Fáradtak a lovak - mondta Wesselényi -, abrakoltatni kell őket.

- Gyalui uram, adj alánk váltott lovakat. Holnap visszajönnek, de nekem azonnal utam vagyon.

Soká járkált, s tűnődött, Susannát nem hagyhatja egy percig sem ebben a tévedésben. Szállani szeretett volna, mint a madár. Hiszen ha szárnyai nőnének. Végre eszébe jutott az ember. Körülnézett. Nem látta.

- Hol van ez az ember?

Nem gondolt rá, jó idő múlva, mikor már a lovak is elő voltak, jelentik, hogy az embert nem találják.

- Ez a baromállat - szitkozódott a fejedelem -, már megint megijedt és elméne.

Keresi a levelet, az sincs. Az oktalan már megint ellopá.

A háziasszony kétségbeesve jött a hírre, hogy a fejedelem az ebédet se várja meg, pedig már öreg indiai tyúkot, más néven pulykát süttetett.

- Isten megáldja kegyelmedet, asszonyám, nekem menni kell.

- Az istenért, de hová?

- Feleségem betegségben esett. Rögtön mennem kell megvigasztalni szegényt.

- Csak baj ne érje a fejedelemasszonyt, csak boszorkányság ne kísértse - sóhajtott a ház asszonya.

A ló kantárát két lovász tartotta. A fejedelem már fent ült a Hattyú nyergében.

- Kétezer deszkát kapsz a somlyai erdőkről - szólt még le Wesselényi Farkasnak. - Vasszeget innen vigyél, elvehetel amennyi kell. Még holnap hazamenj. Júniusban Kerekibe megyünk, akkorára minden falud olyan újonnan kész legyen, mint a Dávid temploma.

Már a kirendelt urak lovaikon ültek, s a lovak táncoltak. Négyen kísérték: Mikó Ferenc, Kéködy Péter, Tóth György és Járay István.

Utánuk a lovas legények.

- Kelemen deák holnap estvére ott legyen nálunk Fejérváron.

Öt óra lehetett, mikor elindult s két teljes óra hosszáig fel sem pillantott, magába merülve, gondolkodva ment, csak ment a lóval.

Akkor valami különös énekszó ütötte meg a fülét, s figyelni kezdett s megállott.

Erdőn mentek keresztül, hegyháton, s az ének egyre erősebb lett.

Hátraintett, hogy hallgassanak, lovát megállította, nyakát megveregette, aztán leszállott. Felment a hegyoldalon, s látott egy kis favágócsapatot, akik egy nagy tölgyfa alatt karikába állva énekeltek.

A nap alkonyodott, és veres színnel festette az erdőt s az eget.

Teli torokkal s erővel énekeltek a favágók:

*Az szent nap már nyugovásban,  
Árnyékszerző futásban,  
Angyali szorongásban,  
Kapuk lakatolásban.*

*Csodáktevő nagy Isten  
Bűnbocsátó kedvedben  
Végy minket szerelmedben  
Lakatolás közben.*

A fejszék le voltak rakva egymás mellé, és az emberek énekeltek. Oly hanggal és oly énekkel, mint a kicsiny madár, aki ha énekbe kezd, felőle mind föld és ég felfordulhat. A fejedelem még sohasem hallott ilyen nagy éneket. Kint az erdőn, szembefordulva a lenyugvó nappal. Az emberek mind fiatalok voltak, csak egy volt köztük öregebb, s az énekelt legerősebben:

*Egész föld bírása s törvényre hívója,  
Életet, irgalmat terjessz sajátidra:  
Estvéli könnyörgést, bűn bocsánatjára,  
Szüntelen áldozat helyett vedd nagy jónkra.*

A fejedelem végtelenül álmélkodott. Ezek az emberek egész napi munka után, míg az ő parancsára vágják az erdőt és irtják a fákat, utána a lefekvő nap elé terítik áhítatos lelküket:

*Vidám szívvel, víg zengéssel szenteljük urunkat,  
Az magától élő Istent, kegyelmes atyánkat,  
Ki egyedül mennyet-földet s minden állatokat  
Formált, szerzett, táplált és tart s csak egyedül mozgat.*

Most az egyik fiatalember, kinek hosszú haja volt, válláig érő, szakála ritka és hosszú, kés és olló nem vágta soha, előre lépett, és beszélni kezdett.

A fejedelem hallgatta, hallgatta, a beszéd zavaros volt, de rettenetes.

Arról szólott titokzatos nyelven, hogy a bálványimádók megfordították ez embernek az ő szívét, és pogányságot vittek be az Istennek hajlokába. Tetemeket raktak benne és megfertéztették az Úrnak templomát. Kardot vittek be és leölték a szenteket, és megnyúzták őket, és karóba verték és széttépték és meghasogatták.

Egész világon mindenkinek meg van roppantva a lelke, ezek a favágók itt az erdélyi hegyek közt, a nagy fák alatt oly égő hittel és szörnyülködve és irtóztató sikoltásban kiáltottak fel az Úrhoz, ezek készek hadba és fegyverbe állani, és magukat halálra adni az Istennek az ő idvességiért...

Gondolkozott, odamenjen-e közéjük és szót váltson-e velük?

De nem látta szükségesnek.

Hadd énekeljenek és imádkozzanak, és csak hadd szítsák a tüzet a lelkükben és szívükben ezek a szegények, csak hadd nőjön a harc és a háború. Szükség vagy arra, hogy a fegyvert élő hittel és éneklő szívvel vigyék a pogányokra.

Zavarodott lélekkel tért vissza csapatához.

Nézte, ahogy a saját legényei vidáman és fecsegve állottak a lovak mellett. A lovak hozzáfogtak harapdálni a zöld fűvet, hersegett a foguk alatt a kemény fű, és a fiúk arcán vidámság és könnyű lélek van.

- Ti nem tudtok énekelni? - kérdezte őket.

- Tudunk, nagyságos uram - mondta a hadnagy.

- Énekljete.

A csapat azonnal karikába állott és énekelni kezdett:

*Mely igen jó az Úristent dicsérni,  
Felségednek én Uram énekelni,  
Szent nevedet dicsérvén magasztalni,  
És mindenütt ez világon hirdetni.*

*Csudaképpen megvigasztal engemet  
Mindennemű te nagy cselekedőted.  
Kezeidnek munkájával örvendek,  
Teremtőmnnek, megváltómnak hirdetlek.*

*Az esztelen ember ezt nem isméri,  
Az hitetlen bolond ember nem érti,  
Kinek rólad nincs igaz ismereti,  
Szent fiadban ha nincs hiti őnéki.*

A fejedelem valami véghetetlen kellemességet és boldogságot érzett. Ezt az éneket ő is tudta, most először érezte ennyire szívében, hogy mely igen jó az Úristent dicsérni... Csak hallgatta, hallgatta az énekszót. Nekidőlt egy nagy mohos fa törzsének, és lehajtott fejjel engedte, hogy az éneklés, mint a lágy esti szellő verje és lombozza a lelkét. Úgy borult rá az alkonyat, mint valami édes és szelíd sátor, ahol az Istennek illatát és enyhületét érzi az embernek szíve.

Az ének végtelen volt, s ezek a fiatalok egymással versenyeztek. Nézte a fiatal, kipirult és áhítatos arcokat. Egészen megszépültek, és oly igen buzgók lettek, hogy a fejedelem megengedi, hogy az ő felséges színe előtt az Istent dicsérhessék, hogy őneki magának szinte könny jött a szemébe.

*Rólad uram, akik megemlékeznek,  
Az igazak, kik igaz hitben léznek,  
Mint a pálma, szintén úgy megzöldülnek,  
Mint cédrusfák ugyan meggyökereznek.*

*Istennek ő házában plántáltatnak,  
Anyaszentegyházban megvirágoznak,  
Mindenkoron néki gyümölcsöt hoznak,  
Igaz hittel jámbor életet vallnak.*

Nagyon jó az anyaszentegyház boldogságában megnyugodni.

Eddig is erős volt abban, hogy ő az egyháznak a feje, és jó az, hogy az ember hisz és bíz az Úristenben, de most itt ebben a csodálatosságban, ahogy szeme előtt megnyílt a távolság, amit lassan beborított a szelíd alkonyodás rózsaszínű fátyola, így még nem érezte magát soha.

Szinte úgy érezte magát, hogy csoda történt vele, mint Pál apostollal: találkozott az egy igaz Istennel és az anyaszentegyházzal, az embereknek evvel a lelki épületével, amely befogadta és erősségébe vette őt.

Nem tudta volna megmondani, mi történt vele. Fent a hegyen néha elcsapódott a vad és kesergő ének, s azt érezte, hogy azok odafenn keményebb és rohanóbb hitűek, de ezek itt körülötte, előtte bizodalmasabbak és megszelídítettebbek.

Ezután másképp fog az énekre figyelni. Az énekben az embernek a lelke szólal meg. Azok ott Istentől, embertől elvágott magányosságukban valami harcot énekelnek és vért és gyilkot hallott ki belőlük, most az ő hűséges és jól tartott katonái a megingathatatlan és megrettenthetetlen Istennek énekelnek. Azok ott lázadoznak, és követelik az Isten irgalmát, ezek hálákat adnak azért, hogy élnek és megtartottak és jóllakottak lehetnek.

*Vallást tészünk minden emberek előtt,  
Hogy az Isten igaz mindenek előtt.  
Hamisságot soha nem cselekedött,  
Mint kösziklán ad ő nagy erősségöt.*

A katonák rápillantottak, hogy szabad-e tovább.

Ő pedig csak bólintott, és azok új énekbe kezdtek:

*Sok inségünkben hozzád kiáltunk Úristen,  
Parancsoltad, megkerestünk az mi szükségünkben.  
Tudjuk, hogy méltán mi bűneinkért megvertél minket,  
Mert nem tiszteltük, sőt ingerlettük szent felségedet.  
Az mi atyáink mi ellened vétkeztek.  
Téged ők nem ismertek, nem tiszteltek.*

Igen, így van: nem ismerte és nem tisztelte ember az Istent. Az ember csak él és parancsol és büntet, mintha ő volna az Isten az élet és világ felett.

Mily kemény az ember, és milyen könnyen parancsolhat, aki kiharcolta magának, hogy szava egyenlő legyen az Isten szavával.

És hogy énekelnek ezek a jámborok, hogy visszahajlik a hang, s a messziből újra visszatér, mintha az egek beszélnék és nyilván hirdetnék az Úrnak erejét.

Itt élő hit van az emberekben, s ha élő hit van bennük, akkor el lehet velük indulni, megharcolni az Istenért és az igazságért.

Egyszerre forró melegség csapott fel a szívéből.

Az ének szava most ezt mondta:

*Végy ki immáron ez nagy inségből, ez idegen kézből,  
Hogy te szent neved magasztaltassék mi nemzetségünkől...*

Igen, ez az ő feladata: könyörögni az Istennek, hogy végy ki az idegen kézből, hogy magasztalhassuk Istent, hogy imádhassunk édes egy jó Isten, egész nemzetségünkkel...

Ha így van, akkor el lehet indulni hadra és háborúságra az Istenért és a hazáért...

## [V]

A reggel tündéri szép volt. Az ablakon már régen bevilágított, és a madarak óriási lármával köszöntötték a napot.

A fejedelemasszony egész éjjel egy pillanatra sem hunyta be a szemét. Le sem feküdt. Ült egy karosszékbén, amely a párnán keresztül is úgy eltörte a csontját, hogy szinte kisebesedett.

Különben is egész teste olyan seb volt, mint a lelke.

Szemben ült az ablakkal, szemben az éjszaka sötétjével, aztán a pirkadattal. Úgy félt.

S mégis megvirradott, bizony csak isten tudja, hogy. Szinte hallja a hangját, hogy mondta az éjszaka Tholdy Györgynének.

- Nem fekszem le.

Tholdy Györgyné azonban olyan asszony volt, aki megtanulta, hogy az embernek nagyon vigyázni kell magára, ha élni akar. Oly beteges ura volt, aki már ebben az időben napokat töltött az ágyban és folyton bibliát olvasott. Ő maga is egyre betegbb volt, s csak úgy bírta magát fenntartani, ha mindent megtett amivel testét gondolta, hogy gyógyítja. Csak a lélek élt már benne, ez azonban igen eszesen és vidáman ficánkolt ebben a kicsiny, nagy homlokú, szeplős asszonyban, akire akármit rá lehetett volna fogni, csak azt nem, hogy szép. És mégis ő volt mostanában az egyetlen, akit meg bírt maga mellett tűrni. Igaz, nem is tudott menekülni a jósága és szívessége és fölényes okossága elől. Ez az Ágota asszony most is megérezte-é, vagy hogy, de íme bejött hozzá Miriszlórol, és el nem mozdult egész nap mellőle, csaknem éjfélig.

Nem kellett neki mondani, magától rájött, mi a baj. Varázsoláshoz, boszorkányoláshoz is úgy értett, mint egy javasasszony, a Sátánnak egész természetét és minden tudományát pontosan ismerte, s minden szert tudott, ami ellene van.

De okos asszony volt, s Zsuzsanna mit sem tudott. Ő tehát vigyázott, hogy túl sokat meg ne mondjon neki, mert az ilyen hamar hevülő léleknek csak árt ez a titkos tudomány.

Inkább arra akarta szoktatni, hogy nem kell az asszonyembernek felvenni a férfiak hűtlenségét, mert az már benne van a férfitermészetben, hogy kivált az ilyen bővérű emberek telhetetlenek. El is mondta most a nagy meghatottságban, hogy már Zsuzsanna is eljutott oda, hogy az Ördög személye szerint lép be az életébe, amire eddig azért nem volt példa, hogy hozzá kell készülni a még rosszabbakra is.

Elmondta a maga életének nagy esetét, ami őt bölcsé tette és javassá.

- Az én uram - mondta -, mint a többi Tholdy, olyan volt mindig mint a vadállat. Soha az magát meg nem tartóztatta. Ha enni kellett, evett, ha innya kellett, ivott, ha asszony kellett, asszonyozta.

Ő csak sóhajtott rá.

- Megmondjam mi betegsége van a nagy, erős gazembernek?

Félt, hogy olyat hall, amit nem kíván hallani, de azért szóra biztatta.

- Hát tudod, angyalom, míg hadak voltak és háborúk, nem volt itt semmi baj. Lovon ült, kifáradt, jött, ment, izgatódott. Akkor lett neki baja, mikor a fejedelem meghozta a szép békességet. Ez már sok volt az én Györgyömnek. Nem fért a házba. A mi kicsiny kastélyunk ebben a Miriszlóban olyan volt neki, mint a kiskutyának a kis kaloda, ha kinövi. Láttam

szememmel, hogy belebetegszik a békességbe. Uramisten, hogy csináljak neki egy kevés háborút, gondoltam magamban.

Ágota oly kedvesen és könnyedén tudott beszélni, hogy akármit mondott, mosolyogni kellett rajta.

- Hozzáfogott megépíteni a kastélyt. Akkor parancsolta a fejedelem, hogy minden romlott házat újra kell építeni. Hát hadd építse. El is építette, amit csak elől-utól talált. Ó, szegény anyám, de sok bánata volt, mert zálogba adott ez mindent, amit megfoghatott. Előbb a kincseket, ami volt, azután még a birtokrészeket is, de még az utolsó darab földjét is az anyámnak. Úgy maradt szegény semmitlen. Hogy jöjjön hozzánk lakni, lesz kenyere, egyéb egy öregasszonynak nem kell. Hát az igaz, hogy egy öregasszony kevésbé megél, ha koldus lesz, de az én anyám nem született a nemes koldulásra, mindig úr volt és első katona a maga házába.

Zsuzsanna élvezettel hallgatta a csevegdélést, ismerte az öreg Náprágyinét, aki ma is fiatalabb náluk és kardosabb.

- Nem is jött hozzám még ma se, mert nem szívelte ezt az életet. Neki olyan tudományos ura volt, míg szegény apám élt, mind papok voltak és püspökök az ősei, felőle felesége mindent csinálhatott, amit akart.

Ágota nagyot lélegzett s folytatta. Holdvilág volt odakinn, de már a hold kezdett lemenni, mikor ezt mesélte:

- Mindig utazni kellett az én jámboromnak, egyszer csak nem jön haza idejére. Odamarad két hétig, három hétig. Uram Jézus, hol lehet... Hallom, hogy betegen fekszik Brassóban. Mingyárt kocsiba ülök, s megyek utána... Hát ott fekszik bizony szegény, s nézem roppant ijedséggel, hogy mily sárga lett és lesóványodott, és az arcán nagy sebek vannak. Mi lehet ennek az embernek a baja. Meg akarom csókolni, elkerget, de oly durván, ahogy csak a Tholdyak tudnak ráförmedni emberre.

Leülök melléje az ágyhoz, s betakargatom, s mondja, hogy hozzá ne nyúljak, még a takarójához se.

Mingyárt gondoltam, hogy ezen valami rontás van.

No nem szólok, csak kinyitottam a két szemem, és elfojtottam a könnyeimet, nevetgéltem, és vigasztaltam, hogy majd meggyógyul.

Volt mellette egy fiatal fiú-féle, aki orvoslást tanult, egy zsidóbeli gyermek volt, olyan habalyodott, az is csak küld engem s küld kifelé.

Mikor kimegyek, kértem aztán a szásznét, mi ez?

Mondja a szászné, hogy jöjjen be vele kicsit.

Elmegyek s nagy suttogással, sustorgással eléhordja, hogy minden betegséget a Hannika leánytól kapta volna az én uram. A Hannika pedig egy ötvöslegénynek a szeretője volt, akit, azt az ötvöst akkor már úgy őriztek fegyveres katonákkal, míg meg nem hal, mert az akkor tavaszon jött haza idegen országokból, vándorútról, s hogy mi tudományt hozott, azt nem értettem, de elhozta a francúz betegséget.

Gondolhatod, lelkem az én szívem állapotját.

Az ötvöslegény megbetegítette a Hannika leányt, a Hannika leány meg az én Györgyömet.

- Fúj, de bűdös betegség volt, s még énnekem kellett aztán úgy tennem, mintha semmit se tudnék a dologban.

György uram kémelt engemet az igaz, szegény, de én nem bírtam magammal, s megmostam a fejét szóval keményen, s hagyta.

- Kellett neked Hannika?

Mikor otthon voltam, neki én magam, ingyen és örömmel, a rossz betegségesnek. El-eljárt ez Brassóba, mert a házhoz mindig kellett neki ez s az, csak akkor tudtam meg, mi kellett. Mi? Bizony a Hannika.

No, legjobban szerettem volna otthagyni, de hát hites uramat hagyjam? Amíg mozdtítani nem lehetett, addig ott virrasztottam mellette, azután oszt hazavittem a nyomorultat, s otthon magam ágyában ápoltam.

Már kezdett egy kicsit javulni, de itt is mit csinált.

Azt a bitang zsidó fiút magával hozta, s amit az mívelt véle az még nem lett volna baj, mert égette a testit pokolkővel, hogy ordított tüle, mint a fenevad, de ez nem volt elég, elhívatta a boszorkányokat, ha nem voltam otthon, és azok megtanították, hogy egy orvossága van, ha fiatal lányokat vesz magához, és azokkal osztja meg a baját. Így lekopik róla.

No képzeld, lányt kapott. És csudálatos ezeknek a lányoknak eleddig semmi bajuk sincs, csak nekem van, hogy teheneket és borjakat ad nekik a kúráért. Látod, a férfiak még a betegségnek is hogy tudják a módját, hogy nekik ártalmukra ne legyen.

Most már nincs egy foga se, mind kihullott, mind kiette a betegség, s nekem ezt kell egész világ előtt titkolni s takarni.

Szegény Ágota így eltréfálta kesergőn a baját, és ő szörnyedve hallotta. Jaj, ha arra gondol, hogy az ő urát is így utolérné valami.

Úgy reszketett neki minden csontja és porcikája, mintha rázogatón. Evvel vigasztalta őtet Ágota egész éjjel.

Mindaddig, míg maga is agyon nem sírta magát és el nem fáradott.

- No de mostan már nem ijegetlek tovább - mondta -, feküdj le, nagyságos asszonyom, s tedd el magad, mert holnap is szenvedni kell még.

- Nem fekszem le - felelt neki -, minek feküdjek, ha fekszem vagy ha fenn vagyok egyremegy. Úgyis álomtalan. Van min gondolkodnom.

- De bizony lefekszel, le kell feküdni erővel is. Parancsolj a dög testnek, úgyis abból van minden baj... Az csinálja mindig a bajt, büntesse az ember őtet.

Elpirult, hogy mire céloz Ágota asszony. Lángvörös lett a sötétben, a gyenge holdvilágon.

- Nem - távoztatta el a szót -, nem, Ágota lelkem, nem a test, annak lehet parancsolni, a léleknek van baja.

- Fenét lélek, három hete oda van urad.

- Volt már az félesztendeig is, mikor törökbe járt.

- Nem is volt az egészséges - nevetett Ágota. - Az ember lelke könnyen jóllakik az elgondolással, de a test az olyan, hogy annak száját bé kell dugni, másképp jól nem lakik.

Zsuzsanna elmosolyodott. Mindig csodálkozott rajta, hogy az emberek arról úgy szeretnek beszélni. Azok a piros arcú s veres nyakú férfiak egy ilyen célzásra harsogva kacagnak, s az asszonyok vég nélkül tudnak kacarászni egy ilyen kis viccre, ő most is csak azért mosolygott, mert kedvesnek találta az antitézist.

- Ha az én szegény tetemem oly igen kívánná - mondta, s gúnyosan kicsit mosolygott... - Akkor nagyon boldogtalan testnek kellene lennie...

- Hát bizony önnagysága többet is lehetne itthon, ami azt illesse.

- Ország... Györgyném... Ország...

- Hát csókolja meg az országát... - mondta őszintén Györgyné. - Ha neki az elég.

- C.

Zsuzsanna nem szerette az ilyet.

De Györgyné most nagyon vigasztalni akarta, s nem tudott hirtelen jobb vigasztalást.

- Mikor már egy férfinak elég az ország dolga... Nézze nagyságod, milyen szép éjszaka van, szép tavasz éccaka... Elég a nappalt az országra vesztegetni...

- Menj már aludni, te is csak kidőlsz itt mellettem. Menj, menj.

S elküldte.

Neki mindegy, nappal vagy éjszaka. De milyen csudálatos: hogy ez a homlok itt, ez mindig tele tud lenni gondolatokkal, s azt soha ember el nem unja... Már tizennégy esztendeje asszony, s ez alatt az idő alatt minden társasága a gondolatok. Éjjel is, nappal is.

Hát ő vajon alszik-e?

És ha alszik, kivel?

- Öreg vagyok. Nem kíván.

A tükör megmutatta öregségét. Az arca sárga és viaszszínű. A szeme alatt fekete árkok vannak. A szája szélén mély ránc, nem mer elmosolyodni, mert az a ránc megöli.

Könnyű annak a beste rihának szép lenni. Nyolc évvel fiatalabb, s nyolc évvel ezelőtt még ő is más volt... Nyolc évvel ezelőtt még nem volt benne a féltékenység.

A tegnapi mindig úgy gondolt vissza, mintha tegnap minden jó lett volna... Éppen nyolc éve, hogy Báthory Gábor éjszaka rárohant, és meg akarta törni...

- Majd eljő az idő, hogy annak is megeszi a nap a szépségét. Talán már el is kezdte rágni a bőrét, s ki tudja, csak megutálja egyszer.

Hiába erőltette magát, nem tudott erre gondolni - rögtön megőrült bele.

Felállott, végig-végig ment a szobán, hátratett kézzel, ahogy az ura szokott járni, ha nagy gondban van.

Az ajtó nyílt, s az öreg Bora nézett be. Csak rápillantott, s intett, menjen el. A vénasszony elhúzódott, oly ijedten, mint egy aszott macska, s ő tudta, hogy ez a küszöbön alszik. Őrzi az ő éjszakáját.

S ő mért nem tud aludni? Nem tud, hiába, nem tud. Utálat van benne az ágy ellen, utálja a párnát, a paplant.

A feje oly tiszta, egy piciny álmoság nincs benne. S az éjszaka oly rossz tanácsadó. Árnyak sétálnak körülötte. Ahogy lép, imbolyognak, s utánanyúlnak. Minden bútort jól ismer, s mégis mind ismeretlen. A gyertya lobog, s visszakergeti az árnyékokat az ágy alá, a székek alá, a bútorok megé, de azok folyton kieresztik hosszá karjaikat, és különös hangon sustorognak körülötte.

Hová lett az ördög?...

Szemeivel látta, ahogy ott állott előtte, s néniének levelét kínálta... S eltűnt, az ördög is, a levél is.

Tudja, hogy elájult, tudja, hogy énekeltek felette, azt is tudja, hogy irtóztató volt, mikor a négylovas hintó csengését, bongását hallotta, mint gyermekkorában a nagykárolyi kertben... „Az ördög négylovas hintóval jár.” Csak leírja a hintót s lovakat a porba, s már azok repülnek vele...

Ez az egész élet csak nappali élet... Mikor a hold feljő, megszűnik ennek minden törvénye, és átveszi a hatalmat az ördög a világ felett... A fejedelem is csak nappal fejedelem, éjszaka nem lehet tudni, mi van... Istennek irgalma erős, az tartja meg a másik napra az embert, de jaj annak, akin erőt tud venni a rontás... Gyermekkorából számtalan emléke van, hogy nem lehet hinni a szemnek, a fülnek, a szájnak, az érzékeknek, mert az mind csak a nappalnak érzékei, az éjszakában más dolgok vannak. És ezen a vallás sem tud egyébbel segíteni, csak avval, hogy imádkozásra tanít... Jó az apácáknak, jó, mert térden átimádkozzák az éjszakát, ha térdük elkopik s egész testük megtöretik, akkor is Istennek irgalmában vannak: de mit tegyen egy szegény reformáta asszony, akitől elvették a nagy hitet...

Ijedtnek és üzöttnek érzi magát ebben a végtelen éjszakában, s nem tud aludni, szemeit lehunyni nem tudja...

Milyen kicsiny az ember, s mégis mit nem tesz fel magáról. A teremtés koronájának tartja magát... s az éjszaka csendjében gyengébb a kicsiny hernyónál, aki a fa ágacskáján a levelek alatt gubbaszkodik... Vajon a hernyónak és a bogárnak is ellensége az ördög, s vajon az is imádkozással menti-e magát?... S ha még imádkozhatna, de meghalt nyelvén a szó, az ige... Ha ő szólani kezd, nyelve mindjárt káromlásra fordul, és átok lesz foga közt az imádság... Báthory Annára szórt átok...

Minden új pillanat új kint szerez.

S egyszerre csak virrad.

Hova lett az éjszaka?... Már kitarja tenyerét a nap édes világossága, s balzsamcseppeket szór, s mégsem tud elaludni, s hány ilyen éjszakát számlálhatna, ha tudná őket számon tartani...

Kint füttyszót hall. Kinéz és kihajlik. Seprés zaját, sustorgását hallja. Egy udvari fiú a homokot seprí az ablak alatt, s füttyöl.

Most kijön a palota kapuján Jónás mester, a hómester, és ráint a legényre, s az abbahagyja a füttyöt.

Szeretne kiáltani, hogy ne bánts, csak hadd füttyörésszen. A fütty már a fényes nappal törvénye. Hadd füttyörésszen az emberi állat, ha az megkönnyebbíti a szívét.

Jónás mester meglátja az ablakban a fejedelemasszonyt, és ijedten köszön nagy alázatossággal.

Bólint neki s visszahúzódik.

Megijed, hogy meglátják, hogy még nem feküdt le, s hogy még betegesebb színe van, mint tegnap...

Ne szánják és ne iszonyodjanak tőle.

Ennek az embernek kövér és vidám ábrázata ott maradt benne. Boldog és jókedvű. Éjjel jól aludt, mert jó helye van, jó állása a fejedelem udvarában, és háza van, szőleje és porciója Alvincen, s felesége és gyermekei még alusznak otthon a kis házban. Az új házban, ennek is új háza van, mint mindenkinek, aki a fejedelem védőszárnya alatt él... Milyen boldog ember ez, hogy a feleségét otthon tartja a maga házában... De hiszen nem mehet haza minden éjszakára: neki itt kell lennie az udvarban, mert itt sok dolga van, s azt végzi... Ennek a felesége is ébren tölti az éjszakát, hogy az ura nincs odahaza?... Vagy az egész világon csak ő olyan bolond, hogy az Isten rendelte nyugalom alól kihúzza magát, és pusztítja a kicsiny erőt, ami testében maradt... Jónásnak jó, mert ő tudja, hogy a fejedelem uralkodik, és nem jönnek bé a tatárok, s nem viszik el fogságba Krímbe. A fejedelem vigyáz, és a Jónások boldogok. A fejedelem mindenkire vigyáz, rajta kívül...

Most mit csináljon. Itt a reggel. Kelnek az ágyból a népek, s kezdik vidám napi dolgukat, most tehát órá nincsen tovább szükség, ő mostan lefekhet, és elalhat, hogy ne is tudjanak róla. Bár úgy elalhatnék, hogy csakugyan senki ne is hallja, ne is sejtse, hogy ő is van még e világon.

Már nézte az ágyat, a szépen fehérbe, frissben húzott párnákat, a vánkost, a paplant, s gondolkozott, beleszédüljön-e, mint egy kidőlt kereszt a szántóföldön a zöld búzába.

Akkor felfigyelt.

Még nem tudta, mi az, s már megörvendezett szívében.

Trombitaszó hallatszott a város felől, Enyed felől fújta a fullajtár.

Gábor követe jó.

Úristen, Isten, Isten - zokogott fel. - Az én szerelmes uram megérezte, hogy az ő kicsiny Suskájának rossz álma volt, és üzenetét küldi...

Egy pillanat alatt kiment a szeméből az éjszakai töredelem, fáradtság, a rossz gondolatoknak minden pora és szennye és a salak, amit az ébren töltött éccaka sok csúnya és rest marcangolódása hagyott benne.

Ujjongani és tombolni kezdett a boldogságtól:

- Gábor, Gábor...

Ugrott, az ajtóhoz futott, kinyitotta, s a Borkát csakugyan ott találta, ahogy feküdt, fejét a küszöbre téve s szoknyájának felével betakarózva.

- Hallod? - kiáltott rá. - Hallod, fűjnek!

Mindenkit felvert és kiabált, úgyhogy maga sem ismert a hangjára, s kiáltotta:

- Elé, elé, ti restek, meddig alusztok? Nem halljátok, hogy fűjnek!?

Egy perc alatt zsisbongás lett. Az udvarló lányok mind felszökdöstek és tomboltak és viháncoltak, Mária és Erzsi félig öltözötten futottak elé, s olyanok voltak, mint a frissen szedett rózsák, még a hajnali harmat is ott volt a szemük alatt, mint a kerti virágok és a hajnali rigók.

Lent az udvarban is hirtelen nagy mozgás és csere-csára. A magyar és a német asszonyok, a varrónék és az öreglányok futkostak összevissza, mintha mindenkinek egyforma nagy öröm volna, hogy a fejedelem önagysága fullajtárja fűjja a kürtöt, mintha a nagyságos fejedelem mindenkinek levelet küldene, és szerelmes üzenetet, amittől kinyílik a virág és elszállanak a fellegek.

A fejedelemasszony új öltözetet kért, és sietve hányla le magáról a tegnapi. Világos ruhát vett magára, mert öröm ez, váratlan s nagy öröm. Soha nem remélte, hogy erre virrad, hogy megint az ura ikenetét nyeri.

Egy perc alatt kész volt, még arcát is megnedvesítette vizes kendővel, s letörölte magáról az éjszakai fáradtságát és fájdalmasságát. Mikor ragyogó arccal feltekintett, a lányok tapsoltak, és azt kiáltották:

- Milyen szép lett a mi nagyságos asszonyunk.

- Bolondok - mondta rá, és nevetett, aztán elfutotta szemét a könny.

Előresietve ment az audiencia-terembe, hogy vezessék már, vezessék elé a követet.

Ott még csak most akartak seperni.

Az ablakokat nyitották a szolgák, ő mind kinyitatta, hogy hadd jöjjön be a jó levegő és a napsugár, s kikergette őket együtt mind.

Beült a nagy trónszékbe, mert a fejedelemasszonynak módjával és illőn kell fogadni a fejedelem őnagysága követét.

A lányok ott állottak a háta megett, s csak itt és most fejezték be öltözésüket, ujjukkal fésülték hajukat, s nevettek és boldogok voltak, hogy a fejedelemasszony ily boldog, hogy az arca virágzik, és a hangja édesen cseng, ha szól.

A fejedelemasszony énekelni kezdett, s a lányok vele énekeltek:

*Mely igen jó az Úristent dicsérni,  
Felségednek én uram énekelni,  
Szent nevedet jó reggel magasztalni,  
Jóságodat madárcákkal hirdetni.*

A fejedelemasszonynak nagyon édes, kedves kicsiny hangja volt, de úgy énekel, hogy könny fakadt az ének minden szavában, mintha harmat permetezte volna be az igéket.

Mikor az éneket befejezte, fejét meghajtván, elmondotta az Úr imádságát.

Ének után felállott, és leszállott a székből.

Csak most, hogy felszabadult, jutott eszébe, hogy nem is ügyelt rá, hogy jobb lábbal lépett-e fel a dobogó deszkára. Azt örömmel gondolta meg, hogy lelépni jobb lábbal lépett le. Talán jót fog hozni mára.

Elsuttogta magában a varázsló igét:

- Gábor, Gábor szívem, jöszte már.

Akkor nyugtalanul s idegesen sétált végig a szobán.

Jött Tholdy Györgyné.

A kedves Ágota asszony oly fáradt és gyűrött volt, hogy megszánta (ezért a nem szép gondolatért már bocsánatot is kért tőle magában).

- Hogy aludtál, kincsecském? - fordult elébe.

Ágota asszony nagy reverenciával hódolt, aztán:

- Ó, az én álmom... Nagyságod hogy aludt, nagyságos asszonyom?

- Nem aludtam, vagy csak észre nem vettem. Az éjszaka elmúlt, és jön a fejedelem követje.

Kicsit mosolygott és elpirult.

Ennyi már elég egy szerelmes szívű asszonynak a boldogságra.

- És te?

- Semmit nem aludtam. Én már régen nem tudok aludni. Sokat adnék egy jó órai mély alvásért, de még többet egy igazi örök álomért - s nevetett.

Most mozgolódás volt az előteremben. Apródok jöttek, s utánuk a testőrök közül négy és Dóczy Mihály hadnagy.

- Alázatosan köszöntjük nagyságodat, nagyságos asszonyunk - mondta a hadnagy, s kivont kardját a földre fektetve meghajlott. - Nagyságos urunk fullajtárja jelenn.

- Jöjjen.

Ezzel visszament a trónszékre, s fel akart lépni bal lábbal, de hirtelen elkapta lábát, s mosolyogva a jobbal lépett fel.

Leült a székbe, s nézte, vidáman és boldogan, hogy egy legény lép elő az ajtóból.

Törődött volt a legény a hosszú lovaglástól.

- Nagyságos asszony, a fejedelem urunk önnagysága jön.

Nem akart hinni a fülének.

- Jön? - kiáltott fel ragyogva. - Jön-é igazán?

- Jön bizony, nagyságos asszony.

És elmondta, hogy küldötte ki őket a főkomornyik Mikó Miklós uram, s ő jött másodmagával lovon, s Tordán és Enyeden előfogatot rendelt a fejedelem hintója számára.

- A fejedelem is indult veletek?

- Sietten siet utánunk.

A fejedelemasszony felborult boldogsággal nézte könnyes szemein át a legényt. Hát a varázsolásnak mégis-mégis megvan a hatása. Most már hitt az Imreffyné fazokának és a Dengelegyhyné bűvölésének. Íme neki is meghozta a varázsolás a mai nap boldogságát.

És sisteregve kacagott, mintha a tűzre kifut a fazék tej.

- Adjatok s gazdálkodjatok a legénynek mindennel - mondta, s leszállott a székből, és közelebb ment a legényhez, és sokáig beszélt vele, kikérdezte, amit csak tudott mondani a fejedelem felől.

Mikor már nem volt több kérdeznivalója, mert nem akarta elárulni embereknek izgalmát, felkiáltott:

- Hamar, hamar tisztítsátok meg a palotát.

Háta mögött ott állott a hopmester, Jónás mester, s nagy készséggel mondta:

- Ha a lovas legény most futott be, a hintónak kell egy jó idő, míg beér... Déllére biztosan itt lesz urunk önnagysága.

- Ó, déllére, megölsz! - mondta a fejedelemasszony. - Egy óra alatt készen legyetek, vattok elegen.

Jónás mester abban a nyomban megkezdte rendelkezéseit. Mind a száz testőrt beosztotta a takarításhoz, és az apródokat, és Borka, az öregasszony vele versenyezve, parancsolt a kisasszonyoknak, udvarló lányoknak, és egy pillanat alatt hozzáfogtak ablakokat nyitni.

A temérdek ember oly kedvvel rohant munkájára, hogy egyszeribe megpezdült a palota, mint a méhkas, ha megbolygatják a köpüt.

A fejedelemasszony már nem volt fáradt és nem volt beteg. Ott maradt köztük és dirigált.

Olyan lett a ház, mint egy vásár.

Hiszen nem volt ott semmi szenny és piszok, de a fejedelemasszony nem bírt magával: úgy akarta megmutatni a házat, mint a tisztára megtörült kristályserleget, amiből inni ad szerelmes urának.

- Nocsak, nocsak, sok lesz - mondta Tholdy Györgyné. - Nagyon elkényezteted.

- Bár kényesedne el még jobban, s maradna - mondta a fejedelemasszony.

Még az udvart s a kertet is ellepték a takarító és gereblyélő, sepergető emberek. Mint a tűz a nádat, úgy rohanták meg a legkisebb lehullott falevelet a munkások.

A lányok dalolásra nyíltak, s a legények átvették a bátorságot: ez is ritka, hogy a fejedelemasszony eltűri az éneklést, hacsak nem zsoltár.

És mi történik.

Mikor legjobban folyik a nagytakarítás, minden szanaszét, egy bútor a helyén nem maradt, de még a falikárpitokat is porolják és seprik nagytollú seprőkkel, nagy csörgés, zörgés odale, s a belső udvaron kocsí áll meg, ahova soha senki emberfiának behajtani nem szabadott: itt a fejedelem.

Károlyi Zsuzsanna akkorát sikoltott, hogy a szíve majd megrepedt belé.

- Gábor...

És jött a fejedelem fel a lépcsőn nagy méltósággal.

- Mint egy török basa - kacagott Zsuzsanna.

S kitérte a két karját elébe.

A fejedelem bejött a nagy rendetlenségbe, s Zsuzsanna úgy ölelte át, hogy ne lássa, hogy ily roppant cigányságban leli. Még a szemét is befonta csókokkal, s avval sem törődött, hogy látják.

- Mit csináltok, édes Suskám, szerelmes atyámfia? - nevetett a fejedelem.

- Jöjjön, jöjjön bé kegyelmed, ez én házam ez egyetlen, ahova még be nem nyitott senki. Jöjjön ebből a cúgból és porból, bizony megőszül, ha ez a por megszállja.

Fejéről lekapta a kendőt, amivel a por ellen betakarta magát, és vitte kézen fogva, ahogy gyermekek vonzák egymást.

Csak akkor csillapodott le, mikor már bent voltak hálójában, s ott megállott és hirtelen szembefordult urával, és úgy nézett rá, hogy keskeny kis ajka megmerevedett, s hirtelen remegni kezdett, csak nézte-nézte nagy barna szemeivel urát, mit lát rajta? Nem merte ki sem gondolni, mitől fél.

De a fejedelem még egyszer ölbe kapta s összecsókolta, erős szakállával megdörzsölvén arcát.

- Milyen csinos vagy, Suska - kiáltott fel, és a fejedelemasszony csakugyan érezte, hogy most nagyon csinoska lehet. Ki volt pirulva. Az örömtől-e, vagy a szakállas megkeféléstől, vagy a reszketéstől, hogy annak látja-e őt az ura, aki lenni kíván?...

A fejedelem az ajtóhoz lépett, s rátolta a vasreteszt. Akkor levetette mentéjét s dolmányát, és egy szál ingben maradva, újra megölelte az asszonykáját.

- Él-e még? maga hitetlen...

- Hívó vagyok, Suskám - mondta a fejedelem, s leült felesége ágyának szélére, és térdére ültette az asszonyt.

Komolyan és megindultan mondta:

- Suskám, az Isten ezen az éccakán nagy dolgot cselekedött vélem... Majd elmondom... De ez az út igen megviselt. Puhítsd meg az ágyat.

Az asszony félve nézett rá.

- Mivel ijeszt megint kegyelmed?

A fejedelem csizmáját egyiket a másik orrának feszítette, s lerúgta őket.

Csak mikor megpihentek, akkor mondta:

- Az Isten nagy kegyelmességében volt részem ezen az éjszakán... Lelkem, asszonyom, mindjárt kimondom előtted: az Úristen az ő szent felsége nagy dolgokra rendelt ki engemet.

Kisvártatva így szólt, mert nem bírta magában tartani az érzését és a gondolatát soha, ha együtt volt evvel a drága jó feleséggel:

- Egész Erdélyország hangosan énekel és áhítatosan imádkozik... Gyermekem, evvel a néppel és evvel a haddal fel kell emelni az istennek zászlóját, és meg kell védeni a keresztyénységet a szenvedésektől és a kínoztatásoktól...

Károlyi Zsuzsanna elfehéredett.

- Háború? - rebegte.

A fejedelem elgondolkozott. Ő maga ezt a szót nem is mondotta ki magában.

- Háború - szólt aztán. - Az Isten kiküldött ez éjszakán hadra és háborúra a vallásomért és az igaz isteni igazságért.

Az asszony elborult a párnán és zokogásba fakadt.

Soká hevesen sírt, és oly bőven ömlöttek könnyei, mint a csergő patak. Fájdalommal és rémülettel és rettegéssel a jövőért.

Az ura nagy tenyerével simogatta a fejét, a vékony szálú barna haját, ami középen el volt választva, mint az iskoláslányoké, s két varkocsba volt fonva s barna nyakára hullott.

Nézte ujjai alatt ezt a hervadt nyakat, amelyen ráncok fonódtak keresztbe, és fonnyadtság volt a haj alatt.

Oly fájdalommal nézte és olyan szánakodással, mint a beteget, s mikor felesége kisírt arcával ránézett és szeméből rémület és gyáva félelem sugárzott, ez a megindult sajnálkozás még százszorta erősebb lett benne, mert az asszony most a sírásban egyszerre elveszítette minden előbbi frissességét és örömét.

- Erdély most rendbe jött. Hatesztendei nehéz munkával meggyógyítottam - mondta csendesen.

- Lehet ismét összedúlni és elveszteni - szólt az asszony.

- Nem azért él az ember, hogy maga kövérségében hízzon, hanem azért, hogy az istenben bízva, segítsen azokon, akik bajban és tenger szenvedésben harapják utolsó falatjukat.

A fejedelemasszony kissé hallgatott, akkor felkiáltott:

- Ah, a kutya is akkor vész meg, mikor legjobban megy dolga.

- Ebek nem vagyunk, Zsuzsanna, nem vagyunk kutyák.

- Nem... koncok vagytok, és akit koncra vetett az Isten, azt felfalják.

- Egyik tenyerem Konstantinápolyon nyugszik - mondta a fejedelem -, és a másik Bécsen.

- És én? mi lesz énvelem? Hát már soha meg nem tud csillapodni a te nagy véred?

A fejedelem végigfeküdt az ágyon, ez az asszony soha meg nem fogja érteni az ő szívbeli nagy indulatait és akarásait. Ez azt kívánná, hogy íme, itt heverjen, s akkor boldog volna.

- Ha avval jövök, hogy bevégeztem munkámat, és most már többet el nem távozom szoknyád mellől, akkor boldog volnál.

- Akkor igen! igen!

A fejedelem sokáig hallgatott.

- De hogy avval jövök az én szerelmes feleségemhez, hogy az Isten most rendelt ki ezen az éjszakán a nagy útra és a nagy dicsőségre... Királyné asszonnyá teszek...

- Nem kell, nem kell. Se testemnek, se lelkemnek.

- Pozsonyban vár a magyar korona, Szent István koronája vár rád Pozsonyban, te némben.

- Isten attól őrizze kegyelmedet.

A fejedelem hallgatott.

Pedig annak meg kell lenni, ha sátánok ezredei állanak is útjába.

Soha így nem érezte, hogy meg kell lenni. Ha nem szakította le magát az életről, míg szépek voltak és fiatalok, most ennek a betegnek és fonnyadtnak a kedvéért tépje el magát a parancstól és a jövődtől?... Soha. S agya veleje már dolgozott...

Tízezer jó ruhás, jó fegyveres katonát Erdélyből játszva kiállít. Hozzá vedd a hajdúkat, ötezret, javát válogatva, s másik ötezer lovast a párciumi megyékből és a Felvidék ura: segéde, Rákóczy, Thurzó, Illésházy Gáspár, Nádasdy Pál, Széchy György, csak két-kétezer emberrel... Mire a hó leesik, Bécs alatt lehet...

És akkor vagy szétrúgni a császárok fészket, vagy szövetségbe kötni, gúzsba s visszafordítani a német és spanyol és francia és mindennemű hadakat, s mint egy új keresztes háború, le a törökre, a pogányra...

Választhat:

Itt akar-e maradni egy sovány asszonnyal, aki sír és megaszalódik a megemésztő nagy szerelmében, vagy az egész világot megfordítani a bajból a jóra, a setéségből a nap világosságába...

Zsuzsanna csendesen sírt, mint az őszi eső, ő pedig választott.

- A kocka el van vetve - morogta.

Magához ölelte az asszonyt, szegényt, akiért szintén fáj a szíve.

Elfeküdtek, és mind a ketten egy üres, törődött éjszakán menvén keresztül, lassan megkövetelte a test a pihenést és nyugodalmat.

Mielőtt elaludt volna, eszébe jutott a babona:

- Aki a násznak éjjelén előbb elalszik a kettő közül, az hal meg először.

Érezte, hogy a felesége fáradtan s betegen csillapodik meg a karjai között.

Félálomban arra riadt, hogy immár ez aluszik is.

- Szegénykém - suttogta -, szegénykém, édes kis asszonyka, lelkem...

Aztán ő is elszunnyadott.

## **Második könyv**

## [I]

Még a nap fenn az égen. Várad felett legalább.

A szolgáló kisasszony behozta a fekete levest. Rézibrikben hozta, amiben főtt a konyhán.

- Add csak ide, te lány - szólt Kata asszony, s belekanalazott a fekete lébe.

István elfintorította az orrát. Az ő felesége is azt csinálja, mikor már kezdene megüledni a kávé, fölkeverja a sarát.

- Hadd csak, Katus, ne csinálj pocsolót.

- Tán te se szereted a javát? mint ez e rossz ember.

- Asszony nem bántsa az urát, úgyis eleget bántják idegen némberek.

- Még mi a csuda.

Mind a hárman jóízűen nevettek. Hárman maradtak a tornácon, a Ferkő gyerek, mihelyt evett, elszaladt barátához.

A nevetésben István vezetett. Kata is kontrázott, sőt Rhédey maga is csiklandósan felkacagott egy kicsit.

- Ugye, maga rosszaság, örül, hogy meggyanúsítják - bökött rá a felesége. De mindjárt meg is védte az urát: - Inkább benneteket, odafel Huszton kaptatnak el mindenféle mónárnék.

Bethlen István fülig veresedett. Már idáig jött a híre a szép mónárnénak?

- Mónárnék - dünnyögte -, mónárnék még messze vannak a feketekávéval.

- A zsendicét is meg szokták kavargatni - szólt csípősen Kata asszony.

- Azt igen - pederte meg kurta hegyes bajuszát István. - A zsendicét úgy kell enni, hogy feljöjjen a tőrője. Ki eszi a savát magába.

- Hát pedig a feketelevest is fel kell keverni, mer az a java. Ideát volt a minap a sertei bég vacsorára, az tanított meg rá.

- Török... Igya Konstantinápolyba, ne Váradon, nekünk jó a szilágysági bor is.

S mindjárt a kupájához nyúlt.

- Mit akar a török?

- Az nagyon kedves ember - lármázott Kata asszony. - Sose szidják annyit őket, na. Éppen olyan úr az, mint akár Lovass Pista.

- Bort is megissza?

- Meg bizony.

- Elég disznóság, hogy nem tartja a vallását. Elisszák előlünk.

Kata az orra alá tartotta a kávé ibriket:

- No, szagold csak, milyen jó duftya van.

István beleszagolt, s prüszentett rá.

- Jó?... Van olyan, mint a mónárné rozmaringjának?

- Hagyj engem avval a mónárnéval... Mingyán mondok egy olyat, hogy megpirosodik tőle az orcád.

Kata hangosan kacagott. Roppant tetszett neki, hogy István feltételezi róla, hogy neki is lehet mondani, amitől elpirul.

- Csak ne az uram előtt - mondta kacsintva.

Kiöntötte kis ezüst csuporkákba a kávé, s utánatette:

- Előtte ugyan má lehet. Uram már odaadna engem akármi zsoldosnak, csak neki ne kelljen fáradni.

Ezen hirtelen éktelen kacagásba tört ki István, s utána még Ferenc is. Kata fojtotta a nevetését. Egészségesek voltak, jó bőségben, vidáman éltek. Lehetett tréfálgatni.

- Nem akarnátok nádmézet bele?... Avval is jó.

- Hun van?

- Várj, magam hozok.

Evvel elsietett. A két férfi utánanézett. Nagyon takaros volt, ahogy kulcsait csörgetve sietett el. A kamaraajtót senki másnak nem hagyta megnyitni, mert vigyázni kell a kamarára.

Mikor magukban maradtak, azt mondja István:

- Te Ferkő, hunnan veszi a feleséged, hogy nekem dógom van a huszti mónárnéval?

- S van?... Nem is tudunk róla. De hát, mióta világ a világ, mindig a szép mónárné a csalétek.

- Nem, ennek foga van... De az a baj, hogy a mónárnénak ura van... Hallod-e sógor... tudod-e, minek jöttem el Husztról Váraddá?

Megdörzsölte a kezeit s megnyújtózkodott.

- Apám, tele vagyok pénzzel, vérrel... egy nagyot akarok mulatni... Nézd, a zsebem csak úgy csörög az aranytul. A vérem meg a nagy lábomujjába szortyog.

- Akkor a köszvény.

- A fene köszvény... Eret akarok magamon vágatni... Lecsapoltatni néhány unciát...

Nagyon kacagott.

- Élni akarok, öregúr. Ebbe a fene nagy békeességbe csak megposhad az ember... Annyi mán a gyerek, az asszonyhoz nem merek nyúlni, mert ha a kisujjammal megfogom, már szül... Hol veszek annyi várat, hogy mindnek hagyjak egyet?

- Ott van Huszt.

- Egynek van Huszt, a többinek nem marad csak nyuszt.

- Hunyadot bizony elkérhetted volna... De a fejedelem mindent a feleségének ad. Most adta oda dosnak Dévát... Már megint azt hallani, hogy Hunyadot is rá íratja.

- Én nem tudok kérni... Ha magátul nem adja, én bizony nem instállom Zsuzsát.

- Mér nem instállod? Néma gyerekek anyja se érti szavát... - Aztán tűnődve szólt: - Ha oly sok pénzed van, mondanék én neked valamit... Adjál nekem tízezer forintot.

- Tízezeret?

- Somkerekyné árvaságva jutott. Se ura, se gyereke. A vár be van írva neki húszezer forintba, most tízzel megvehetném tőle.

- Azt én is megvehetem.

- Nem azért mutattam meg a magam vadját, hogy te hajtsd fel magadnak.

- Szóval, hogy ne löjem le... Már nekem öregecske ez a vad... Neked hagyom, ha engem elviszel oda, ahova én szeretnék ma este bekukkantani.

- Na?

István közelebb húzódott, s elterült a nagy székben, a lábát is felvetette annak a karjára.

- Megvannak még a Pece-parton a putrik?

- Putrik?

- Mikor én kislegény voltam tizenhét esztendővel ezelőtt itt Váradon, a Nyáry Pál uram kapitánysága alatt, ott érzékenykedtük ki a feleslegest magunkból...

- Hát azt barátom, már csak a mai kislegények tudnák megmondani.

- De szép idők voltak... Soha semmi bajom nem vót... Éltem, vigadtam, világom virágzott.

- Az is elmegy, a szép fiatalság...

István kipirult. Kerek szökés feje csak úgy dagadt. Szépen hízó emberke volt. Ha valaki nézte, soha nem hitte volna, hogy a fekete Gábor fejedelemmel egy anyaméhből jött. Rhédey komoly mosolyodással nézett rá. Ez ma is csak siheder vitéz. Deresedik a feje, mégis fickándozik?

- No, Ferkő, szólj már valamit... Tízezer forintom nincsen, de kettőt-hármat adok jó záloglevélre... De kikötöm, hogy nem rontod a mulatságot.

- Mit kezdjek én két-háromezer forinttal?... Adol tízezeret, akkor felőlem meghajthatod Bihar vármegye minden nőtényit.

István úr lekapta a lábát s táncosan bokázott.

- No, jó... De mit adsz zálogba?

- Amit akarsz. A somlyai hegyeket. Már az idén szüretelhetsz.

- De lejössz velem a Pece-partra.

- Bivaly... Ha én ott vagyok, mind megbúvik, mint a tojó fácán.

- Hadd csak rám... Körül akarok nézni a putrikon. De szép cigányjány szeretőm vót ott nekem.

- A mán azóta olyan vén dög, ördögökkel jár a Szent Gellért hegyére... Adok melléd jobb kalauzt. Vannak oly hadnagyaim, a kösziklát is megnyergelik.

- No, lement a nap, gyere, sétáljunk egyet a vár alatt.

Már indulna, de Kata asszony megjelenik a nádmézzel.

- No, megegyeztetek?

- Mibe? - kérdi bámulva István úr.

Kata nevetett:

- Még szóba se hozta, uram?

- De - dünnyögte Rhédey Ferenc. - Már szavát is adta István. Tízezeret ad a somlyai hegyekre.

- Jól van - mondta Kata, s odaállott István mellé, és a vállára tette a kezét... - Jó van, sógor.

- Még nem bizonyos - mondta István úr -, az asszonnyal is meg kell beszélni. Nála van a láda kulcsa.

- Hallod?

Rhédey megingatta a fejét:

- Minden kulcsot az asszonyra bízok, de a kincstár kulcsát nem. Pénz nem asszony kezébe való. Pénznek férfi legyen a gazdája.

Kata hosszú nyelű aranykanállal nyúlt a nádmézes bögrébe, s belecsorgatott mézet a csuprokba.

- Krisztina hogy van?

- Másmint.

Kata nevetett:

- Megint?... Hányadik már? Hét?

- Hacsak hármaskor nem lesznek... De jó ez a kávé? - s a sógorasszony derekához nyúlt.

Kata elhessentette:

- Igya csak a kávéját.

Rhédey Ferenc lassan hörbölgette a magáét, s arra gondolt, hogy már holnap ír s izen az alispánnal Somkerekynének. István azonban egy hajtásra kiitta a magáét.

- A kontraktust megírjátok még ma?

István nevetett:

- Nem oly sürgős - mondta István -, Ferenc bátyámnak előbb meg kell mutogatni... az új bástyákat...

- Hát akkor siessetek, már setét van. Mit láttok?

István felugrott, s megölelte Katát.

- Valamit csak látunk - mondta huncutul, s megcsókolta az asszony nyakát.

Kata asszony szénfekete haja szikrázott a gyertyavilágon: most hozták az égő gyertyákat az inasok. Elvonta magát Istvántól, s úgy nevetett, mint egy süldő lány. István még vissza is nézett rá.

Rhédey Ferenc is felállott. Kardját felkötötte. Sastollas süvegét feltette. Megrázta magát, mint valami hadi vezér, s méltósággal szólt:

- István uram, no öcsémuram.

Mikor az utcára lérték, István még mindig berzenkedett magában... Mit öcsémuramozza őtet ez a Rhédey... Úgy bánik vele, mintha csakugyan süldő hadnagy lenne, s mégis tízezer forintját vágta ki.

Neki senki se hencegjen: ő van közelebb a fejedelemhez... Neki ugyan Rhédey Ferkő nem imponál... Guta üsse meg, ha ő mulatni akar, lel ő helyet... Ahol magáért tisztelik, nem a fejedelemért...

De ez csak egy perces indulat volt benne, már el is csillapodott... A váradí utca visszaadta a hangulatát. Mintha a setétes estében csakugyan kis hadnagy lett volna. Attól vidámodott meg, hogy egy főkapitány Rhédey neki ma multság-csinálója lett.

Fütyörészni kezdett. Ezt szereti, ezt a jó kis sógorasszonyt, nem olyan sanyarú, mint Zsuzsanna, kinek közelibe se lehet menni a nagy szentségtől.

- Netene - szólt Rhédey s megérintette a vállát. - Neked is azt kommandálom - folytatta a saját gondolatát -, fogd meg, amit lehet... Csak az a mienk, amit erős kontraktusba íratunk... Mert az idők változhatnak. Emberek vagyunk, s halandók. De ami írva van: az mégis marad.

- Én a holnappal nem sokat gondolok - szólt István. - Örülök a mának. Szeretem, hogy egészséges vagyok, erős vagyok, tele vérrel, mint a nadály... Csak az asszony - az nagyon keszeg...

- Én az enyimmal meg vagyok elégedve. Olyan, mint a tűz. Serény a dologban, s takarításban, mindenbűl pénzt csinál... Fiam, Ferikő, suhanc, abban is örömem van.

István elgondolkozott:

- Én csak mondtam, hogy feleségemnél van a láda kulcsa... Az szegény nem tud semmiről, s öregebb fiam, Istók szintén úgy van... Talán most, a külső országokban, egy kicsit megváltozik... De onnan is csak gyenge híreket kapok felőle: nem köt... Soha nem fog magáról gondoskodni az árva... Nekem kell rá gondolni. A tavaszon találkoztam vadászaton Széchy Györggyel, van annak egy kislánya, Mária; megszerződöttünk... fene keményvérű ember ez a Széchy uram, s a felesége is Homonnay Györgynek a testvérénje... a lányuk sem lesz ilyen apácafőle...

- És birodalom... Széchy György volt az, aki bekísérte a Bocskai uram testét, s mikor az erdélyiek Homonnay Bálintot megszalasztották, ez rabolta el a szegény fejedelemnek huszonnégy szekér kincsét. Azt mind Murányba vitte... Ő maga meg átcsapott az erdélyi pártról a császári pártra, s már a Mathiás király koronációján ő vitte az ország zászlaját. Meg is kapta Lipsét, Balogot. Úgy számítom, Széchy György ma egyik legnagyobb birtok.

- Ott jó lesz az én csendes Istókomnak. Legalább a gyermekei nem lesznek ilyen vértelenek...

- Sok gyereke van.

- No hát hiszen kontraktust kötök vele, hogy mit kell adni a lánnyal mőringba.

- És te mit adsz a fiúnak?

- Az már a fejedelem dolga... Már neki ígérte Kerekit és Tasnádot.

- Kerekit? - ütődött meg Rhédey.

S nagyon elhallgatott.

- Kereki a Báthory Annáé.

István nevetett.

- Most egy Horváth István nevű latrával él.

Katonák állottak a cejtház kapujában, s mikor meglátták a két urat, nagy vivátozásba kezdtek.

Rhédey a süvegéhez emelte a kezét, s Bethlen István is.

- Van itt valaki, parancsoló tiszt urak közül?

- Igenis, nagyságos uram - s már szaladtak a katonák.

Egy perc múlva kijött Bóthy Benedek alkapitány és Rhédey Pál hadnagy.

Ezek is nagyon szalutáltak.

- Uraim, őnagysága Bethlen István úr...

Vívátot kiáltottak az urak, s utánuk a katonák.

- Őnagysága meg akarja nézni az új bástyákat. Gyertek utánunk szép barátsággal, s hátrább négy ember kísérelő jőjjön.

- Igenis, nagyságos uram.

Ők mindjárt előrementek, s az urak tíz lépéssel hátrább s azok után a katonák.

- Most csak azok élnek - folytatta a beszédet Rhédey -, akik a fejedelem őnagysága közelében vannak. Hallom, Kovácsóczy uram kamaragróf lesz Marosújváron.

- Mi lesz az Ákos árvaival?

- Ki kérdi azt?... Kovacsóczy betörleszkedett őnagysága kedvébe, és elcsikarja, amit lehet... Péchy kancellár már fél Erdélyt megszerezte, minden főember neki hal meg, senki az özvegyek ellen úgy nem acsarkodik, mint ez a zsidó... Kákoni, Kun László, Wesselényi Pál, meg Wesselényi Farkas, mind itt terpeszkednek, már Szilágyság mind a Wesselényieké. Úgy fejünkre nőnek, hogy nem lehet megélni tőlük... Toldalaghy Mihály Vásárhely körül mind megkerítette egész a görgényi birodalomig az erdőket... A régi családokról már nem is lehet hallani...

- No iszen, kegyelmed nem panaszkodhatik, senki nem kapott őnagyságától annyit, mint te.

- De mit csináltam én?... Amit én kaptam... Hol van az én birtokom ezekétől... Most, ha Kerekit is el kell veszítenem.

- Kerekit?... Kereki nem volt a nagyságodé.

- Nem volt...

István úr megint megharagudott. Csak most értette meg, hogy Rhédey meg akarta volna szerezni Kerekit.

- Erre kegyelmednek igazán nem szabad egyet se szólni... Én még eddig bátyámtól mit kaptam?... Husztot nem tőle vettem, hanem feleségemmel nyertem... A bihari birtokokat is abból, amit Csáky Mihály kanonok kapott még István királytól... Ott is sérelem ért, mert Körösszeget Péchy Simon elkapta az orrom elől a feleségével a Csáky birtokokból... Mi hasznom van nekem abból, hogy hunyadi főispán vagyok?... Mást én nem kaptam.

- Ez az a baj, hogy őnagysága mellett a tányérnyalók gazdagodnak, s mint rokonok, öcs és sógor semmihez se tudunk jutni.

Ahogy most egy útszegleten be akarnának fordulni, nagy sereg katona és polgárok állanak ott, mintha várnának. Ahogy meglátták őket, rögtön nagy vivátozásba kezdtek.

- Vivát Stephanus Betlehem - kiáltották.

István úr megemelte süvegét. Jólesett neki, hogy nevét hallotta.

- Mikola uram is vénségére a régi hadi érdemekért megkapta Kővárt... Nekünk itt Váraddal semmi birtokunk sincs, mert minden föld kézben van. Mi az, ami a várhoz tartozik? Az is vár és csak addig lehet élvezni, míg kapitányok vagyunk... Nekünk magunkra s gyermekünkre kell gondolni... Nem akarom úgy hagyni koldusan, ha már az Isten ebbe a helybe és nagy gondba tett...

- No ne keseregjen el Kereki miatt kegyelmed... Még nem a mienk...

- Nem Kereki miatt keseredek el, hanem az Istennek ezt a súlyos ítéletét gondolom, hogy az ember addig jó, míg háború van, s azután semmit sem lehet szerezni...

- Nekem még a háború nem hozott semmit.

- Te öcsém vagy, mikor háborúk voltak, még akkor fiatal voltál. De mi mennyi törődést, éjszakai és nappali strapát s vérünk ontását szenvedtük... Kolozsmonostort is kértem, azt is Béldy Kelemen kapta. Miért? Hol volt Béldy Kelemen, mikor az ég zengett?... Kamuthy Farkasról nem is beszélek... Az jól járt avval, hogy mikor a Gábris fejedelem által eladományozott birtokokat visszarekuperáltatta a fejedelem önágyasága, annyi pénzt kapott az adományokért, hogyha örök áron vette volna, akkor sem kapott volna ennyit... Lehet neki nagy fénnel élni és vásárolni... Apor úr is. Elütötték a tricesimáriumtól, de már nem is kellett neki, öreg volt, s minden vagyonával bír ma is... És Zólyomi Dávid, ilyen fiatal legény és nagyságos úr...

- Zólyomi Dávidkát ne bántsod - nevetett István úr -, nagyobbik lányomat, Katát neki adom, s akkor megmarad, amit eddig kapott.

- Erről nem is tudtam.

Újra új katonacsapat s még nagyobb polgári nép, férfiak, asszonyok kerültek elébük, s vivátozással állították meg őket.

Főhajtvá köszönték a vivátot, s továbbmentek.

- Talán a nagykárolyi trakta után valamit én is elérhetek - mondta Rhédey -, s ebben segíthetel... A váradai püspökség jószágai itt Biharban, Kisrábá, Udvari, Báránd, Püspök Ladány a nagyszombati szerződés értelmében önágyaságának esnek: remélem önágyasága, fejedelem urunk ezt a csekély birtokot nem fogja elvonni tőlünk.

- Csekély? - nevetett fel István úr. - Fél Bihar.

- Fél Bihar?... És Prépostváry Zsigmond a Peéri-féle jószágokat megkaphatja?

- Nem maga kapja. Horváth Lázárral és Német Zsófiával, fajtasi Horváth Gábornéval együtt kapja. Éspedig törvényes örökségbe kapja.

- És Zólyomi Dávid is törvényes örökségbe kapja a Peéri-birtokok többi részét? Meg Vámospértset?

- Vámospérts már négy esztendeje az övé. Csak nem tud beleülni a hajdúk miatt, és nagykárolyi gyűlésen éppen meg kell ítélni, hogy maga kezébe vehesse.

- Persze, te már a vejedet véded... És Móricz Márton?... Mindszent, Körtvélyes, Csupánd...

- Ősi birtoka... Sövényházi Móricz Márton megérdemli, hogy megtarthassa, amit örökölt, fiai vannak, hadd hagyhassa rájuk...

- Itt nem az a kérdés, hogy kinek van fia, kinek nincs, hanem arról, hogy aki a fejedelemségnek nagyobb hasznára volt, annak kell többet nyerni... Én téged mindig szerettelek, Istókom... Emlékszel, mikor oly nagy beteg voltál Karánsebesen, ki hozott neked vizet?

István út visszaemlékezett. Bujdosásban voltak, s Gábor ezt a Rhédeyt állította mellé, hogy nagy hagymázban volt, s csakugyan úgy vigyázott rá, még a fűvő szélről is óvta.

Hirtelen meg is ölelte, és megszorítva őt, azt mondta:

- Hidd el, Ferkó bátyám, ha rajtam állana, én téged kancellárrá tennélek Erdélyben.

Az ölelkezést látták a leskelődő polgárok és az egész várnép, mert mind ott szökdöstek az utcákon, hogy ahol lehet, elébük kerüljenek, s ettől úgy megvadultak, hogy eszeveszetten kezdték újra ordítani: Vivát, vivát.

Rhédey a kancellár szóra megcsöndesült. Igazán szívéből irigyelte Péchy Simont, aki mint kancellár, mindent megtehet magának, amit csak akar, de ő katona volt, s nem akart volna innen Váradból elmenni.

- Istókom, öcsém, most nagy szót mondtál... De én nem azon imádkozom, hogy kancellár legyek, hanem azon, hogy megérjem, hogy még egyszer egy jó kis háború kezdődjék, majd akkor becses lesz még az öreg Rhédey Ferenc.

Míg ők a bástyákhoz értek, Kata asszonynak nagy és furcsa rémülete lett.

Ahogy a konyhából ment befelé a palotába, hogy Ferkőt, a fiát és Nikót, a leánykát lefeküdni kergesse, a folyosón ott ült egy oszlopnak a tövin egy emberforma.

Még fel is sikoltott, mert nem tudta, hogy kerül ide valaki a bezárt kapun keresztül. De akkor már meg is ismerte, s a sikoltás helyett patvarkodni kezdett:

- Ó, a kék üssön meg, honnan kerülsz elő, te gyalázatos?

Az ember felállott s mondta:

- Én azt meg nem mondom, nagyságos asszony. Vótam én mán még a pokol fenekén is.

- Vótál-e Fejérvárába?

- Vótam a.

- Odaadtad a levelet?

- Oda a.

- Hát hogy a toportyán féregbe jöttél vissza ilyen hamar... Hoztál választ?

- Azt mán nem.

- Mér nem hoztál?

Az ember vállat vont, s elkezdte magyarázni nagy zavarosan, hogy megjárta ő a fejedelem-asszonnyal s a fejedelem úrral is.

Legjobbna látna, hogy visszahozza a levelet, ami annyi bajt okozott.

Oda is nyújtotta, s Kata hol sápadt lett, hol elpirosodott. Már eszébe jutott, mit írt...

- Égy a konyhára - kiáltott az emberre -, s rögtön vissza Fejérvárára új levelet viszel a nagyságos fejedelemasszony önagyságának... Szedd magad, fálj, addig a levelet megírom, s mégy lóhalálába...

Az ember lesunyta a fejét, és ment a konyha felé.

Kata asszony pedig az inast kiáltotta:

- Menj a főkapitány úr önagysága után! Mondd meg, kéretem, azonnal jöjjön fel! Levél jött a fejedelmi udvarból...

Ő maga pedig előkereste a téntás ládát, s papirossat, tollat vevén, nagy betűvel elrángatva a vonásokat, írni kezdett egy szép levelet, amivel mindent jóvá tegyen.

Rhédey az utcán magyarázott.

- Nagykarolyba megjöttek Eszterházy Miklóssal Bécsből, Pákay Benedek királyi perszonális, Szentkereszti Jakab kamarai titkár és Pető István asszesszor; ott van Lónyay uram Kállóból, Dóczy András uram pedig Szatmárról... Mondták, hogy Dóczy András nagyon verte a vasat, hogy ő soha ki nem mozdult volna, ha azt nem mondják, hogy a fejedelem saját személyében jelen lesz... Dóczy uram nagyon elhitte magát. Már februárban felbolondította önmagát Tasnádra, s megvárakoztatta hat napig...

- Ki van a részünkről?

- Péchy, Mikola...

- A két nagy rabló.

- Kamuthy Balás dobokai főispán, Kassai uram, meg Fráter Pál ítélőmester, és tőlünk Biharból Makai János alispánom.

Hatan-hatan vannak Károlyi Mihály uram házában.

Most megint szembekerültek a várbeli néppel:

- Nini - kiáltott fel Bethlen István -, ez Jaksa páter!... Jaksa páter!... Hó... Ked még ma is várnagy?

A németféle várnagy előbbre állott. Nagy testű, nagy fejű német volt, de oly magyar, hogy bikkfából se lehetne külön magyart faragni.

- Isten segíts - köszöntötte István úr, s kezet nyújtott.

- Isten velünk - viszonzta Jaksa uram.

A köszöntésnek ezt a formáját, hogy „Isten segíts” és feleletnek „Isten velünk”, a fejedelem rendelte el, hogy így köszöntsék egymást a reformátusok.

István úr csak most érezte meg az időket, hogy egy embert lelt, aki a régiekből volt.

- Hát haragszol-e még rám? - kérdezte István úr.

A várnagy megemelte a fél szemöldökét. Olyan volt az, mint a heverő komondor a gyalogút felett. Apró kék szemei élesen villantak meg a fáklyafényen, mint a tiszta kopolya:

- Nékem oly igazán való hűségbeli hadnagyom nem volt egy is, mint nagyságos és méltóságos huszti főkapitány uram őkegyelme.

Bethlen István úr nagyot nevetett, de nem akarta azt mondani, hogy e bizony öreg hazugság, ehhez már mégis diplomata volt - tehát csak kezet nyújtott az öreg katonának.

A várnagy kitarta rettenetes nagy tenyereit, s beleenyésztette az István úr ujjait, mintha kisfiú kezecskéjét tapintaná.

- Hát Jaksa herfon, van-e valami kívánságod, uram?

A várnagy nem eresztette el a kezet, hanem a bal kéz három ujját az égre emelve mondta:

- Csak egy, nagyságos és vitézlő uram: mint a száraz föld az esőért, úgy imádkozok még ebben az életben egy kis háborúért.

Erre az egész vitézlő legénység hatalmas ujjongó vivátba kezdett.

- Jól van, öregem, talán még azt is megérjük, ha soká élünk... Hát a fehér lábú tímárnékért nem orról-e már rám kigyelmed?

- Amellett katona volt nagyságod, oly pedig, hogy ritkítja párját.

Erre megint vivát.

István úr kezdett rájönni, hogy itt ma ötet csak vivátozzák... Mi lesz a Pece-parti cigánynékkal? Hogy fogja ő azt marokra kapni?

Illetlennek vélte, hogy ezek előtt a fiatal legények előtt s a mord várnagy és a kemény tiszturek előtt magát könnyű locsogással megmocsolja, azért megrázta a várnagy mancsát, s tovább ballagott.

- Disznóellette vén dög volt ez már akkor is - káromkodott Ferenc úr előtt. - De sok bajom volt vele.

Még sóhajtott is hozzá.

- Én akkor itt olyan senkiféle voltam, fene voltam, nem hadnagy... De én akkor evvel nem törődtem... Szerettem a tímárnékat, fegyverkovácsnékat... de ebbe is ez a várnagy mindig útamba volt, s nem hagyott...

Most a nagy piacon voltak. Ott állott Szent László roppant nagy lován a piac közepén. Úgy állott ott, mintha az ítélet őrzője volna. Míg ez itt áll, Erdély nyugodtan alhatik.

- No de hiszen már itt is vagyunk a tímárok utcáján. Be kicsi lett azóta e Várad... Ennél nagyobbát én akkor el se tudtam képzelni... Itt lakott a Bora nevű tímárné. E vót az én jó szeretőm, olyan vót e, mint a frissen sült kalács. Be édes volt, vajon miféle boszorka lett azóta belőle?

Csapat katona jött szembe, s rákezdtek a vivátot.

István úr nevetett.

S nyakát tokásan megfeszítve mondta:

- Mit keresnek a katonák a tímárok utcájába?... - Aztán: - Most is jobb szeretnék köztük kujtorogni!... mikor itt vótam, ördög se kajátott vivátot nekem... lapultunk, mint a szűkülő kani... csak besurrantunk a csimbókos ereszek alatt... tudtuk, hol lehet, hol nem...

- Vivát, vivát...

István úr bekanyarodott a szűk közön:

- Gyere csak, itt is lakott egy szép szeretőm... Ott, ahol a nagy körtvélfá kihajlik... Jóságos jó lélek volt, nagyon szerette a katonákat, ha egyet látott, mingyán kiáltott: „jerbé, jerbé...”

Még végig se értek a közön, már túlfelől ott voltak a katonák, s vivát, vivát.

- Guta üsse a haramia népségét - pukkadozott István. - Mit akarnak ezek vélem. Csúfot üznek?

- Büszkék rád. Az egész város fel van zavarva.

A kapukba kiállott minden nép, még a vének s a mezítláb vacokból bújt gyerkőcök is, azok szalmásan. A menyecskék nagy csudásan emelték bögyüket, s István csorgó nyállal fülelt feléjük. Mérgesen mondta:

- Tudom én, mi ez. Itt járt akkor Báthory Gábris, éppen így kerülgettük az úrfit, éljeneztük, hogy hadd örüljön. Csak most látom, hogy az is szerető után koslatott akkor, de hiába... Vivát mellett nem lehet... csókot kapni.

- Ne törődj vele. Ez a károlyi trakta háborút hoz, vagy békét?
- Nyű bánja: nekem ma elég háborúság van.
- Milyen nagy az Eszterházy gyereke?
- Tudja a nyavalya, kétesztendő.
- Igaz, hogy az asszony nem bírta kiviselni, úgy kellett kimetszeni belőle?
- Hallod... Hagyj engem... Ilyenkről beszélni, mikor én ott tartok, hogy a templomnak még oltárt állítok...
- Ládd, itt Erdélyben ilyen nagyra senki nem mehet. Sokan vagyunk, s kicsi az ország. Ennek az Eszterházy Miklósnak magának többje van, mint az egész erdélyi státus. Övé Munkácstól Zólyomig. De még azonfelül Illésházy után is örökölte Lakompakot, Lanzasért és rettenetes dunántúli földeket, a Fertőt... Mathiás király valósággal belészeretett, és most Ferdinánd elcsalta az öreg királytól. Elcsalatta magát... Ügyes ez... Mi itt kis porciókkal harcolgatunk, s ez vármegyéket habzsol...
- Szólj már ezeknek, ne bögjenek... nem akarok több vivátot...
- Hagyd őket. A fejedelem öngagsága öccse nem búhat el az emberek szeme elől, hacsak nincs süvege, hogy láthatatlan legyenek... De nagy kérdés, hogy öfelsége a cseheket le tudja-e csillapítani...
- Vivát, vivát.

István vérvörösen állott. Egyik felől a rábámuló utca, másfelől a politizáló sógora.

- Gyerünk már innen csendesebb helyre.

A holdnak csak annyi sarlója volt, mint a török zászlónak. A várfal alatt a teméntelen sárvíz úgy feküdt, mint az alvó sárkány, s bűzös volt, és a levegő fertézt, mint a kloáka. István úr még egyet próbált gondolni:

- Van ló, van nyereg... No csak Ferkő bá, tudnál-e valahun egy jó mulatós attyafiát, akinél az ember egy jó éccakát átmulathat s asszonyozhat?

Rhédey nagyon elkomolyodott.

- Én olyat nem tudok. Nem is kommandálok. Vagy sereget kell magunkkal vinni, akkor újra ott vagy, ahol idebenn. Emberek szájára adjuk magunkat... Vagy pedig kevesedmagunkkal lévén, belekerülhetünk pókhálóba... most olyan világ van, hogy még a török bégek se mennek ki a várukból éccakára... A gyulairól éppen ma is mondták, hogy mennyire követeli, hogy az adót a nép szekérrel hordja be, de hogy annyi sok eső volt ős óta, még ma se kapta meg nagyobb részét.

Istók füttyörészett.

- Mit látsz? - kérdezte a várvirrasztót, aki ócska plundrájában, alabárdosan állott a bástyafokon.
- Semmit uram. Velágítanak a csellagok.

Most az inas utolérte őket, s mondta, hogy a nagyságos asszony izeni, rögtön gyűjjenek, mert a fejedelem öngagságátul levél jött.

István búsan megadta magát a sorsának s visszafordultak. A vivát a palotáig üldözte.

### [III]

A nagykárolyi vár olyan volt, mint a boszorkány szombatja.

Az egész ház s minden szobája világos volt. A legénység éppen úgy ivott, kancsó mellett éjszakázott, mint az urak.

A felső teremben ott voltak Eszterházy, Pákay, Lónyai András, Petheő, Szentkereszti és a házigazda, Károlyi Mihály.

A másik szárnyán a háznak, az erdélyiek tanácskoztak. Péchy, Mikola, Kamuthy Balázs, Kassai István, Fráter Pál és Makai János... Bercsényi Imre is velük volt, mert bejött, mint főember, maga jussát védeni.

Bercsényi uram miatt a hódoltságot tárgyalták nagy vehemenciával. Csanád megyét, Csongorád vidékét, ahol Bercsényi jusst tartott a Lugossy birtokokra. Azért jött, mert ezekre Eszterházy is jusst formált a felesége révén. A Mágócsyak magvaszakadása miatt roppant területek voltak vita alatt.

Makó, Csanád vára, Mezővásárhely, a Hód tava mellett, Szentes, ez mind Mágócsy örökség volt, de már hatvanhat óta, mikor Gyula elesett, azóta ez mind be van írva a török defterekbe, és a szultán saját birtokának van felvéve. Ötvenkét esztendő óta soha az igazi tulajdonos a birtokokra el nem mehetett. Ott már csak a jobbágynépség maradt, és az óriási pusztákon legeltetett, de adót vagy bért soha egy dénárt sem fizetett. Mindegy, azért a földet az igazi tulajdonos urak éppen úgy számon tartották, mintha kezük alatt lenne.

- Én a jussomból egy betűt sem engedek - verte Bercsényi Imre az asztalt. - Nekem arra még Báthory Gábortól donációm van, s azt a fejedelem önagysága sem háborította meg. Én az istennek magának nem engedem, hogy az én örökségemben és birodalmamban más csak nevét is belekeverje.

- Egyebet úgysem keverhet - morogta Kassai István.

- Az nekem mindegy. Eljő az idő, hogy szabad lesz az ország, nekem fiaim vannak, nekem ami az enyém, az enyémnek kell maradjon.

- Eszterházy is ezen van. Éppen kimondta, hogy a Mágócsy-birtokok miatt jött, hogy a fejedelem adjon rá megerősítést, mert különben nincs trakta.

Egyszerre mindenki beleszólott, csak Péchy hallgatta a fertelmes lármát, mint egy szent prédikátor, akit a világi dolgok nem zavarnak.

- A csanádi püspök is bejelentette jussát, s az óbudai Klarissza apácák is.

- Hunnen? Posonybul?

- Pozsonybul.

- Hát az apácák induljanak el akkor processzióval, s énekeljenek végig odáig.

- Száznegyven falut, pusztát s mezővárost neveznek magukénak - mondta Kassai István.

A protestáns urak dühös kiáltásokban törtek ki az apácák ellen.

A csanádi püspöknek is megadták a magáét.

Mikor már belefáradtak a viharos veszekedésbe, Péchy felállott, s szép nyugodalmas latin orációban kifejtette, hogy nagyon hiábavalónak látszik az egész vita és disputa... Ő a maga

részéről úgy gondolkodik, hogy igen mindegy, hogy kinek ítélik oda a földeket, hiszen töröké most az mind, sem Eszterházy nem tud elmenni, hogy csak meg is tekintse, se Bercsényi uram nem láthatja még szemével sem... Ő tehát azon az állásponton van, hogy a nagyszombati egyességet úgy kell ebben a pontban megerősíteni ezen a traktán, hogy „mivel erről mind a két fél, úgy az erdélyi fejedelem önágsága, mint a király öfelsége más-másképpen gondolkodik: maradjon azért mind a két félnek a maga akarata szabadon, s adományozza ki-ki annak a hódoltsági földeket, akinek akarja.”

Ebbe azonban Bercsényi nem ment bele, s nagyon meg volt sértve, hogy rögtön sorra került Mórícz Márton dolga is, akinek szintén a vásárhelyi határon volt nagy követelése, még Losonczy jusson, ez is felesége révén, hát erre is aztot ajánlották az urak voksolásra, hogy ennek is hagyják meg a maga birtokát. Mindenki tartsa az írásait arra az időre, mikor valósággal birtokba lehet venni.

Országról, hazáról, politikáról nem volt itt szó.

S a másik felől, a királyi urak ugyanilyen hevesen, harcosan s elkeseredetten tárgyalták a maguk emberinek dolgát.

Másnap délután Eszterházy és Bercsényi összehívták a tanácsban.

Mondja Bercsényi Imre:

- Nagyságos uram, szóm volna kegyelmeddel, méltóságos uram.
- Örömet, Bercsényi uram, én is kegyelmednek.
- Hun s hogy?
- A kőfal tövébe van egy filegória.
- Hány emberrel lesz nagyságod?
- Magam leszek, csak négy testőrt viszek, kegyelmed se hozzon többet, mert akkor szót se váltok kegyelmeddel.

A két ember megnézte egymást. Tudták miről van szó. Mind a ketten egyet akartak: a hódoltsági földeket.

Alkonyatkor Eszterházy csak kiment a házból sétálás formán, a nagy kerten végig, s utána négy császári madár.

Mikor a filegóriához ért, a nagy kőfal végiben, már ott ült Bercsényi uram egy fatönkön s várta. E megett is, kicsit távolabb, négy mokány legény lógott.

- Isten jónap, öcsémuram - köszöntötte Eszterházyt.
- Aggyon Isten, bátyámuram - viszonzotta ez.
- Már úgy látszik, a sok esőnek kifogyott a forrása.
- Ideje lenne.
- Lehet, egy-két nap múlva, ha felszikkad, lóra lehet ülni.
- Lehet, de mire?

Némi kertelés után Bercsényi kirukkolt:

- Nézd, édes ecsém, itt csak mi ketten vagyunk uralomba... Tésis úgy vagy, mint én, én is úgy, mint te vagy, nagyságos uram... Ott van Derékegyháza, ott van Ujváros, Csomorkány, Férged, Csecs, Vastorok, meg a többi... Mink csak vetélkedünk... de mi hasznát lássuk... A paraszt, mint az eb... adaját egy se adja. Kinevetnek münket... Mi lenne, ha közülakarattal mind ketten rámennénk?...

Eszterházy elgondolkodott.

- Tavasz van, uram, ilyenkor nincs ott egy pénz se, de meg egy búzaszem se. Mind elvetették, amijek volt, most nem látnám hasznát.

- Nem kell nekem köles... Van marha, uram. Van barom, állat...

- Van - mondta Eszterházy -, az van, de az őfelsége számára nyöl.

Bercsényi vastag, kemény tokáját legyűrte, s fulladtan mondta:

- Én őfelségének hites híve vónék, ha őfelsége jóval lenne hozzám.

- Őfelsége oly kegyes a magyarbéliekhez, mint édesatyja gyermekeihez.

- Meghiszem.

Némi köntörfalazások után megértették egymást.

- Ha nagyságod hadat adna mellém, én elnéznék arrafelé.

- Hajdúkat adhatok, uram.

- Hajdúkat... Jó... De míg Szoboszlóig jár a posta, addig sok idő telik...

- Itt várnak Mihályfalván.

- Uram, ha csak öt- vagy tízezer marhát szakasztunk el, azt a Tiszán mingyárt át lehet vetni, s arra Dunán keresztül... fel Bécsbe... Legalább eccer az adót megvehetnénk rajtuk...

Eszterházy látta, hogy oly ember, aki nem fél az ördögtől sem. Azért csak arra vigyázott, hogy maga embereiből senkit sem ad mellé, hogy ha rosszul sül el, őrá szégyent ne hozzon... A hajdúk neve úgyis fekete, s a hajdúval senki sem parancsol... Az arra mén, amerre akar... Máskor is ellátogatnak azok a déli hódoltságra, ha egyéb nincs, sose lesz abból semmi, csak egy újabb sérelem, amit a porta aztán írásban reklamál.

Végül megegyeztek. Kezet fogtak.

Bercsényi magát a felség hitire ígérte, s a ragadományt közösnek ajánlotta.

Abban is megegyeztek, hogy mind a ketten megerősítetést kérnek a felségtől a birtokra. Ugyanarra a területre. Hogy mind a kettőnek egyforma jussa legyen. Eszterházy ebbe nyugodtan beleegyezett, mert ha az ország felszabadul, akkor ő s ivadékai mindig közelebb lesznek a hatalomhoz, ez a vadember pedig hadd kaparja ki a gesztenyét.

Már annyira beletanult a magasabbik politikába, hogy tudta, hogy az igazi főurak mindig a kismemesek körmével nyúlkálnak a tűzbe.

Így a nagykárolyi trakta még javában folyt, mikor a hajdúk Bercsényivel megindultak a berkeken, lápokon, a temérdek nagy vizeken Ladánynak, Ványának, Szarvasnak, Kondoros, Orosháza, s már benn voltak a vásárhelyi határban. A gyulai várban a török nem is álmodott rosszat.

Mezővásárhely a Hód tava mellett nyugalommal aludt. Nem vélt rosszat senki. Mióta Lippát a török újra megkapta, azóta mindenünnen oly messze voltak, hogy a kerek ég alatt senki nem zavarta meg őket. A csanádi püspök Pozsonyban volt, s onnan írogatott olykor s küldött lovaslegénnyel parancsot a tized felől, de ők kálomisták voltak mindvalamennyien, fülük botját se mozdították... Az erdélyiek a Maroson többet nem jöhettek át... Őket senki sem zaklatta... Útba se estek még a töröknek se, mert azok a rövidebb utat keresték, s inkább Szegedet látogatták, a Tiszán túl s a Dunán erről jártak... A vásárhelyi bíró olyan úr lett, mint egy basa.

De most, éjszaka idején csak arra riad fel a város népe, hogy verik félre a harangot:

- Jön a török.

Az emberek s különösen az asszonyok s gyermekek sivalkodva ugráltak ki a földbe ásott putrikból... Egész városban csak a templom volt téglából építve, meg a Lossonczy vár, az udvari tisztek háza s gránárium. A többi ház, az mind paticsból, vályogból és sárból volt építve és náddal fedve, de még az is úgy, hogy a világért meg nem nyírták a fedélen a nádat, csak így-úgy hányták rá a szarufákra s lécekre, hogy valami gazdagságot ne mutasson. A szegény jobbágyság avval tudta életét menteni, hogy oly ocsmány módon tartotta a várost, mintha rácok volnának. A rác, az úgy élt, ahány család kiszaporodott, az mind egy fedél alatt maradt, és sem kertet, sem gazdaságot nem művelt, hogy ne legyen mit elragadni tőle. Megtanulták a vásárhelyi magyarok is, s csak bent, a házacskában tartottak az asszonyok rendet és fényes tisztaságot.

Még sár volt az utcákon, s mezítláb és kialvatlanul, nagy ijedségben kitódultak, ácsorogtak s futkároztak szegények, most huszonkét esztendeje jöttek utoljára a krími tatárok, kik ekkor gyerekeket, nőket rabszíjra fűztek, a férfiakat leölték.

Ahogy a szultán divánjában jelentette a csauz:

„A próféta virágos kertjében, a rózsaberkek töviseit őhatalmassága vitézi letördelték, s a virágait s gyümölcsét betakarították a padisah magtárába.” Vagyis leölték a kardfogható férfinépet, a nő- és gyermeklakosságot pedig rabszolgának hurcolták el.

- Jön a török.

Iszonyat, rémület, sírás és jajgatás. Egészen megörvendettek, mikor végre is nem a török jött, hanem derék magyar sereg.

Összeterelték őket a nagy piacon, a templom előtt, s maga Bercsényi úr szólalt meg:

- Vásárhelyiek, értsétek meg szómat...

Nyitott szájával s füllel vették a szép magyar ígét.

- Én vagyok a ti uratok és gazdátok, Bercsényi Imre... Emlékeztek-e még Lugossy Mihályra?

Az egész város népe rettegve emlékezett a kemény úrra.

- Ennek a Lugossy Mihálynak leányát, Borbála asszonyt, én vöttem, jól tudjátok.

- És tik huszonkét esztendeje sem árendát nem adtatok, se a fejedelemnek s a királynak semmi adaját meg nem küldtétek. Emlékezzetek!

- Hát itt vagyok az árendáért s adókért. Azért azt mondom nektek, vásárhelyi emberek, mindenki, amije van, ide felhordja. Asszony-nép rögtön kenyérsütéssel kezdjék és énnekem a holnapi napon délig tízezer kenyeret megsüssetek. Tízezer forintot összeszedjete. És tízezer marhát kezem alá tereljete.

Rémület és bánat.

- Nagyságos uram - szólt a bíró -, semmi lisztünk nincsen. Gyermekeink nádi gyökéren élnek.  
- Száját befogni, dologra menni. Pénzt előadni. Marhát kiróni. Bírót lehúzni, huszonötöt vágni.  
A hajdúk megoldották a korbácsot.

De Vásárhely népe a Hód tavánál mégsem tudott elég kenyeret sütni s elég pénzt adni. El kellett szenvedni a verést, kínozást, és látniok kellett, ahogy harmadnapon, ami marhát csak össze tudtak hajtani a hajdúk, avval megindultak Mindszent felé, ott átköltöztek a Tiszán. Egy bornyú sem maradt, egy malac s egy tyúk.

Ezalatt Károlyban a trakta egyre csak dolgozott, és csépelte a punktumokat a második nagyszombati szerződés értelmében. Egyik ítéletet a másik után hozták, hogy a kecske is jóllakjon s a széna is megmaradjon.

Huszonhatodikán megjött a követ Bécsből, hogy őfelsége Mathias secundus huszadikán meghalt.

Új király van: Ferdinandus secundus.

Az új király megküldötte a fejedelemnek a felséges címet, ha a fejedelem követsége a tárgyalásokon kellő alázattal és engedelmisséggel viselteti magát.

Nagy konsternációt okozott a hír. Eszterházy rögtön bezárta a gyűlést s kutya-futásban meg-szövegezték a megállapodásokat. Kivétel nélkül minden pont birtokpert jelentett, s oly békes-séggel volt megszerkesztve, hogy abban sem egyik, sem másik oldalról ellenvetést ne lehessen tenni.

A szerződés megírása után az erdélyiek már készítették magukat az útra. Éjszaka nem kívántak indulni a nagy vizek miatt, de ahogy a nap feljő, minden bizonynyal.

Alkonyatkor Máté pap, a bényei prédikátor megintette csendesesen Okolicsányit.

- Uram, kegyelmeddel szólanom kell.

- Még itt vagyok - mondta Okolicsányi.

- Csak csínján, uram... Meg ne lássa valaki, fontos beszédem van, akit a fejedelem őfelségének is tudnia illik.

- Mondja kegyelmed, pap uram.

- A kőfal végében van egy kis filegória... Ha este tíz óra lesz, jöjjön ki oda kegyelmed, nemzetes jó uram. Megesmeri, hogy ott vagyok, mert bagoly módra huhukkolást tések.

- A kőfal végiben. Nagyon jó.

S mikor estve tíz lett az óra, Okolicsányi, mint a róka, ha a tyúkólat kerülgeti, a nagy fal alatt óvakodott.

A fal alatt nehéz menni, mert a kövek útban vannak, s az ember a holdfényben könnyen törheti nyakát. Az egész kert úgy el van rontva az építéssel, hogy már nem is kert, hanem építő szérű.

- Szegény nagyságos, azazhogy felséges asszonyom - sóhajtott magában Okolicsányi -, ha látná, hogy a kertet így tönkre dúlták, fájna a szíve miatta.

De nemigen elmélkedhetett, mert lába alá kellett ügyelni, így arra sem vigyázott a jó úr, hogy nem lesik-e valahonnan vizsga szeműek. Ő csak ment, nagy maga bíztaiban, hogy ahova megy, az jó hely.

De azért egész teste borzongott a félelemtől, ha valaki meglesné, mit gondolna, milyen konspirációban jár, s már még arra is gondolt, hogy visszafordul. Megtapogatta kardját oldalán, mért is ígérte meg ennek a bolond prédikátornak, hogy idejő...

Kő esik a lába elé: megrettenve megáll.

Újra csönd. Továbbmegy. Megint egy kő repül el mellette. Újra megáll. A hideg verejték veri ki. A császár meghalt. A pápisták máris vérszemet kaptak. Az erdélyi urak mind nagy búsulásba kerültek, mi lesz. A rettenetes Ferdinándus ül már a jó és békességes Mathiás király parancsoló székiben. Mint igaz lutheránus ember, ő is búsul, s nem tudja, mi lesz...

Akkor bagolyforma huhukkolást hall, ennek megörül, s valahogy csak kivergődik a kövek közt, s meglátja a palástos embert. Földig érő fekete posztópalástban várja a prédikátor s köszönti:

- Isten segíts.

- Isten velünk.

Kezet fognak.

Aztán szóvalan leülnek, s csendben vannak egy ideig.

Körülöttük a csendes éjszaka, távol békariongás.

- Jobb itt - mondja a prédikátor, Okolicsányi orcatörő kendővel itatja ijedt izzadságát.

- Fülei vannak a falnak is, olyakat akarok mondani kegyelmednek.

- Csak hamar, uram.

A pap maga elé nézett:

- Fújják a kígyókövet - suttogja. - Uram, Eszterházy Miklós úrnak egy titkos kálvinista jobbágjátul, Szikszay Istvántul hallottam. A praktikus urak azt beszélnek maguk közt, hogy meghalt a jó király, már nincs semmi akadálya az Erdélyre való menetelnek.

Okolicsányiban meghűlt a vér.

- Nagyon elhitték magukat az urak... Péchy úr is nagyon bevette a maszlagot... mindent készpénznek vett, amit csak porhintésnek adtak... - s még mélyebb hangon s félelemmel suttogta: - Eszterházy úr azt mondta, hogy „egy kis mézesmadzagot vontunk át a Bethlen Gábor száján, de ennek hamar keserű lesz az íze”.

Okolicsányi gondban meredt maga elé a sötétben.

- Uram - s ha lehet, oly halkán sűgött a pap, hogy még a szellő se értette mit mond -, láttam a szikárius gyilkost, aki arra volt szerződötve, hogy ha a fejedelem kijő, gerellyel eltalálja...

Az urak egészen összedugták a fejüket, s remegtek.

- Mondd meg őfelségének, hogy jól tette, hogy ki nem jött, mert mestert tartottak kéznél, hogy megölje... Arról is ese szó, hogy Péchy uramat ne tiszteljék-e meg, de letettek róla, hogy ez nagyon jámbor úr, még hasznuk lesz belőle...

- Barmok.

- Már csak az egy Perényi Gábor, aki ellene van a felvidéki urak közt... Mikor Eszterházy jött, be is ment hozzá Nyaláb várába, s meg akarta téríteni vagy öletni... De Perényi úgy tett, ahogy Báthory István csinálta: mire az urak jöttek, minden szolgáját begyűjtötte, s nagy haddal fogadta az urakat... Meg is mondta Eszterházy Dóczy Andrásnak: „Lá, mondtam én kegyelmednek, ez az ember akadályt tesz a dolgainkban.”...

- Ne olyan hangosan, uram.

- Ebéd után mondták Perényinek: „Uram, szeretettel jöttünk kegyelmedet meglátogatni.”... Mondja Perényi: „Micsoda dolog?” „Semmi uram, csak hogy kegyelmed állana el az erdélyi fejedelemtől. Ha ezt megteszi, mi szeretettel kommandáljuk kegyelmedet a római császárnak. Ha akarná, mingyárt írásban is adnánk”... Kérde Perényi: „Ez é az dolog, amit vélem privátim akarnának közölni?” „Csak az, hogy ha rámegyünk az erdélyire, kegyelmed ebbe ellenünk ne legyen.”

- No és?

- Erre azt mondta Perényi Gábor: „Az őseim se voltak soha árulók, én se leszek. Jótevő uramat el nem hagyom.”

A prédikátor csendesen: - Jól tette öfelsége, hogy megérezte a pecsenyeillatot, s az aranygyapjút nem vette föl... Mert ha azt felveszi, úgy rángatják annak a madzagánál fogva, ahogy a borjút...

Most hirtelen zörgést hallottak, és alighogy körülnéztek, két pápista pap állott előttük vagy tíztizenkét fegyveres emberrel.

- Mit akartok? - kiáltotta el magát Okolicsányi ijedtében, s kardot rántott.

A prédikátor is rettentő ijedelembé esett, s kiáltotta:

- Fegyverrel jöttök-é ránk, ártatlanokra?... Mi a seregek urának istenének nevével állunk elébetek.

Az egyik páter lángoló szemekkel villogott rá:

- No aggeb, elkél a bunda - kiáltotta. - Vágjátok.

Erre a katonák karddal rájuk mentek, de csak Okolicsányira, aki karddal fenekedett.

Összekaszabolták.

### [III]

A fejedelem a kancellárián ül, és egy vastag paksamétát olvas, Borsos Tamás uram jelentését Konstantinápolyból.

Míg olvassa a szorgalmas írást, úgy megelevenül előtte ott az egész világ, mintha maga is jelen volna. Úgy szereti ezt az embert az írásai miatt, nem győzi az aprólékos mesélését hallgatni, s megtelik a szíve örömmel, hogy egy ily együgyű ember úgy meg tud állani a legfőbb dolgokba a jósággal, ravaszsággal, okossággal a kemény s kegyetlen és bölcs fővezéreket orruknál tudja vezetni, s ezt úgy leírdogálja, mintha itt ülne szemben vele, s mesélné, csak mesélné:

*29 die Mayi kezdénk derekasan a traktához vezérbasa őnagyságával. Míg őfelsége a római császár levelére jutott a dolog, addig mindig csak azt mondotta: ejder, ejder, vagyis jól vagyon, jól. De mikor elővevém a Zsitva-toroki artikulusokat, kivéve kezemből és adá Zülfikárnak, a csauznak: „nézd meg ezt a levelet, hogy igaz levél é, vagy valami hamis levél?” Zülfikár megnézi jól: „igaz levél” mondja.*

*De mondja a vezér: „Ez nem jó levél, ha ebben az van, hogy Jenő Magyarország alatt vagyon. Micsoda levél ez? Ez nem igaz levél...”*

Borsos Tamás szóról szóra leírja, hogy hívja be a fővezér „Gáspár béget”, Gratziánus uramat, a német császári követét, s az is igazolja, hogy a levél hiteles: „ez német császár levele, jól ismerem keze írását”.

*„Hát akkor nincs békesség - mondja fővezér -, no, legyen az ő akaratuk, bomoljon fel a frigy.”*

*Mondám erre bő szóval: ugyan nem gondol vele nagyságod, hogy hatalmas császár a békességet felbontja?*

*Mondja: „Nem gondolunk. Nincs igazságotok. Hadd bontsák, ha bontják, semmit sem törődünk vele: mi akarjuk Jenőt, s megvan.”*

*Akarám őnagyságával tovább beszélni a dolgot, mondá: „Nem győzöm várni, mert igen sok dolgom van, imádkozni kell, a müezzín kiált, hanem ahon Szekender basa, Mehemet basa, traktáljatok velek, majd meglátom, mit kell művelni.” El akart menni, de megragadtam köntösét, s mondám:*

*„Nagyságos uram, az istenért, ne siessen nagyságod, jó az imádság is, de bizony ez sok imádságnál jobb...”*

A fejedelem leeresztette az írást és elgondolkozott.

Hiába adta meg öt évvel ezelőtt Lippát, most ezek Jenőt akarják. Mi a ménkőt csináljon. Még egyszer saját várát meg nem ostromolhatja. Sem által nem adja...

Órákig olvassa a levelet, s mintha jelen lenne, az összes basának minden szava itt van előtte, s látja, itt kibúvó nincs: ezek telhetetlenek és éhesek...

De ő felettük van, benne nagy és hatalmas dolgok érnek, mi lesz néhány hét múlva az egész Jenő ahhoz képest, ami készül... Itt az egész nép egy tűzben és égő lelkesedésben van, s már ő nem határvárakkal fogja megcsillapítani az éhséget, hanem olyan háborúval, amilyen Bocskai óta nem volt: Bécsre és nem Jenőre...

*De én egy szó választ is nem tettem, hanem mondtam: „Megírja-e ezt Nagyságod az én uramnak?”*

*„Bizony nem írjuk meg... Írd meg te... Mert csak azért kívánnád, hogy megírjam, hogy az urad a levelet mindenfelé mutogassa, és a keresztény fejedelmeknek küldözhesse... hogy: lássátok, lássátok, mit ír nekem a török... Mathiás császárt is az urad tanította meg, hogy kemény levelet írjon neki, hogy azt meg nekünk mutogassátok.”*

A fejedelem mosolygott: ez így van. Okos a török. Tovább olvasott:

*Szkender basa is ezt mondá: „A te urad jól tudja, hogy ő énnekem mintha édes fiam lenne. Sót, kenyeret ettem vele, és az én szeretetem soha meg nem fogyatkozik iránta. Látod, én vén ember vagyok, s jól ismerem őtet. Nincs oly titkok, amit nem tudnánk. Azt is jól tudjuk, hogy uratok, veletek együtt a török ellen esküdött a németnek, de ám ördög vigye, esküdjetek, mit gondolunk avval. Nem rajtatok áll, hogy frigy marad-e vagy nem, hanem a német császáron, a ti dolgotok az csak semmi... De én megmondom, hogy Mathiás király olyan barátja a hatalmas császárnak, hogy nem Jenőért, hanem Vácért sem szegi meg a békességet... Hát akkor mit bolondoskodtok?... Mit vontok a fejetekre tüzet? Még most sem tanultatok?... Roskadozik a házatok, de majd a nyáron megegyenesítjük... Azt hányjátok, hogy Homonnay németes: ti is csak olyanok vagytok... de ha Homonnay lenne az erdélyi fejedelem, az is csak azt csinálná, amit tik... Ti itten ravaszkodtok, hogy nem adjátok Jenőt?... Homonnay bezzeg ígéri, hogy nemcsak Jenőt, hanem Váradot is megadja, s pénzt is annyit kínál, hogy Betlengábor nem is véli... De ez nekünk semmi. Mi Bethlen Gáborral a békességet meg akarjuk tartani, azért ő ne hetvenkedjen, hogy megfizeti az adót... a fényes portának nincs szüksége pénzre. A hatalmas császár négyszázezer embert küldött Persiára, de mindig van kétszázezer embere, akit rátok küldjön, s az nektek elég lesz... Mit fitogtatja magát, hogy fizet: Erdély huszonhat esztendő óta nem fizetett adót, s még mennyi pénzt adtunk nektek, csak Székely Mózesnek százhuszonötezer aranyat küldött a hatalmas császár. Mire akkor ez a sok fántomfánt beszéd?”*

A fejedelem hol elpirult, hol elkomorodott, míg a jelentést olvasta. Borsos Tamás éppen úgy lefordította marosvásárhelyi nyelvre a basák beszédét, mint a csauz a szultán előtt törökre tette át az ő szavait annak idejében. De jól értette meg őket, s ő is jól érti...

Tág tüdővel lélegzett fel:

- Megöl ez a sok apróság, a sok fántomfánt beszéd... Kell már egy öreg háború: akkor ők is megnyugosznak... Tudni fogják, mit kell csinálniuk... S hogy másképp nem lehet...

Komoran összevonta szemöldökét, s egész testét keményen, mint a repülő kő. Egész akaratával belevetette magát a gondolatba.

Most bejött rohanva és feldúlt arccal Kemény Boldizsár:

- Felséges uram... - kiáltotta, s mert tüdeje fulladozó volt, elnémult és köhögött.

A fejedelem csodálkozva nézett fel rá, mért mondja „felségesnek”?

- Felséges uram, meghalt Mathiás császár.

Bethlen megdermedt. Egész belesápadt.

- Megjött a posta Károlyból... Péchy uram azért küldi a lovast, hogy jelentse: A traktának vége... Felségednek, nagyságos uram, az új császár megadta a titulust.

A fejedelem lehunyta a szemét.

Vége hát a fántomfánt beszédeknek. Itt van az új világ.

#### [IV]

Zsuzsanna a lányok között ült.

- Mikor én fiatal lány voltam, én is vidám voltam. Nevelőanyám, Perényi Erzsébet, meg is követelte, hogy a leány víg legyen és boldog. De azért minden munkát végezni kellett, s jaj volt annak, aki rendben nem intézte el, ami rá volt bízva.

Elhallgatott. Valami megütötte, rajtakapta magát, hogy mindig s mindenben a régiekkel áll elő. Mindig Perényi Erzsébettel inti a lányokat, mintha őneki magának nem is volna gondolata, mindent készen kapott volna az öregasszonytól.

A lányok serényen s hallgatva dolgoztak. Hímzést csináltak, mindegyiküknek ki volt adva a maga munkája, s azt kellett folytatnia. De mint a kismadarak, nem bírtak egy helyben s nyugton maradni, állandóan suttoztak és loppal nevetgéltek.

A fejedelemasszony szintén dolgozott éspedig szorgalmasabban, mint akárki. Közben arra gondolt, hogy miért is nem éli hát ő a maga életét. Annyira megijesztette őt Perényi Erzsébet, mint fiatal árvát, hogy még most sem érzi felszabadulva magát? Soha nem meri azt mondani, hogy „én így látom jónak, én így akarom, én ezt parancsolom”, csak azt mondja: „nekem ezt így tanították, így tanácsolták, így parancsolták”... Már bizony ideje lenne maga erejéből élni s íme, még ma is, mintha kisgyermek volna, a régi hatalom uralkodik rajta. Talán ez a baj urával is: soha nem merte maga követelésével állítani meg: mindig várta, hogy némely felsőbb törvénynek, szokásnak és isteni rendeletnek betöltése szerint viselje vele szemben magát Bethlen Gábor...

De az emberek nem akarnak maguktól ilyen ismeretlen jó törvénynek engedelmeskedni: ebben van felette a fejedelem, mert az nem kívánja, hogy akárki is magától úgy végezze dolgát, mintha azt maga a jó és bölcs Isten írta volna a szívébe, hanem így szól: „Ezt tedd, így tedd, megparancsolom, s ha nem ezt s nem így teszed, megbüntetlek”...

Egy enyedi lány, Echo Erzsébet ült legközelebb hozzá; most, ahogy ránézett a lányra, eszébe jutott a régi eset a hallal, az enyedi piacon... Mikor a tímárné megvette a halat előle, ő úgy megsértődött szívében, hogy azonnal felkerekedett, s elköltözött Enyedről, és látni sem kívánta többet ezt a várost. Jött Fejérvárra, ahol akkor még az építés folyt, s neki úgy tudtak helyet csinálni, hogy Balassa Ferencné kiköltözött házából, és neki átadta arra az időre, míg a fejedelmi palotában lakást nem építenek... S a fejedelem, mikor Lippa alól megjött, kikutatta, kivizsgálta a dolgot s mindent megtudott, és Enyedet megbüntette: elvette tőle a kincstári birtokot és a vásártartás jogát.

Ez is az ő nevén szárad. Az enyedi lányt ezért maga mellett tartja és soha semmiért meg nem pirongatja. De mit ér vele, soha világ végéig senki el nem fogja hinni, hogy nem ő volt oka Enyed romlásának. Már azt is elintézte, hogy a fejedelem mindent visszaadjon. Mindegy, az ő neve csak fekete marad Enyeden, s neki nincs arra ereje, hogy valamivel az enyedieket megengesztelje s kegyességét megmutassa... Ő ilyen, erről nem tehet... A fejedelem pedig olyan, s arról ő sem tehet... A fejedelem mindig csak szép és jó, és ő mindig csak rossz és ellenséges az emberek szeme előtt... Nem tudja úgy irányítani a dolgokat, hogy ő tűnjék fel olyannak, aki a fejedelem jó lelke, az ő sorsa az, hogy mindenki az országban csak azt mondja, hogy a fejedelem igen az áldott jó ember, de a fejedelemasszony az egy „áldott rossz asszony”.

Könnyek szivárogtak a szeméből. Ez is rettenetes, hogy ő mindig s mindenben csak sír. Ahelyett, hogy erős lenne... parancsolna... s tenne...

Elővette kis kendőcskáját s letörülte könnyeit, s orrát fúvogatván, a nagyobb sírásnak igyekezett elejét venni.

A lányok felnéztek rá s nem tudták mi van a fejedelemasszony szívében, s volt köztük, aki magukat szidta rosszaságukért.

Az ajtó nyílt, s a fejedelem lépett be az ajtón, de csak egy lépést, nem jött beljebb, szólott:

- Szívem.

Ő sietve lerakta öléből a hímzést, a tűt, cérnát, gyűszűt, mindent, s állott fel, és sietve ment, mert a fejedelem hangjában parancsoló hívás volt.

- Mi az, lelkem - kérdezte, ahogy ura után a harmadik szobába ment.

- Meghalt a bécsi király, Mathiás - mondta a fejedelem.

Ő megütődve állott, s nem felelt, nem tudott erre semmit mondani:

- Isten nyugtassa szegényt - mondta aztán könnyes szemmel, s újra elővette kis kendőjét, és törülgette arcán a könnyeket.

A fejedelem nagy léptekkel járt:

- Isten elvette, s adott helyette másikat, fenevadat. Ferdinandust.

A fejedelemasszony ráeszmélt.

- Ily hamar.

- Igen, ha a király meghal, már itt az új király.

- És ez nekünk rossz?

- Jó.

- Jó?

- Jó, mert tiszta lett az út.

- Milyen út, édesem?

- A jövő útja.

Zsuzsanna tűnődött. Neki csak az jutott eszébe, hogy Mihály bátyjának ez előbbi király adta a báróságot, s nekik ez az új a felségességet. Nem értette az urát.

- Zsuzsanna, itt más nincs hátra: fejünkre kell gondolnunk.

Már megint újra s újra s újra.

Az asszony megremegett: ezt most az ura ugyanazon a hangon mondta, mint hat évvel ezelőtt, mikor megérkezett az átoktól, Gábristól s mondta: „fejünkre kell gondolnunk”.

Sápadt lett: a szavakkal tudott volna vitatkozni, de a hanggal nem: az ember szívéből félelmesen jött a rémült meggyőződés.

- El kellett volna fogadni a kitüntetést - mondta halkán -, az arany vellumot.

A fejedelem gondban s terhesen mondta:

- Ma elfogadnám, igen, mert ma már nem számít nekem, mit ígérek a császárnak... Ma mindent elfogadok és aláírok... Szerződést, hitlevelet, ígéretet, mindent... mert ma már ez mind semmi... csak porhintés... Most csak egyet tehetünk, nem uszítani a mérges ebet, hadd érezze magát biztonságban, és meg is ízenem, hogy már más a gondolatunk s akaratunk...

Fejét tenyerébe hajtotta s maga elé nézett.

- Fogják nemsokára ugatni az Eszterházyak, hogy török tejen nőtt s hízott ebek vagyunk... Te attól soha meg ne iszonyodj... De ők micsoda tejen híztak! A tehetetlen Mathiás király meghalt... Mint ahogy az örült szultán is meghalt... Új világ van körülöttünk, s új világban új törvények vannak... A portán is új emberek, s a császári udvarban is újak... Khlesl bíborost Ferdinánd elfogatta és tömlöcbe csukatta... mert öreg, s háborút nem akar... Új tanácsosokat vett maga mellé... a pátereknek s jezsuitáknak megnőtt a szarva... egyszerre azt hiszik, övék lett a világ... Sok csapást kell nekik elszenvedni, hogy megokosodjanak... Most ki van adva a cél, hogy mindent, ami protestáns, tűzzel-vassal el kell emészteni... nehéz idők jönnek...

Zsuzsanna egész testében remegett, mintha hideglelés rázná.

- Megmondtam neked régen, hogy addig van nekünk jó dolgunk, míg ezek az állapotok vannak. Akármilyen nehéz is volt a reformáció ideje, az volt a mi időnk.

Zsuzsanna kísértetlátó szemmel nézett. Csak most értette meg, amit akkor megérteni nem bírt, hogy ez az ember mért érezte jól magát azokban a nehéz időkben. Sokszor eszébe volt neki az az érthetetlen szó, amit az ura még Lippa előtt mondott, hogy „Zsuzsanna, most jó... De lesznek idők, ha fordul a kocka, s nem lesz jó...” Hát most fordult a kocka?

Irtózat és kétségbeesés volt a lelkében, s kérdezni sem mert, csak várt, mintha ez örök ítéletet várná.

- A csehek már megkapták. Közelebb vannak Bécshez. Már Mathiás, a Ferdinánd és Miksa parancsára Bécsbe kellett költöztessen az udvarát Prágából... Prágában mindenki, aki csak protestáns, akármilyen nagy úr is, elveszett ember. Hacsak hamar vissza nem tér a pápista hitre és a császár pártjára, sem vagyona, sem élete nem övé... Nagy grófok és hercegek, akik akkora birtokok felett uralkodtak, mint egész Erdély, most oly szorongásban vannak, hogy erdőkre menekülnek, és vadászkunyhókban bujdoskolnak gyermekeikkel és hív embereikkel, hogy a császári hadak kopói rájuk ne találjanak.

- Ezt honnan tudja kegyelmed?

- Két cseh úr érkezett... Mindent előadtak, mi van náluk, és mi fenyegette őket. Még most csak állanak, gróf Thurn uram, az ő hadvezérük sereggel egész Bécsig nyomult, a császár a vártoronyból nézte meg őket, s nem engedett... Megjött Tilly, Dampierre, két nagyvezér, s elszorították a cseheket Bécs alól... Pedig már az ausztriai rendek bent voltak a császár szobájában, és szemtől szembe lesdzták, ahogy soha osztrák fejedelemmel alattvalók még nem beszéltek... Mit ér ha a hadiszerencse ellenük fordult... A bajor herceg, Miksa, Ferdinánd nagybátyja, élére állott a császári hadaknak, és sok segítséget kaptak a pápától és a spanyol királytól, s most befelé szorítják a cseh seregeket az országba. Akik pedig kívül maradtak és a császári hadak hatalmába estek, azoknak vége... Ezek a főurak, akikről beszéltek, hogy erdőkön bujdosnak, mint a vadak és gyermekeikkel favágóknak öltöznek... Ez vár a mi testvéreinkre.

Zsuzsanna rettegett. Itt a távoli Erdélyben is végveszedelemtől kell félni, ha ilyeneket mond a fejedelem... Mért s mért kellett nekik kihívni a rettenetes bosszúállást...

- A cseh urakkal két felvidéki úr jött, egyik Széchy György embere, a másik Rákóczy Györgyé. Mondják, már meg is indult a magyarok rettegése. A katolikus főurak egyszerre kiütötték a zászlót ellenük. Kassán gyűlést tartottak, üdvözölték az új királyt, a templomokat visszaveszik, a prédikátorokat elkergetik, s mindenüvé jezsuitákat hoznak.

- Úristen, Isten, mi lesz velünk.

A fejedelem komoran szólt:

- Fejünkre nem várjuk az ítéletet, az bizonyos.

Sokáig járkált, akkor:

- Ezt mind, meg kell tudja az ország és a nép, mi vár reá... Ne sírj.

Zsuzsanna csak ennyit tudott mondani:

- Mire ez, mire ez...

- Ne sírj. Él még Bethlen Gábor, és él az Isten.

- S mit teszel, uram?

- Magam akaratából lépést nem tehetek... Hozzám a régi császár, Mathiás követeket küldött, hogy legyen segítségére a csehek ellen... Én akkor másra gondoltam: örültem a hívó szónak... azt mondtam: az Isten most adja kezembe a módot, hogy a németekkel és pápásokkal kezét foghassak... A porta most oly nyomorult, megbomlott állapotban van, semmi fej és semmi együtt-tartás... most lehetne valamit kezdeni...

Még asszonya előtt is rejtette titkos gondolatait, de most megnyílt, mert az embernek ki kell mondania, a legsúlyosabbat. Boldog, akinek van, aki előtt úgy szólhat, hogy semmi veszedelem nem fenyegeti, hogy a nádas tovább susogja...

- Értsd meg, Zsuzsannám... Én már a télen így gondolkoztam: elejét kell venni a dolgoknak... a római császár halálán van, most elkésem, az egész ügy elkésett... Már a tavaszon ezért futottam nyavalyás Dóczy után: közbenjárók kellettek, hogy összehozzanak engem a némettel... Jó volt, mikor hiába gáncsoltak el ezek a nyomorultak, a császár maga került bajba, és maga jött utánam... Elfogadtam a hívó szózatot, és tiszta szívvel kész voltam megindulni a bécsiek javára, s a csehek ellen... Plánom ez volt: a szultántól fermánt kérek, hogy kiindulhassak, s ígértem volna, hogy ha a némettel barátságba jövök, a meghódított területet a Báthory Gábor terve szerint, a szultán botja alá adom... De arra számítottam, hogy ha a német császár látja, micsoda hatalommal lépek fel, meg tudom nyerni arra, hogy fordítsuk meg a lovat, s meg ne álljunk a Mármara-tenger partjáig... ki a törökkel a keresztény földről...

Zsuzsanna úgy vacogott, mint a falevél.

Foga vacogott. Ha nem hallja, soha el nem hitte volna e vakmerőséget.

- Ezért örültem a károlyi traktátnak... Ezért fogadtam el mindent, az aranygyapjún kívül... Úgy véltem, ha elfogadom az aranygyapjút, akkor vazallusa leszek a császárnak, s én mint egyenrangú fél akartam vele szemben állani s vele szövetséget kötni... Érted, szívem?

Zsuzsanna intett, hogy érti, s olyan volt, mint a halott.

- Most megfordult a dolog... Már Ferdinánddal semmi reménységem, hogy ilyen szerződést köthessek... Ez vak és setét... Ez nem bántja a törököt... Ez megizente Konstantinápolyba, hogy sem Jenőért, sem Vácért fel nem bontja a békességet... Már megírta nekem Borsos Tamás vásárhelyi bíró... Ez csak egyet akar: kipusztítani a protestánsokat... A csehek efelől igen jól meggyőztek és megbizonyították előttem...

- És most?

- Most csak egy lehet: itt, minálunk, anélkül, hogy én egy uszító szót is kiadtam volna, az egész nép énekel. Zsoltárokat énekel: harci riadókat... Tűzben és lángban van az emberek lelke... Most már elmúlt annak az ideje, hogy bele lehessen ezeket vinni a szövetségbe a katolikussággal... Itt már csak egy lehet: fegyverre és hadra, és nekimenni a fenevadnak...

Zsuzsanna iszonyodva várt: - És akkor most mit?

- Elhitetem őket, hogy ha kopóikat ide küldik, s híre megy a hadszerzésnek, hadd véljék, hogy tovább is a császár segítségére készülünk... Addig a portáról megszerzem az Athname-levelet, s ahogy az megjön, rögtön felülni, s rá a bestiára...

Döbbenten hallgattak. Maga a fejedelem mélységesen meg volt illetődve.

Akkor bejött Jónás mester, nagy alázatossággal s mondja:

- Felséges uram... Károlyból a követség megérkezett...

- Okolicsányi is? - kiáltott fel a fejedelemasszony.

- Okolicsányi úr... Okolicsányi urat... a jezsuiták darabokra vágták...

Irtózatoss csend.

- Meghalt?

- Él, felséges asszony, de Károlyban maradt.

Hosszú szünet után a fejedelem:

- Elmehetsz... mi is mingyárt kimegyünk.

Mikor az udvarbíró kiment, a fejedelem felesége előtt megállott, és komolyan szólt:

- Zsuzsanna... mit mondtam?... Immár látod...

## [V]

Már harmadik napja folyik a tanácskozás a fejedelmi palotán.

Okolicsányit maga Borbála, Károlyi Mihályné vette gondozásba, s Eszterházy nagy és szép levelet írt, amiben sajnálkozik és mentegetőzik a szegény úr véletlen esetén.

De a pátereket meg nem büntették, hanem elrejtették. S azt a hírt költötték, hogy a páterek nem hibásak, Okolicsányi maga vont kardot reájuk, papokra.

Az alföldi hírek is megjöttek, s az a gyanú, hogy Eszterházy szövetségben lett volna Bercsényivel.

A fejedelem búsult Bercsényi szökésén s a császáriakhoz állásán, s ebből tanult, mi vár rá. S hogy nem tehet semmit.

Harmadnap, mikor belefáradtak már a sok beszédbe, Mikó Miklós jött a tanácsterembe, s fülébe súgott a fejedelemnek, mire ez rögtön felállott, a prezidens helyet átadta Péchynek, s maga kiment.

Thorma Kristóf úr várta.

- No uram, megjöttetek?

- Igen, felséges uram, mint a székely katona a revolúcióból...

- Hogyhogy?

- Borvízzel ment a góbé Keresztúrba, s ott éppen székely revolúció vala... Hát mikor hazamén, kérdi a felesége tőle: hol a borvíz ára?... az megvagyon, mondja a góbé s hasát veregeti... Meg is fejté imigyen: revolúció vala, s a pénzt mindenektől elszedék... ergó beivám...

- Hogy jön ez ide, uram?

- Csak mondtam.

A fejedelem összevonta szemöldökét.

- Palotsay Anna asszony önnagysága ugyanis éppen most ment feleségül Kendy István úrhoz.

- Kendy Istvánhoz? - kérdezte a fejedelem csudálkozva.

- Vaj igen, felséges uram, mint az egyszeri asszony, aki dicsekedék, hogy ő a legbátrabb asszony Erdélyben, ki minden éccaka farkassal hál. Farkas levén ura.

- Ideje vagyon a tréfának, s ideje az igaz beszédnek. Még egy tréfaszó, és megköötöttemlek.

Thorma Kristóf megjed:

- Felséges uram, csak azért mondtam, hogy nem fél urának gyilkolójától... pedig az is talán úgy vélekedik, mint a székely, mikor szálfn jött le a hegyekből, s monda: e még jobb, mint ha feleségemmel egy derekaljon veszek...

Szája elé kapta azonban kezét, hogy megint rájárt a nyelve a tréfára.

- Palotsay Anna a római császárhoz fordult Gábris fejedelem eltemettetése végett - mondta keményen a fejedelem -, s így találkozhatott össze Kendy István úrral, s talán arra gondolnak, hogy hozzánk közelebb jut Kendy úr, hogy kegyelmünket megnyerje e házassággal.

- Igen, felséges uram, mint... - de elhallgatott.

Aztán elmondta, hogy a Principessa, fejedelem távollétében országul meghagyta volt, s éppen jelentést tenni jött, hogy a bűvös bájos boszorkányokat összeszedje, s Görgénybe, a várba szállítsa. Immár Imreffyné, Dengeleghyné sok apró bűnösökkel bent vannak, csak a híres nevezetes Báthory Anna van még hátra, kire nincsen még semmi parancsolatja.

A fejedelem véget vetett a beszédnek, s oly hirtelen ment vissza a tanácsházba, hogy Thorma Kristóf úrnak nem is volt érkezése az újbári sógrófságról anekdotázni.

Ezalatt a fejedelemasszony a kertben volt, s a lányokat arra oktatta, hogy kell a kerttel bánni.

Ugyan nem volt kedve a tanításhoz, hiába fogadkozott, hogy asszonyi hivatása szerint belemenekül a kötelességekbe, s ezzel igyekszik feledtetni az országos bajokat, amiken segíteni úgyszemint tud.

A káposztát nézte, s gyönyörködött benne, hogy a forró napon is milyen szépen, egyenesen állanak a fiatal palánták, és csipkés leveleket nyitogatnak. Minden nő és gazdagodik; a murek zöld levele dúsan bokrosodik, s a petrezselyem szélesebb levélkéi is feketén zöldellnek.

Bánata mellett is mindennek külön örült, mint a beteg, hogy újra tavaszt ért, és guggolva kis vesszővel babrált a porban.

Akkor Mária, az udvarló lány futott elő a kert kapuja felől, mely a palota udvarán nyílt s lelkendezve mondta:

- Nagyságos asszony, nagyságos asszony - nagyot nyelt, s nevetős ijedelemmel tette hozzá: - Felséges asszony...

- Mi az, te kelekótya - mosolyodott el a fejedelemasszony. Még csak háromnapos a felségeség, és a lányok s mások is csak lassan tanulnak rá.

- Itt az Okolicsányi uram emberei.

A fejedelemasszony nagyon megörvendett.

- Híjjam-é az embert?

A fejedelemasszony maga sietett elő.

A kertből egy kerítésen át, a nyitott kiskapun a palota hátsó udvarára kell menni, s mikor ő átment az udvarra, ami most is szépen fel volt gereblyézve, s ha nem volna eléggé rendben, két vagy három fiatal csirke, karcsú fehér, már tyúkformák, csipegették. Átrepültek valahonnan, vagy átbújtak. Még meg is hessentette őket a kötényével.

- Hess.

Akkor továbbcsietett.

De akkor rémülettel állott meg.

*Ott ült az ördög a hátulsó bejáró előtt* egy faragott kőbálványon, ami a palota díszítésére volt csinálva, de még nem volt felállítva, csak lefektetve hevert.

Felsikoltott, és előre elbukott.

A lányok rajban futottak utána, s most, hogy ő elesett, egyszerre rároppentek s körülvették és rémülten nézték. A kedves Beczky Mária úgy ült a földre, hogy térdére tehetette a felséges asszony fejét, ölébe vehette.

Felnyitotta a szemét, s valamit keresni láttatott.

Végre úgy fordult, hogy odanézett a kőbálványon ülőre:

*És az ördög ott ült nyugodtan, s nézett rá mereven, tűzszóró szemekkel.*

Erre végképpen elvesztette eszméletét.

Még akkor sem tért magához, mikor felvitték a palotára, a maga szobájába, s lefektették.

A fejedelemnek is hírt adtak és a fejedelem sietve jött felesége házába.

Senki sem tudott semmit. Beczky Mária csak éppen annyit tudott kirebegni, hogy ő látta, mikor a fejedelemasszony kijöve a kert kapuján, s megbotlott és elesett. Azt nem lehet tudni miben, mert ott nincsen semmi kő vagy görgy, csak sima föld volt és porocska.

A fejedelem kétségbeesve nézte szegény feleségét, s orvosért küldött és a püspökért.

Addig a fejedelemasszony fejére vizes ruhát raktak, a vénasszony rendelkezett, hogy füstölőt hozzanak hamar. A fejedelem nem is látta, mi történik, őt magát is annyira megrettentette a dolog. A vénasszony a füstölőben szemet élesztett, arra apró száraz virágszirmokat és ismeretlen porokat vetett, s a füsttel megjártatta az ágyat és a fejedelemasszony egész fejét. Közben szavakat mormogott, akkor vizet öntött a szénre, és a lecsurgó levet csuporkában felfogta, és azt inni akarta adni a fejedelemasszonynak, de annak fogai annyira be voltak szorítva, hogy nem lehetett semmiképpen megnyitni.

- Bé kell ezt az édességesnek adni - mondta kétségbeesve a vénasszony.

A fejedelem odament az asszonyához, s megpróbálta a fogsorokat szétnyitni, de nem lehetett, oly rettenetes erővel voltak azok bészárva.

Már nem tudta, mit cselekedjen, mikor elfutotta szemeit a könny, s ráhajolt a felesége szájára, és csókolni kezdte, mint egy halottét.

Erre a fejedelemasszony arca kicsit megpuhult, és gyenge pirosság kezdett rajta előmleni.

Mikor ezt a fejedelem megészlelte, még sebesebben s jobban csókolgatni kezdte az arcát, a szemét, a homlokát és a száját.

Így lassan életet lehelt a szegény betegbe, s az végül fel is nyitotta a szemét.

- Most, most - suttogta a vénasszony, és odaadta a csuprot a fejedelem kezébe, aki engedelmesen elvette azt, és fölemelvén felesége fejét, úgy tartotta, hogy innya tudjon, és lassan, cseppenként beletöltötte a kis vizet, amit a fejedelemasszony meg is ivott.

- Már semmi baj, már nem lesz semmi baj - imádkozott a vénasszony.

És csakugyan, az asszony megenyhült s megszélidült.

Nagyot sóhajtott lélegzés formán, s egészen ember lett.

- Gábor - suttogta -, Gábor...

Ezzel szenvedélyesen átölelte az ura nyakát, és oly görcsös zokogás tört ki belőle, hogy nem lehetett nézni.

Más nem volt a házban, csak ők hárman. A vénasszony a kisasszonyokat nem engedte volt be, mert a bűvölésnél nem szabad rontónak jelen lennie.

Most ő maga is, elvégezvén a gyógyítást, lassan kivonult a hálóbázból, és a fejedelem magában maradt feleségével.

Sokára lehetett csak szót szólani.

- Hogy vagy, édes szívem? - kérdezte a fejedelem.
- Az ördög, Gábor, az ördög... Parancsold meg, hogy távozzék tőlem a Sátán.
- Milyen Sátánról beszélsz, szerelmes galambom?
- Ott ül a bálványon - riadozott és reszketett az asszony.

A fejedelem nem mert zavarni s fárasztani, csak sokára mondta:

- Mely bálványon?
- Kűbálványon a palota hátulsó kapuja előtt.

A fejedelem nem tudta, mit csináljon.

Hangosan, hogy az asszony hallja, végre azt mondta:

- Pokolbéli, bárki légy, halld meg szómat, s távozz.

Csönd volt.

- Az élő Istennek nevében parancsolom - mondta a fejedelem -, aki Atya, Fiú, Szentlélek Isten, Trinitás és teljes Szentháromság...

Az Isten nevére Zsuzsanna megnyugodott. Érezte, hogy minden tagja megpihen, és lankadás jött rá, de ez már egészség volt és boldogság.

Már beszélni is tudott.

- Küldj valakit, s nézze meg: ül-e egy emberforma a bálványkövön? a hátulsó bejáró ajtónál?

A fejedelem felállott, és az ajtó felé haladt. De mikor eltávozott Zsuzsannától, ez újra rémülten kiáltott:

- Ne hagyj el, uram.

Visszajött, csak kikiáltott:

- Borka.

Ő a felesége ágya szélére ült, s ráhajolva újra megcsókolta, ami szemmel láthatóan gyógyította az asszonyt. Ellenben bejött a vénasszony, s a fejedelem azt parancsolta neki:

- Menj hamar, és nézd meg magad szemével, ül-e a hátsó kapunál, a palota udvari bejáráján lévő bálványkövön egy emberforma?

Borka rögtön sietett s elment.

Ők ketten nagy aggodalomban és csöndességben voltak mindaddig, míg vissza nem jött a vénasszony, aki jelenté:

- Nem, senki, nagyságos uram... jelentem alázattal felségednek.
- Láddé - mondta a fejedelem -, csak szemed káprázott, édes gyémántom - s megcsókolta a felesége arcát.
- A pokol visszahívta a követjét - mondta a fejedelemasszony.
- Félek, valami ártatlan embert tekintettél ördögnek - szólt a fejedelem.
- Nem, nem. Ő volt, az volt, ki a levelet hozta.

A fejedelem észbe kapott. A váradi postából az a levélhordozó... akit parancsolt, hogy béhozzanak.

Most a vénasszony is besuttyogott, s jelenté, hogy itt a püspök és a doktor.

A fejedelem gondolkozott, mitévő legyen. Ha most nem engedi, hogy a pap és az orvos elvégezze munkáját, akkor félő, hogy felesége nem fog megnyugodni. Pap nem árthat, hadd imádkozzék, s az orvos sem árthat, hadd végezze dolgát.

- Jöjjön a püspök uram.

Milotai Nyilas István, a debreceni pap, Keserői Dajka utódja a püspökségben, bejött.

- István uram - mondta a fejedelem -, önagysága asszonyunk lelkének háborúsága vagyon. Sátán és ördög félelme gyötri igen.

A pap, szikár, magas, fekete ember, roppant fekete bajusszal, fejét meghajtotta.

- Az Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek nevében - mondta dörgő hangon -, kérdezem tőled, leányom, hogyan, miként s mi módon történt?

- Hagyjuk ezt most, István uram - mondta a fejedelem. - Nem az kelletik, hogy a fejedelem-asszonyunk újra belegyőződjön, hanem az, hogy tisztességed elvégezze az imákat.

A pap szót is fogadott, mint papok szoktak a fejedelemnek, püspökök legkivált, s hozzáfogott maga lelkéből imát mondani.

Ima alatt mind a ketten lehajtott fővel hallgattak, és utánamormogták a pap szavait.

Soká tartott az ima, mert a püspök minden tudományát összeszedte, mert új ember volt itt a fejedelmi udvarban, és még nem volt alkalma megmutatni nagy tudományát. Kített tehát magáért, és oly imádkozást végzett, hogy azzal nem egy kőbálványon ülő emberformát, hanem a pokolnak minden tüzes ördögét iszonyúan megrettenthette, mint ahogy bizonyára az ima alatt odalent a föld alatt, a pokolnak katlanaiban és kohóiban megállott a tűz, amellyel az elkárhozottakat perzseli a sátán had, s lúdbőrözött valamennyi ördögnek a valósága.

Mire az imádkozásnak vége lett, Geley uram, a fiatal, nagy fejű szép pap, pátrónusa s egyház-feje intésére énekelni kezdett. Maga a püspök nem volt nagy éneklő, inkább csak duruzsolt és kontrált a segédének, aki kellemes nagy hangon, oly édesdeden énekelt, hogy ezt magáért az énekért gyönyörűséggel lehetett hallgatni.

A fejedelem aztán intett nékiek s mondá:

- Köszönetünkkel, jó uraim.

A papok meghajtották fejüket. Ők még korántsem vélték elvégzettnek munkájukat, még számos ének volna, kit ily alkalmakkor el kelletik harsogni, de a fejedelmi parancs e földön mindennél hatalmasabb lévén, főhajtással búcsúztak, és kívül tették magukat a bezárt ajtón.

Már akárhogy s mint vagyon, a fejedelemasszony igen megbékült az ima és az ének alatt Istennel, és olyan kezdett lenni, mintha mi sem volna, csupán testének bágyadtsága. Lelkében friss kezdett lenni.

- Szegény Okolicsányi.

- Hirtelen cselekedet volt - mondta a fejedelem. - Ha nem vonja ki kardját, semmi baja sem lett volna.

A fejedelemasszony felháborodva kiáltott fel:

- De hát egy nemesember, úriember eltűrheti-e, hogy minden ok nélkül, országos tanácskozáson fegyverrel rontsanak rá? Micsoda ember volna, ha kardot nem ránt?

- Igaz.

- Ez az, amit mondok... Nem a főembert verték el karddal, hanem a protestánsat...

- Bényei pappal, Sepsi Latzkó Mátéval beszélgetett a filagóriában, két páter rajta ütött tíz vagy tizenkét katonával, s így esett...

- Gábor... úgy fáj a szívem... Thorma Kristófot láttam...

A fejedelem hallgatott... Újabb szerencsétlenség...

Az asszony:

- Báthory Anna - suttogta újra merev és görcsös rémülettel. - Báthory Anna, a főboszorkány csinálja ezt velem... Megölték-e már?

- Őt még nem, latrát igen.

- S őt mikor?

- A törvény, Zsuzsanna, a törvény reá is elérkezik.

- De mikor s hogyan?

- Mihelyt az ország dolga rendbe jő, rögtön törvényt láttatok felette.

A fejedelemasszony kimeredt, kísértetlátó szemmel nézett. Látni akarta a boszorkányt, ahogy fekete ingben, patkányokkal s tetvekkal ellepve ül a kazamaták tömlőcének fenekén, s nem látta...

- Óh, Istenem, Úristen, szent Úristen, ne hagyj el. Én édes uram e szörnyű vészben légy velem... Légy igaz és emberséges a te szegény szerencsétlen s boldogtalan asszonyodhoz, mert igen szenvedek.

A fejedelem csüggedten és reménytelenül ölelte és csókolta feleségét, és ajka visszaborzadt a szegény teremtés halálverejtékes testétől.

## [VI]

Okolicsányi az udvaron ült bepólyált fejfel és nyugodt szívvel, mikor szolgálja bekukkantott, s mondta:

- Jó a felséges asszony.

Okolicsányi palástban ült a nagy tölgyfa alatt, széles székben. Összeszedte magát és körülnézette, elég rendben van-e a felséges asszony fogadására.

Mikor először látogatta meg, még feküdt kis cellájában, a fejedelmi palota kertjében volt lakása, északra egy régi kis hajlékban, amit nagyon szeretett. Csak két kicsi boltíves szoba volt benne, s csak akkor vette észre, hogy mily rendetlenség van, mikor már a felséges asszony kedves jó szóval csillapította, hogy mivel se törődjön.

Most már hála a jó Istennek, emberkedik. Az alkonyat veres fénye idetűz rá napnyugatról, s a sok fehér vászonkötést a fején nagy rác sállal bugyolálta be. Lábán is kunkori orrú bosnyák papucs volt.

- No, hogy van a mi betegünk? - kérdezte a fejedelemasszony édes hangon.

Okolicsányi fel akart állni előtte, de a felséges asszony maga kezével érintette meg vállát, s nem engedte.

- Világ minden kincséért sem, édes Okolicsányom. Csak nyugodjék s pihenjen.

S még könny is volt a szemében. Nem tudta ezt az összedarabolt embert látni sírás nélkül.

- Ó, felséges asszonyom - állott fel legényeskedve Okolicsányi -, nem vagyok ám már olyan vérbefagyott.

A felséges asszony összecsapta két kis kezét, úgy örvendezett hív emberének.

- Már mozog! s áll! és lépik! - ujjongott, mintha járóbaba volna a kopasz ember.

De csak leültette erővel, mintha nem is akarná, hogy gyógyult ember legyen belőle ily hamar.

- Hogy telt a nap?

- Felséges asszonyom, Isten ő szent felségének legyen hálaadás és dicsőség...

A fejedelemasszony is leült a neki kikészített nagy székbe, melyre szőnyeg volt terítve, a lába alá zsámoly, s a székben tollpárna. A szék is középre volt állítva a fa alatt, s a beteg széke volt félrebb téve.

- Igazán jobban vagy?

- Hála legyen a mindenhatónak.

- No, akkor hálaistennek, nagyon örvendek neki.

- Oly hamar gyógyít a jóisten, hogy remélem, egy-két nap múlva már lóra ülhetek... Hála Istennek, semmi nagyobb bajt nem csináltak, csak éppen megrútítottak. Megvédett a jóisten mindenható kegyelme.

Így beszélgettek, míg a fejedelemasszony végre rátért az igazi beszédre, s újra csak Károlyról kezdett kérdezősködni.

Okolicsányinak mindent el kellett mondania, amit csak látott Nagykárolyban. A fejedelem-asszony búsulva hallgatta, hogy a Károlyi-kertben a somfát kivágták, mert útjába esett a kőfalnak, amit építettek.

- De micsoda kőfal az, amiről hallok?

- Ó, hatalmas várfalat építenek körül a kastélyon. Három öl vastag és két és fél öl magas és kívülről pillérekkel van megerősítve, de nemigen jól van építve, mert semmi földbe ázott fundamentumot nem vetettek neki, s csak úgy van ráakva a föld színére. Mondtam is az úrnak, a méltóságos báró úrnak, hogy kár volt, hogy nem ástak le a földbe legalább egy ölnyi mélységben, de ő azt mondta, a fal oly szélességű, hogy ez nem szükséges.

- Ó, az a kert, mennyire sajnálom, hogy a kertnek baja lett.

- Bizony a kert...

Csöndesen szólott Okolicsányi, s valósággal bokronként fárul fára végigvezette a nagyságos asszonyt, s meg tudta mondani, mi hol áll.

- Azután sokat beszéllett nekem Károlyi Mihály báró úrné, öméltósága Borbála asszony. Valami nagyon fáj nekik.

- Fáj? - kiáltott fel a fejedelemasszony - mondd csak.

- Bajom vára fáj.

- Bajom vára?... Erről nem is tudok.

- Sennyei ágon Bajom várához jussa van Károlyi Mihálynénak, s a felséges fejedelem a várat mint magvaszakadott és uratlan birtokot elajándékozta volt Petneházy Istvánnak. Ezért Bosnyák Tamás, a füleki kapitány már régen harcol.

- Bosnyák Tamás? Ezt tudom, de hogy jön Károlyi Mihályné ehhez?

- Ketten voltak birtokos jussal, Bosnyák Tamásné és Károlyi Mihályné. Nem akarták felségedet fárasztani könyörgésükkel, azért már évek óta csak tűnnek és szenvednek, mondja önagsága, a méltóságos asszony.

Károlyi Zsuzsanna elgondolkozott. Ha ezeknek ily nagy sérelmük van, az neki nagy nyugtalanságot okoz. Úgy megijedt értük, mintha saját magáért kellene aggódnia, s bőségesen kifaggatta Okolicsányit, mi az a juss, honnan van, s hogy beszélt róla az asszony. Igen méltatlannak találta, hogy évek óta sérelemben vannak őmiattuk, s úgy búsult és sajnálkozott, hogy egészen nyugtalan lett belé. A Károlyi-családnak ő fájdalmat okozzon-é? Soha.

Míg azon gondolkodott, mitévő legyen, s hogy hozza ezt szóba a fejedelem előtt, kérdé:

- Mit szól kegyelmed az orvoshoz, ugye jó orvos?

- Felséges asszonyunk, Isten után mindent felségednek köszönhetünk, hogy tulajdon orvosát hozzám küldötte.

- Nem azt kérdem, hanem oly orvosnak találod ezt a törököt, hogy bízni lehet abban, amit mond?

- Már egy órája beszélgettek, mikor a fejedelemasszony azt kérdezte:

- Lesz-e háború, Okolicsányi?

- Lesz, felséges asszonyom.

A fejedelemasszony elnémult s elgondolkozott.

- De miért?

- Azt felséged a maga felséges szívével jobban tudja, mint én, szegény kicsi ember.

- Én nem tudom... Ki az, aki kívánja?

- Csinálják.

Az asszony visszahúzódott a nagy székbe, s betegesen sóhajtott:

- Nem tudják, mit cselekszenek.

Okolicsányi is hallgatott. Most olyanra tért a beszéd, ahol ő semmi jót és kellemeset nem mondhatott.

- Balgák az emberek, felséges asszony, nem örülnek az életüknek és egészségüknek... Mihelyt Isten egy kis csendességet ad, már nem rettegnek egymás ellen rohanni.

Lassan folytatta. Már jól ismerte a fejedelemasszonyt annyi év óta, tudta, hogy neki őszintén megmondhatja véleményét.

- Felséges asszonyom, itt van Bercsényi uram... Még Károlyban hallottam róla, hogy Eszterházy uram engedelmével Bercsényi ráment az alföldi birtokaira. Mezővásárhelyre a Hód tavánál, s megsarcoltatta őket, úgy, hogy azoknak a szegényeknek most a legnehezebb időbe, mikor aratás előtt a legrosszabb, egy haló harapást nem hagyott a kamarájukban... Verték, ölték, gyilkolták a maguk fajtáját.

- Az urak nagyon el vannak keseredve, hogy annyi idők óta nagy birtokaikból egy pénz ára adót vagy hasznot nem tudnak kapni - szólt a fejedelemasszony a Bercsényi védelmére.

- Igen, de miből adjanak, felséges asszonyom? Nem elég-e, hogy az urak mind ott hagyták őket, s az egész Alföldön egy nemesember meg nem maradt, mint elmenekült, mikor itt volt a veszedelem, s mégis azt kívánják, hogy a hasznot éppen úgy beszolgáltassák az ő kamarájukba, mintha semmi se történt volna... Eleget hallottam most a károlyi gyűlésen, hogy az urak birtokon kívül milyen nagy pöröket és harcokat folytatnak. Ugyanúgy adományoztatják maguknak a földeket, mintha holnap már be lehetne menni, és tovább élni... Ahelyett, hogy a haza megtartásán járna elméjük, csak maguk írásait fitogtatják. Én úgy gondolnám, hogy előbb szerezzék vissza a hódoltságot, s azután osztozzanak rajta...

- Mit tehetnek? emberek!

- Ne haragodjon meg rám felséged, felséges asszonyom, belőlem csak a szeretet beszél, mert a lelkemet adnám érte, csak a magyart dicsőnek és igaznak tudnám találni... Annyit búsulok rajta, hogy mi oka van annak, hogy ez a mi népünk, ez a mi úri nemzetünk nem jár elől példával. Mért tesz az, hogy jobban meggyűlöltetik magukat a jobbágyaikkal, mint a török. Mert mondom, a gyulai basa jobb hozzájuk ott azokon a távoli mély földeken, mint a vér szerint való uraik.

- Ilyet ne mondjon kegyelmed - lángolt fel a fejedelemasszony -, megbocsátom - tette hozzá szelíden -, mert beteg ember keserősége van a kegyelmed szájában.

- Felséges asszony, bocsássa meg vakmerőségemet, soha többet nem engedem magamat ilyen nagyon elragadtatni... Ismerem én urainkat is, jobbágyaikat is... A mostani nehéz állapotok rontják meg a becsületet bennük. Mert ugye, ott vannak a nagykőrösiek, azok évről évre beküldik az adót Budára a töröknek, Fülekre az uraknak és Pozsonyba a császárnak. Három adót fizetnek, és mégis boldogul élnek... Vannak ilyenek is... És a széchenyi kapitány s a lévőai olyan vitéz urak, akik életüket soha nem szánják áldozni a népért... de ezek ritkák... mint a

fehér holló, ellenben mennyien vannak fekete hollók, akik semmivel sem törődnek, csak a maguk ragadományával.

- Isten majd megigazítja őket, csak háború ne legyen.

De Okolicsányi megingatta fejét.

- A religió is csak arra való, hogy újabb háborúságot szerezzen... Nem az Istent akarják dicsérni, ami senkinek nem lenne ellene, hanem vagyont akarnak és pénzt és hatalmat... De nem okossággal s nem jósággal teszik, csak fegyverrel és kegyetlenséggel. A pápások éppen úgy, mint a protestánsok... Már csak Bethlen Gáborban van mindenkinek bizodalma, mer azt jól tudja ma már minden magyar ember, hogy őfelsége mit cselekedett evvel a kis országgal... Hol volt ennél jobban megtört s elpusztított világ, mint mi voltunk itt Erdélyben, s annak oly híre van, hogy Erdély hat esztendő alatt aranyország lett, s itt még az utolsó parasztnak is új házat rakatott a felséges úr... Ezért várják annyira őt, nem a fegyvert várják, hanem a jó gazdát, aki az ő bajaikat is magára veszi...

- Bethlen Gábor sem Isten, hogy mindent meggyógyítson.

- De úgy vélem, Istennek egyetlen küldöttje ebben a keserves világban. Ő az egyetlen, aki azt, ami jó a magyar ember szívében, egész erejével kiárasztja másokra...

A fejedelemasszonynak elfutotta a könny a szemét.

Ezt nem, ezt nem bírja elviselni, hogy az ő embere mindenkinek szeme fénye legyen, s mindenkin segítsen, és mindenkinek odaadja magát, csak hát ő az egyetlen, akit megtör és lenyom és kétségbe ejt...

De nem ezt mondta, amit érzett, hanem azt:

- Bethlen Gábor csak egy van. De ő is halandó.

Nem bírta tovább, annyira fel volt zaklatva, hogy fel kellett állania s jó egészséget kívánva Okolicsányinak, hamar eltávozott.

Okolicsányi bánatban és megindultságban maradt. Sajnálta egész szívéből, hogy szólott. Nem kellett volna. De mit cselekedjen az ember a lelke ellen?...

A fejedelemasszony sokáig sétált az estében, a palota kertjében. Csak sóhajtott nagyokat, és könnyei sűrűn folytak, s nem bírt lélegzetet venni.

Tholdy Györgyné jött az úton elébe, s messziről mosolyogva hajlott meg és várta, hogy a fejedelemasszony szóra méltassa.

- Hogy van, jó Ágám?

- Köszönöm, felséges asszonyom, jól, s felséged?

- Ó, én is jól. Nagyon jól... Erdélyben vagyok, tehát csak jól lehetek.

S könnyeit törülte.

Tholdy Györgyné meghatottan kísérté asszonyát, ahova ment.

A fejedelemasszony leült a szőlőlugasban.

- Ül le mellettem, jó Ága, ha nem sajnálod az idődet veszíteni.

- Felséges asszony.

Szóttlanul s csendben ültek hosszú ideig. Tholdyné nem mert szólani, várta, míg megcsillapodik úrasszonya.

Zsuzsanna egy szőlőlevelet fogott meg. Úgy érintette meg, hogy leszakítja, de már meg is sajnálta a szegény levelet, mely vastagon, kövéren nőtt... Ezt is a fejedelem rendelte s ültette. Mondta, hogy: Ültessetek szép szőlőbokrokat, és hagyjátok, hogy nagyra nőjön s beborítsa a léceket. Majd meglátjátok, mennyi fűrttel hálálja meg a jóságotokat, kövéren trágyázzátok...

Nézte a homályban a levelet, a szőlő édes illattal most virágzott, s betöltötte orrát és egész lelkét a bódító szag. Ez így mutatja meg háláját a fejedelem iránt. Mindenkinek jót tesz ez az ember, még a szőlőszálnak is. Mért van akkor, hogy ő az egyetlen, aki szerencsétlen körülötte, hiszen bizonyos és ezt nem is tagadja, hogy senkinek annyira javára nem akar lenni, mint önéki...

- Felséges asszony, szabad egy titkot elárulni felségednek?

- Titkot?

- Most hallottam az alkancellár uramtól, akivel vacsora után találkoztam, hogy a fejedelem őfelsége nagy meglepetést készít felségednek.

- Nekem? Mit?

- Felségednek akarja adományoztatni nászajándéknak Déva várát az uradalommal.

- Óh... s nászajándéknak...

Nem tudott szólani a könnyektől. Oly érzékeny volt, hogy lehetetlen volt már ezt kibírni.

- Sajnálja felséged, hogy elkotyogtam?

- Nem, köszönöm neked, te jó lélek... Nem attól sírok...

- Hát mitől, felséges asszonyom?

- Csak sírok, egy rohadt asszony vagyok... Utálatos vagyok már evvel a sok sírással, úgye?... Szeretnék meghalni...

- Ilyet ne mondjon felséged... Hatvannégy faluval.

- Hatvannégy falu. S mit csináljak velek?

- Már a diploma meg is van írva. Silvio deák írta, az olasz, s oly szépen, hogy akik látták, mondják, hogy soha ennél szebb diploma a felség kancelláriájából még ki nem került.

- Akkor én már nagyon boldog asszony vagyok... De mért nem Kerekit adta nekem?... Déva eddig is mienk volt... Kerekiről nem íratott a felség nagy pergamentet valakinek?

Tholdy Györgyné értette, és szívében szánta a szegény fejedelemasszonyt, akinek csak ez jut eszébe, s csak ez kínozza a szívét.

- Felséges asszony, erről is akarnék valamit mondani.

- Mondd.

- Csak azt akarnám mondani, hogy van nekem egy igen ügyes Mátyás nevű udvari emberem Miriszlón. Az nem fél az ördögtől sem, és olyan szemes, hogy mindent meg tud ismerni, amit csak akar... Én felséged engedelmeivel elküldeném ezt a Mátyást Kerekibe.

A fejedelemasszony felsikoltott.

- S mért?

- Annak ott sógora van a várban, s így be tud jutni s meg hozza a hírt, hogy ott mi és hogy van?

A fejedelemasszony hosszú ideig némán és dermedten hallgatott. Még soha ura után nem kutatott. Ha valamit megtudott, csak úgy, hogy ezek a nyelves asszonyok elpletykálták ezt, azt. Igaz, már sokízben megfordult benne, hogy neki magának kellene valamit tenni, hogy világosságot kapjon ezekben az ismeretlen s titkos dolgokban, de még végiggondolni sem merte.

Most nagyot lélegzett, s hirtelen, mintha nem is ő mondaná, azt lehelte:

- Jól van, Ága.

- Úgye jól, felséges asszony. Meg fog jönni Mátyás, és meghozza a hírt, hogy a boszorkány a nehéz kazamatákban ül, s éhezik és láncokban hever, és akkor meg fog nyugodni felséged szíve.

- Csak az igazságot, Ága... Nem kívánom láncait, pedig mást nem érdemel... nekem ebben az életben annyi szenvedést ember nem okozott, hacsak maga az élő ördög nem, mint ez a fertelmes teremtés...

Mikor estve a fejedelemasszony urát várta, hogy a kancelláriáról már megjönné, ébren és felöltözve ült, mereven és rettegve, mint egy élőhalott. Előtte munkája volt, de nem nyúlt hozzá. A tű a gyertyák fényében pihent, s mint pici fényes kígyó rettegett.

Nem bírt magával. Tholdyné már el is utazott kocsiján Miriszlóba, s ő egész testében borzalommal és remegéssel volt tele.

Végre lépések; megjött ura.

- Jó estét, én édesem.

Vékony mosollyal emelte fel szemét reá, s nézte az arcán, tudja-e már, hogy ő milyen nagy bűnben van... Vajon a bűn az ember arcán rajta van-e írva?...

- Neked is jó estét, Gábor.

- Szeretném, ha aludnál.

- Úgye szeretnéd?

- Szeretném, ha boldog volnál.

- Igen. Azt szeretnéd, de lásd, így vagyok.

A fejedelem nem akarta látni. Hamar beszélni kezdett.

- Mikó Ferencet ma végre elküldtem a portára... Borsos Tamástól újra bőséges jelentés jött, s láttam, hogyha nagy bajt nem akarok, tenni kell, és Mikó uramat elindítottam.

Hallgattak. A fejedelemasszony nem szólt reá semmit.

- Mondtam neked, Eszterházy uram milyen istentelenségre bérelte fel Bercsényi Imrét... Most már megvilágosodott a dolog, hogy csakugyan benne van.

Az asszony erre sem szólott.

- Az emberek oly sok gonosszággal vannak tele... Nem tudom, miért kell rossznak és ostobának lenni... Ha én mégis kimennék erre a harcra, és nem mennék hódítani s gyilkolni, hanem építeni... Annak a szegény felső magyar országnak is csak gazdára van szüksége... Mióta János király kijött onnan Erdélybe, azóta Magyarországnak semmi gazdája nincs...

- Várnak... - mondta Zsuzsanna.

A fejedelem gombolgatni kezdte dolmányát. Lefeküdni kellene.

- Tudom, hogy várnak... Ma is posta jött Rákóczy György uramtól Patakról... Csak engem várnak... Csak bennünk van bizodalmuk...

- Mikor indul?

- Hova?

De erre Zsuzsanna nem felelt. Már megint tele volt a szeme könnyel.

- Míg a fényes portáról meg nem jő az athname-levél, addig bizonynal nem... De megjő...

- Hogyne...

- Nem hiszed?

- Dehogynem... Ha megígéred nekik, hogy az ő javukra mégy ki.

- Nem megyek az ő javukra, csak írom.

- Aki az ördöggel szerződik, annak az kínnal fizet.

- Kínnal?... Az ördögöt is orránál fogva vezeti még a róka is.

- Te nem vagy róka... Bethlen Gábor vagy...

- Azért.

- Mennyi törököt kérsz magad mellé?

- Semmit... Nem kell török... Elvégzem én magam erejével és a magyarokéval.

- Akkor hogy veszed meg?

- Mit?... Bécset?

- Nem tudom, Bécset-é vagy a világot?

- Én nem vagyok Dzsingiszkán.

- Akkor mit akarsz?

- Békességet. Én a békesség fejedelme vagyok, és az is akarok maradni.

Az asszony picit megingatta a fejét, és nem szólt.

- Nem hiszed, édes eggyem?

- Mért mondod nekem, hogy édes eggyem... Hol vagyok én neked édes eggyed?

A fejedelem hozzálépett, s megölelte és megcsókolta.

- Zsuzsanna, holnap igen szépen öltözz fel... Nagy ünnepet akarok veled...

- Velem?

- Holnap tudod-e, mily nap van?

- Istennek napja.

- Igen: holnap lesz fordulója, úgye?

- Minek?

- Esküvőnknek...

- És ezt maga tudja?

- S te nem tudod?

- Amit én tudok, s nem tudok, az nem számos.

A fejedelem újra ráhajolt, s megcsókolta a fejét, a haját, s meleg szorítással érezte, hogy a szíve tele van vele.

- Mikor esküvőre kellett volna menjek, elkéstem. Emlékszel?... Oly nagy betegségen mentem keresztül, amilyen azóta sem volt... csaknem meghaltam... Ha akkor meghalok, te boldog volnál?

Az asszony végigborzongott, s szemében a könnyek megfagytak.

- Nehezen adtak ide nekem... Mihály bátyád nagyon ellenem volt... A mőringot csaknem fegyverrel kellett tőle megvennem... S a nagy úr, Bocskai fejedelem, ahogy betegágyamból felkeltem, már egy várnak megostromlására küldött... Nem mehettem... De azért eljutottam hozzád és érted, s megkaptalak... de semmi nászadományt nem adhattam akkor...

- Most ad?

- Adok, Zsuzsanna... Már meg van írva a levél, hogyha meghalok, tied legyen Déva vára és uradalma... Százezer forintban írtam be, hogyha a fiskus elvenné, vagy neked kedved nem lenne ott...

Az asszony lehajtotta fejét s hallgatott. Az ura feszülten figyelte, s látta, hogy ajka megmozdul, a vékony, kedves szájacskája, s megvető mozdulatot tesz, és kezét is megemeli egy kicsit a kis asztalon, és legyintő mozdulatot tesz.

- Ez mi?

Az asszony elvonta kicsit ajkát s szólt:

- Nesze semmi, fogd meg jól. Nem?

- Hogy érted?

- Déva eddig is mienk volt. Örök adományba kaptad. S ami tied, enyém is, ha igaz.

A fejedelem elkedvetlenedett.

- Ország vagyonát el nem vehetem. Recenzust keltene. Úgy gondoltam, elég, ha biztosítom a magunkét... Meghalhatok.

- Ha te meghalsz, én is... Sem kicsinyem, sem nagyom nincs... Mást szeretnék kérni tőled, Gábor. Kisebbet.

- Szólj, kedves lelkem.

- Nézd, Gábor, Károlyi Mihálynénak, Sennyey Borbálának elvetted birtokát, és ők négy év óta erről egy szót sem szólottak... Bajom várát másnak adtad, pedig övé.

- Bosnyák Tamás perli.

- Kettejüké... Bosnyák Tamás felesége és Károlyi Mihály felesége ketten örökölték...

- S mért nem szóltak ők erről?

Az asszony finoman mosolygott:

- Nem mindenki von kardot, ha az övét bántják. S éppen az erdélyi fejedelemmel kezdjenek?

- No de ez bizalmatlanság... Most mit tegyek... Már ehhez hozzá nem nyúlhatok, mert ha egyiknek, másiknak is... Bosnyák Tamást pedig, a császár füleki kapitányát, erdélyi vagyonban részesnek nem hagyom... De őket kárpótolni tudom... Éppen most van per alatt Vámospérts és tíz község tizede... Ezt nekik adom, Zsuzsanna örök ajándékul... Ez több, mint a bajomi jövedelem... És evvel ők meg fognak elégedve lenni...

A fejedelemasszony hallgatott.

Nagy sokára rebegte:

- Köszönöm.

A fejedelem újra hozzásimult.

- Meg vagy velem elégedve?

- Jaj - kiáltott fel az asszony -, jaj nekem.

Az ember rettenve hallgatott. Mi ez?

- Én alacsony bűnös teremtese az Istennek... Gábor, ments meg: elveszett vagyok... Bűnt követtem el...

- Bűnt?... Te?... S ki ellen?...

- Ellened...

- Énellenem?... Te?... Te édes...

- Gábor: nekem mindent megmondtak... hogy te Dévát adod... s én azt mondtam rá: s Kerekit kinek?

A fejedelem elsápadt.

- És én Gábor, abban a pillanatban parancsot adtam, hogy küldjenek rögtön titkos embert Kerekibe, hogy a boszorkányról nekem igaz hírt hozzanak.

A fejedelem szemöldökét magasra vonta, s igyekezett mosolyogni.

- Ha.

Zsuzsanna a vallomás után elnémult, és egész testében hideg rázta, reszketett.

- S ezt ki tette? Okolicsányi?

- Ah, mit gondolsz.

- Vagy Tholdyné?

Az asszony hallgatott.

A fejedelem hangosan nevetett:

- Persze, asszonypletyka... A jó Ága...

- Mátyás nevű udvarosát, kinek sógora van Kerekiben, s akármikor bejuthat oda.

- Talán már járt is ott?

- Nem. Parancsomra várt.

- Te drága, te édes, te angyal.

- Ördög, ördög... Tudd meg Gábor, bennem ördög lakik. Az ördög költözött ez én szívembe, s mikor elállja lelkemet, nem tudom, mit cselekszem... Őlj meg.

- Öleljelek meg, azt akarod mondani, te édes szent...

S letérdelt előtte és csókolgatta.

## [VII]

Károlyi Mihály azért látogatta meg őket, Bécs felé vivő útjában, hogy a szegény Okolicsányiért ezzel elégtételt adjon.

Három napot töltött Fejérvárott, s Zsuzsanna oly boldog volt, mindenről elfeledkezett. Már az a két hét, míg várta jöttét, valósággal felújította, de most míg itt volt a jó rokon, a bátya - ki csak valami két hónappal volt nála öregebb, de azért ő is, az is úgy megbátyámozták, öcsémezték egymást, mintha tíz év lenne köztük - most valósággal repkedett körülötte, s különösen boldog volt, hogy Bajomért cserébe a jó Mihály elfogadta a háromszorta nagyobb adományt.

De azért a nagy dolgot nem merte előtte meg se pendíteni: a móríngot... Mikor abban az időben kiadták a kelengyét, sok apróságot nem letek... Fél esztendeig készültek az ő kiadására, s még a lakodalom is hónapokkal elmaradt, s mégse találták meg „hirtelenibe” azokat az arany és ezüst marhákat, amiket neki még jussa van megkapni, mert azok édesanyjáról, Sziny Kláráról maradtak. S még most is ő restelkedik, hogy felemlítse, mintha ezzel megbántaná bátyjaurát.

A fejedelem is különösképpen nagyon kegyelte Károlyi Mihályt, mióta itt van. Egy percre el nem hagyta, valósággal kézen vezette és félpillanatot nem engedett neki, hogy akárkivel is csak egy szót válthasson, úgyhogy ő jelen ne legyen. Még esténként a hálószobájába is bekísérte s addig beszélt vele, míg a jó úr el nem aludt, s reggel már ott kellett lenni nála, ahogy felébredt.

Nem volt ez alatt az idő alatt ország, és baj és semmi munka. Ha kizavarta, elküldte s nem törődött semmivel, csak a szerelmes öccseurával.

Most is kettesben vannak s beszélgetnek, és azt senki észre nem vehetné, hogy a fejedelem unja már, és szeretne szabadulni, s alig várja, hogy kitolja Erdélyből a vendéget.

A fejedelemasszony e percben is ahogy bejött és ezüstedényben ő maga hozott egy kis „száraz rigót”, főtt, mézezett és fahéjazott aszalványokat, most is oly bizalmas kettesben voltak, s úgy elvitatkoztak, hogy Zsuzsanna úgy szerette, hogy az ura ennyire kedveli a sógorkáját.

- No, faljatok, kedveském - mondta, s elébük tolt a finom kis száraz gyümölcsöt.

A fejedelem nevetett, ő nem kedvelte ezt, s Mihály úr is azt mondta:

- Régen voltunk gyerekek, Zuzókám.

- Zuzókám... - s a fejedelemasszony szíve szinte megcsikkant.

- Hány esztendeje is, hogy nem láttalak, Mihály bátyám?

- Videmus - mondta Károlyi Mihály rekedt hangján, s csodálkozó fekete szemeivel a levegőbe bámult.

A fejedelemasszony nevetett, ez a Mihály ma is éppen olyan volt, mint gyermekfiú korában, csak megkopaszodott, s a feje búbján hátul lobogtak a serényei.

- Két esztendeje annak, mikor Bécsbe mentem, akkor is... a pozsonyi nagy diétára, a száznapos diétára... Nagyon összebarátkoztunk akkor a főrendekkel. Batthyányi Kristóf, Zrínyiek, Révayak, Thurzó Szaniszló, Ostrosits, Czobor Imre, Balassa nagyságosokkal... Onnan mentem Bécsbe, s onnan a lakodalomba...

- Thurzó Imréhez.

- Mondd csak, öcsém, milyen ember ez az Imre? - kérdezte a fejedelem.

- Nagyobb úr tizenkét német princnél... Már akkor nyolcadik hónapja folyt nála a lakodalom... Nem akart megmozdulni a gyermek, s már féltek is, elmarad...

Mindnyájan nevettek s Mihály megmagyarázta:

- A régi nádor, Thurzó György, nászházat építtetett, mint egy hatalmas templomot s a lakodalom minden lányánál addig folyt, míg a gyermek megmozdulása be nem következett... Mikor én ott voltam, akkornap is száz pár állott fel a gyertyás tánchoz, s az egereshez... Én ugyan harmadnapos hidegben szenvedtem, s nem táncolhattam...

Egész délután csak hallgatták a mesét. Akkor a Mihály csak azt mondá:

- De nagyságos uram, mindenfelé az a híre, hogy Erdélyben nagy hadikészülődések vannak, s mire?

A fejedelem nevetett:

- Hadikészülődések... Miért lennének?... Csak mi oly rendes munkában vagyunk, hogy mi minden nyáron aratás előtt megmustráljuk népeinket, az összes vármegyéken, székelysége, szászságon, hogyha őfelsége a király, Isten éltesse őfelségét, izenni talál, hogy segítségére felüljünk, készen legyünk.

Zsuzsanna megütődött: szeget ütött fejébe a szó, s ahogy ránézett urára, arra gondolt, hogy az ő embere azért kegyeli ezt a Mihályt most annyira, mert Bécsbe megy, s avval akarja elhitetni, hogy itt minden a király javára történik... Meg is csendesedett, és gondolkodott: ez hát a nagy szeretet, ez a nagy barátság... Ennek az embernek másutt jár az esze, mint akárki vélné...

Félni is kezdett, hogyha egyszer kisül, hogy a had nem a királyért van, hanem egészen másért, akkor ő székenben marad...

- Őfelségének mi oly hívei vagyunk, öcsémuram, hogy őfelsége azt soha el sem hinné... Akármelyik percben készen vagyunk rá, hogyha őfelsége követeket küld és levelet, mi abban a nyomban készek vagyunk felülni és a csehek ellen megindulni... Ha majd Bécsben leszel, meg hagyjuk és meg is kérünk rá, öcsém, mindenkinek megmondd és szentül hirdesd ezt a szavunkat... Nemhiába adtunk mi erős hitlevelet a király őfelségének a károlyi trakta után, mikor a titulussal kedveskedett nekünk őfelsége, de azt míg életünk tart, meg is akarjuk tartani.

Zsuzsanna ezt már nem bírta hallgatni. Jól tudta, hogy a fejedelem mindennap várja portai követét, hogy megkapja-e az athname-levelet, hogy haddal támadja meg a királyi országot, s benne nem volt oly csalárd és hazug politikai szív, hogy ezt a beszédet szótlanul elhallgassa. Kiment azért a házból minden szó nélkül, s ment a maga szobájába, és sírt.

Két nap múlva Károlyi Mihály elment nagy kíséretével nagy búcsúzás, szerelmes ölelgetések után, és nem józan fővel, mert a fejedelem, aki a borivástól igen félt, de sógora kedvéért az utolsó éjszakát csaknem virradatig végigitta...

Búcsúzáskor a fejedelemasszony maga fülével hallotta, ahogy Károlyi Mihály esküdözött és fogadkozott, hogyha ő Bécs városába kerül, neki egy dolga lesz, mindenkinek szemébe mondja, hogy soha a Felségnek oly híve nincs, mint az ő egyetlen és legjobb sógora, Bethlen Gábor...

Zsuzsanna is sírt, a fejedelem szemei is megnedvedesedtek, s mindenki egészen másért sírta ki magát.

Alig ment el Károlyi Mihály a nagy júliusi napon, megjött Mikó Ferenc, és nagyon jó kedvvel jött.

A fejedelem bezárkózott vele, két napig még a fejedelemasszony is alig tudott vele szót váltani.

Július közepén történt, hogy a fejedelemasszony egyszer csak azt mondja Tholdy Györgynének:

- Jó Ágám, mi történt a te Mátyás nevű embereddel, már régen akarom kérdezni.

Györgyné megijedt, s elhallgatott.

- No, mondd csak, mondd...

- Felséges asszony, biz az elveszett.

- Hogy veszett?

Tholdy Györgyné már hetek óta hallgatott, s örült, hogy a fejedelemasszony nem kérdezi.

- Elküldted Kerekibe?

- El.

- No és?

- Akkor elveszett.

- Elveszett... Miféle ember az?... Elszökött?

- Nem, elveszett.

- Hogy veszett el?

- Meghalt.

A fejedelemasszony megfagyott.

- Meghalt?

- Meg.

- S mért halt meg?

- Megölték.

A fejedelemasszony még jobban megdermedt.

- Megölték... Ki ölte volna meg?

- Nem lehessen tudni... Csakhogy annyira eltűnt, másokat küldtem utána, s azok meglelték. Kés volt a szívébe ütve.

A fejedelemasszony szíve meghalt: kinek lett volna haszna abból, hogyha egy ember, egy szegény falusi udvaros meghaljon... Ez világosságot kíván. Ezt a fejedelemnek tudnia kell... S most rettenetes gondolat támadt benne: ő abban az időben megmondta a fejedelemnek...

Ettől a gondolattól megszédült és elesett.

Tholdy Györgyné rettenetesen megijedt: mért oly számár ő, hogy csak úgy mérmereven elmondta a dolgot a fejedelemasszonynak...

A fejedelemné le kellett fektetni ágyába, s kezdeni vele a gyógyítást. Futnak a fejedelemért, öfelségeért.

A fejedelem éppen Zólyomi Dávidot tanítja:

- Fiam, Dávid, ennél nagyobbát még soha rád nem bízam... Értsd meg a szót, most ebben a nyomban indulsz.

Zólyomi Dávid ebben a hat esztendőben nagyon megfőrfiasodott s daliásodott. Összeütötte bokáját, és lelkes szemekkel nézett a fejedelemre.

- Itt van három levél. És itt van a te Instrukciód... Lóhalálában kell menj... Három úrhoz... Patakra még Rákóczy György uramhoz... Murányba Széchy György uramhoz és Bittsére Thurzó Imre úr öméltóságához... Jól nyisd ki a szemeidet, és jól nyisd ki a füleidet, és a nyelvedre vigyázz... Meglátom, mire megyek veled... Tudod, fiatalságodban, érdemeden felül tanácsúrrá tettelek, s azóta is kezemben tartom sorsodat... Ha jól megcselekszel mindeneket, Bethlen Kata tiéd... Egyetlen öcsémnek leányát adom neked, és vele Kereki várát, a régi Bocskay urak hatalmát és minden birtokát... Új Bocskait akarok építeni belőled, fiam, Dávid... De ennek ára, ahogy sem meg nem részegezel az úton, sem más bolondságot nem tesesz.

Zólyomi Dávid hallgatott.

- Hajtsd ki fejed az ablakon, s meghallod, hogy egész Erdély egy énekszóban, zsoltárban imádja az Istent... Itt van felettünk az idő, hogy meg kell indulnunk... Most július vége, ha Isten ő szent felsége is úgy akarja, mához egy hónapra kimegyünk az országból, és meg sem állunk a Bocskai úr útjáig, Bécsig... Rákóczy úr, Széchy és Thurzó urak erős hitlevelekkel hívtak ki bennünket... Hat nap alatt Patakban leszel... más négy nap alatt Murányban, és további egy hét alatt Bittsén a Thurzó várban... Minél kevesebb embert veszel magadhoz, mintha vadászás formán mennétek, szerszámíjjal és nem is puskával, és akárhol vagy s halsz, soha másról nem beszélsz senkivel, csak hogy itt s itt vadászatra vagy hivatalos... Megértettél?

- Értem, felséges uram - mondta lelkesen Dávid.

- Vannak itt felsőbb urak is náladnál... De ezt a dolgot senkire másra nem bízhatom, csak terád, gyermekem.

Felállott, megölelte Dávidot, és megcsókolta, s kezét megszorította, és Dávid látta, hogy a fejedelem szemei könnyekkel vannak tele.

Ettől az ő szemei is megpárásodtak, s megcsókolta a fejedelem kezét.

- Ide figyelj... Ha vissza tudsz jönni akkorra, az nagyon jó lesz... Augusztus huszadika után, legkésőbb huszonhetedikén, kimegyünk. A seregek a kolozsvári réten, a szamosfalvi mezőn fognak táborozni... Ott megtalálász... Rákóczy uramnak elég ideje lesz addig, seregeit összegyűjtse és felüljön. Jó sereget szerezzen, hatezer lovasa legyen s a hajdúkat is mellé rendelem... Öneki dolga az, hogy abban a nyomban, ahogy újabb postát kap, induljon Kassa ellen... A kassai prédikátor Alvinczy uram és a kassai bíró uram őkegyelmekkel szoros korrespondenciám vagyok... Kassát meg fogják neki adni egy szóra és egy levélre. De úgy ügyeljen, hogy Dóczy Andrást, aki most Kassában van, s mint az országos generális könnyen szelét veheti a mozdulásnak, meg ne ijessze s ki ne indítsa... Dóczy uramat öneki kötve kell élembe hoznia...

Olyan volt a szeme, mint a fáklyaláng, s Zólyomi Dávid úgy felgyúlادott, mintha felgyújtják a réti boglyát.

- Szeptember ötödikén Kassába benn legyen... Mikor tehát?

- Szeptembris kvinta - mondta elfulladva Zólyomi. Latinul szólt, mert érezte, hogy meg kell bizonyítania, hogy érdemes és méltó ily földologra.

- Én veled egy időben, de más úton Debrecenből Dóczy uramhoz főkövetséget küldök, hogy őkegyelme elhitesse magát, hogy barátsággal vagyunk iránta. Nem lesz semmi gyanúsága, Rákóczy úr nyugodtan szedheti hadát, és ha mégis neszét vennék, fortélyal éljen, és valami-kepp magát ügyetlenségéből el ne árulja... Homonnay, Zemplén vármegye főispánja, most nincs odahaza. Lengyelországban van, s segítséget kér maga mellé... Nem várhatjuk, míg a ház fejünkre gyullad... Bécsben Károlyi Mihály Liber Bárá úr csak jó híreket visz innen, mondd meg Rákóczy úrnak, s azzal megy, hogy hadainkat őfelsége segítségére gyűjtjük.

Zólyomi lángoló szemekkel mondta:

- Intelligó...

- S még egyet, fiam... Magaddal viszed, melléd adom Okolicsányi urat... Őneki semmi tisztí ezekben nincs, és tudomása sincs arról, mi lesz és mi készülődik... Őt csak azért adom melléd, mert megszabdalt fejével, a pápás papoktól kapott rettenetes sebeivel ő lesz az, aki mindenkinek a szívét fel fogja gyullasztani, mint egy véres kard, hogy lássák, mi vár rájuk, ha az időt késik, és idejében fel nem kelnek...

A fejedelem már két teljes órája tanította Zólyomit, akivel, mint valami iskolás gyermekkel el is ismételtette, amit szájába rágott, s az Instruksiót is kétszer elolvastatta vele, s abban minden szóról szóra benne volt, kivel szemben hogy kell viselkednie, kinek mit kell mondania, hogy milyen parancsot kell átadnia.

- Ezt az írást nekünk élve vagy halva, de visszahozd. Ez nem oly írás, aminek híre kell hogy jusson... És most haza se mégy szállásodra, ami kell, hozasd be inasokkal, ide a palotára, s addig is ezt tanuld...

Zólyomi Dávid lángolva és egész teste tűzben, úgy vette a parancsot és a nagyságos fejedelem kitüntetését, hogy ő lesz a világ megfordításának földi követe.

Akkor bejött Komoróczy uram, a fejedelemasszony udvari kamarása, s jelentette:

- Felséges uram, a fejedelemasszony már megint rosszul van.

- Mi baja?

- Attól félünk, frász töri szegényt.

- Beteg vagy-é szerelmesem?

A fejedelemasszony már könnyebben volt.

- Nem, nem vagyok beteg, csak ha a lélek betege.

- Lásd, szerelmesem, az utolsó hetekben, tudod, bejártam Erdélyt... Az embereknek hiába parancsolja bárki is, hogy örvendezzenek: örömet nem tud senki parancsolni... még szomorúságot is hamarább... És egész Erdély boldog és örvend, és az Úristennek szép zsoltárait énekli, és mindenki ujjong s bizakodik.

- A háborúban?

- A háború Istennek útja az emberek szívében... Itt már minden megérett, és én nem vagyok többé más, csak egy kis göröngy, amit megmozdított a mennybéli hatalom, s ez a göröngy megindul a maga útján és magával sodorja a lelkeket.

A fejedelemasszony még alázatosabbra hajtotta fejét:

- Jól tudom - szólt -, a nehéz harci szekeret, ha megindul, meg nem állítja egy kis göröngyöcske... Nem te vagy a göröngy, Gábor, hanem én... csak gázolj át rajtam, és az én testemen, s vidd a harci szekeredet. Én a te utaidat meg nem állíthatom...

- Mondd meg, ami a szívedben van, szerelmem.

A fejedelemasszony soká hallgatott...

- A te szerelmed nem itt van... a te szerelmed odakinn van - mondta csöndesen, és könnybe borult szavakkal. - Nem én vagyok, s nem én voltam soha a te szerelmed... Mit számít neked egy ember, és én is csak egy ember vagyok... Te egy embert, aki utadba áll, késsel ütsz el, és arra se törvény, se hang...

- Milyen embert ütöttem én el késsel, te gyermek?
- Tudod te azt nagyon jól.
- No, csak mondd meg. Hadd mutassam meg, hogy tiszta vagyok, és orcám fényes, Isten színe előtt.
- Istent ne említsd...
- S kit?

- Nem tudom... kérdezd meg Mátyást, a boldogtalant, akit én küldtem el, és aki soha nem fogja már elmondani, ki végezte el életét.

A fejedelem elgondolkozott. Milyen Mátyás lehet, akit felesége említ?

- Mátyás?... A bécsi király, aki meghalt... Azt is én?
- Nem bécsi király, tudod te jól, hiába játszol a szavakkal... Tholdyné udvarosa, az a Mátyás, akit régebben Kerekibe küldtem...
- Á... Erről igazán nem tudok...

Hallgattak, mind a ketten meg voltak illetődve. Még a fejedelemasszony is érezte, hogy ura őszintén ámult el.

De makacsul folytatta:

- Ma eszembe jutott, azóta nem is gondoltam rá, mert én nem vagyok ádáz és gyilkos, és más gondom is van... Ma kérdem, mi lett abból az embertől, kit Ága Kerekibe küldött valamikor... S ő bevallja, hogy az akkor meghalt, s kés volt a szívébe ütve.

A fejedelemnek eszébe villant, hogy... Makra Gergő dolga ez...

- Kell lenni - mondta - az asszony körül, valamely cselédjének, aki érte tesz ilyeneket... Már Kerekiben egy embert, aki latra volt, s mikor az asszonyt...
- A boszorkányt...

- Mikor veszekedésben a boszorkányt arcul vágta, s akkor azt a latrot késsel szívében lelték meg... Honnan tudjam, ki volt?

A fejedelemasszony dühbe törve és rikácsolva és magából kikelve tombolt:

- Ez a rend és békesség a kegyelmed Erdélyében? egy gaz boszorkány késsel verheti át az embereket, akiket akar, és arra törvény nincs?

A fejedelem hallgatott. Bizony, annyi törvény a világon nincs, hogy ezekben a vad időkben minden gazt utol lehessen érni.

- És te beszélsz Istenről és igazságról, és te akarsz háborút csinálni... Hát csak menj és csináld... A te koronád vérrel van befröcskölve, és itt már egy igaz ember is meg nem él, csak a boszorkányok, a lidércek és a fertelmes paráznák élnek... Fúj, de utálok ezt a dög fejedelemiséget és ezt az utálatos piszkos életet... De mondom neked, Gábor, még egyszer s utoljára ebben az életben: ha ezt a boszorkányt nekem ez napok alatt meg nem égetteted, soha én téged embernek nem tisztellek, hanem török nevelt, török hitű gyilkos paráznának, aki nem szánod a keresztyén vért, mert abban akarsz fürödni, és kést viszel, a vad buja perzselt boszorkány kísit minden magyarokra és keresztyénekre. Hogy fogol a mennyországba menni?

- Mennyország nem a fejedelmeknek való - morogta a fejedelem.

## **Harmadik könyv**

## [I]

A rosszféle éppen rosszban sántikál.

Tagadni nem lehet. Csak rá kell nézni, mingyárt látni rosszását. Jó délidő van már, s még most sincsen felöltözve kemény derékban, hamuszínű ruhában s fehér patyolattal gondosan betekert fejjel, bársony- vagy bőrcipellőben, s kezében az elmaradhatatlan kulcscsomóval. Szatmárban, Szilágyban, mind egész pataktól Gyulafejérváraig, minden kastélyban, minden úrasszony így van öltözve. S valamennyien sűrögnek-forognak, dolgoznak azon, hogy mások dolgozzanak, hiszen utóvégre most van legnagyobb dandára a munkának, folyik az aratás, már a hordásban vagyunk, csomókba rakva a szent búzatermés. Tele van munkásnéppel a határ, az úriasszonyok maguk néznek utána, hogy mindenkinek legyen étele, s hogy a sok gyalázatos tolvaj, fosztó, rontó cselédnép ne pazaroljon, mert akkor mire Istennek áldása, ha ezek abban a minutumban, hogy még be sem gyúlt csűrökbe, kamrákba, már szétdibolják. Károlyi Zsuzsanna, ahogy szemét kinyitja, leteszi hálófölkötőjét, s felveszi a szigorú patyolatot, ami szemétől az álláig csak alig ad egy kevés szabad levegőt, ellenben izzadozhat egész teste, mint a zacskóban. De a többi Zsuzsanna is, különösen a fiatal Lórántffy Zsuzsanna, a barna csuhában, mely földig ér, s derékon bő és ráncos és oly nehéz, csak ilyen nagy csontú nőszemély tud benne oly könnyeden mozogni.

Báthory Anna, igazán bűnös rosszlélek. Még most sincs felöltözködve, nem is lesz belüle semmi. Szégyelli az ember még elmondani is, hogy semmi rajta nincs, csak egy vékony, a legvékonyabb ümög, s erre rávetve egy török kaftán. Lábán is török felkunkorodó orrú papucs, piros és selyemzsinóros, de az sincs a lábán, a lába egészen pucér, s úgy kuporog a dívány sarkában, még a papucs is csak letéve mellette. Igen, még az oláné, az öreg ráolvasó asszony is csak úgy van valahogy, hogy ő már csak felavatott igazi boszorkány, de szinte nem is mer rápillantani a nagyságos asszonyra. Mert a boszorkányok gyűlésébe anyaszült meztelen vannak a fajosok, de éjfélkor! a szentgellért hegyén, vagy más gyűléstevő helyen. És ettől a puckosság-tól úgy meg vannak örülve, s táncolnak és tombolnak, hét oly szabados még a legelvetemültebb boszorkányok között sem akad, aki délelőtt, saját házában, ily rendetlenül, bőrét villogtatva, s fején is semmi, csak a maga haja, az is feltekerintve s két bogláros csattal a búbján megtűzve...

Úgy ül a trónszékben, mint egy gyermekfű lányka, s fileit hegyezi s nevetgél.

Nem is tudja, hogy ez mind mily főbenjáró vétek. Ily mez nélkül még a saját hálózaházában sem szabad lenni egy tekintetes és kivált egy nagyságos úrasszonynak. Ha más nem, valami férfinas megláthassa, s akkor mi lesz, jóságos ég. Hiszen még lánycselédinek sem szabad másképp látni az úri asszonyszemélyt, csak szigorúan kikészítve, parancsra öltözve és hitbéli kifejezéssel. De az a méltóságos asszonyka ím, mely igen ihog, vihog, *fügyül*... s közben fülel a boszorkányság leckéjére.

Ó, ha Geley uram látná. A püspök fiatal inasa. Az énekes pap...

A boszorkány fatányéron sót és kenyérmorzsát kavargat hosszú fatűvel. Borzalmas. Ily varázsolás. Sót és kenyeret, kenyeret és sót: ebből jönnek ki az irtóztató látomások. Semmi nem oly titokzatos hatalmú, mint a só és kenyér szövetsége: ha ezt fatűvel kavarik, de nem vassal, nem is csonttal, nem is mással, csak fatűvel... Az embernek haja szála égnek áll... Ebből nem lesz semmi jó, az már igaz...

S még mit duruzsol hozzá a vén oláné. Aki hallja, csontja fő, és lelke borzad, s testén minden szörtlösök feláll:

- *Ujjan a te két szemed, ujjan két szem, ujj két kék szem, se égen se földön párja nincs. A szilvafán érik a te két kék szemed párja, a kökényfán érik a te setét kék szemed párja...*

Még soha emberi lény nem volt, aki ezektől a szavaktól el ne szédüljön s meg ne reszkessen. Uhh. Maga a setét oláné a szennyes setét vászoningében összehúzódik, s úgy tesz, mintha ő maga is félne a következményektől.

Ellenben ez a Báthory Anna nevetve kiált rá:

- Fekete szem... fekete szemről énekelj - mondja -, koromfeketéről, nagy fekete tűzbéli szemekről, huh, lángot szórnak, és mindenki reszket, akire ránéz.

Az oláné abban a pillanatban, habozás nélkül már mondja is. Éppenúgy:

- *...a te fekete szemed megbetegejt, a te fekete szemed meggyavojt* - az öreg olánéknak mindenre van kádenciájuk, s mind egyformán foganatos -, *a te fekete szemedért megkerülöm a hegyeket, haj magyarós, magyarós* - dödögi, s ez a magyarós külön igen-igen foganatos -, *mondd meg az én édesemnek, jövő vasárnapján készítse ki kalapjának bokrétáját...*

Anna hangosan kacag, csiklandozva, mintha ujjak nyúltak volna bőréhez, úgy csiklik s kacag. Hátraveti magát a trónszékben, s nem törődik a kaftán megnyilatkozásával, sem inggel semmivel. Soká kacag, szinte könnybe facsarodik a kacagása: hogy az ő édesé készítse ki jövő vasárnapján kalapjának bokrétáját...

A vénasszony ellenségesen felles, mit kacag, no már mit kacag, s csak röhög, fertelmes, így megmutatni magát, fogd össze kaftányod te... fuj, beleköpök... De nem mondja ki, csak lesüti pillantását, s ő zavarodik el, már azt se tudja, mit beszél, még mióta él, sok gonoszságot látott már Belzebub segítségével, de ily szemtelen egy piszkos nőszemélyt, hogy ez szétveti magát kacagtában, hátrahajlik, s csak kacag, kezét szemére szorítva, de mi a ménkűt kacag mán no...

- Nem vasárnap, még ma!... Azt énekeled, még ma! hogy még ma jönne bé... Erre jár, nem érted? elmegy máma a váram kapuja előtt, el ne menjen, hogy be ne jöjjön. Jöjjön bé, nem érted? most! rögtön, de most!

- *Mire a nap leszáll, fekete szemed két szép szivárványát tedd fel szép fekete szemöldököd kócsagját és...*

- Azt akarom, rögtön jöjjön bé.

- *...fuss elém, fuss elém, fuss elébem hamar. Hamar, ahogy a szél sepri az illatot, ahogy a tűz emésztí az avart...*

Anna megbódulva a szép szavak szagától, ismételte:

- ...mint szél az illatot... mint tűz az avart...

A banya érthetetlenül morogta a szavakat, akkor felnézett:

- A te szeretőd e máj nap eljő hozzád.

Anna boldogságában keresztet vetett:

- Szűzanyám.

A banya mérgesen rászólt:

- Nem szeretik, ha ijeneköt vetegetöl.

Ó, s nem szeretik. Kik nem szeretik? Nem is kell mondani, hogy kik nem szeretik az ilyen vetegetést. Anna rebegi, alig hallani, de mondja:

- Boldogságos szűzanyám.

A banya összerakja szerszámain. A sót s morzsát kis vászonzacskóba csorgatja. Nem szabad abból elveszni semminek. Ő tudja, hol kell azt kiszórni: ahol senki se látja.

- Mit mondogatol? mindig ijesmiköt?... Ájj be má hozzánk.

Anna összehúzódik kicsire a nagy aranyos trónus fenekén. Ezt a trónust nevelő apja, Báthory István, a nagyváradi székesegyházból zsákmányolta, s teljes jussal. Mikor megtisztult az emberek szeme, s kihánták a templomokból a cifraságokat, öreg Báthory országbíró nem röstellt lóháton Váradig jönni, s ott aminek füle volt, azt bizony megfogta s hazavitette. Ha a templomban marad, csak a zsarnokságnak s istentelenségnek eszközlői maradnak: de ha Ecsedbe elviteti, ott ártatlan uraságnak léznek ezek a holmik díszévé. Mert mindent a hely és idő és a hit téssen. Még ugye ez a kevés kenyér és morzsa is nevetséges lenne, ha itt a földre öntené az oláasszony. Így azonban, hogy legnagyobb gonddal összegyűjti, mintha fegyvert vinne magával az ellen, akit meg akar rontani.

- Hozzátok? - suttogja Anna, s egészen halkán, mintha nem tudná miről van szó, leheli: - Hová?

- Ab bizomos hejen a bizomos gyűllésben.

Nagyon félelmes a nyílt kívánság, olyan ez már, mint az egyenes parancs.

- Ajjaj - sóhajtja Báthory Anna -, ajjaj - s összekuporodik még kicsinyebbre, kócos hajába vakar -, ezt már sokszor kívántatok tüllem, de nem akartam...

A vénasszony csábítóan suttogja felé:

- Bizonyos tudományom van rulla, hogy felsőnek választanak a felsők...

Anna elgondolkozik. Nem azért nevet ő a boszorkányságon, mintha kinevetné vagy nem hinne benne, vagy isten őrizz, menekülni akarna belőle... „Isten őrizz... Isten őrizz...” az ember soha nem tud Isten nélkül szólni, még az ördögnek dolgára sem... Életének reménytelensége villan fel előtte, úgy zajlik fel, mint a tavaszi jég zajlása...

- Nem kell - mondja - Nekem nem kell tületek dicsőség. Nem kell nekem csak egy pici segítség... Mit akartok, aranyat kaptok ezüstöt kaptok, mindent kaptok, nem sajnálom. Ami kell, van, nem szánom tületek.

- A mi fejedelmünk semmit sem kíván, míg lölköt nem vészen.

Anna sokáig ül, akkor kinyújtja mezítelen lábujját, egész pucér lábszárát kirúgja a kaftán alól, s meglöki a fatányért a banya kezében:

- Akkor eztet is vidd el.

A banya kezd vihogni, vihogni. Féltényérrel letakarja szemét s hiheg:

- Megérentetted. Pucér lábodujjával megérentetted.

Anna visszahúzza a lábát, mint csigabiga a szarvát.

- Ilyenektől ne félj - suttog a vénasszony -, ijenekeket árulunk mink, szereket. De tudománt csak akkor kaphatsz, ha vérön vöszöd. Akkor nem kellene többet csontokat, rongyokat, fíveket, varázsoló szerszámokat végy: magad csenálhatnál oly zsírokat, ha hónodalját megkenöd véle, abbaszempillantásba ott vagy a szeretődnél, ha kék szemű, ha fekete szömű.

- Adj ilyet. Mindent veszek, csak lelkeket nem kívánom megterheljem.

Az öregasszony hallgatott, s bosszúsán nézett maga elé:

- Jönnek még a nemszeretem napok - morogta -, vennél még lölködni is, ám késő, sem felettevalók, sem alattalevők nem segítenek rajtad. De ha három vércseppedt nem sajnálok, s minálunk szegődöl, soha senki nem árthat. Híjába visznek bíróságra, bíró terád ítéletit ki nem mondhasza, szájába összezsugorodnak a szók, s nyelve megfagy. Vessenek bár tömlöcfenekre, a pünkösdi napján vött béka csontja, ha tudod az igéket mondani, minden lakatot lever, s minden zárat megnyit előtted.

Váratlan frissességgel felperdült s háromszor körüljárva Anna ülőhelyét, bűvölő s varázsló hangon mondta az éneket, s annak a végén a bezárt ajtóhoz ment:

*Kerekedik pünkösdi napja, pünkösdi éccakája. Pünkösdi éccakáján eztet fogtam, csillagokat öttem. Ahogy embernek fia pünkösdi éccakáján felméne magasságba, földi törvén neki nem árthatván, úgy előttem minden zár kinyíljon... nem Á.*

Hosszú mondókája végén már ott is állott a kulccsal bezárt ajtó előtt s mikor kimondta az Áment, hogy: *nem ÁÁÁ...* abban a pillanatban nagy csörgéssel kinyílt az ajtó.

Anna megdöbbenve nézte, mi történik. Hiszen tudja ő, hogy sok érthetetlen dolgot tudnak megcselekedni ezek a boszorkák.

De ez mégis mélyen megillette, hogy éppen hálólházának ajtaját nyitotta meg a varázsló.

- Ágyasházam ajtaja soha meg nem nyílt magától senkinek - mondta, s borzongva nevetett.

- Jön a te kék szömb, fekete szömb legényed, majd annak megnyílik magától - dünnyögte fenyegető hangon a banya.

- Nem neked szóltam.

- Nem is nekem kell szóljál szűz, aki vagy szűznek szűz: szüzességed az mi urunk akarja.

Anna csak egy villanást látott, s mikor száját felnyitotta volna, hogy rákiáltson, senkit sem látott a szobában.

Meg kell az ember borzadjon ennyi tett és való boszorkányság láttán. Mégis tudnak valamit, tudnak ezek, tudnak.

De a nyitott ajtón Benigna jött be, Jantsóné:

- Híjtál, gyöngyöcském? Imé itt vagyok.

- Én? Soha.

Mért mondja ez a Jantsóné, hogy híjtál?

- Hova ment a banya?

- Banya?

- Most ment ki.

Jantsóné odanézett, hátra, mögé:

- Én itt, lelkem kegyelmes asszonyom, senkit is nem látok, csak egy kopott vén macska szaladt fel a falon.

- Macska?

Jantsóné valamit megértett:

- Hívattassál papokat, lelkecském. Szűz Mária segíts.

- Nem kell, mondtam, nem kell.

- Aj s nem.

- Nem. Pap nem kell. A pap mind vissza akarja hozni Jósikát. Nem akarom Jósikát. Mit vetekedel vélem örökké?... Vissza akarsz juttatni te is Jósika markába?... Zárd be már azt az ajtót, nem bírom látni, hogy rám tátja száját.

Jantsóné meglöki az ajtót, de az nem zárul be, csak behajlik, még kilincstre sem tevődik. Ah, semmi sem történik meg egészen.

- Mért vagy oly rosszkedvű? - szól Anna.

De Jantsóné még kérte magát. Öreg cselédek hiúk, és szeszélyesek. Mióta Anna rá van szorulva az ő segítségére, azóta minden percen kitalál valamit, hogy saját magát keresse.

Pedig Anna most rá van szorulva. Mikor Szent Ágotáról elköltözött, s hazajött Tasnádra, azóta Jantsóné az ő mindenese, már szinte úgy tűnik fel, hogy nem is tudna megélni nála nélkül. S kivált Kerekibe.

- Lehet az ember jókedvű, mikor itt minden hegyivel-hátával van fölfelé. Neked is, lelkecském, valamit már csinálni kell, vagy a papok, vagy a nempapok. Az ember nem tudja, hányadán van. Se ez, se az. Senkire se lehet számíton. Jósika uram a fejedelemasszony önnagyságánál, s mi sehol.

Anna megszállva kérdezte:

- Honnan tudod?

- Itt vannak ezek az instanciások, ezek hozták hírét.

Anna nevet.

- S uram a fejedelemasszonynál? Akkor a vén szakácsasszonynak jó dolga van.

Jantsóné morózusan:

- Mióta a fejedelem az országot járja, azóta minden hatalom a fejedelemasszonyra van hagyva.

- Mit akarsz evvel mondani?

- Csak nem szeretem, ha urad, Jósika, a fejedelemnénél van.

- Hát nem szereted. De savanyú vagy. Ecetet ittál?

- Nem akarnál öltözködni már, kegyelmes asszony?

- Nem. Öltözni nem akarok. Fürödni akarok.

Jantsóné még rosszabb kedvű lett. Sehogy se szerette ezt a sok fürdést. A fürdésnek jelentősége van. Nem szabad a vallásból játékot csinálni. Ez a Báthory Anna egészen úgy tesz, mintha a mindennapi vagy majdnem mindennapi fürdés csak annyi volna, mint a füttyszó... Még a mosódásnak is van értelme, de a fürdés az a nagy cselekedetek közül való. Fürdés a hattyút tündérlánnyá változtatja. Fürdés a pogányból keresztényt csinál. A fürdést, azt nem lehet csak úgy ok és cél nélkül mívelni: ennek egyszer meglesz a visszája. Fütty, az is valami. Szűz Mária ijedez, ha fiatal nő füttyöl.

Fogta a papucsot, s előrement.

- No, a papucsomat - kiáltott utána Anna.

### [III]

A fejedelem, már akármi volt is a Báthory Anna információja, egyáltalán nem járt a kereki vár körül. Debrecenben járt, és a debreceni bírót rendelte magához, ez pedig nem olyan, mint a szerelmes szilágysági hegyek, nem juttat szép asszonyokat az ember eszébe.

Különben is múlik az idő, s elmúlunk mi is benne. Micsoda hatalom változtathatja meg, vissza ki köszörüli a csorbát, ki tesz új világszépét a hervadó nőből?... Nem kívánta látni romját azoknak, akik valaha neki is megdobbantották a szívét... Láta Angyalossynét, szíve facsarodott. Meg lehet attól bolondulni, hogy akit az ember még karcsúnak, üdének ismert, ma már csak két kimeredt rozmárfog a kövér hájteteméből. Ott ült az édes szép Angyalossyné felesége mellett, s nem volt kedve egy szót is vesztegetni rá. Már nem emberi alak, mint a dunna, úgy volt rádobva a lócára. Lám, semmi baja, a fejedelemasszony jóvoltából kövérséggel virul neki az élet, s mégis így elformátlanult a világszép asszony: mi lehet azokkal, akik felesége tömlőcében sínylődnek. Nem, semmiképpen sincs kedve megnézni őket: boszorkány s rab, Imreffyné, Török Kata...

Még a férfi nem is érzi magában az idők roskasztó munkáját, s körülötte ifjúságának női elasztnak, elhullanak s végük.

A fejedelem igazán mély buba merült emiatt. Hiába, nincs emberi hatalom, mely meg tudja állítani az élet múlását.

S akkor vele mi lesz? újabb generáció nőire szorul?... Hiszen fiatalnak s erősnek érzi magát. Kik után nézzen hát? Zsuzsanna már nem is nő, csak egy élő lelkiismeret. A Zsuzsanna korabelije nem nők, csak lábontjáró emlékek.

Hirtelen ellenállhatatlan vágy támadott benne, hogy Annát lássa. Báthory Annát. Hét évvel fiatalabb, hét vagy nyolc? Mondják, az embernek teste minden hét évében megújul. Talán neki egy hétéves ciklussal ifjabb nő kell? Már öt évvel ezelőtt is az kellett?... Meg kell látni.

Nem látta Báthory Annát Lipa óta, mikor kinevette őt: gyerek? az minek?!

Akkor kirúgta, s magában járta a darutáncot, a férfitáncot. Nem felejt, vad hujjahó volt. Csuhhaha. Csuhhaha. Ma sem öreg. Harminckilenc éves. Öreg?

Csak híret hallotta azóta Báthory Annának. Mintha mindennap együtt voltak volna, oly sokat kellett felőle hallani. Kiről beszéltek oly sokat? Bizony senkiről, még talán a fejedelemről s fejedelemasszonyról sem, mint erről. Mindennap megbotránkozta a községet.

Férjhez is ment közben.

Most három esztendeje a somlyai szüreten. Jósika csapta utána a szelet, s végül is...

Igen, akkor izent neki, hogy menjen-é? adja-é? tegye-é?

Öreg Lázár Miklóst küldte el hozzája. Nagyon okosan, nagyon ravaszul. Ha valakire hallgat, csak egy Lázár lehet, nevelőatyjának családjából egy. Az is ott volt a szüreten, s mindent előbeszél.

Messze fájhatott Annának az ő izeneti.

Csak így s ennyit izent:

Ott állott egy szép őszi virág, a kerten, ahol beszélgettek, a kolozsvári kerten.

Válasz helyett, szó helyett, ő akkor kinyújtotta kezét. Leszakította a virágot, megszagolta s eldobta.

Aztán hátat fordított. Nagybátyjának, Lázár Miklós úrnak, hátat fordítva elment, s egyetlen szót sem szólt.

Nemsokára jött a hír, hogy Báthory Anna férjhez ment Jósika Zsigához.

Ő akkor lángba is borult. Most, gondolta, végre elvesztette, hogy soha többet semmi köze hozzája nem lehet. Igen, de egy hét se telt, jött az új hír, hogy az esküvő megvolt, a lakodalom tart, de érthetetlen: Anna nem ereszti magához a legényt! Úgy mesélték, hálózának ajtáját kulcsra reteszeli, s Jósika az egész lakodalmas nép szeme láttára köpenyegét leteszi az ajtó elé s künn alszik.

Így ment valami három hétig, akkor Zsiga lóra vágta magát s eltűnt. Elment az országból. Csak egy év múlva kapta a hírt a bécsi követjétől, hogy Jósika Zsiga is ott vagy, s nagyon rossz bőrben.

Közben őbenne, mint lassú tűzön, forrt csendesen a hév.

Sok dolga közt, hat éven át alig volt ideje magára gondolni - azért néha eszébe jutott, mi ez? Hagyja hogy teljenek, múljanak a napok, hónapok, az évszakok, azért mindig számon tartja, hogy van neki egy Annája, s ha akarja, ha végképp megkívánja, azt mindig leszakaszthatja? S ez megnyugtató is volt! Izgatta is meg is pihentette! Úgy tekintette, mintha a raktárban volna valami, ami nagyon fontos és nagyon szükséges, ki tudja mire, talán a hadviselésre. Hosszú idők teltek el, eszébe sem jutott, aztán megint jött váratlanul, hogy nem is gondolhatott semmire, annyira felfűtötte.

Mindig kellett hallani róla, s tavaly, amikor már Zsuzsannától nem volt maradása!... Á, tavaly... dehogy tavaly, hiszen az még az Anna házassága előtt volt, hiszen a házasságot már nem Tasnádon csinálta meg, hanem Kerekiben, még a várat is átépítette már, abban az időben - hiszen az egész házasságot azért, mert ő elvette tőle Tasnádot, a híres tasnádi kertet, s Zsuzsának adta... Van annak már négy éve... azóta biztosan itt is szép kertje van... mert Zsuzsa a kertben is csak hasznos akar, Tasnádon is kivágatta a citrusokat, s körtefákat ültetett a helyükre... Anna pedig bizonyosan kivágatta a Bocskai híres almáskertjét, és vereslevelű bükköket meg ilyen díszfákat rakott bele a földjébe...

Meg kellene nézni. Kíváncsi, s azonnal bele is üt a tűz... csak azért nem szabad, mert ott marad... Még eddig megkímélte magát: egy éccakáját se szennyesítette be, de már túl kellene esni ezen is... ha lehet... s mosolyodott egyet.

Nagyon nevetett, mert hat éve nem látta, s ki tudja, hátha a hat év ennek is megártott. Hiszen Zsuzsa már nyolc, tíz éve nem ér egy ütet taplót... szegény... az ember ezt nem mondja ki még magának sem, de úgy emlékszik, hogy Zsuzsa már tíz évvel ezelőtt is megfonnyadozott, szegény... mindig áldozat volt, ha megcsókolta... ajándék... nem a vér tüze, ó, arról már régen szó sincs, hanem a kegyelet, a tisztesség, a hálaadás... a jóságát köszönte meg a csókkal, azt, hogy van, hogy ennyi ellenszenvesség mellett is kitart mellette... és kész frissen veszekedni. Szóval, hogy hű feleség...

Különös valaki ez a Zsuzsó. Ha meggondolja, már lánykorában is volt benne valami öregasszonyos. De az akkor izgatónak és csábító: nagyon előkelő volt neki, s nagyon komoly. Mindig úgy érezte, magasra néz, ha ránéz... Most igen lecsökkent előtte a Károlyiak becsülete. Ha az ember a fűből néz fel a fára, az az égig ér, de ha a toronyból néz le rá, akkor az odateveredik a fűvek közé... Hiszen még Báthory Anna sincs már oly magasban. Már mije van? Ő szedte el a ládákat a kincsekkel, már csak fiókjai lehetnek, ha még vannak, s ő vette el

a legnagyobb birtokait, Ecsedet, Tasnádot, Szentágotát. Károly meg átesett a császáriaknak. Még most is rettenetes birodalmak vannak a nevéen, de hát Anna arról már nem is tud, hogy Bihar, Szilágy, le Krassóig s Szörénységig, az voltaképp mind az övé. Mit csináljon vele, már a legnagyobb résziben török lakik, s a többi széthullott... Ha valaki, ő tudna még belüle valamit csinálni. Legalább milliom hold földre van jussa az ösöktől e szegény Annának, de ő soha ezeknek színt se fogja látni... Ha Zsuzsanna szegény hamar meghalálna, isten őrizze, s addig, míg Annának a híre nem veszett el véglegesen, s ő feleségül venné s hamarosan gyereket adna... Akkor azoknak a kedvéért, a gyerekekért a félországot s hódoltságot, mindent maga kezébe vehetne... Mi ehhez képest az Eszterházy vagyon. Kisöccse sem lehet. S Eszterhás Miklós a Dersffy-lány kezével ország főura lehetett: ő mint felséges erdélyi fejedelem, még mindig nagy szerencsét csinálna, a Báthory birtokokkal...

Ez is mind benne volt a vér zsibongása mellett... Tűz és pénz egyformán birizgálta.

De Annának férje van.

Számít e Jósika Zsigó? Senki. Van három olyan szikáriusa, akármelyik megköti a Mátyás halotti bokrétáját.

Oly hirtelen s váratlan bökkent ki benne a gyilkosság gondolata, de nem szorul ő arra, hogy orgyilkosokkal fogóddzon. Csak az a feneség, hogy az embernek az ellenfele nem akar elmúlni, az örökkéig él. Szent Dávid király is hadba küldte Uriást, aki ott el is esett. A biblia nagyon jó útbaigazításokat ad nehéz bajokban. Ha ő most hadat indít?... ha indít... ha igazán lesz belőle valami... Zsuzsa nem akarja, s így nehéz... ott akár ezer Uriás megleli a maga dicsőségét s a mennyország kapuját... nem kell senkit megölni: ölje meg a háború... Csak hát ez a Jósika, ez nem nagyon kívánczik a gátra, ez meg fog szökni, a túlsó oldalra, s akkor ütheti bottal a nyomát...

Legjobb az ilyet a jósorsra bízni.

Szigorú arcot öltött, saját magát megbüntette a rútságos gondolat mián. Méltatlan. Nem is hiszi, hogy ezt ő gondolta, inkább az ördög incselkedése volt...

S Anna boszorkány! Boszorkányokkal nem jó kezdeni. Most is mért gondol annyit rá, s mért ilyen ádáz miatta? Biztosan forgatja a rostát, vagy beszélgeti a fazekat, vagy valami machinációt csinál, hogy magára fordítsa a lelkét...

Ilyenekhez nem ért ez a szegény Zsuzska...

- Susi, Susi - suttogta neki Károlyban -, Susi...

De szép is volt, valahogy nagyon finom, olyan, hogy ezt nem lehet megtiporni, s éppen azzal izgatta... s hiába, ennyi sok házassági idő alatt mindig meg tudta őrizni magát az asszony, sose lehetett megtiporni: mindig csak ájitattal... Még nem érezte, hogy teste van, hogy vastagsága, keménysége volna. Mindig csak úgy érinti, mint a lehelet. Térden imádkozik előtte. Ha ránehezede, meghalna szegény Susi.

Á, komisz nép volt, akitől elhozta. Perényi Erzsébet a nevelő anyja, a nagyasszony, rideg, száraz, kemény. Mihály: Károlyi Mihály, az meg kupori kapzsi, fősvény. Akkor este, mikor odaért, Erzsébet asszony éppen az istállókat vizsgálta. Még a tyúkoknak is utánanézett, hányat tojtak aznap. Furcsa bolond volt, mert utána meg ment a kriptába. A részeges, mulató, kövér piros urának a kriptájában töltötte legtöbb idejét. Mintha csak azt akarta volna megmutatni, hogy most az enyém vagy, kutya! Egész életedbe danoltál, táncoltál, kacagtál: most én zsolozsmákba fűrosztelek s hallgathatod a prédikációkat, kutya. S míg élt, semmivel sem

törődött? Most még azt is tőle kérdezte meg, hogy kaszáltassa-e már a sarjút, s elveszekedett vele, hogy hallgat, persze, életében se mondta meg soha, hogy mit mikor kell csinálni.

Különös egy bolond volt ez, mintha csak nem is nevelője, hanem édesanyja lett volna Suskának. Három dolog foglalkoztatta egész özvegy életében: a gazdálkodás, a kriptá meg a lányok... Egész iskolát tartott, a megye úri családjainak a lányai nála voltak nevelőben. Ezt csinálja most Zsuzsanna. De ha Perényi Erzsébet is oly kevésbé értett a lányneveléshez, mint Suska, akkor már jó. Zsuzsanna s a lányok! Nem is ismeri őket, nem is szereti, csak parancsol nekik, regnál rajtuk. Az igaz, Erzsébet asszony is folyton dolgoztatta a lányokat, mint Zsuzsa. Kertben, főnóban, konyhában, fosztásnál, kopasztásnál, gyapjúval, mosás, fejtérítés. Nem lehet Zsuzsával otthon lenni, mert mindig tele van tollszaggal meg mosással a ház. Muszáj lesz ezeknek a lányoknak már rendes iskolát építeni, lakjanak ott és skólamestereket nekik, tanuljanak ott. Úgyis oly palléroztatlanok az erdélyi asszonyok, százból három se tudja a nevét leírni.

Most megcsinálják a kollégyomot, száz deákra. Nem volna rossz tréfa száz lányra való mesteriskolát is csinálni hozzá. Száz fiú, száz lány. Zsuzsa nem fog beleegyezni. A fiúkat Enyedre fogja parancsolni, s a lányokat ott tartja maga mellett. Egészen, mint Erzsébet csinálta.

Az első szavuk veszekedés volt. A kertben elébe állott Suskának s azt mondta:

- Húgám.

- Így szokás arrafelé ki? - mondta rá pörölve Zsuzsanna, hogy csak úgy magamagától szólítja meg a kúsasszonyokat? S neki fennakadt a szeme. Ez lány! Ez nem hagyja magát!

- Ez az egy valamire való lány Károlyban - mondta este.

Nem is volt rossz ez a házasság, s még ma sem volna rossz, csak...

Nincs neki ellene semmi kifogása, csak szeret elmenni hazulról.

Anna?

Az más... Annához nem mer menni... Nem is mer rágondolni, hogy valaha feléje menjen s meglássa... De ott nagyon jó volt, Ágotán... Nagyon jól érezte magát nála...

Ez furcsa egy nő, ez az Anna. Nem beszél. Zsuzsanna ha hozzáfog, végigbeszéli az egész éccakát, akár tizenégy éccakát. Anna hallgat s mosolyog. És olyan jól tudja magát érezni az ember nála... valósággal megpihen... Itt mindig csak ő beszélt... Mindent ki tudott mondani, mindent el tudott mondani neki... Úgy érzi az ember, hogy ez a nő, ez megérti őt... s szereti, ha titkokat bízna rá... Ha Zsuzsannának titkosat mond, az rögtön ráfelel, megbírája, megpirongatja, neki nem tetszik s nem akarja. Nem is akarja, hogy titkai legyenek... Pedig az ember: titok. Az ember annyi, amennyi titka van. Akinek nincs semmi titka, titkolnivalója: micsoda egy szegény ember az...

Hát, Zsuzsannának sohase mondhatta el a temesvári gazdag asszony esetét... Isten ments: Zsuzsanna úgy akarta látni az ő urát, hogy ez akkor vesztette el a szüzességét, mikor ő vette el. Ő szegény, ez a szegény Zsuzsanna, ez, ha meggondolja az ember, ez még most is szűz, s azt akarja, hogy az ő ura még nála is sokkal ártatlanabb legyen... Mit lehet akkor vele beszélni, ha semmit meg nem ért az életből... Lehet az, hogy valaki harmincöt éves korában ilyen tudatlan?

Anna most huszonhét éves, vagy huszonnyolc! Ó, Zsuzsánna már huszonnyolc éves korában lefekhetett volna a márványkő-koporsóba, olyan fehér s fáradott volt... Dévában, mikor a három gyereket elvesztette. Mi lett volna, ha akkor a gyerekek maradnak meg, s az anyjuk mén el... Szegény... Nem szabad ilyet gondolni... de ő akkor elvette volna Annát feleségül... Még akkor lehetett volna, még akkor nem volt boszorkány, s csak huszonegy éves volt... S milyen jól összevágna a dolgok. Lippán a tánc után hallotta meg, hogy özvegyen maradt: Bánffy Diénes elment.

Ha ő akkor egy év óta özvegy!...

Ez mégis borzasztó, ilyeneken törni a fejét. De hát ennek is a lovaglás az oka. Az ember a nyeregben ül, ül, megmelegsik és a legnagyobb ostobaságokat gondolja el.

Milyen furcsa is, ha az embernek asszony jut az eszébe, akkor nem is tud másra gondolni. Akkor nincs se politika, se harc, se háború. Mért? Ez a legérdekesebb?

Hirtelen mintha könny szeretett volna a szemébe szökni: kimondhatatlanul vágyott egy gyerekre. Fiúra. Minek ez az egész harc, ha fiút nem kap. A cseh direktorok úgy kínálták neki fel a koronát, hogy ha meghal, egyesíteni kell a két koronát a következő cseh király fején... Még meg is mondták: felségednek ez ellen excepciója nem lehetván...

Nem, semmi kifogása sem lehet, hiszen neki már sem fia, se lánya nem lesz. S most ő azért szedje össze minden eszét s erejét, azért építse fel a kerek teljes Magyarországot, hogy kényelmesen örökségképpen jusson valami idegennek, csehnek kezébe? Neki ez ellen semmi kifogása nem lehet: fia nem lehetván...

Mátyás királynak is fia maradt, pedig felesége nem adott neki.

### [III]

A fejedelemasszony szigorú gondolataihoz híven, keményen fel volt öltözve. Szoros és aranyos derék volt rajta, s hófehér patyolat sárga ábrázata körül. Irtóztató meleg volt. Amilyen ritkán van Erdélyben, de ha van, akkor itt megszorul a hőség, s a nehéz ruhákat viselni maga fejedelmi lelket kíván.

Allia Farkas generális köteles volt nehéz hadiruhában s Péchy Simon kancellár úr, torkos mentében állaniok mellette. A két úr rettenetesen izzadott s léhogott s csodálták a felséges fejedelemasszonyt, hogy pissz nélkül túri a viseletet.

Hátrább Tholdyné asszony állott a lányokkal, akik a ceremónia miatt voltak jelen: istentiszteletet tartott egyúttal a fejedelemasszony Geley vicepüspök éneklésével.

A derék nagy fejű pap őfelsége a fejedelem szerencsés kimeneteleiért s hazajöveteliért imádkozott oly roppant áhítattal, hogy a fejedelemasszony többször is elsírta magát. Igen szívre szólóan tudott könyörögni a derék pap, akinek arca rózsás volt, s római arcéle emlékeztetett a koporsókban talált pénzekre. Ecsetölte a fáradalmakat, amiket egy hadban el kell viselni a vezérnek, és a veszedelmeket, amelyek minden lépésnél ott ólálkodnak. De nagy az Isten, s kedvenceire külön gondja vagyon, vélte. Szinte azt mesélte bele a fejedelemasszony szívébe, hogy az alatt az idő alatt, míg a fejedelem hadban lesz, az isten trónusa körül állandóan ott lebzselő arkangyaloknak semmi más dolguk nem lesz, csak stafétába futkosni Gabriel princeps után, most hova lép, most honnan les rá a veszedelem. Még a ló száját is egy arkangyal fogja, hogy a lónak lába meg ne sikamoljon s kikerülje a veszélyes helyeket akkor is, ha az ország és az egek főgondjaiba merült fejedelemnek nincs érkezése a ló lába alá vigyázni.

Sok ilyet mondott vala Geley Katona István uram, nem hiába, hogy fejedelem őfelségének köszönhet mindent, ami jó vele életében történt, de meg is tudja hálálni, ő be szépen tudja dicsérni. Angyaloknak nyelvén. A fejedelemasszony szereti is hallani azt a kedves fiatal és erős hangját, azért is rendeli bé a nagy ceremóniás fogadtatásokra is, s nemcsak a templomba, ahol ugyan soha el nem mulasztja sem prédikációját, sem éneklését. Mindig megköveteli, hogy jelentve jelentsék, ahányszor Geley uram káplánkodik. Nem is lehet eléggé gyönyörködni ezekben az új énekekben, amelyeket Szenci Molnár uram cselekedett, s amelyek már nagyon is divatoznak s különösen, ha ilyen hangon hallja a hívő az éneket, mint Geley uramnak az a mély és rezgően csodálatos, igazán szívet s velőt berzengető orgánuma. Már ő is tudja az énekeket, de csak akkor engedi ki kedves kis csengő hangocskáját, mikor az egész község énekel; most a lányok kórusa. Akkor egy kevésbé meg is nyugszik, ha a saját hangját megérti, amint szelíden odafüggeszkedik a fiatal pap kövér és szíromhullató terebély éneke közébe, mintha a kis pacsirta madár énekel fent a levegőégben a felhők és a falombok között.

Ebben a pillanatban kis sikítás ijeszti fel.

A fejedelemasszony nem néz oda: valamelyik lány! de mért? Megzavarja az áhítatot, nagyon nem szereti az ilyen illedelmetlenségeket. Mintha az Isten tisztelete a mechanikus csöndből állana. Meg kell merevedni az arcnak s a nyakszirtnek s az egész gerincnek s a lábaknak is. Minden érzékenységet meg kell ölni, s isten örözz, hogy nevetés, vagy csak mosoly is jöjjön az orr körül. Mindegy, hogy mi folyik a gondolatok között: gondolni lehet akármit is, de a porhüvely, az maradjon, mintha fából vagy viaszból formálták volna. Meg vagyon az szabva, hogy mikor az istent dicséri a hívő, hogyan kell tartania nyakát, kezét, lábát, tetemét s a kis kendőt a fekete körmű dolgos ujjak közt.

Ilyenkor nem szabad sikítani! senkinek! bármi is történik! A fejedelemasszony sűrűn pislogott, semmi más mozdulatot nem volt volna szabad tenni, de a pislogásából, aki rá figyelt, s ki ne figyelt volna rája? megláthatta, hogy felséges lelke hogy megbomlott, és milyen nyugtalan lett. Tholdyné dühösen is nézett Meseházy Erzsikére, s szeretne volna abban a nyomban kővé változtatni, vagy sóvá, mert nem azért csípte ő meg a karját, hogy sikítson! hanem azért, hogy ne ásítson! S ahelyett, hogy friss alázattal jobbította volna ásításbéli bűnét, akkorát visított, mint egy újesztendei malac.

Borzasztó, hogy elromlott erkölce a mai időkben a fiatalságnak. Kivált ezek a protestáns leányok soha nem viselik eléggé lelkükön a templomi áhítatot. Ki látott valaha is apácát, aki fel merjen sikítani, ha a főnöknő megcsípi a karját vagy bármijét. De ezeknek az úriasszonyoknak nem lehet büntetést kiszabni, sem kukoricára térdepelést, sem sötétben való éhezést, sem ezer miatyánknak morzsolását. Avagy korbácsot, a mezítelen testükre, vagy hideg jeges vízben való feresztést, vagy tüzes kemencén való hálást. Aj, így nem is lehet megtartani a szép rendet...

Isteni tisztelet után a fejedelemasszony intett, és a leányok kara azonnal elég szép rendben megindult, hogy kivonuljon a fogadtatásról; jönnek a panaszosok és politikai urak, s oly dolgok eshetnek, amiket sem látni, sem hallani, sem szagolni a fiatal szüzeknek nem való.

Török követség mindig van. Ezzel azonban nagy baj nincs, mert senki sem érti, mit beszélnek. Péchy uramra tartozik, ő érti, ő nagyon is érti, de ő már elég jó diplomata ahhoz, hogy egészen mást mond, mint amit a török. A török arról beszélt, hogy a császár és a nagyvezír, és minden főfő meg van botránkozva azon, hogy Betlengábor, az erdélyi eb már megint a kerítésen kívül csahol, s a császári kaftánt akarja megtépázni. Ezt Péchy uram úgy tolmácsolja, hogy a felséges padisah meg van elégedve a fejedelem szorgalmával és hívségével. Nem nagy különbség, nagyobb ugyanis már alig lehet, s ha nem lehet nagyobb, akkor már nem is nagy.

Aztán egy másik vad ugató következett, Isten tudja csak, miféle nyelven beszélt, moldvai volt, és azt akarta elmondani, hogy Mirkó vajda felesége gyermeket szült, s ezért a szép tettéért szép jutalmat vár. Ez a derék Péchy ehhez is értett. Mirkó vajda, a jóbarát, aki most is követségben van a cseheknél, s a fejedelemnek igen hív embere, tőle várja, hogy gazdag ember legyen belőle. Mert az a furcsa, hogy mindegy az, milyen világ, milyen szokás: Moldvában is pénz kell és föld kell, ház kell, bútor kell, ruha kell, éték és minden más kell, s Péchy miközben közölte a fejedelemasszonnyal az örömdetes eseményt, hogy egy kis Mirkó lett újra e világra, egyben megnyugtatta az ugató követet is, hogy ne búsuljon, a felséges fejedelemasszony oly kelengyét fog készíteni neki, amelyet megérdemel. Ezt úgy gondolta, hogy elébb meg kell várni, hogy Mirkó vajda milyen hírral jön vissza Prágából a követségből, s attól kell függővé tenni a kelengye nagyságát. Ezt nevezi a história magas politikai előrelátásnak: sohasem szabad sietni az ajándékozással, mindig be kell várni az eredményeket, s akkor kevesebbet lehet adni, mint a biztatási időszakban.

A többiek mind magánügyben jöttek, s erdélyiek voltak.

- De itt van Jósika uram is - mondta Péchy.

A fejedelemasszony tudta ezt, s annyira már ő is okos volt, hogy nem kérdezte meg, úgylis sorra kerül, bár neki ma semmi egyéb nem volt fontos, csak ez az egy: Jósika Zsiga!

Igen, de már ő is kezdett megtanulni egyet-mást a politikai cselekedetek módszeréből: soha nem szabad az embernek megszólalni. Elárulni nem szabad magát. Szólani kell; csak amit az ember mond, az sohase vonatkozzék a szőnyegen levő tárgyra! Például a fejedelemasszony is azt mondta erre a bejelentésre, hogy:

- Kérem kegyelmedet, Péchy, gondoskodjék arról, hogy a méhek jobban hordjanak.

Péchy uram nagyot nézett, honnan jut ez éppen most eszébe a felséges fejedelemasszonynak, s hogy is kegyelmeskedik gondolni: talán utasítást adjon a méheknek, pecsétes diplomában, hogy...

- Igenis, felséges asszonyom.

- Mert lássa, az idén már minden virág elhervadozott, és nincs a méhecskének semmi táplálékuk. De nekem mondták, hogy vannak méztermő virágok, azok most is virítanak. Olyat szerezzen be kegyelmed, s jövőre vettessen kertünkben.

- Igenis, felséges asszony. Még más instanciások is vannak. Itt van az erzsébetvárosi hívek küldöttsége, hogy felséged...

- Értem, hát hívassa be kegyelmed ezt az országfutó ostoba Jósikát.

Péchy nagyon jól tudta, hogy csakis erről van szó. A nagyok nem tudják, hogy éppen a túlságos diplomatikázásukkal árulják el leghamarabb magukat a „kicsik” előtt. Átlátszó dolgok ezek.

Jósika nem volt elég magas ember. Nem volt elég fiatal, elég gazdag, elég okos, semmiben sem volt elég. Nagyon helyes fiatalember lett volna, de oly fiatalon máris ritkul a haja, meglehetősen elnyűtt arc, megkopott szőkés bajusz, s fanyar arc kifejezés. Mély hódolattal jött elő, s térdet, fejet hajtott a fejedelemasszony előtt, de ezt sem eléggé. Nem vetette magát a földre, s Zsuzsanna úgy gondolta, hogy ez nem becsüli őt oly nagyon, mint elvárhatná.

Hallgatva, szigorúan nézte az embert.

Péchy kancellár szólalt meg:

- A fejedelemasszony őfelsége kegyelmesen veszi kegyelmed töredelmes vallomását; tehát beszéljen nagyságod.

Jósika erre fölemelkedett féltérdeléséből, s fejét mélyen meghajtva szólt:

- Alázattal kérem felségedet, kegyelmes asszonyom, adja vissza nekünk feleségünket.

Zsuzsanna szeme megrándult.

- Tied, vedd el.

- Igen, felséges asszonyom, de nem akar.

A fejedelemasszony kevésbé indulattal:

- Nem akar... Az asszony az ő urának tulajdona... Ha mentéd, kardod, avagy sarud nem akar veled jönni, mit teszel?

Jósika hallgatott. Felnézett a fejedelemasszonyra. Most először nézett rá. A szeme nagyon furcsán vizslatott, mint a kopó. Világosbarna szemek voltak ezek, kopószínűek. Szinte csaholtak. Nagyon furcsa volt, hogy hiába erőltette magára, nem tudott igazán tiszteletes és alázatos lenni. Nevettek ezek a kutyaszemek. Mintha azt mondanák: igen, azt én is tudom, de az én feleségem nem akar se csizmám, se gatyám lenni.

- Felséges asszonyom - mondta -, alázattal kérem, csak felséged adhatja meg őt énnékem.

- Sem anyja nem vagyok, sem gondja viselője. Nem is kívánok lennem.

- Felséges asszonyom, könyörögve kérem felségedet, senki más felségeden kívül engem hozzája nem bír.

- Hogy gondolja kegyelmed?

- Ha felséged négyszem közötti kihallgattatást ad nekem, én mindeneket felségednek előbeszélek.

A fejedelemasszony összehúzta szemöldökét.

- Kancellár urunk mindenben egyes velünk.

De Péchy bár kíváncsi lett volna hallani, nem akarta megfosztani a fejedelemasszonyt ettől a nagy csemegétől, mert látta rajta, hogy már meghal érte, ezért így szólt:

- Felséges asszonyom, alázattal kérem felségedet, engedtessek nekem rövid időre a moldvai követ dolga után nézzek. Ha szüksége lesz rám felségednek, tessék hívatni, kérem alázattal felségedet.

Mert az uralkodás voltaképpen abból áll, hogy az uralkodót megillető verbumot minden harmadik szóként bele kell fűzni a legegyszerűbb mondatba is. Ha már a szobákat nem lehetett megnagyobbítani, mert hiszen az egész kihallgatási terem nem volt nagyobb, két öl széles és három öl hosszúságnál, azért a megszólításokat annál jobban kellett számon tartani.

Mikor a kancellár elment, a fejedelemasszony rekedten mondta:

- Mindent mondjál el, uram, ha jóakaratomat kívánod elnyerned! Esmerkedésed véle?

- Felséges asszonyom, most ősszel lesz harmad éve, a somlyai szüreten voltunk, sokan vendégei a kegyelmes Báthory Anna asszonynak...

A Zsuzsanna arca megvonaglott. Most először mondódott ki a gyalázatos és rossz szagú név. Mintha kénkövel kéneznék a hordókat, s annak a füstí csapná meg az orrát.

- Ne mondd kegyelmesnek, nem fog kegyelemben részesedni, sok rossz mívelkedetiért...

- Adja nekem őt felséged, s én akkor oly igen megtisztítom és kordában tartom, hogy méltóvá leszen ismét a kegyelemre. De felséges asszony, mit lehet várni egy magány nőtől, aki egyedül van, s tehet, amit akar s mondhatnak felőle, amit akarnak.

- Ne védelmezd, mert megmetsszük szavaidat. Beszélj hát!

Jósika újra viasszurkült az instanciás szerepébe, pedig arra volt hajlama, hogy minden második szóval már felülkerekedjék, és vígabbra s ingerlőre és csúfolódóra nyíljon a szava.

- Felséges asszonyom, nagyon szerencsétlen vagyok, s elhagyatott.

A fejedelemasszony megszelídült. Komolyan vette a szerencsétleneket, s szívére eresztette a sirámot. Nem tűrt semmi ellenszegülést, semmit, ami profánus, céda, elme és felsőbbtség. Igen egyszerűen fogta fel a létezés: ő fent ült a fejedelmi trónusban, s mindenki más kegyelemért és segítségért borul le előtte. De akkor térdepeljen is le, és feküdjön és nyíjjon. Szűköljön, mint az eb. Csak a töredelmes szívűeket szerette. Azokat se nagyon, de azokkal szemben leszerelt. Azok gyengék, tehát nem oly kényelmetlenek. Aprópénzzel, jó szóval ki lehet őket elégíteni. S azokat meg lehet szekírozni. Azok hallgatva tűrik a magas fejedelmi dorgatóriumot:

- Meg vagy boszorkányozva.

- Szerelmes vagyok, felséges asszonyom.

A fejedelemasszony szinte belepirult. Egy férfi, aki bevallja, hogy szerelmes. Ezt az ígét kimondani. Kiejteni. Még utánamondani sem lehet. A szemérmetlen.

- Rontás van rajtad, rontás - kiabálta.

- Igen, meg vagyok romolva a szerelem által.

- Hallgass - sikoltott a fejedelemasszony, mert már nem bírta hallani -, impudencia.

Háromszor tapsolt, s belépett az ajtónálló.

- Generális uramat - parancsolt, méltósággal leplezve idegességét.

Jósika csak nézett, mit akar ez?

Allia Farkas már jött is. Szerencse, hogy még nem tette le a páncélt. Éppen kezdte oldozni a szíjakat, de ily rövid idő alatt még egy csatot sem lehetett kibontani.

- Generális uram, vitesd ez impudens, arcátlan embert, s zárasd setétbe. Talán meggondolja, micsoda hangod szabad neki színünk előtt beszélni. Legközelebbi kihallgatásunkon megjelenhetik.

Ezzel elfordította szemét az impudensről, aki nem átalította férfi létére szerelmét megvallani: egy más asszony iránti szerelmét. A gyalázatos...

Jósika Zsiga úgy vélte, a hetedik égből pottyant le. Ezt igazán nem gondolta, hogy...

- De felséges asszonyom.

A fejedelemasszony megérezte, hogy mégis indokolnia kell ítéletét a generális előtt:

- Bűnös boszorkánynak dicsérete e szentölt termekben el nem hangozhatik. Jósika uram rangjához, állásához, vallásához illetlenül tevő, s tétele setét zárkát ajáll, hol is meggondolhatja dolgát. Ellátásáról gondoskodjatok maga pénzén.

Jósika úgy terjesztette ki két tenyerét, mint aki azt szeretné mondani: Vagy én bolondultam meg - vagy én. De nem értem...

Persze még ilyen szelíd cáromkodást se mert mondani.

Mikor a foglyot elvezették, a fejedelemasszony leszállott a trónusról, s nehéz ruhájában suhogva rontott át a szomszéd helyiségbe, ahol Tholdynét ott találta s rászörkölt:

- Mi skandalumot csináltatok nekem istentisztelet alatt? Egész elvesztettem lelkemet, mintha egy pokol ördög rohant volna bé, sss, jiji, sss, jji, rettenetes, amit műveltetek, Agám, ez nem jól van, Agám, ennek meg kell változni, Agám, ez többet elő ne forduljon, Agám. Ki volt az a jány, aki ezt csinálta, fejedelmi udvarunk tisztessége forog kockán. Itt országokból s világo kból jönnek, s jönnek a főkövetek, nagy családok fiai, akik elviéndik hírünket, hogy mink itt Erdélyül még csak jó rendet sem tudunk tartani, erdélyi medvék és hiúzok vagyunk, s ezt mind ti csináljátok, Agám, hát mikor tanulod már meg, hogy minden szó s minden lépés az én fejedelmi uramnak becsületét és hírét-nevét rongálja?

#### [IV]

A kis apród, szilágyi nemes Sinóros uramnak fia, aki maga is apród vala valamikor Ecsedben, s így kínálta be, mint atya, a szép gyermeket a kegyelmes asszonyhoz.

A kis apród macskaléptekkel sündörög ki a hálólázból. Valamit hoz, amit nagyon félt, egészen sápadt, és nem tudja, mit is csinál. A hajnalban a madarak csicseregnek.

Előre jó egészen a tornác karfájáig, s hátulról előre emeli a cserépedényt, s próbálja megnézni, mi van benne.

Belenyúl s kiemel belőle egy száraz posztódarabot. Megnézi, borzadva megszagolja, most hirtelen valami lépést hall, s erre a posztót siettében bedugja a nadrágja övébe. A cserepet pedig leteszi a korlát alá.

Igazán nem tudja, mit csinál, mert ez a boszorkányozó fazék. Az életével játszik a szegény gyermek. A fazékhoz, ahhoz nem szabad nyúlni, azt nem szabad elmozdítani a helyéről, arra ezer ördög vigyáz. Nem is történt még meg, hogy ember, a hivatottakon kívül, ahhoz érinteni mert volna. Borzasztó a gyermeki könnyelműség. Éppen olyan, mintha valaki szentségtelen kézzel megsértene az isteni vagy ördögi szertartásban bármit is. Csak gyermek lehet az, aki nem tudja, hogy a közönséges tárgyat a „felső hatalmak” bármely pillanatban át tudják változtatni ártóvá vagy gyógyítóvá. Hogy az a cserépfazék, egészen közönséges fekete vászonkorsó, mázatlan és olyan, amelyet százat is lehet találni a konyhán, hogy ez egy kivételes, különös hatalmú darab. Nem fél, hogy ujjait elperzseli, testét megégeti, s őt magát a pokol légiói ragadják el...

- Ki van ott? - kiáltott rá egy ijedt hang. Mert a hajnalban még itt lappanganak a lelkek és szellemek. Ugyanis titkok vannak mindig, s csak a nap tiszta felköltével oszolnak valamelyest. Ez a hajnali félhomály nagyon kedvez az ártó szellemeknek.

Virginás, az inas, nem is csodálkozott volna, ha a kis apród denevér képében az ő kiáltására felszáll és elrepül. De mikor azt látta, hogy mint jól vélekedett, az apródcska ez valósággal, mingyárt meg is nyugodott, s egy pofonnal közeledett hozzá, amiért megijesztette. Nem elég, hogy az embernek ily hajnalonta kell felkelni, mert nem szabad a rontó-bontó hatalmak idején zavarni a reggeli isteneket, de még csakugyan valósággal az apród. Mit keres ez itt ilyen jókor reggel?

- Ne jöjj ide - kiáltott rá az apród.

De az inas csak jött, s már ragadja is meg a haját, ha meglátja a fazekat. Mire ezt csak el is gondolta volna az apród, már védekezett is, sarujának sarkával megtaszította a fazekat, s az odaütödvén az éles fához, egyszerűbe darabokra törött.

- Mit csináltál? Mi volt az? Mi történt? Ó, te boldogtalan átkozott, hiszen ez asszonyunké... Jaj, a kaszatömlőbe vettet. Hogy mertél ehhez kézzel nyúlni, te szerencsétlen, jaj de keserves véged lesz. Hárfás uram, Hárfás.

Rögtön itt volt a másik inas, Hárfás János uram.

S megindult a tanácskozás, hogy mi lesz ítélete a kis apródnak, részben a föld alatti, részben a föld színén levő hatalmaktól. Körülöttük ott sistergett a reggeli nyárelő minden szépsége s minden muzsikája. Bár inkább nézték volna, mily szép a nagy környék, a távoli hegyek, ahogy még egy kis lilás ködbe vannak ágyazva, még nem tépték le róluk az éjjeli takarót a szelek. S a nap. A világ legszebb helye ez, de ebből az inasok semmit sem vesznek észre, különösen, ha ily

korán ekkora nagy esemény történik: hogy az apród kilopta a boszorkányozó fazekat, s még el is törte azt.

Emberi eszük megállt ennél a roppantságos és fontosságos esetenél, s fejüket fogták, és világért a cserépnek egyetlen diribdarabjához hozzá nem mertek volna nyúlni. Jaj, dehogyis, ki tudja azt, micsoda ártást, rontást hozna rájuk... Aki a cserepeket érinti, annak bizonyára fekélyek ütnek ki a testén, vagy keze-lába abban a pillanatban elszárad, elalszik, eleget hall ilyeneket az ember... Csak sopánkodtak hát, csak fenyegetőztek, s tördelték kezüket és rémképekkel ijegették a gyermeket.

- Mit lehet tenni, uram - mondta Virginás Hárfás uramnak -, ha a boszorkány megtudja, aki adta, oly fenyegetései vagynak, hogy mindnyájunkat megpusztít.

- Rettenetes, amit a boszorkány művelni tud velünk - felelt Hárfás uram Virginás uramnak -, az én anyám is fát árult egy ízben - mondta suttogva - a zilaji utcán, s mikor már megvolt a vásár, jött Szabó Kató, hogy elveszi a fáját, s hogy szegény anyám nem adá, megátkozta ötöt Szabó Kati, mondván: „No te asszony, nem engedéd a fát nekem, de bizony nem érsz harmadnapot, megbánod.” A mi anyánk hazajöve s mondja: „No gyermekeim, engem Szabó Kati ellátott. Vinni akarta a fát, akit árultam, a tűzifát, s hogy nem hagytam, hiszen én is gyermekes ember vagyok, mondtam neki, ő megátkozta. Úgy igyeletem, én harmadnapra már nem vagyok ember.” S csakugyan harmadnapra megbetegüle és elszárad és meghala, és még halála óráján is csakugyan ezt mondá.

- Ezt hallgassa meg kend - mondta Hárfás uram Virginásnak, mert mind a kettejükben úgy feltorlódt a rémület, nem tudtak mást, csak egymást rémítgetni: - Mikor kicsi fiú voltam, éccaka felszerkenek, hát látom, anyám sebesen dagaszt, és mondja a nénémnek, aki olyan tizenkét éves volt formán: „mejjeszd meg a ludat.” S húgom megkopasztotta, s a mejjesztő vizet kiment kiönteni az udvaron. Hát jön be nagy sebesen, és feje volt, mint a fal: „anyám, mondja, nem tudom, mit láttam, valami fertelmeset az ablak alatt, addig szólogatám, hogy feláll, mert még hajigálék is hozzá, és hát egy kék palástos vénasszony ment el onnét.”

Virginás nagyon borzadt, de nem kételkedett, csak még nem fejezte be mondanivalóját, hát megállította Hárfást, s mondta:

- Várjál csak, barátom, adta Pulacher István uram tanácsul, hogy a Szabó Katát megfogattassuk. De szegények levén a perben való költségtől, féltünk.

- Igen - szólt Hárfás uram -, kérde édesanyám a nénémtől: „fiam, megesmernéd-e?” Azt mondá, megesmerné. Másnap vasárnapra virradánk, és a néném vízer ment a kútra. Ott találta a szemétbíróné anyja s mondá neki: „te leány, mért szidtal és hajigáltal meg éngem az éccaka? hidd meg, olyat cselekedtem veled, soha ember nem lesz.” No bizony, mondta a néném, mert nyeltes volt, az én anyám tüzet is vettene érte a hátadra. Hazajön a néném, megbeszéli, anyám rögtön mondja: „gyer velem”. Elmentek megkeresni a szemétbíróné anyját, de nem találták. Hanem mikor délelőtt a piacra mentünk a kenyérrel és árultuk, én is ott voltam, azt mondja a néném nekem: „te, ez vala a vénasszony, aki megfenyegetett”. Én nem merék neki szólani, gyermek valék, hanem anyám ráment. A szemétbíróné anyja csak nézett a szemével, s azt mondta: úgy, s akkor éjjel a nénémet kirázta a hideg, az ártatlant, és a gyomra kezde mindgyárt dagadni, és a rútság a torkán szakadozott ki.

De ha még húszan jöttek volna fel a várból, és látták volna, mit csinált a kis apród, mindenik tudott volna példát mondani, hogy ennél rettenetesebbet nem csinálhatott volna.

- Jaj, nagyon rettenetes a mi életünk - mondta Hárfás úr uram Virginásnak -, mert se lépésünk nincsen, se mozdulásunk, hogy valami ártó hatalom ne tátsa ránk a száját.

De addig-addig beszélgettek, hogy meg is virradt, s csak ott állottak a cserepek felett.

Akkor jött a sepregető vénasszony, akit már csak azért hagytak a várban, mert egyebet tenni nem tudott, csak mindig sepert s sepert. Kérdi: Mit csináltok tik, csak álltok, ugyan már lendítsetek valamit, jó fiaim.

- Nem lehet, anyám - mondta Virginás -, ládd, milyen cserepünk vagy.

A vénasszony meg abba a nyomba megismerte, micsoda cserép az, s kezdett nagyon ivölteni, de hogy hangja nem legyen, s szidta a szegény apródcskát, akit a két inas el nem engedett volna innen.

- Micsoda cserép legyen az? - kérdi, s felel az apród rá hamar: Cserép, vén isten!

- Cserép, ebellette - mondta a vénasszony -, s még neveted? Majd ad nektek az vén oláné, Lakatosné.

- Ez Lakatosné? - kérdezte Virginás - aki asszonyunkhoz jár?

- Ez az, ismertem anyját, az volt már tudós. Hajnalban ilyentájt háromszegletű kendővel hajtotta a harmatot.

Mindnyájan megborzongtak.

- Szentgyörgy reggeliben, gazdaasszonyommal voltunk fivet szedni a tehennek, s megszólítok, mit harmatozol? szedd? s mire? Feleli: „gonosz asszonyok, eszetekbe jut, hogy megszólítatok”. És így lévén, gazdámasszonyomnak három hét múlva nyavalyája lén, és elszárad a meghala.

Senki se mert neki csak egy tréfászót is szólni, pedig különben eleget ugratták. A vénasszony tovább mondta, s azt is szájtátottan hallgatták: - Én pedig így járék, hamarsággal: egy vásárnapon ülök vala a ház előtt, mikor gazdasszonyom halódna, két lovunk vala az estállóba, szálla délben két órakor két macska az estálló tetejére, s ott egymás kezét fogták és táncolni kezének. Letörték az estálló alattok, és a lovaknak a nyakukba omlék, és harmadnapra egyik ló megvajula, az másik is megbénula. Ennek a vén olánénak anyjára, Lakatosnéra volt gyanúságom.

A két inas nem tudott mit tenni:

- Legalább szedje össze a cserepeket, kend tudós ember - mondta Virginás.

- Én ugyan nem, ha megvész is - s ment be a házba.

Nemsokára jött ki a hoppmesterné vénasszony, Jantsóné, s már mindent tudott:

- Menjetek, mind dolgára, csak a napot lopjátok, és semmi sincs.

A két inas eltakarodott.

- Te is menjél - mondta az apródnak.

De a kis apród nem akart menni.

- Nem megyek - felelt.

- Mért nem mégy, ha mondom?

- Csak nem akarok.

- De menj, ha mondom - s verni kezdé a gyermeket.

S az mégsem akart elmenni.

- Addig nem megyek, míg kegyelmes asszonyunk ki nem jó.

- Azt akarod, megölessen?

- Sebaj - mondta az apród.

S mi történik. Anna meghallotta a vitatkozásokat, s felébredt, és kijött egy szál ümögben, igaz, jó enyhés volt a reggel is már, és mezítláb és álmosan:

- Tik mit versengtek ily korán?

- Semmi, kegyelmes asszony.

De a kis apród Sinóros Jurkó elkezdett abban a percben oly hangosan visítani, mintha a rossz betegség állott volna belé.

- Mi baja ennek? - kérdezte Báthory Anna.

- Ennek van mért sírni - felelt a hoppmesterné.

- S min?

De a gyermek csak még jobban visított s toporzékolt.

Anna csak nézte, mi van evvel, még az álom is kiment a szeméből.

- Eltörtem! - ordibált a gyermek.

Anna meglátta a cserepeket, amiket senki se mert megérinteni. Odament, lehajolt, és ujjával babrálni kezdte s megismeré.

- Az én fazokam?

- Eltörtem - visongott a fiúgyermek.

Anna felállt, s mégis hideg van ilyen vékonyan, egy ingben. Megfázottan súrolta vállait tenyerével:

- Seperjétek ki - mondta -, s hozzatok nekem másik fazokat.

De a fiú nem akarta abbahagyni a vonítást.

- Menj már no, mossátok meg a szemét szenesvízzel. Már kitöri a fráz.

- Fél - mondta a hoppmesterné, Jantsóné.

- Bizony nem illet, de már megvan. Készítsd el a feredő vizemet, de jó forró legyen.

Evvel Anna hirtelen kinyitotta a szemét, s elnézett a reggeli első fényben fürdő messziségbe. Kitárta karjait, és mintha magához ölelte volna a világot:

- Jaj de szép! - kiáltott - jaj de szép!

S kőkemény keblére szorította a szépséget. Még meg is markolta mejjeit, mintha tudná, az a legszebb.

## [V]

Jósika sápadva és kínlódva állott a kereki vár kapujába. Mellette hat lovas volt, a fejedelem viseletében, az udvari testőrök közül.

A kapu nyitva volt, mert éppen búzahordás ideje volt, s a kapunak nyitva kellett állania, de két hajdú volt őrségen, és ezek trombitáltak, s már futva közeledett is vagy tíz s ezek trombitájukba fűjkáltak, mire a vár belsejéből vagy tíz jó ruhás darabont futott elő, karikázva, mint a csaholó ebek, akik az idegent sietnek kiszabni.

- Őfelségétől jövőnk - mondta Jósika.

Erre az emberek mind nagyon kezdtek csendesedni, mert valamennyien nagyon tudták, hogy a fejedelem urunk őfelsége ki s milyen nagy várva várt vendég ebben a várban.

Valami papirost is mutogatott az úr, de azt hiába, mert ahhoz senki sem értett.

- Mingyán jön várnagy uram, Horváth uram - mondta a szóbeli darabont -, várjon nagyságod, nagyságos uram.

Látta a ruhájáról, hogy ez nem akárki lehet, a vendég, de személyéről nem ismerte, mert Anna úgy volt, hogy a régi embereit mind elvitték már katonának, s újakat kellett neki szedni.

Maga Horváth uram is jó ember. Szép legény, ahogy előkerült a mezőről, látta messziről a lovasokat, s már jött lóhalálába.

- Őfelsége nevében.

- S mit akarnak nagyságos uramék?

- Báthory Anna kegyelmes asszonynak akarjuk jelenteni őfelsége érkezését.

Horváth kapitány gyanúsán nézett rájuk. Őfelsége mért jelenti, ha jó: hiszen nem magától jó, hanem a boszorkányfazék parancsára, ugye? Akkor pedig nem kell hogy jelentsék, csak megmondják, hogy már itt is van.

- Nagyságod ki légyen? ne haragudja meg kérdésemet.

Már meg kellett volna mondani Jósikának, de nem akarta.

- Őfelsége követe. Más nem kelletik, aki mondanivalóm lesz, őnagyságának a kegyelmes asszonynak kell mondanom.

De Horváth uram igen fene gyanakodó ember volt. Sehogy se akarta beereszteni az urat, míg testimoniálist nem ad magáról.

- Hát akkor nem visz bé kegyelmed. Majd felelnek őfelségének - s úgy tesz, mintha sarkantyúba akarná kapni lovát s elmenni. Csak messziről mutogatta a pecsétetes levelet, amit át kell adni a kegyelmes asszonynak.

A várkapitány nem vállalhatta a felelősséget, hogy a kapuból elkergetse a fejedelem őfelsége követét, nem tudta, mit tegyen.

- Jöjjön be nagyságod - mondta -, de csak ha nagyságod alá vétendi magát a mi törvényeinknek.

- Mik azok a törvények? - nevetett fel Jósika.

- Nagyságod ne terheltesse, de szemeit feje kendővel békítettük, magának s kísérőinek, s kézen úgy vezetjük be.

- Mi a vesztés - kacagott Jósika -, s beledobtok a kaszatömlőbe.

- Nem, nagyságos uram, semmi legkisebb bajuk nem lesz nagyságotoknak, uram.

Jósika éppen tiltakozni akart, mikor mellé sündörgött lován a testőrök vezetője s mondá: „Uram, hagyd csak, hiszen így legalább még nehezebben ismernek meg. Mink itt vagyunk. Bajod nem lesz.”

- No látod - nevetett Jósika -, hát akkor isten neki.

Még sok furcsaság volt, amin át kellett esnie, míg dél tájon bevezették a kihallgatási helyre. Ő csak mondta szegény, hogy sürgős, sürgős, de ott nemigen törődtek vele. Meg kellett kezét, fejét mosnia s törülköznie, s jó ételt és italt kapott, míg öméltósága az Asszony fogadja: már ez itt így szokás.

De Annának, aki szokott mindennapi fürdőjével volt elfoglalva, nem is szólottak, míg egészen készen nem volt. Akkor ahogy megemléstett neki, csak még a vér is leszállott szívéből, hogy a fejedelem testi követjét így megvárakoztatták.

- Hamar, hamar s bé.

Horváth uram nagyon rosszkedvűen állott az asszony előtt.

- Bé, bé, mindenki bé - morogta -, s neked, asszonyom, mindenki kedves, aki jó.

Anna nevetett, ránevetett. Horváth István nagyon szép fiú volt. De ebben a várban minden férfi személy a legszebb és legkülönb ember volt, akit csak lehetett választani. Mind sugár volt, magas volt, vidám volt, egészséges, és olyan akiben van valami. Hát hiszen meg is volt ennek az a következménye, hogy Anna vára, Kereki híres is lett országszerint, hogy valamint amaz híres Báthoryak, mint Gábris fejedelem is minden szép lányt és asszonyt összeszedett s élt, s húga meg világszép királyfiakat és mesebeli legényeket szed elő, hogy öröme legyen ebben a szomorú pulykanyomos életben.

De ő ezen csak nevetett.

- Fegyveres nélkül meg nem élhetek - mondta. - Egy fizetést kell adni a katonának, akár szép, akár csúf, akár okos, akár buta. Én hát inkább a szép és okos fiúkat szeretem magam körül.

- Ne tüsténkedj, hozd már, hozd már - s megcírógatta a Horváth uram arcát.

Horváth uram nagyon jól ismerte a kor legnagyobb esetét, hogy a munkácsi vár asszonya, a szép fiatal Dersffy Orsolya az újesztendei ajándékot úgy adta ki várkapitányának, hogy azt mondta: Elég lesz, ha kegyelmednek a pusztá kezemet adom?... Horváth uramnak is elég lett volna, nemcsak azért, mert egy millió hold föld van ebben a kis pusztá kézben, hanem azért is, mert több ilyen kéz nincsen sem Erdélyben, sem a kerek világon, holott a kerek világ elég tágos, ha az ember véli.

Jantsóné, a hoppmesterné, nehéz selyemruhát vett magára, de Anna csak tombolt és ájult, és maradt a kaftánban. Ki érti a boszorkányokat.

Leült ecsedi Báthory István nagy arany trónszékébe kedvesen és méltósággal, s a nagy ceremónia mellett még nem is volt ideje arra gondolni, hogy micsoda nagy dolog ez, amihez Isten vagy a felsők, már ki tudná, ki, de hozzája segítette: itt van felségének követje a házában, s nemsokára szemtől szembe vele. Nagy dolog. Hat esztendő. A lippai szégyen. Igazán ő csak boszorkányozott, csak boszorkányozott, de abban a biztos tudatban, hogy annak a világon

semmi értelme sincs, hiszen nem lehet az, hogy Bethlen Gábor, akit úgy eldobott, mint a rongyot, még egyszer meginstálja... Hm... „Lesz-e gyerek, Kösanna?” „S mire lenne?”... Így kérdezte Lippában a fejedelem, s ő bizony nem képzé, hogy erre micsoda iszonyatos mennydörgés és villámlás tör ki. Bethlen Gábor erre a játszi feleletre úgy elpenderítette magát, hogy azt hitte, nyaka szakad, s többet fel sem emelte, meg sem tűrte, azonnal kihordta Lippából, s mondták, egyedül táncolt a törököknek... Ezért költözött ki Szent Ágotáról. Nem maradhatott többet abban az országban, ahol ez a szégyen lett rajta.

- Pfü - mondta magában -, s Tasnád...

Meg lehet érteni egy férfit?

Hát ő meztagsadott valamit ettől az embertől?... Nem tárította ki előtte egész magát? Tehet ő arról, hogy nem vette fel? Pedig bizony, ha Károlyi Zsuzsanna semmit sem tud Bethlen Gáborról, hát ő tud, mert őneki az ő kémjei és bejárói mindent meghoztak és betálatlak. Nincsen a fejedelemnek olyan lépése, hogy ő arról ne értesüljön és pedig a leghamarabb... Nem hozhat ő be a sátorába vagy a kancelláriájába sem egy mesternét, sem egy kancellistánét, sem egy akárki dámát, hogy ő azt ne tudja. Hát ha másban nem oly igen személyválogató, akkor éppen őellene van kifogása? Vagy mi ez? Szabad ez, lehet ez? ember ez? Őt kirúgja, mint egy utolsót, s akkor felhasználja a hitlevelet, amit tőle kapott, s akkor hitlél nélkül csak úgy elkonsfiskálja a tasnádi kedves várát, amit három évi munkával kerrté tett, de olyan kerrté, ami nincs s nem is lehet Erdélyben egy sem, mert ahhoz a tasnádi kedves föld és levegő kell... És adja Károlyi Zsuzsannának... Jószágos isten, nem kell megálljon az ember esze... s most itt a követje...

Vékony ajkán ideges mosoly. Most nagyon jól tudja, mi van, ki ő, s mit fog tenni.

Á... semmit!... Á... alázatos lenni... kicsi lenni... letérdelni a Mindenható előtt vagy a legfelső hatalmú előtt, az előtt, aki elhozta...

Nem baj már, csakhogj jön.

Nem baj, semmi sem baj... Majd megjő még minden a maga rendjén... Egyszer csak vége lesz ennek a magányosságnak... Így állni... Vagyon, kincs, és senkije, senkije... Így élni hat eszten-dőt át, kirúgva, fenekén penderítve... Nem, fejedelmem, nagy fejedelmem, ezen nincs semmi szépíteni való: az történt. Egy sáros és véres csizma, ami éppen akkor rabolta el a magyar nemzettől a maga várát, hogy adja a pogányoknak: hallatlan. Hallatlan a világhistóriában: azért kutya gyerek ez a Bethlen Gábor, az istenit!... pfü... micsoda barbár... megostromolta a saját várát, mert a kapitánya nem adta fel a fejedelemnek, hogy ez odaadhassa a pogánynak. S ő kardot kötött az oldalára, felgyűjtötte a hadait, ráment Lippára, s vérrel és puskaporral és vérrel vette meg, és parádéval ajándékozta oda a török basának: parancsoljon nagyságod, egy kis prezent... Muszáj, hogj ezt az ember megkóstolja.

Senki más nem kell, csak ez az egy.

Bhu. Nagyon utálatos volt, ahogj felpenderítette, még a pendelye is kifordult, az istenit, de jössz még az utamba betlengábor...

S alólról felfelé végiggyúrte tenyérrel hosszú nyakát, pici hegyes állát, s vicsorított:

- Itt vagj.

Most nagyot lélegzett s csendített:

- Jöhet a követ.

S méltósággal ült, s nem nézett az ajtóra, nem akarta látni, ki jön be. Mi köze hozzá, ki a személy: Ő van jelen...

Valaki bejött. Soká csönd.

Végre odanéz.

S ki az?

Á.

- Nem igaz! - sikolt fel némán.

Jósika ott állott, beitta a szép felesége angyali szépségét, akkor egyet lépett előre, s levágta magát a lába elé.

Báthory Anna, mintha egy szörnyeteg volna előtte, rémülten kapta fel a két lábát a trónusba, s mint egy gyermek, menekült be a biztos fedezékbe...

Horváth István ott állott az ajtóban, s nézte, mi történik. Nézte s nem értette. Sohase látta Jósikát.

Most előrerohan s tanácstalanul bámul:

- Te örült! kit hoztál te ide nekem?... - s kétségbeesve vergődő szívére teszi kis kezét, hosszú ujjait, sok gyűrűjét: - hiszen ez az uram... te állat... hiszen ez Jósika...

Most a hoppmesternére néz.

- Benigna! te szerencsétlen... kit varázsoltunk mi ide a fazékkal?... nézd csak: *ennek is fekete szeme nagyon...*

S harsányan kacagni kezd, gyöngyöző, csilingelő kacagással, azok az édes szép hosszú fogak abban a csodálatos íjas nyílású ajkak közt.

- „*a te fekete szemed megbetegejt, a te fekete szemed meggyavojt... Fekete szeder szemedért megkerülöm a hegyeket, haj magyarós, magyarós...*” - és végzetlenül kacag, s mindenki ámuldozva néz rá, s milyen szépséges evvel a kacagással...

- „*haj magyarós, magyarós - csicsergi -, mondd meg az én édesemnek jövő vasárnapján készítse ki kalapjának bokrétáját...*”

Jósika nem bírja, hogy nem látja ezt a tündöklő, kacagó tündért, felemeli fejét a földről, s micsoda mulatságos, ahogy felnéz, a nagy mentéjében, mint egy kis teknősbéka...

- Kelj fel, te hülye - nevet rajta Anna -, nem fogsz talán cselédeim előtt a porban feküdni...

## [VI]

A debreceni bíró nyugodtan és nyájasan ült szemben a fejedelemmel.

- Felsíges nagy jó uram - mondta -, könnyű aztat mondani, mámmint felsígednek, hogy mír nem gondoskodott a nemes város magárúl, csak mindítig hatta magát nyúzatni így meg úgy. Ássan kírem felsíges nagy jó uramot, tessik már szíves lenni ekkicsit felsíges tekintetjével megírteni, amint aránzom ígyünköt.

A fejedelem komoly volt, csak a szeme mosolyodott.

- Nem kell ám megijedni az úttól - mondta. - Nektek magatoknak el kellett volna menni magába Konstantinápolyba, uram.

- Menni, menni, iszen felsíges uram, mentek is a miéink, abba nem vót vóna hiba. Csongorádi János, meg Torma Miklós nagyuramék, tanácsbéliek, szenátorok, tulajdon maguk egy szolgálával elmentek ám magába Istambulba, a fínyes portára, de meg is kapták a cifrakípű írást, hogy Döbröcön városának semmi bántalma ne legyen.

- Nohát akkor! hol az írás?

- Aj, felsíges nagy uram, hogy hun az írás? aztat tetszik kérdezni, hogy hun az írás? Hát alássan kírem felsígedet, szóm sírtisbe ne essik, ükigyelme Csongorádi uram meg Torma uramék maguk szemíjessen hazajöttek az írással, vagy inkább bűrről, kutyának bűri vót a, uram. Osztán itthon meg is mutogatták egész tanácsúl, meg is nízte aztat mindenki, de míg meg is szagolta, mert másat tenni véle nem lehetett, senki se tudván túrkus bötüt, még a kollégyiomi prófesszorok se. Hát osztán az vígeztetett, hogy mennyenek mostan má fel véle Budára, mutassák meg a budai pasa ünagyságos szemíjinek, mer így kevest írünk véle, ha a nem tud rúla, aki keze-lába bennünket pusztít... Hát ük el is mentek, el is jutottak a budai pasa színje elibe, a meg megnízegette a bűrt, térgyet, fejet hajtott neki, homlokával csókolgatta, akkor aztat mondta, hogy: no ti hitvány kutyahitú debrecenyi bírák, ennél nagyobbbat mán hogy nem is hozhattatok vóna nékem. De úgy igyeljete, hogy míg ez a felsíges papiros a birtokotokban van, addig nektek semmi bántódásotok nem líszen, de még az egész debreceni nipsígnek se.

- Na, ügyeltetek-e rá?

- Ne tessik má beleszólani felsíges nagyuram, ippen ott tartok. Mikor Csongorádi uramék hazafeli gyüttek nagyörömmel Budárúl, hát alig jutnak Ceglíd városa iránt, valameddig, csak utánuk rugtat egy spáhi úr a tatárokkal, ippen az, amék a budai pasa fertályába velük gazdáskodott. Mondja nekik, hát megvan-i a fermány? Meg, hogy meg. No, akkor mutassátok csak. Há megmutattyák, mutogattyák, a meg elveszi, szípen össze tekeri kereken s gyugja a tarsolyába. De nem oda Buda, kiabálnak a mi jó embereink. Nem oda Buda? mondja a spáhi, avval felségsírtísírt kardélire hányattatja Csongorádi uramat; Torma uramat; meg a huszárt, meg a kocsist. Így odaveszett a fermány, meg az ember.

Megtörülte a homlokát a tenyerével s elmorzsolgatta a feje izzadságát a tenyerében.

A fejedelem csak nézte a bírót, ahogy az oly belegyőződéssel néz a szemébe.

- Aztán mit csináltak kemetek, bíró úr?

- Mink alássan kírném felsíges nagy jó uramat, mink ippen hogy abba a nagy nyomorúságba maradtunk, akibe annak előtte valánk. Míg csak a felsíges Bethlen Gábor fejedelem üfelsíge ide nem küldte a kapjás vitézeit és a fosztogató zsványoktól megtisztogató a határt.

A fejedelem ámulva nézte azt az isteni nyugalmat, ahogy a debreceni bíró ezt mind elmondotta, mintha semmi a világon meg nem zavarhatná az ő emésztését. Aztán kinézett az ablakon a nagy piacra, amely most is tele volt mindenféle szekerekkel és emberekkel. Már hozták a szekerek a szép tiszta búzát a piacra, meg a sok dinnyét, oly zöldeket és nagyokat, mint egy-egy vödör. S ott állott meg a szeme szemben az égett torony falain.

- Mondja csak kelmed, bíró uram, hát ezt a tornyot mér nem rakják már fel?

- Nem lóvín tehetség.

- Mióta állanak ily kormosan e falak. Már hiszen ki is zöldült a csúcsa.

- Hatvannígybe, felsíges nagy jó uram, hatvannígybe! ípen akkor, mikor a nemes tanács határozatba tette, hogy a heti vásárokat, akiket odáig szanaszíjjel, minden kvartába tartottak, együtt egyhelybe, itt a nagytemplom előtt kell azóta tartani. Literáti Balázs uram bíróságába vót e, mikor Schvendi Lázár, a tűz ígesse meg, aztat is, a nimet generálist, a szenvedtette, a sarcoltatta az ártatlan város mit se gyanító nípít, mer az akkor úgy ment; akkor jött ránc Székely Antal nevű pribék, dúló-fosztó lovasaival, elsőbben is a kastélt ígette meg, úgyhogy annak a helye ma már meg se találhatik, azután meg a boltokat törette, minden pizíró elhorcoltatott, többet három és egy fészázeezer forintnál: hát emiatt nem tudja a szegény város felépíteni a tornyot, felsíges uram. Sok vón azt előbeszélni, amit a nemes város károsult ebben a száz esztendőbe. A fekete ember is egy egész esztendeig itt lakott a nyakunkon, ha tetszett vóna hírt hallani, mert hogy felsíged fiatalabb ember nízvíst, mer ez a Karácsony György nevű bitangja hetvenbe támadott fel porbúl lötten. Igaz, itt is vezett, mer az akkori bírót hogy megfogatta vót, osztán ípen erőttette vót, hát mán fejit veszi, ha hertelen a fegyverfogástúl nem iszonyodó debreceni civisek mind fegyverre s rá. Ütet fogták meg, a fekete embert, s vitték abba a minutumba a bitóhoz a piacon, s a város cigány hóhérjával úgy elcsapatták neki, hogy ha vót valaha feje, vót, ha nem vót, nem vót. De ecsedi Báthory Miklós uram jött osztán nagy segítségre, isten adjon a Báthoryaknak mind firul fira s jányrul jányra jóegíssíget, s mentett osztán meg bennünket a fekete ember cimboráitúl.

- No majd lesz gondunk rá, bíró uram, hogy az égett templom megújhoddjék - mondta a fejedelem. - Csak tik is a haza és a religióért mindenkor készen álljatok.

- Ó, az én jó istenem tetejezze felsígedet, jó uram, szíp jaó egíssíggel - mondta a bíró, s könnybe borult két kék szeme, kik úgy repdestek a pirosbarna orcája felett, mint valami égi madarak.

De a fejedelem már elégelte, s elbúcsúzott tőle.

Rhédeyhez fordult, aki ott ült egész idő alatt mellette, s úri nyugalommal szemlélte, ami történik.

- Nézze, kegyelmed, Ferenc apám - mondta neki -, én ezt a Báthory Miklóst még ismertem. Késő öregségében láttam őt, nagy vidám úr volt, mint egy öreg gyermek, mindenek csak nevetett. Sok jót tett életében, s nem volt a szerzők közül való. Nem földeket gyűjtött, várakat és kastélyokat, hanem igazán mindenütt csak jót tett, olyan volt, mint egy Istentül küldött mentő kapitány, aki csak arra tartotta lovasait, gyalogjait, muskétásait, hogy vadászott rá, hol segíthet a martalócok ellen a jámboroknak. S neki mindegy volt, protestáns vagy pápista? aki bajban volt, ez a Miklós úr mindig kész volt álmából is felugrani és segítségére menni. Ó, ha egy ilyen primást kapnánk, nem ezt a mostanit.

- Pázmány uram - legyintett Rhédey -, nagy ápsis az úr.

A fejedelem kicsit hallgatott:

- Pázmányban nagy elme lakozik, nagyon nagy és messzeható.
- Sohase fogja megérteni állapotunkat.
- Nem protestáns, nem kálvini, nem reformált. Nekünk uram, az a mi feladatunk, hogy mindenkinek minden dolgát megértsük. Mi segíni akarunk, mint Báthory Miklós. A szegény nép azóta tiszteli annyira a Miklós nevet. Miklós néki azt jelenti: a szabadító. A primás azonban csak harcolni akar. Segíteni minek?... S annak, aki csak harcot akar, és csak győzelmet, annak könnyű a dolga. Kard az oldalán nem lóg, tehát még könnyebb neki. Ő csak kauzákkal harcol. Csak érvelésökkel rontsa az ellenségit.
- Harcolni könnyű, uram; aki harcol, annak csak annyi kell, hogy megismerje, *ki az ellenség*, s nosza rajta, levágni, ölni, égetni, minden módon elpusztítani. A primás csak ezt véli, hogy pugnáre.
- Azt nem bírom megérteni, ésszel felfogni - mondta Rhédey -, élő ember annyira értetlen, semmi szánodalmat nem érez a szegényekkel, és éhezőkkel, sírókkal szemben.

A fejedelem legyintett:

- Az ellenségnek fájdalma a vezérnek gyönyör.
- A vezér is ember.
- Éppen, hogy az. Az ember kárörömbben húz. Azt kívánja a vezér, hogy akik odaát vannak, azok feküdjenek le a kintől a sárba, s hagyják, hogy bár a kerék átmenjen rajtuk, fejüket se mozdítsák a tönkretételtől. Mind essen kórságba, csonkák legyenek és bénák, vakok és süketek, s az éhségtől hulljon ki a foguk, és szakadjon utánuk a bélek. Csak akkor számíthat tökéletes győzelemre, ha ennyire pozdorjává törte az ellenséget. Mert a vezérnek csak egy célja van: győzni!... hatalmat nyerni az egész ellenség felett. Pázmány nagy észben él, de mind eszt, mind szorgalmát csak arra fordítja, hogy az eretnekeket megszüntesse. Megszüntetni lehet irtással, de lehet lélekbeli szerszámokkal is. Pázmány uram fiskálisa a harcnak. Nekem soha meg nem hiteti senki, hogy Pázmány uram valósággal hiszi azt, hogy Lutherust az ördög bagzotta egy asszonnyal. Ha nem tizenkét, de tizenkétezer lokuszt hord is fel ennek a bizonyására a régi egyházi atyákból, hogy ez pedig lehetséges s ilyen eset már volt is. Jól tudja ő, hogy ez csak állítás, ámtásnak pillére. De öneki kauzák kellenek, amikért meg lehessen gyújtani a fáklyát, amivel elégesse az ellenségeit, minket.

Rhédey uram csöndesen szólt:

- S kegyelmed nem hiszen az ördögben és annak a dolgaiban?

Bethlen kicsit megmosolyodott:

- Uram, ha az lehető volna - én nem tudom, van-e vagy nincs -, de ha lehetőség volna, hogy a ráolvasáshoz értő oly nagy hatalommal bírjon: akkor már e földön akár senki se élne. Hogy véli kegyelmed, hogy egy púpos, görbe, sánta és tipertes boszorkány a csontokat kiszedje valakinek a lábszárából? Ha ezt mívelheti, éppen abból a másik szegény asszonyból gyűjtögeti a lábszárcsontot? S nem azokból a hatalmasokból és bírákból, akik neki halálát hozzák és ötöt megégetik. Soha ítéletet nem lehetne rájuk tenni, ha valósággal képesek lettek volna valaha is annak a bűnnek elkövetésére, amivel vádoltatnak. A Sátán is, ha egy Luthert tudott légyen teremteni, mért nem csinált már eddig is ilyeneket.
- Isten nem adott rá neki engedelmet.

- És most adott? Akkor Istent teszitek felelőssé efféle dolgokért? Ez nagyobb istengyalázás, mint amit valaha is az összes boszorkány tudott csinálni.

- S te akarsz háborút? - mondta most jószággal s komoly gonddal Rhédey.

A fejedelem:

- Hat esztendő óta mindig csak dolgozunk. Én is, kegyelmed is. És mindenki, aki csak valamire használható ebben az országban. Istennek hála, a régi dúlásoknak, fosztásoknak, égetéseknek minden nyomát letöröltük... Fegyverünk vagyon, s lovunk vagyon, akár ötvenezer darab. Pénzben sem éppen szűkölködünk: nem dicsekvésből mondom neked, bátyám, de mire gyűjt az ember fegyvert, lovat s embert, ha nem arra, hogy a végén a háború jöjjön?

Rhédey aggodalmasan:

- Szóval azt mondja felséged, az ember azért gyűjt, hogy háborút csináljon, tehát azért, hogy hamar elpusztítson megint mindent?

Bethlen indulattal:

- Nem mondj trufát, mikor nagy gond van a házon.

Soká hallgattak. Lenéztek a debreceni piacra. Nem láttak tovább, csak a szemközti házig. A Csapó utcán. Alkonyodott; olyas vízió támadt, mintha a kőbe hűlő távolból seregek áradnának elő, s azoknak a zúgása hallatszanék, valamint a sebes szélnek zivatarja.

- Ha ez embernek elégséges hozzávalója vagyon, akkor el lehet kezdeni a rekvirálást. Uram, ennyi fegyvert s fegyverest ily kis ország meg nem bír. Nagyobb szeget kell keresnünk, ahova süvegünket akasszuk, már szegény Gábris is mondta volt. Ha én tízezer lovassal rá tudok menni Ausztriára, tízezer jó válogatott legénnyel, akkor uram, kezembe adja az Isten az egész gyeheennát. Micsoda szép síkságok és hegységek vannak arra. Láttam ifjan, mikor Prágában voltam Rudolfus császárnál Istvánnal, Bocskai úrral... Bizony sokat nem aludtam, sokat megszedült velem az ágy fája: olyan felállani a világnak hertelensége előtt. Onnan azután lehetne parancsolni! Nagy és széles mezőkre ám!

- Ebben igazad van, öcsémuram. Ha megteljesedik, amint én azt neked előre ígértem, megkapom-e, amit magam kívánnék belüle?

A fejedelem mosolygott, s ránézett erre a szép, karvalyfejű emberre. Most már erősen deresedik. Nem oly hollófekete már, mint volt Fejérvárában valaha. De éhsége nem kisebb, de inkább megnőtt azóta.

- S mit akarnál? A Fugger-vagyont?

Rhédey egy kicsit hallgatott:

Azon gondolkodott, hogy ezen még nem is gondolkodott, pedig ha a fejedelem bemegy a felső vidékre, akkor arra is lehet majd szemet vessen...

- Fejedelmem, neked ott királyi korona jár, igaz?

A fejedelem egy arcizmának sem engedte meg, hogy megmozduljon, akár igeneljen, akár tagadjon valamit, s lám, mind a kettő mégis árulója.

- Nem kétségeskedek, hogy Révay uram sietten siet, ha arra jár lovad lába, hogy elébed hozza István urunk koronáját.

- A koronának akarnád legszebb követ?

- Nem, én ennél sokkal kisebbel megérem. Én ma semmi mást nem akarok, csak van nekem Zilajon egy sókamara-házam. Régi, jó erősen rakott épület. Ezt én elcserélném a kereki várral, amire jussom is volna Bocskai Zsófia révén.

A fejedelem arca elborult; szeme elrémült.

- Nem szép kegyelmedtől, uram, hogy ilyen kényes szegeletre veti elméjét. Mit beszélsz, uram, ostobaságot: ha Kereki vára megüresedik, isten ments, valaki másnak van arra elsőbbségi jussa.

- Zsuzsannára gondolsz? Hát én mondom, hogy ha feleségem Zsuzsanna előtt megpendíti, még örülni fog neki a Principessa, ha nénye kapja Kerekit, ahogy én a fejedelemasszony családszerető, istápoló jó szívét ismerem.

Bethlen komoran nézett maga elé. Mindenki csak a vagyon után rohan, a pénz iránt sajog. A hazának nem tesznek semmit, ha csak fel nem számíthatjuk a maguk javára. Ez a Rhédey a hat esztendő alatt, soha egy pillanatra el nem felejtette maga érdekét. Egyetlenegyszer el nem szalasztotta, ha akármi kicsit meg tudott fogni, ha csak három petrencés rét volt is, már neki kellett. Szépen ki is kerekítette már a birtokát. Immár kevesen voltak, akik versenyezhettek véle. De csak a fejedelem tudná megmondani, hogy mennyi rimánkodást, orcapirulást vagy türelmet, mit nem sajnált érte.

- Sokat gyűjtöttél, Ferenc bátyám - mondta.

- Annyit nem, mint Csáky Gergely.

- Csáky Gergely olyan, hogy annak a kezében úgy nő minden, ahogy a kovász a tekenőben.

Rhédey eltűnődött:

- Csáky uramnak mindig sok jövedelme volt, de magára semmit se költött, és soha senkinek egy polturát nem adott.

Bethlen ránézett Rhédeyre. „Te sem” - gondolta magában. Hogy megismerik egymást az egymás természetében élők. Még az van hátra, hogy Rhédey Ferkő irigyelje Csáky Gergelyt. Tán ő is adószedő akar lenni?

- Az adószedéssel baj van - mondta. - Máig sem tudtam megcsinálni, hogy magam kezére szedjem az adót, mint a jó adóbérlő. Az én szolgabíró el nem árverez egy komáját sem, pedig a szolgabírónak mindenki komája, akinél egyszer megtörülte a kését az abroszban.

- Én avval nem foglalkozhatok - mondta Rhédey. - Nekem főbb gondjaim vannak.

Ezt a fejedelem értette, úgy is van. Rhédey mintha csak az ivadékaival akarna gazdálkodtatni. Ő csak szerez, csak donációs levelet rak félre. Magáénak akarja tudni, amit csak megragadhat. De aztán feléje sem megy. Elveszi az özvegyasszony utolsó darab földceskéjét is, de avval már nem törődik, ha az tovább él rajta... Majd a fia, Pál? vagy Ferkó? az olyan, az meg fogja majd művelni az apja földjeit, ha megnő.

Most is Kata csinál mindent. Ezek a Károlyi lányok, ezek micsoda jó munkások, ezek. Kapzsiak. Nagyon derék, feleségnek valók. Mint a jó kutya, nem eszik az aranyból, de megőrzi.

A fejedelem az ablakban állott.

- Boldogok uram, akiknek arra kell életük, hogy magukat táplálják, gyermekeiket neveljék. De ha meggondolom, hogy soha háború nem lesz, akkor az embereknek soha más dolguk az eszem-iszomnál nem is lesz. Oly fukar az ember, látod, itt most ebben a Debrecenben semmit el nem tudtam érni még a fejedelmi szóval sem: Debrecen csökönyös s nem adakozó. Boldog

emberek. Jó, hogy vannak ilyenek, mert míg van fukar és gyűjtő, takargató polgár, addig a fejedelem tudja, hol van az ő erejének fundussa. Ha nem adják maguktól, mindig el lehet venni tőlük erővel. De mit érnek azok a Báthory Miklósok, akik semmit sem gyűjtöttek öreg korukra. Másoknak nyakán élnek. Ellenben ecsedi Báthory Istvánnak még minden maradéka is elég arra, hogy akár az egész országot több ízben kiváltsa a nehéz rabságból...

Rhédey megértette a fejedelem fejedelmi gondolatát és szinte megijedt. Ez azt jelenti, hogy ő azért gyűjt donációkat, birtokokat s vagyontárgyakat, hogy a gyermekeitől az akkori fejedelem elszedhesse.

De a vagyongyűjtés oly nagy s jó érzés, hogy akikben az egyszer megfészkelte magát, azt onnan kiirtani nem lehet.

- Nehéz gyűjteni, felséges uram - mondta.

- Nehéz, de lehet. Csak annak, aki gyűjt, soha más az eszébe ne legyen, csak az, hogy kapni, fogni, szerezni s megtartani... Jaj annak a gyűjtőnek, aki kiad a kezéből valamit, csak egy körömérőt is. Az, aki ad, már nem tud gyűjteni. Mert az adakozás, ha szívből jött, megint másik irányban bontja meg az ember lelkét. Az adakozó szét tudja szórni az ősök minden örökségét, s kevés neki a világ minden kincse, mert adakozással soha az embert megváltani nem lehet. Adj a szegénynek naponta marékka, s szegény marad, mert nem gyűjtő, hanem ő is kiadó... Ez a város, ez gyűjt. Ennek a lelke, hogy takaríts.

- Felséged is gyűjt.

A fejedelem megütődött:

- Az én gyűjtésem nem családi vagyonnak szerzése. Se kicsiny, se nagy, én tudom, hogy amim van, az mind másra marad. Azért gyűjtök, mert nekem sok kell: az én családom, az teméntelen lélekből áll, s én azt akarom, hogy mindazok, akik valaha kimondták azt a szót, hogy Bethlen Gábor, azok mind maguk s mind ivadékaik mindörökké jólétben és lelki örömben éljenek.

Rhédey erre tudott volna felelni, de a fejedelemnek s vezetőknak sohase merjetek felelni. A fejedelmeknek nem szabad megtudni, mi az igazság. A fejedelmeknek meg kell maradni a maguk elvakultságában, mert különben nem tudnak fejedelem lenni. Ne gondoljátok azért, hogy fel lehet világosítani a fejedelmeket. Soha. Ez ellentétben van az ő sorsuknak egzisztenciájával. S azt ne gondoljátok, hogy a fejedelem megölésével megszüntették azt az irányt, amit a fejedelem képvisel. Távol legyen: nem ember a fejedelem, s nem emberi, ami benne oly kietlen. A fejedelem egy gondolat, amely felolvaszt magába mindenkit, aki a fejedelmi süveget fölteszi.

- Holnap hajnal előtt indulunk, uram - mondta a fejedelem. - Te mégy Váraddá.

- És felséged? - kérdezte meglepetve Rhédey.

- Én Margitának megyek és Somlyónak.

Rhédey soká nem akart szólani. Ő nincs a sógorával oly viszonyban, hogy ne merne megmondani neki bármit is, amit akar, s mégis koronként, fontos dologban mindig az a valami állítja meg a szóban, ami az alattvalót a fejedelemmel szemben mindig megállítja: nem akarja rosszkedvét, haragját magára vonni, mert ha elkedvetlenül a fejedelem, nem írja alá a donációs levelet Kereki várára...

Hopp, erről megvilágosodott előtte! Azért nem jön Debrecenből Váraddá, mert közelebb van Kerekibe menni Margitán át... Somlyónak, mondja; de mért menne az üres Somlyóba most, ahol senki sincs...

- Kerekiből mit s mennyit lehet várni?

Rhédey rajtakapva hallgatott. Aztán:

- Onnan sok *szép* leventét várhatunk - mondta némi étellel.

A fejedelem nyugodtan mosolygott.

## [VII]

A fejedelemasszony tenyerébe hajtotta fejét.

Már nem szeretett együtt lenni senkivel. Legjobb magában, legjobb volna már magában sem lenni.

- Nem lehet - sóhajtott fel, s kitérte két keskeny, eres kezét. Nem lehet megtartani. Akár jó az asszony, akár rossz. Nem lehet az embert megtartani.

Sietve a varrására nézett, amit abbahagyott. Kell az embernek valamivel foglalkoznia, másképp megőrül. Megtapogatta az orra csontját, két ujjal kétfelőlről átfogta. Fáj. Megrázkódott. Nem merte hagyni a küszöbig jönni a félelmet: ezt is a boszorkány csinálja vele, mert a boszorkány mindent tehet. Kiszolgáltatottnak érezte magát. Rettenetesen el van adva, ki van dobva, feneketlen mélység van alatta, s semmi keménység és szilárdság ebben a világban semerre sincs. Csak képzelés, ha az ember azt érzi, jól megy dolga: az az igazság, hogy embernek sehogy se megy dolga. Árnyék lenni egy életen át, mindörökké a nap árnyéka... Mindig csak idejut ki, s megrezzen az ökle, hogy a halottnak vissza nem ütheti ezt az egyetlen szót, ezt a mindennél rémületesebbet: *árnyéka leszel a napnak*, kajánkodott rá a szegény, a drága, a gaz, a gonosz... már senki sem él, aki ismerte, akivel szót szólhatna felőle. Úgy tűnik fel neki, mintha egyedül volna a világteremtésben, felette pokol, alatta pokol, s nincs sehol szabadulás.

- Nagy veszedelem a szeretet. Talán mert szerettem és még most is szeretem. Mert egész életemben más gondolatom nem volt, mióta megismertem, csak ő... mert folyton reszketek, hogy mit csinál az a szegény ember, ki gondoza, ki ápolja, mert reszketek a háborús bolondságaitól... most, mikor már megnyugodhatna: hadat indítani... De ő maga megmondta egyszer, hogy boldogtalan, amelyik napon új tervekre nem költ... mert vállalkozó természete van, s aki vállalkozó, annak az a foglalkozása, hogy saját magának szakadatlanul új meg új munkát készít, elérhetetlen és meggyőzhetetlen munkát... mert olyan szeme van, akárhova néz, csak a hiányt látja meg, azt, amit még meg kell csinálni, s nem tudja úgy kinyitni a száját, hogy ne azt mondja ki, ami neki új meg új roppant munkát jelent: még ezt megparancsolom, s így legyen!

Mintha vitát állana az emberrel. Az Emberrel, aki mindig jelen van, akárhol is van. Mert mindig lehet hozzá szólni, már nem is tudja, mikor mit mondott, s nem ugyanazt ismétli-e?

Tökéletesen örülség ez, hagymáz, elveszett élet... Csak ostorozz, az nekem fáj: nem félek a nehézségektől... szívem... Nem a kellemetést kell választani, hanem a keserveset... te is azt mondd, szívem?

Jobban el lehet beszélgetni, ha az ember egészen magában van, és nem zavarja idegen akarat, ha ő adja fel a kérdést, hogy maga adhassa rá a feleletet.

Azt mondja egyszer: Neked nem én kellettem volna, Zsuzsanna, neked egy más férj kellett volna, aki azt teszi, amit te akarsz, aki úgy gondolkodik, ahogy te véled... aki neked örömet tudott volna adni...

De ki van ilyen ember ezen a világon s a másikon? Nem, jól van ez így, Gábor, ez csak így van jól, mert nem tudom, van-e olyan, aki örömet tudott volna adni, ha téged soha meg nem ismerlek, de azt tudom, hogy soha senki ennyi fájdalmat nem tudott adni, mint a te szerető szíved... És a fájdalom az, ami öröm: csak a fájdalomban tud az ember nagy lenni és boldog. Öröm? mi az? nevetés? ó, milyen szegény, aki örülni tud a nevetésének: csak a fájdalom idvezít. Krisztus a keresztfán idvezült. Ha van értelme: ez az, siessetek a keresztre. Mi az, ha beteljesedik, amit ti kívántok? Hát mit tudtok ti kívánni? Azt, hogy az ajtó jól legyen bezárva,

és ne fújjon át rajta a szél, hogy az ablak jól legyen lefüggönyözve, és ne jöjjön be rajta a meleg... Ezért?... Nem sokkal szebb az, hogy megtörtetett testtel itt ül az embernek lánya, és oly roppant dolgokra gondol, mint a Krisztus?... hogy a Krisztus, ha élne, mennyire elálmélkodna azon, hogy nem értik sem az ő szavát, sem az ő tettét, sem senki a saját szívének gondolatát... Hát akkor érdemes volt Krisztus lenni? ha a Krisztus zászlóját minden untalan látni se látják.

És mit akar az emberi szív?

Lengyel király lenni? Hm. Az én nagyanyám nem volt lengyel királyné, az én nagyanyám komposzesszorné volt Bélteken.

Amit eddig tett a Nap?

Az mind csak kezdete a nappalnak? Még csak most megy föl a delelőre? fel az ég tetejére. Ahonnan mindenkit lát *s ahol mindenki látja*... A Nap is csak azért megy olyan magasra, hogy lássák? A szent csak azért szent, hogy *a saját idvességét* munkálja? Csak a Krisztus volt eddig az egyetlen, aki *az emberiséget akarta megváltani* s nem saját magát?

Hazudik.

Bethlen Gábor hazudik. Megtanult hazudni. Bethlen Gábor, az én uram, elvesztette a prófétaságát és államférfiú lett belőle. Az államférfiú hazudik. Valamit akar, s nem árulja el. Megtéveszti az embereket s az a dicsősége, hogy hisznek neki, mikor hazudik.

Gyilkos.

És gyilkos. Vérben ázott a gondolata. A keze nem. Talán nem. A keze csak egy vérben ázhat: ölj meg engemet.

Pedig téved:

Nem az ő, akinek gondolja magát. Téved, mert Bethlen Gábor egy jó kisfiú. Görbe szájú, vastag orrú, ritka szakállú, kedves drága jó kisfiú. Bújj el, gyermek, ne nézzenek rád, mert szégyelleni fogod magad a csúfságodért és a jóságodért egyformán. Azért vagy jó, mert nem vagy szép.

Háborúba akar most menni a nagy gyermek. Háborúba. Még az kell neki. Nem elég, hogy kimászott a háborúból és a fiatalságának viszontagságaiból. Hát senki sem tud megnyugodni: neki háború kell. Érzy, hogy van ereje, hogy hisznek benne, érzy, hogy *van*: nem bír elpusztulni. Háború kell neki. Rhédeyt megöleti. Azt a szegény sógort, akivel felséges úrnak szólíttatja magát. Akivel rimánkodtat magának, hogy adja neki ezt meg azt, csupa olyat, ami nem kell, felesleges. Miért kéri s ez mért adja? Úgy adja, mintha az övé volna, és az úgy könyörög, mintha, ha ez a sógor azt mondja, hogy neked adom: akkor már az övé is lenne.

Bennem is csak egyet becsül: hogy megvédelmeztem neki Déva várát.

Az ostoba.

Meghalt a két fiam, meghalt a szemem fénye, a kislányom, s én megvédelmeztem Déva várát. Ott állottam a várfoán, és a kezemben kard volt. Kard az én kezemben. Ideadták? Nem, én magam vettem fel. Azt mondtam: az uram nincs itthon, Dévát csak a kard védheti meg, felveszem a kardot, és megvédem Déva várát, míg az uram haza nem jön. Úgy sincs nekem másam, meghaltak a gyerekeim, soha új nem lesz, az uram Konstantinápolyban van, s ha hazajön, akkor majd elmegy Bécsbe, és azt is meghódítja. Én pedig megvédem Déva várát és megvédem a szüzességemet a galádtól... Uuuuh...

Megrázkódott:

- Á, nem igaz, nem kellettem neki. Nem engem akart: *az uramat* akarta. Nem énutánam jött, Bethlen Gábor után. *Annak árnyékát kereste*, hogy legalább az árnyékát megtapodja. Így igen. Így jutott neki eszébe! engem talált ott: én vagyok az árnyék!...

## [VIII]

Hozzatok még egy kupa bort - mondta Anna.

- Nem, nem - kiáltott fel Jósika. - Nem bírok.

De Anna csak előhozatta a vödröt, s még egyszer megtöltötték a Jósika kupáját.

- Igyál - s hogy nem akart, toppantott s ráparancsolt: - igyál.

Jósika már szédülni érezte fejét. Láta, hogy le akarja részegíteni, legjobb is részeg lenni, s akkor történjék, ami történni akar. Elszánta magát, lehuntya szemét, és ivott a borból.

- Még, még... Míg meg nem iszod, addig egy szavadat meg nem hallgatom.

De már Jósikának nem kellett több bort inni, kész volt.

- Nekem ide el kellett jöjje - dadogta.

- És el is kell menjek - mondta Anna, ajkát biggyesztve s kicsit csúfolva.

Jósika letérdelt újra a szőnyegen. Két kezét egymásba tette, s úgy bókolva közelebb csúszott.

Anna úgy húzta el a lábát, mintha kígyó vagy varangyos béka közeledne.

- Tehát itt voltál, s menj el.

Jósika feltérdel, s nyitott szájjal nézi Annát. Forog vele a terem, s nem tudja, mi az.

Anna rákiált:

- Nos, már nem tudod, merre az út kifelé?

Jósika felcsillogva: mutatóujjával beszélve:

- Már nevet... Megkegyelmeznék nékem az egek.

- Az én nevetésem néked nem sok jót ígér - néz rá gúnyosan mosolyogva Anna -, csak el innen, barátom.

- Barátodnak nevezel, s azt kívánod: menjek el...?

- Ostoba vagy, mint két évvel ezelőtt.

- És te szebb vagy, mint voltál, két évvel ezelőtt.

Anna nyüglődve kényeskedik:

- Mit csináljak már evvel. Állj fel... A ti pogány hitetek szerint csak Isten előtt szabad térdelni.

- Te vagy az én istennőm.

- Állj fel már, ostoba, ó, stultus. Balga Peti.

Jósika féltérdre emelkedik, s a másik térdére rátámaszkodik, csak most kezd a bor égetni és szédíteni igazán.

- Azért jó, hogy jöttél. Míg nem voltál itthon, nem lehetett tőled elválni... Azért jöttél, hogy elvájunk?

Jósika ebben a pillanatban hirtelen, meglepetésre felpattan, s rárohan Annára. Horváth István későn mozdul, vajon min csüggedt el annyira, de utánaveti magát. Kár, mert Jósika ahogy a trón lépcsőjéhez ér, már levetette magát, és megragadja Anna cipellőjét s homlokát ráteszi a szagos bőrre. Horváth megáll, most megint nem tudja, mit kell s mit szabad neki tenni.

Anna int, hogy hagyja, s Jósikához szól:

- Kérded, honnan tudom szíved szándékát? Van énnékem oly kis madaram, ki megsúgja, mit gondolsz, ha nekem nem szólsz is.

Jósika ránéz, csak nézi mozgó szájacskáját, s azt mondja:

- Megvakul szemem, ha nézlek.

- Csak ne - nevet Anna -, mert akkor hogy találsz ki?

Evvel elfordul, s lábait kihúzza a Jósika kezéből, ott marad azonban papucs, s így meztelen lábait felvonja maga alá a trónszékbe.

- Hova tettem szemem, hogy valaha is rád néztem - s int neki, hogy álljon már fel.

Jósika fel is áll. Ő nem tartozik a vad erdélyi urak rendjébe, nem Kamuthy, aki nem tudja, mi az illedelem, ő igazán bécsi gavallér, mintha selyembugyogóban s csipkés kaputban volna. Szép fiú pedig a kutya, megfogadnám cselédemnek, gondolja Anna, kapitánynak való a várban...

- Maradj csak ott. Ne jöjj közelebb. Nem azért támasztottalak fel a porból, hogy rám mássz...

Most Horváth Istvánra néz:

- Nos?

- Kegyelmes asszonyom - dadogja az -, én ez urat sohasem láttam.

- Ha megcsinálod, hogy soha többet én ne lássam, megbocsátok.

Horváth István kirántja a kardját, s vágásra kész.

Anna hirtelen ki kell védje Jósikát, s avval, hogy egészen nyájasan néz rá s kérdi:

- Mért nem beszélsz?

- Nézlek.

Horváth István Annára néz kétségesen: mit kell hát tegyen?

Anna nevet, s elfordítja fejét, kinéz a távolba. Mintha arcán ott volna az a tűnődés, amit egyszerűen így lehetne kimondania: férfiak!...

- Te csillag!

- De unlak.

- Angyali szózat!

Anna bosszúsán, ahogy szép nők bosszúsak, ha nekik mindenáron szépeket mondanak:

- Evvel nem lehet beszélni.

Horváth István végre megtalálta hangját:

- Nagyságod parancsára elvitetem innét.

Anna figyelmesen néz rá, s parancsol: mit nem tud egy ilyen kis tündér, adva dob s csábítva elküld:

- Menj és vallasd meg kíséretét, mit tudnak őfelségéről, a fejedelem urunkról. Hol van e percben? addig én kőpadra feszítem.

S int, hogy Horváth István csak távozzék, s ezzel a legnagyobb kétségbe ejti. Hogy mer egyedül maradni, asszonynépivel, hogy fog elbírní a betörővel. Aztán mást nem tehet, kivont karddal eltávozik, komor, kedvetlen, fanyar és reménytelen.

- Jó Benignám, nyitassd meg a kaszatömlőcöt, s ha ez csak meg is moccan, belévettetjük... jussom van rá, tolvajul lopta be magát élénk, s kínozt s gyötört...

Jantsóné most éppen úgy habozik, mint előbb Horváth. Ki érti meg egy asszonyság elméjét. Félt s nem félt, segítséget kér s nem kér. Most magárahagyja véle s mégis megvédje... Óvatosságból tört csend oda asszonya elé.

- Menj csak nyugodtan - szól Anna -, nem félek tőle. Tűzet rakok alá, s kiegészítem, menj csak el nyugodtan.

Boszorkány: tűzet rak, hol a parázs, s hol a szén? S milyen tűz lesz az, amit ő megrak. Most Anna észreveszi a tört s felsikolt:

- Mi ez? Vidd el. Nem szeretem... szúr s vág... Mit is gondolsz: hites uram!...

Hoppmesterné nem kívánja, hogy ez a hites férj itt benn maradjon. Nem jó a férfi a házban soha. Rosszkedvűen elmegy. Otthagyja Annát, s a tört sem viszi el, s minek is, már látja, Anna kezében tartja a tört s játszadozik vele. Többször megjátssza, csillogtatja, s már sok vadat megölt e törrel, jó vadász, bátor, s biztos kezű, valósággal tud ölni, bírja beleszúrni a kedves töröcskéjét a húsba... emberbe is...

Együtt maradtak.

Anna sokáig, komolyan, mégis derűsen nézte a különös férjet.

Mit akar ez vele?

- No rosszféle, hol tekeregtél két esztendő óta?

Jósika fejében a nehéz bor csak most kezdett dolgozni. Szédült, és kedve volt az életre. Ő is a különös helyzetet látta most, amiben feleségével van, ha feleség.

Felnéz az asszonyra, s már teljesen elfelejt mindent, nagyon komolyan, nagyon meggyőződéssel szól. Annyira otthon és felül érzi magát, hogy már víg is és fölényes.

- Azért jöttem, Anna, Bécsből, a császári udvarból, hogy miféle boszorkánytanyát csináltál te ebből a kedves udvarházból?

- Hm. Valamikor nagy és pompás kastély s vár volt ez neked.

Jósika mámorban tévedezve legyintett:

- S azóta... Minden kicsi lett azóta nekem: csak te nőttél nagyra - szólt s bólogatott.

Anna szúrósan nézett bele a kigyulladt arcba:

- Meg akarsz menteni?

- Egész szívvel.

- Már jó... Mindenki meg akar menteni: te mit akarsz tőlem rablani?

De Jósika nem érti. Nem tudja, s most ki nem találja, hogy ebben a szóban mekkora életkeserűség lappang, hogy Annának mily tapasztalatai vannak, s hogy nő léte nem azért nem elég együgyű, hogy keresztül ne lásson a férfiak tervein: mind csókot kér, s várat akar rabolni

rá. Mind ígér, s árát azonnal készpénzben szeretné... A férfinál mindig együtt jár a szerelemmel a zsarolás, s nem lehet soha tudni, melyik az elsőbb. Vére vagy agya. Hogy megjátssza-e a felgyulladt szívet, vagy a legnagyobb gyulladottságban is pénz az igazi mámora. Ne légy, ha nő vagy, soha gazdag, mert akkor soha meg nem tudod, mit akart tőled egy férfi.

- Még Bécsben is azt beszélték, Anna, hogy ily főboszorkány, mint te vagy, nincs egész Európában.

Anna nevet, s nem mondja ki: tudom, evvel csak hízelegni akarsz, de ha én annyit tudnék a boszorkaságban, mint a legkisebb vászonyinges oláné, akkor nem alkudoznék veletek, férfiak.

- Nénéd, a lengyel királyné, íratta őfelségének, Bécsbe, hogy magához akar vitetni Karakkóba, hogy keresztény erkölcsökre szoktasson. Kérte a felséget, járuljon hozzá, ezt megtehesse. A császár azt mondá: ha Báthory Anna keresztény s igazhitű nem volna, csak pogány kálomista - te egymagad elég volnál, hogy miattad kifüstöljék ezt az egész országot.

Anna felindult. Bor beszél ebből? Hazudik, vaj igazat mond? Mindegy. Hogy meri?

- Te ostoba. Miket beszélsz, te gyalázat. Te cethal. Nézd csak, bójó, mint áldozati bárány, s az első percben rágalmaz és szid.

- Anna, nem tréfálok - rázta fejét, s szédült Jósika. - Őfelsége, Dóczy uramnak, szatmári generálisnak parancsot akart küldeni ellened, hogy ide közel Szatmár, egy éjjel csak rontson rád haddal, s vitessen el.

Maga is csak most rémült el ezen. Mikor Bécsben hallotta, csak éppen annyit értett meg belőle, hogy most megmentheti magának Annát, s evvel szerelmét kivívhatja. De most itt szemben ezzel az ártatlan s tiszta szépséggel, most valósággal felfogta, hogy mit tesz az, ha Dóczy uram ideküldi katonáit, s azok marokra fogják ezt a selyempásmát, s csavarják, s viszik boszorkánynak és... Még a feje is lángot vetett... Hova lenne akkor, Anna, a te nagyságod, mit érne a te szépséged... Ó, ti nők, ti nem tudjátok, mi a háború... Ti csak nyugodtan tudtok versenyt vitázni férfiakkal, s oly egyszerű szókat kiejteni: elhárítani a betörést... S nem tudjátok, mennyi óra, mennyi fegyver, lövés, vágás, halál és sebesülés... s ha Isten őrizze, magatok kerültök bele, ki veszít többet a haddal, mint egy szép nő, aki szabad zsákmánya minden katonának... ha hozzáfér, s soha oly könnyen, mint háborúban: csak egy órára maradjon együtt veletek, már megbánt, hogy soha el nem felejtitek. S ettől a vérmes gondolattól neki magának zöldülni kezdett szeme előtt minden, s lilára fordult a világ, s tűzkarikák, s megérezte, hogy most is egyben együtt egymagában van a nővel, aki neki felesége, s akihez még soha nem nyúlhatott.

Csak egyet hörgött, s Anna józanodott meg, s kézbe vette a tört s játszadozott vele.

A tör. Sokat törődik avval Jósika, a férfi, a lovag. A tör asszonykézben csak még jobban izgat s uszít. Mersz velem packázni, s mintha Anna maga is megérezné, másik kezével a csengő után nyúl...

Ettől a megvadult hím is visszafordult.

- Én megrettentem, Anna, s könyörögtem őfelségének, engedje meg, hogy idejöjjek, s én téged megváltalak: minden dac árán feleségül tekéntelek, s evvel életedet, vagyonodat és becsületes tisztességedet adom neked nászajándokul. Bár akármit is tettél volt.

- Mit csináltam én, te együgyű?

Jósika hallgatott.

- Hírelik - mondta aztán -, hogy szekérszám vásárolod a bűvölőszereket s szerszámokat.

- Elég pincém van - nevetett Anna, s hosszú nyakán villifejét hanyatt vetette, s édesen kacagott.

- A hajnali harmatszedéshez nem is kell pince.

Anna nagyot nézett. Való szokása, hogy ha felébred hajnalon, mezítláb mén a rétre, s mezítelen sétál a hajnali napban. De nem bűvölésért, csak ez neki nagyon kedves és izgalmas.

- Jönnél velem reggeliben?... mikor a nap vörösen búvik odújából éccakai bachanáliája után?... kiterjesztett karokkal a kelő napba futkosni a kert négy szegeletjét?

Jósika szétpattanni érzi fejét: kik látják ezt? honnan s hogyan? férfiak kanok, s Anna nem is tudja... s bánja...

- Pogányság és vétek - morogja, s utána fogát csikorgatja. Anna a székből fennyen néz le s rá, kihívóan. Mi neki, semmi ezek a férfielemek, egyik, mint másik, semmit sem ér.

- Hogy gondolod?

- Menj processzióval búcsúra...

Anna felszájjal mosolyog. Búcsú. Tömeg. Szennyben fürdő népek vajakoló gajddal a szikkadt mezőkön. Örültek. Egymás izzadságával úsznak. Porfelleg száll a lábuk nyomán és utálat.

- Én csak a magányosságot és a tiszta hajnalokat kedvelem...

- Te már nem szereted azt, amit az emberek szeretnek. Te már magad akarod kitalálni, mi legyen, amit szeretni tudsz. Árva vagy, Anna, senki sem nevelt a jóra...

- De kinek mi köze hozzá, te cethal, hogy ha én bezárva vagyok a magam házában, hogy mit cselekszem?

- Bizony köze van, mert mindenki azt szeretné, ha otthon úgy fertelmeskedhessen, ahogy ő akar. De mi lesz akkor a világgal? Akkor mindenki fertelmes lesz, és ha ezek megismerik egymást, azt mondják: nézd csak, te is disznó vagy, s én is emse vagyok, jer, tegyünk úgy, ahogy nekünk jólesik.

Anna hangosan felkacagott.

- Te vagy egy fertelmes disznó, én nem vagyok. Ugyan mi kifogásod van ellenem?

- Nem gyönyörködöl a szép egyházi énekekben.

- Micsoda?

- Virágénekeket danolsz és ráolvasásokat zsolozsmázol.

Anna nevetett.

- Senkinek sem szabad másmilyennek lenni, mint mindenki. Hogy lehessen a fejedelmeknek jó rendet tartani, ha ki-ki a maga módján él? Én azt mondom, az embereket egyformára kell gyalulni s kalapálni, sipp-supp sipp-supp, csitt-csatt.

Ezzel részegen eldőlt a kövön, s már aludt is.

Anna nevetett.

- Vigyétek, és jól zárjátok rá az ajtót.

Másnap vagy harmadik napon, ki tudná kinyomozni a történelemben, ugyanabban az órában hozatta bé Anna a férjét.

Jósika már kialudta mámorát. Jól megmosódott, magát rendbe szedte, asszonya még a borbélyát is beküldette hozzá, akit kedvére kivallata. A borbély olyan tartózkodás nélkül mesélt mindenről, hogy Jósika sokszor a falra nézett, nincsen-e valahol áruló lyuk.

Azután pompás ebédet hoztak be neki. Kövér, zsíros húsokat, csak az az egy volt furcsa, hogy milyen sósak az ételek Kerekiben. És semmi italbéli nem volt hozzájuk, még víz sem, s hiába kérte s rimánkodott, nem kapott innivalót. De az ételek, mintha csak valaki sorra leírta volna, mit kedvel, mind olyan étel volt, amit ő felettébb szeret, s amiket Bécs országban hírül sem ismernek. Tárkányos bárány, tehénhús tormával, veres mártásos borjú, csirke és kácsa. Azután velője vesésen. Töltött galamb. Mintha csak a néhai való édesanyja csinált volna neki pünkös-dőt. Még a leveles bélesek is nádméz helyett sóval voltak készítve, s ő ártatlanságában csak evett, evett s minden falatnál valami kedves melegség öntötte el szívét, hogy őtet azért az ő hitves felesége mégis nem halálra, hanem életre hízlalja.

Egyszer csak evés mellől állítják fel, menjen hamar: őnagysága, a kegyelmes asszony hívhatja.

Oly gyorsan szedte szerbe magát, alig tudott lélegzethez jutni. Csak azon félt, nem fog tudni megszólalni, a torka úgy ki volt száradva, s annyira kívánt volna valami folyó elementumot...

- No Jósika, hol vagy ily soká? - nevetett rá Anna, ki egymagában volt ugyanabban a székben, ahol tegnap maradt, ugyanúgy öltözve s mezítlábason a török kaftán alatt. Elannyira, hogy Jósika már csodálkozni kezdett, hogy talán káprázott az ítélete a bor miá, hiszen semmi se változott tegnap óta.

Há pogott azért, s hirtelenül nem is tudta, mit mondjon.

- Ó, Anna.

- Ne szólj, elébb igyál.

Hó, ha csak az kell, Jósika vállalkozott volna rá, hogy az Olt alá tartsa nyeldekölőjét, s avval oltsa szomjúságát.

Fogta azért a serleget, s egy hajtásra csaknem kiitta, csak akkor hagyta abba az ivást, mikor eszébe jutott, hogy újra megárt. Rögtön le is tette a kancsót, s szentül fogadta magában, hogy többet nem iszik.

- Fenékig! - mondta Anna.

- A nem.

- Addig nem állok szóba veled, míg fenékig ki nem iszod.

Hát erre nem lehetett mit tenni.

Jósika megnézte az edény öblét, s mivel gyomra anélkül is szomjúhozott mint a pokol: emelte a kupát s - azt se tudta már, mivel tisztelje a boros szerszámot, s nekiveselkedett.

Ki volt veresedve, s fűjt és prüszkölt, mikor letette.

Hirtelen részeg bódulatba esett. Már elveszítette a tárgyakkal való viszonyát, jó három és fél icce volt, amit íme lenyelt, s ebből az erősből, csoda, ha él...

- Felséges asszonyom - mondta, s váratlanul emlékezetébe torlódott minden szó, amit el kellett mondania: ahogy s mint lefolyt a kihallgattatása -, felséges asszonyom... adassa nékem vissza felséged Kereki várát, feleségemmel, Annámmal... nagyon szerencsétlen vagyok az én egyetlen gyönyörűségem nélkül s elhagyatott... Kilökött a bűdös boszorka, te, te gyalázatos céda, te.

Anna csak most eszmélt fel, hogy hiszen ez már megint tökrészeg.

Megvetően intette le:

- Engem ne próbáljon leckéztetni senki. Honnan veszed a bátorságot, hogy engem leckéztess.

S különös, Jósika egész folyékonyan folytatta:

- Onnan, hogy téged soha senki se szeretett, és nem is fog soha, csak én. Téged mindenki csak szolgált s megkívánt, de én imádlak. Mindenki csak rabolni akart tőled, és én csak adni. El ne kergess többet.

S ezt oly gyerekesen kedves hangon mondta, hogy Anna tiszta szívvel felnevetett.

- Mennyire nem törődöm veled - mondta aztán legyintve. - Mondd meg, a fejedelem hol van, s elmehetel s élj.

Jósika sötéten villant el; fogta a második serleget, s kínálás nélkül ivott:

- Azt hiszed, nem tudja mindenki Bécsben, Krakkóban, Pozsonyban, s mindenütt, hogy még mindig a fejedelem után sárlasz? De az kirúgott, némbér, s fel sem vesz soha! Azt hiába bővölöd és bájoló, hiába főzöd kapcáját fazekadban, az észre sem vesz, s utánad sem néz. Miért? Mert ő a fejedelem, s neki akkor se lehetne, ha akarná - ujjával integetett, bökögetett, taktust vert, s mintha evvel oldani akarná annak súlyát, amit mond. - Fejérvárából jövök.

Anna sötéten nézett rá:

- Azt hazudtad, a fejedelem követje vagy.

- Hazudtam. Nem hazudtam. Fejedelmi követ vagyok. A fejedelemasszony ada lovasokat mellém a testőrségéből.

Bólogatott, mint részegek szoktak:

- Előbb tömlöcbe vettetett, azután kísérettel díszesített. „Felséges asszonyom, adassa vissza nékem Kereki várát... nagyon szerencsétlen vagyok, s elhagytott.” Így mondtam neki.

Anna összehúzott szemmel, eszesen s száraz gúnnyal mondta:

- Meg vagy boszorkányozva! - nem mondta rá?

- Szerelmes vagyok - feleltem én... Mondtam az asszonynak, fejedelemnének: „Szerelmes vagyok!”

- Dehogy, rontás van rajtad - mondta -, mi?

- Igen - feleltem -, meg vagyok romolva nagyon s igen.

Anna újra nevetett. A tetszés nevetése volt; mint minden nő, játékos, szeret babát játszani.

- Minők a férfiak - sóhajtott, s lenézve: - Nem szégyelled magad ilyenekről beszélni, szívről, szerelemről egy konyhaasszony előtt.

Jósika mámorosan lógatta soká a fejét:

- Mindenekről, Anna... Kikérdezett, hogy ismerkedtünk egybe, két év előtt Gernyeszegen, vadászaton... Én azt mondtam, a somlyai szüreten, de te tudod, nem ott... Igen. Gernyeszegen láttalak meg először, s mingyár megszerettelek, egy szempillantás alatt elveszett a két szemem világa. Halálosan szerelmes lettem én beléd...

- Megétetett. Bájló italt ada! - utánozta a fejedelemasszonyt Báthory Anna.

- Nem, felséges asszonyom, inkább észre se vett.

Anna már látta, hogy ez a részeg szeretne belemenni a játékba, most úgy szólt, mintha valósággal a fejedelemasszonyhoz intézné szavát. Gyermek, mint minden férfi. De őbenne saját hangja s támadó kedve villant fel:

- Annyi szép derék ifjú közt hogy is vettelek volna észre!

De Jósika érezte, több bátorságot s szabadságot ad, ha folytatja a játékot, s ismétli, amiket mondott, s nem mondott a fejedelemasszonynak:

- Jó lóháti menyecske volt az én Annám, felséges asszonyom. Aranyos, bársonyos török mente, fején kócsagforgós süveg, s a nyereg kápáján bokorπισztoly...

Anna:

- S mi volt a lábamon?

Jósika elhallgat s gondolkodik. Mi volt a lábán?... Milyen különös ez, hogy a nők két év múlva is tudják, mi volt a fejükön, s mi volt a lábukon. Oly nagy dolog nekik, mit vegyenek magukra. Csak azért emlékezhetnek ilyen semmiségekre, mert annak idején a legnagyobb fejtörésbe és céljuk szolgálatában tudományba került, mit is öltsenek magukra.

- Te csak annyit látsz - mondta az asszony -, ami kiszúrja a szemed... Török csizma!

- Igen, csizma - tűnődött Jósika. - Csizmában voltál, azt hiszem.

- Deli csizma - mondta mély megvetéssel Anna, hogy egy férj azt meri, szeresse, s még arra sem emlékszik, legelőször csizmában látta s nem kurta saruban. Nagy dolog volt akkor a csizma. Csizma még abban az időben, két éve, kevés volt, de neki már igen. Ez a félkótyó azt sem tudja, azért vesztette el annyira fejét, mert csizmában sokkal jobban lehet néembernek magát parádírozni. Ott veszett el a szeme a szerencsétlenségnek, s ő ezt előre tudta. Ennek a kedvéért húzta fel a deli csizmát, s ez csakugyan megveszekedett.

Visszanevetett a múltba.

- Skófiúmmal kivarrt deli csizma, aransarkantyúkkal...

S közben kinyújtotta kaftánja alól a lábát, s egyet kellett nyújtóznia, mint lóháton.

De ettől meg a Jósika szeme vetett lobbót. Olyan lobbót, hogy majd kiugrott a helyiből.

- Az a pucér lába - hebetölt -, az vette el az eszemet. S nem a csizma.

Anna nevetett:

- Hol láttad te a pucér lábát? - kérdezte a fejedelemasszony hangján, s hozzátette annak a kritikáját: - Elvetemült néemberje. Mutogatta?

- Nem, senkinek, felséges asszony - és sírt bele -, a legkisebbet se hatta... mindenki rohant utána, de ő csak kacagta az urakat...

- Befelé kacagott, hogy oly bolondok voltatok! - s maga szavával csendült hozzá: - Bezzeg ő így nem kacaghatott soha is életében. A deszkavár.

Jósika egy pillanatig gondolkodott, mintha az lett volna benne, hogy maga érdekében meg kell védje a fejedelemasszonyt, aki, ha vékony, s melle nincs is, de neki mégis főpátronája s... de visszakanyarodott, ahonnan indult, s folytatta:

- Örömet voltunk bolondok, felséges asszony, oly fiatalka volt.

Anna harsányan felnevet, s csilingel soká: ennél nagyobbát nem szúrhatott a jámbor a vén-asszonyon.

- Dehogy volt fiatal, öreg férjet elnyűtt már...

- Mindenki tudta, felséges asszonyom, hogy az öreg Bánffy uram csak bánomisénfi volt mellette. Jóságból vette el az árvát, kinek se atyja, se anyja, se nevelőanyja, senkije se volt, csak egy rossz bátyja...

S majdnem ezt is kiejtette, ahogy a fejedelemasszony mondta:

- Hallottam: bátyja se volt tiszta tőle...

De ez oly kényes volt, hogy Jósika inkább lenyelte s maradt a szent szavakkal:

- Nevelni akarta Bánffy úr, s megvédeni nevét...

Anna titokzatosan mosolygott: mosolyában benne volt, ha valaki olvasni tudott volna benne, a Bánffy úrral való házasságának egész megfajtése.

- És én is, amint megláttam őt, felséges asszonyom, mingyárt azt éreztem, nekem ezért a csodálatosért fel kell áldozzam magam. Első szavam hozzája az volt: - Anna, én téged feleségül kérlek.

- Megvárásolt. Árnyékát kaparta falról, pogácsába sütötte s megétette vele.

- Sajna, nem kínált meg soha egy falattal sem. Bár vágott körmét etette volna velem, boldogan ropogtatom.

Annának muszáj nevetnie:

- Megölelte a két ajtófat, s mikor először leült nálad, alád tette mind a tíz ujját...

Jósikának a lélegzete is elállott erre a hihetetlen boldogságra: ha így lett volna!

- Ó, ha ezt tette volna - rebegte.

- Főzögette ruhádat fazekában...

- Bár főzte volna, akkor tudom, kívánt volna s akart. De én csak jártam utána, mint a kis eb, hűséges voltam, puskáját hordoztam, vadat elébe lőttem - Anna nevetett -, s mikor a vadászatnak vége lett, egyszer azt mondja nékem az én Annám: - Ki lesz már az én fegyverem hordozója, én ezt a Sigót feleségül veszem.

Anna nagyon s oly ragyogva s boldogan nevet, mint ha a hősnek régi dicsőségét hánytorgatják, hogy hány törököt, németet vágott darabba, hogy egy fele keletre, a másik nyugatra szállt le a nyeregből. Így nevetett Anna a Jósika beszédjén, s bánkódva gondolta, hogy nem is jó ez így: egy idő óta már egészen ki van zárva az egész világ minden örömeiből, pedig talán szépsége még nem csorbult...

- Boldog voltam, felséges asszonyom - így mondogattam neki, s nézett rám szúrós szemeivel, mint az áspiskégyó -, így mi megesküdtünk a Gellyéni-házban Kolozsvárt, s lakodalomra jöttünk volt *ide* Kerekibe... jaj, *ez előtt* az ajtó előtt dült el az én életem fáklója...

Ránézett az alacsony s barnára festett zömök ajtóra, mely a nagy tornácra az Anna hálósobájába vezetett. De Anna nem akarta, hogy arról beszéljen, hogy ez előtt az ajtó előtt hányszor aludt köpenyegében s ébredt mosdatlanul és undokolva.

- S mit vakkantott erre felséges asszonyod öfönniadottsága?

- Csak aztat kérdezte - mondta búsan Jósika, s oda se gondolva: - Mely messze van lóháton Kereki Kolozsvárától?

- Hm. S minek kíváncsi ő erre?

- Én felelém: - Nekem akkor az úgy villantott el az idő, mintha percek lettek volna...

S Anna nevetett.

És Jósika még folytatja:

- Aki szerelembe vagyon, az a ló hátán szárnyakat kap, s repül felette az idő, mint az édes álom... - S erre a felséges fejedelemasszony csak elvágódott hanyatt, s azt kiáltá: - Jaj nekem.

Anna égő szemekkel nézte ezt a bolond hírhordót, aki így vágja maga alatt a fát:

- Hát *azért* kérdezte volna?

- Én nem törődtem sírásával, csak keseregtem sorsomat... hogy mikor a lakodalomban a nászasszonyomék megvetették a nászágyat, s kontyolni akarták őtet... téged, Anna... *ezt az ajtót* zárva találtam... *az a nagy vaslakat* volt rajta... én pedig nem törődtem senkivel és semmivel, hanem lefeküdtem *ide*... - s odanézett olvadón az ajtó felé... - ez elibe az ajtó elibe, *erre a földre*... de egy egész hónapig, míg a lakodalom tartott... *itt őriztem* álmodat, és az egész lakodalmas nép gúnyt üzött belőlem, és az egész ország s minden úrrendek, mind parasztok s cigányok, nevettek rajtam...

Anna arcáról elvonult a nevetés, mint a nap elé a felhő:

- Ilyenekkel mulattattad a pulykaorrú vén banyát?

- Mikor jött a reggel - ábrándoskodott Jósika -, az én Annám kilépett a hálólóházból, mint a rózsaujjú hajnal: nevetett felettem, s mondván: - Lássátok, ilyen légyen nektek... Nálam az a szokás, minden uram, akár vén, s akár éfiu, az ajtóim előtt fekszik...

Anna titkosan mosolyt fojtott el vékony szája szélén:

- S ezt így mondtam?

S ott maradt a mosoly: ezektől a meghalt mosolyoktól fog megráncosodni ajka idővel, ha majd megszárad, mert nézzétek meg az öregasszonyokat, akiknek függő ráncok rakodnak szájuk szélén, mind sokat szeretett s titkon.

De Jósika ivott, s tovább duruzsolta hálólóházi dalát:

- Mikor pedig minden vendége elméne, egy hónapra rá, a maga hazájába, más nem maradt már, csak te meg én... idegen csak én... így szólt az én Annám: És kegyelmed mit akar itt? Mért nem áll odább?...

Anna még zártabban mosolygott. Ajkain meglátszott, hogy ez a száj soha el nem fog árulni semmi titkot: férfiaknak jó ajak ez, ki nem beszél, ami véle lött. Kár, hogy ráncos lesz s beesett. De neki talán megéri: befelé él.

- Ez az én házasságom bús históriája?

- Hm. Nem volt elég jó korbácsod? - vetette a fejedelemasszony helyett, mire Jósika felrettent: talán mégis boszorkány, mintha kihallgatta volna vitájukat a felséggel, s mindazon szavakat kérdi:

- Volt, felséges asszony... s elnyűtte rajtam.

Anna kiegyenesedett.

- Még megvan a csonkája - mondta büszkén -, de azt féltékeny és pulykaorrú személyekre tartogatom.

Feláll, körülsétál, s most mily magas. Ha az ember lentről nézi a jegenyét, magas az...

- Kiadtál az ellenségemnek... szégyelld magad...

Jósika:

- Ha én akkor nyeregbe kaplak - s lihegve feláll s elébe áll a büszke néembernek -, s viszlek... kívül a határon...

Anna elfordul, s a távolba néz:

- Még jöhet idő - mondja halkán, alig rebegve Anna -, magam megkérlek rá...

Jósika megnémul, most vége, vége, most minden sötét és kemény érzésinek. Ez a lehelet meggyógyította minden betegségiből:

- Szent, szent, szent!... felséges előtt is így kiáltottalak... - Szentnek mered mondani a szentségtörőt? - kiabált - s Anna titokzatosan állt, s elfordult, és a messzi hegyek virágszínét nézte -, aki más úr után szalad, s elcsábítja a legbecsületesebb férjet!

Anna összevont szemöldökkel néz vissza Jósikára, aztán újra el:

- Bár tudnám - csak ennyit mondott. S újra mosoly gyöngyház fénye.

De Jósika nem volt okos, hogy abbahagyja:

- Ha felséged tudná, mi a boldogtalan szerelem - mondtam neki -, de felséged büszke, mert van hű párja, aki szereti... álmodni sem tudja felséged, hogy szerencsétlen szerelem is lehet...

- Ha nem hagyod, hívatom a darabontokat s tömlöcbe vettetlek.

- Elég volt... Asszony, elég... - áll föl dühöngve s vadul a férj. - Két év óta futok miattad. Két év óta sem nem eszem, sem nem alszok, csak szüntelen téged kívánlak kimondhatatlanul. Nem várok tovább: nem várok? Igaza van a fejedelemasszonynak: „...mi férfi az, aki el nem veszi, ami az övé? mentéd, kardod, csizmád, lovad elhagyod-é?... szalmabáb... igazi férfival sohasem fogna bírni, arra esküszöm” - mondta...

Anna fakón meredt a távolba:

- Ne acsarkodj, veszett dög - morogta magában, csak ajka rángott meg.

- Én ott is védtelek, szerencsétlen... - Inkább engem karóba, csak őrá nem méltóztasson haragudnia...

Anna toppantott:

- Unom ezt a gyávaságot. Mért nem vágta késed szívébe, ki ilyet ugat rám?... Eh, asszony létemre nem törődöm dühével. Nekem is megvannak a magam eszközei...

Varázsló mozdulatot tett. Jósika elfeketedett, már tudja, mindent tud már...

- Majd még oly sebet ütök szívére, ki soha be nem heged...

Nem kellett volna, Anna, ezt nem szabad kimondani, jaj te szegény szerencsétlen, nem fogsz te megöregedni - gondolta Jósika, s könyörög, hiszen itt parancsnak helye nincs.

- Énrám gondolj, Anna, énrám... mivel szolgáltam rá, hogy így bánj vélem...

- Avval, hogy nem kellesz... Nem érted?... Ha egy férfi a nőnek nem kell: lehet az istennek első arkangyala... Nem kellesz!...

Jósika üvöltve:

- Én vagyok a vásároló! utóvégre én vöttelek! s el is veszek!...

S szeme vérben fordul, s kinyújtja markát, hogy megragadjon...

Anna hátrál, rémülten.

S belép a fejedelem.

Barna ruha, barna csizma, barna haj, szürkén szőve már egy kevésbé. Porosan, ahogy leszállt a lóról.

Anna felsikolt, a megszabadultak sikolyával.

- Jaj istenem, istenem, jaj édes jó istenem... Hát akkor jó, akkor jó, akkor jó, akkor nagyon jó...

Megszédült vele a világ. Ennél váratlanabbat elképzelni lehet-e?... Hat év után itt a fejedelem. Egyszerre feledve van minden, a lippai kirúgattatás, a hosszú semmibevétettetés, a szenvedéseknek világot kínzó végtelen sora. Minden boszorkányság, minden lázadás és nyomor.

Már minden jól van, s csak néz, néz, elbeszélhetetlen nagyon néz az égi követre, aki jött, hogy megváltsa bűneitől, megszabadítsa a halálból, felemelje a porból.

Valamivel kedvére akar lenni: kitárni tudná most magát, szétvetni minden tagjait, és boldogan egyesülni a csodálatos megmentővel. Mivel hálálja meg előtte, hogy megérte ezt a percet.

Hirtelen elszégyelli magát, s összehúzza, összeszorítja, összevarrja tíz ujjával magán a kaftánt, s egész testében, a sarkáig elpirul: megérezte a szemérmet.

El, el, el, elmenekülni őelőle...

És a távoli sarokban remegni s pirulni s boldog lenni, mint egy szűzleány.

## [IX]

A fejedelem az asztal mellett ül és ír. Sárga csizmáját hátraveti, s egyiket lábujjhegyen tartja, a másikkal lép, mintha ugrásra, futásra indulna. Patyolat inge kihajtva s karján feltűrve. Vastag, fekete szőrös karja könyökig látszik, mint aki viadalra készül. Oly komoran néz a papirosra, s oly mereven ül, mintha meg volna bűvölve. Ha valakinek azt a parancsot adnák, hogy óra hosszáig ily mozdulatlanul üljön egy helyben, s egy dermedtségben nézze a fehér papírt, inkább megőrülne, de senki nem bírná egy fertályóránál tovább. A fejedelem se bírná, ha nem írna.

Anna a kereveten fekszik. A kerevet az asztalon belől van, s onnan tetszése szerint nézhet a fejedelem arcába, de inkább nem néz, csak nagyon óvatosan, mert vette észre, hogy nyugtalanítja a nézés ezt az író embert. Lángos piropipacs szín ruhában van, de ruhája oly csodálatos, mint minden, amit csinál. Nincsen annak semmi szabása, mint valami lepel van rácsavarintva, görög khiton szabású s ettől karja mezételen. Arany cipellője van, s kis újdán kosárából valami apró szemű gyümölcsöt szemelget, s fintorog hozzá, mert fanyarú.

De hát a feminium nem arra való, hogy valamit is nyugalomban hagyjon. Anna hosszú fűszálat vesz, s ő, aki nézésével nem kívánta zavarni a fejedelmet, evven nem áttolja orrát s fülét csiklandozni.

A fejedelem ránevet, s tovább ír.

Anna unatkozik. Felkapaszkodik. Ni most rátámaszkodik a nagy vastag ember vállára, s belebámul az írásába. Most odabök a legalsó sora: „Kelt levelem Kolozsvárott.”

- Mióta vagyunk Kolozsváron? Vagy már elfelejtette, hogy Kerekiben kerekedett kereken kerekre?

A fejedelem mosolyosan néz fel:

- Mi kell, Küsanna?

- Te.

S bekap egy szem ribizlit, s túlozza a fanyarságát.

A fejedelem szerelemittas szemmel villan rá, s boldogan dörmög:

- Vagyok.

Új papirost vesz, s új levelet akar kezdeni.

- Én meg vágyok... Vágyakozok... Te: vagy... én vágyok... Szeretsz?

A fejedelem titokzatosan mosolyog, ahogy pedig csak nők szoktak mosolyogni: a boldogság mosolya.

- Szeretsz? - kérdi vissza.

S most Anna mosolyog meg nem fejthetően.

- Szeretsz? szeretsz?... - s abbahagyja az írást - szeretsz?

- Miért?

- Hallani szeretném.

Anna összecukja vékony ajkát:

- Hamar hallani, hogy hamar tovább írhasz... Kinek írsz?

- Az esztergomi érseknek.
- Az pápista, az az én papom. Miért írsz neki?
- Mert magyar.

Anna csodálkozva bámítja el száját.

- Azért írok neki - magyarázza mély bizalommal a fejedelem -, hogy ne féljék tőlem.
- Ha valaki fél tőled, csak írsz neki?... nekem mikor írsz.
- Tőled nem félek, téged szeretlek.
- Szeretsz?
- Igen.
- Mi az, hogy igen?... szeretsz?
- Szeretlek hát - tovább ír.
- Hát... Szóval tőlem nem félsz.

- Nem ez volt a tézis. Annak írok, aki fél tőlem.
- Antitézis: annak, akitől te félsz, annak nem írsz?

A férfi felpillant, mint ha a gyermek okosat mond: a nő.

- Akkor még hamarabb, ohhohó - s sietve ír.

Anna rácsap a kezére:

- Most mit írtál?
- Országos dolgot.

Ez a hivatali titok védelme.

Az asszony megorrol:

- Én nem vagyok országos dolog?
- Nekem te vagy az ország, a hatalom és s tiszta dicsőség.
- Ámen, olvasd el.

A fejedelem, ki soha senkinek írás közben írását még fel nem olvasta, hacsak nem Kelemen diáknak, akivel ellenőrizteti saját tudományát, most nevetve, olvasni kezd:

- „Nem kell, hogy eminenciád féljék tőlünk... Igaz magyar embereknek nem kell egymástul féljenek...”
- Hát kitől kell féljenek? - libben bele Kösanna. - Még nekem bajt csak igaz magyar emberek csináltak. Nekem még németek, francúzok, Anglia soha semmi bajt nem csinála, csak igaz magyarok.
- Az más.

- A magyar férfiember sem... - sietett peregni Anna -, igaz magyar úriemberek gavallérok... Nekem bajt csak igaz magyar úri asszonyságok szoktak csinálni...

A fejedelem oly hangosan felkacagott, hogy feje csaknem elrepült, de jobbnak látta elkomolyodni s újra visszakattantani állkapcsait s olvasta a levelet:

- „Eminenciád ne adjon hitelt csácsogó rosszakaróimnak, hogy mink őfelségének ellenségei volnánk s ellene hadra készülnénk. Lelkünkre mondjuk - s ezt már szótagolva olvassa s közben le is írja: - ha mink hadra készülnénk, csak őfelsége mellett, s soha nem ellene...”

Darázs zúg el a feje körül, s akaratlan elkapja nagy bozotos fejét előle, elbúvik a parányi szárnyacskák elől, mintha tübe húznák cérnának a fejét.

- Ni, darázs - mondja derűsen -, már a szőlő is kezd mézesezni, már itt vannak a darázsak... Mire megjő a szüret, itt lesz a háború...

Anna hirtelen nagyra nyílt szemmel, ijedten nézett a férfir: itt lesz a háború?... Itt lesz?... Háború lesz?... S ily hamar?... Mire a szőlő mézesezni kezd?

Csak nézett, nézett, s nem tudta, mit tegyen. Nyilván elszólotta magát Bethlen. Valami titkot mondott ki... Már hozzászokik lassan, hogy ez az ember oly nyíltan beszél akármiről, hogy az ember nem érti, hogy meri kiejteni a száján... De talán csak az előtt, akit megtisztel, s aki felől bizonyos, hogy soha, az élete árán sem adja tovább, amit hall? Most ez a leleplezett gondolat, ami valószínűleg még senki előtt sincs nyilván, legalábbis ő célzást sem hallott felőle eddig, nagyon megütötte. Ő, hiszen azért ír ez Pázmány érseknek, mert háborút akar. Háborút tervez. Szövetséget keres...

- Mért írod az érseknek - mondta, s akaratlan igyekezett annyira gyermekes, annyira vidám s könnyelmű lenni, mint aki kettőig sem tud számolni, csak éppen csacsog: - mért írod az érseknek - s csipegette a ribizlit -, hogy ne higgyen rosszakaróidnak, hogy háborúra készülnél?

A fejedelem lassan, írás közben elmosolyodott. Anna oda-oda lesett az arcára, s látta ezt a fojtott mosolyt. Mikor az ember befejezte a szavait, miket éppen írnia kellett, felpillantott s azt mondta:

- Ez politika.

- Úgy híjják? - mondta Anna felületesen, játékosan: - minálunk, igaz magyaroknál ezt egészen másképpen híjják.

A fejedelem felnevetett. Anna oly komoly volt, szava oly csicsergő s jelentős, kacagni kellett, hiszen igaza van.

Áthajolt hozzá, s azt duruzsolta:

- Anna, szeretsz?

- Szeretlek, szeretlek, szeretlek - sietett Anna.

- Lassabban.

- Szee-ret-leek, szeee-ret-lek...

- Én édesem - gyönyörködött benne a fejedelem, s megcsókolta a karját. - Milyen kimondhatatlan édesség van tebenned, te édes szőlőfürt...

Mind a ketten beleborzongtak ebbe a forróságba s felnevettek.

- Mért nem adatott meg nékem - s párás lett a férfi szeme -, hogy idejében találkozzak össze tevéled.

- Igazán kár, sohase láttalak, sohase - s Anna megsimogatta a férfiú fejét.

- Csak nem emlékezel, s azt nem csodálom... Még csitri lány voltál, hogy is emlékeznél...

Megrázta a csengettyűt. Jó kis csengő volt, de élesen visított fel.

Vajon kinek csönget? - gondolta Anna. - A háborúnak? Jaj s most bejő? A háború?

Az ajtónálló lépett be.

Szép fiatalember volt, a darabontok hadnagyi ruháját viselte, kis barna bajsza csóktakaróan libbent az orra alatt. Jóízű fiúcska. Van benne valami, ami hasonlít ehhez a ribizlihez.

S Anna észre se vette, hogy cuppant s nyelvét ott felejtí félrevont ajka sarkában.

A fejedelem közben összehajtogatta a levelet.

- Vidd s pecsételd meg, s visszahozod.

A fiatalember annyira le volt kötve, hogy rohant s egész idő alatt pillantást sem vetett Annára.

- Háború... - sóhajtott Anna. De nem azt mondta, amit gondolt, hanem így: - Dicsőség, vidámság, szabadosság...

- Testi fáradság, ló feltöri az embert...

- Égnek a falvak, s ragyognak az éjszakában.

- No - mordult a fejedelem -, az nem valami épületes. Igaz, megesik.

- Hősi halál.

A fejedelem elvonta a száját, s mint egy kandúr forgatta meg felső ajkával a bajuszát.

- Sebek, evett sebek, ordítanak szegények... főd megy a sebbe s elevenen rothad a test, megfeketedik, és megdöglik az ember és a ló... Nagyon tud nézni a ló, avval a nagy szemével: az ember ordít, a ló nem. Csak néz és megdöglik.

- Láttad?

- Volt egy Tigris nevű lovam, Brassó alatt: mikor körüljártam, valami bolond golyó eltalálta, s alattam leesett. Festett ló volt, tarkára volt festve, neve szerint. Vergődött, ledörzsölte magáról a festéket a vizes fűben, fertelmesen csúf lett a nyomorék. De a szeme. Nézett rám: mit csináltál velem. Inkább a te derekadba ment volna a vágott ólomdarab. Mintha azt mondta volna: az Isten haragja üssön meg benneteket, én még nem voltam elkészülve a halálra...

Nevetve mondta, hogy az asszonyt megnevettesse. Az azonban ajka elé emelte a kitárt bal tenyerét s rémülten nézett a mesélőre.

- Nem igaz.

- Mit nevetel?

- Én?... én nem nevetek... kegyelmed nevet... s a vas kegyelmedet is találhatta volna...

- Engem?... Most jött volt meg Dányi uram, mondja, hogy mikor a koronáció volt, oly lövéseket csináltak, hogy egy láncos golyó odacsapott, éppen a felség mellett csapott el egy minisztert. Nem éppen Khlésli uramot, de annak egy csuda nevű emberét a rájkvicekancellert... A király csak nevetett rajta... Hát az ember nevet, ha mást talál. Olyankor az úgy szokott, mert a kugli mindig mást talál. Tudniillik, akit eltalált, annak már nincs baja...

- S ha magát találta volna?

- Volna. Itt nincsen volna. Nem engem talált, hát mi közöm az egészhez. Ennyire ment el a térdem mellett, s a ló szügyibe szaladt. Ha a térgyem megüti, akkor bizony megütötte volna. De leszakította a lónak a szügyit. Nem volt szegénynek más baja, se csontot nem tört, se szívet vagy mit nem talált, csak kettészakította a szügyit, s elfolyott a vére.

Anna vadászember volt, máskor nevetett volna. De most oly élénken elképzelte, hogy ha a Bethlen térdét szakítja ketté, akkor most nincs itt, s akkor ki lenne az ő védője?

A fiatal tiszt jött vissza a lepecsételt levéllel. Anna ezen is csodálkozott, hogy meri rájuk bízni lezáratlan a levelet. De csak nézte, mit csinálnak ezek. Nem gondolt semmit, nézett.

- Lóra ülsz - mondta a fejedelem a fiatalembernek -, s mécc Fejérvárába... Átadod levelünket őfelségének a fejedelemasszonynak... szerelmes szavunkkal add átal, mondd meg, hogy három nap múlva indulunk Kolozsvárából Várad felé, ott lesz a vizitáció a váradi mezőn... El ne vétsd... Ha megnyúznak is, Kerekit meg ne valld... Kolozsvár...

A futár lelkesen hűségeskedett:

- Megértettem, felséges uram.

De a fejedelem látta, hogy nagyon el van búsulva a fiú.

- Miattunk?

- Nem, felséges uram. Nem felséged miatt.

- Magad miatt? - s mikor az rázta a fejét: - a kutya füle, talán csak nem a lány mián? - igenlő integetésre - no ne aggodalmaskodj... mondd meg a leányzónak, násznagy kívánok lenni az lakodalmon.

A fiatalember lángba borult, de oly nagyon, hogy az egész feje oly vörös lett, mint egy szem érett ribizli. Nem lehetett érteni, mit dadog.

- Még nem néztél más lány szemébe? - mondta a fejedelem, aki észrevette, hogy Anna ottfelejt a szemét a fiún.

- Nincs több lány, felséges uram.

- Nincs ugye? Nohát akkor küldd be Korzumot. A levelet csak hadd.

A legény hihetetlenül zavarba jött, s egyik lába a másikba lépett, ahogy kitétovázott.

- Erre csak nem bizzuk levelünket. Ennek nincs helyén a feje. Ez az első golyóba belecsapja, amit kilőnek.

Lehajtotta a fejét:

- Egyszer, nagyon régen, igen nagyon régen... tizenkilenc évvel ezelőtt... egy nagy tóparton állottam... a tavon ladik... egy csitri lány éppen belelépett... két úrifiú ült már odabenne... de... visszakacsintott rám... hogy ugorgyak a másik csónakba... s...

Anna a csöndbe belesusogott, mintha madarat hessentene:

- Ssss...?

- Már menyasszonyom volt akkor nékem... s a vadleány elment a nádason...

- De előbb még egyszer visszanézett a vad legényre, s a vad legény nem repült utána...

A fejedelem elborult:

- Azt hittem, csak én emlékszem rája...

Anna fűjt s száját csucsorgatta:

- Talán... ha utánam repül... talán... elfelejtettem volna...

- Hm - értette meg a férfi -, ez volt az egyetlen legény, aki nem repült utánad, ha... ránéztél... Hm... Ezért a pillantásodért tettem akkor fejedelemmé bátyádat: csak azért, hogy téged becsaljalak Erdélybe...

Anna nem szeretett adós maradni:

- És én... ezért mentem férjhez tizennégy éves koromban Bánffy uramhoz...

A fejedelem megdöbbenve hallgat.

- Nagy lakodalom volt, amilyen még addig nem volt Erdélyben - mondta, ahogy magában szokta elgondolni, mert már ez a nesze, ha magára marad, mindig csak oda tér vissza: ott hasadt ketté az ő élete... *s azért kellett neki fejedelem lenni*, hogy felülről nézzen le a fejedelemlánya... nem Zsuzsannáért; nem s talán szegény meg is érezte ezt idejében: s meg is mondja, ha jó kedve van s lehet: igaz. - Mindenki ott volt: csak én nem...

Anna félrevonta a száját. A szája beszélt, ha meg nem szólalt is. Mindent tudott e száj, vékony metszett seb a vékony finom úri arcban...

- Nem lehattél, Déván dévankoztál Zsuzsannával.

- Feleségem volt. Kötelességem is volt.

- Is?

A fejedelem lankadozó kedvetlenségében morgott:

- Szerettem *is*... ma *is*... csak nehez... ott ül az öreg székben, bétakargatva... más megpattan a hőségben: ő meg fázik... borzong... - s fék nélkül vall, mintha magának beszélne, már ő csak ilyen: akit szeret, abban bízik, azelőtt megtárukozik: - „Mitt-mottá?” - kérdem, mint ölbeli babát... „Halált”, léhogja: „meghaltam.” „S az jó?...” „Jó volt... szép szelíd halál volt... kopogtak felettem, hallottam, ahogy szegezték a koporsót, és én azt gondoltam: már nem soká hallom: milyen jó hallgatni, hogy vidáman verik a szög fejét.”

Anna szótlanul ül, megfázva.

- Siratták-é, kérdem. - „Sírtak” - mondja -, „milyen ünnepélyes vagyok, és az nem szép” - azt mondja -, „hogyan értem sírjanak, s nem szóltam, nem panaszkodtam, hogy igazítsák meg a fejem alját, rossz lesz soká feküdni ezen a forgácsolásán... de azt gondoltam: nem volna szép még fárasztani is őket azzal, hogy hallgassák a panaszaimat...”

Anna kirázta magából a rémületet, hogy még megszántja vele jaj, még megszeretteti vele ez az ember azt a némbert. Kirázta magát s:

- Halállal álmodni: lakodalmat jelent.

- Én is azt mondtam neki. S tudod, mit felelt?... „Ha még egyszer férjhez mennék, nem mennék csak szegény s együgyű emberhez...” „Én megmondtam neked - szóltam -, hogy én fejedelem leszek Erdélyben.”

- Mért nem a vadlányak?

A fejedelem szeme lobbott vetett:

- Mért nem annak mondtam? - s dobolt az asztalon. - Ugyan mit felelt volna a vadlány?

Anna hallgatott. Szemhéjai ráborultak lángoló szemére, e különös szemekre, most milyen kékek, szemben a fénnel, s máskor csaknem feketék...

Korzum jött. Megállott az ajtóban.

A fejedelem komoran pillantott rá s nem látta.

- Hívatott felséged, felséges uram.

- Korzum... Ezt a levelet elküldöd Gyulafehérvárába... Keresz megbízható embert... Ne küldj nyakamra szeleburdi szerelemrészeget... tanuld meg, a szerelemtől lábába száll embernek az esze... rosszabb a boritalnál.

Intett neki, hogy most menjen.

Amint Annára nézett, látta, hogy ennek a szeme ott maradt a Korzum arcán.

Még visszapillantott a kapitányra, s látta annak vágott képét. Vastag vágás húzódott keresztül a pofáján, kiforrva, mintha a fa derekába szerelem-betűket vésnek. Újra Annára nézett, de annak a szeme le volt hunyva.

- Azt álmodtam - szólt az asszony, mikor magukra maradtak. - Az éjjel azt álmodtam: Néném, Hedviga királyné Lengyelben... A király haldoklik... Ki jön velem: üljünk rá a lengyel trónra!

Bethlen belesápadt.

Roppant indulat és vágy ébredett benne. Felforrt a vére pillanat alatt: semmiféle tűz oly gyors hőséget ki nem tud roppantani, mint a feldühödött vágy.

Megtörülte homlokát s nyakát. Beleizzadt a teste is.

- Mért háborút viselni? Semmiért? - lihegte Anna. - Háborút csak valakiért lehet cselekedni.

A fejedelem hallgatott. Még erre sohase gondolt, hogy Annával a Báthory vagyionon túl ily nagyot lehetett volna örökölni, Báthory István is egy asszonnyal jutott a lengyel trónra, soha egy öreg s özvegy asszony keze nélkül oda nem ér. S itt még a nő maga is sok pályabérnek... Haljon meg Zsuzsanna... élni úgysem akar...

- Hedviga néném hét éve özvegy - mondta Anna, a boszorkány, a daimonion -, haljon Zsuzsanna, s vedd el Hedvigát. Légy király Lengyelben.

Rémült csönd.

- Ha kérded, *akkor*, ezt mondja a vadlány.

- Eztet nem a vadleány mondja: a vad boszorka.

Anna szikrázó szemmel sziszegte:

- Igaz... A vadlány csak azt mondhatta volna: húzd ki a fegyvered s győzz... A boszorkány azt mondja: vedd el Hedvigát. Ha öreg is, sebaj, majd meghal. Koronáztasd meg magad: ott vannak a birodalmim, azt mondják, hogy egy milliom hold. Ott vannak a ládáim: azt mondják, egy milliom arany.

A fejedelem legyintett.

- Földed enyém; mit sem ér! ládáid a török portán: ma üresek.

- Báthory Anna sohase lehet szegény. Kifoszthatod, kinullázhatod: mindig valaki lesz neked. Ha más nem, a tudomány segít... Boszorkány vagyok, azt mondd: hát leszek boszorkány. Ha még nem vagyok: leszek... Érted, nagy fejedelem! Értetted.

- Fogarasba kell költöznöd - mondta a fejedelem.

Anna elképedt.

- Fogaras az egyetlen vár, amit még Básta is úgy jelölt meg, hogy védhető. Ágyúkkal, falakkal, kapukkal, sáncokkal és magas kőszálon, megmászhatatlan...

Fogát összeszorította, s oly mereven nézett az Anna merev szemébe, hogy megsédült.

- Anna, te most nekem koronát adtál, a lengyel vagy valamilyen koronát, de koronát...

- Bocskai koronáját?

Anna elhallgatott. Megnémult s szédült.

- Hallgass - didergett a férfi -, ki ne mondd, soha ki ne mondd, soha senki előtt ezt ki ne ejtsd.

S összeszorította a fogait. Az arca kifeszült, ahogy az állkapcsát összevágta. Most először zárta le magát ez előtt a nő előtt.

Most is ennek a boszorkánynak a tanítására.

- Te nekem koronát adtál - ismételte, hogy takarja magát. - Én neked az életet adom: Fogarast.

Anna visszazuhant. Szédelgett vele a világ:

- Te a dicsőség útjára, én a tömlöcbe.

- Hova gondolsz. Életet és szabadságot. Ez az egy élet és ez az egy szabadulás van neked... Jussod... A ládákért... a földekért... mindenért...

- Zsuzsannáért...

- Hogy gondolod?

- Fogarasba lakatolsz, hogy Zsuzsannát megtartsd.

- Meg nem ölhetem.

- Ölje meg ő magát.

A fejedelem felállott. Oly rémültem nézett a boszorkányra, nem tudott levegőt kapni.

- Borzasztó ember vagy.

De Anna nem törődött vele. Az ember lihegett:

- Zsuzsanna tudja. Zsuzsanna már bele is egyesült. Azt kérdezte, mit akarsz Kerekiben?... Azt mondtam, Báthory Annához megyek.

- Báthory Annához?

- Igen. Oda.

- S mért?

- Pénzeért.

- Van nekem?

- Nincs.

- Akkor?

- Így nem maradhat. A hittestvérek reggeltől estig énekelnek. Zsuzsanna estétől reggelig sír. Ferdinánd nyúz bennünket, mint a szenteket. A háborút kikerülni nem lehet... Értsd meg... Nekem látnom kellett a boszorkányt... Aki miatt belerohantam az életbe... az egész életbe, úgy ahogy van... Zsuzsanna, ha Zsuzsanna telíti a szívemet, akkor én ma nyugodt és boldog ember vagyok, procul negotiis, távol a politikumoktól, s valahol békésen terelgetem juhászaimat...

Miattad lettem vad és vihar. Bátyád miatt. Miattatok. Báthoryak. Hulljatok mind rakásra. Mondtam Zsuzsannának: elveszem pénzt, kell a szent háborúra... adok neki érte fészket, ahol meghúzza magát, örökkéig nem él...

- Rabságot.

- Neked az élet arra visz: Fogarasba.

- S tenéked az út Krakkóba talán Bécsen át.

A fejedelem újra megszedült, s vérrohanást kapott.

A boszorkány, ez mégis boszorkány: kimondta szíve legtitkosabb szándékát. Az út Krakkóba Bécsen át vezet. Előbb Szent István koronája Kassán, akkor jöhet a lengyel... Bécsen át...

- Táltnak csak boszorkány lehet a párja - s átölelte Annát, mintha meg akarná törni a csontját is. - Hiszel bennem?

- Benned? Hiszek.

- Holnap reggel együtt indulunk. Én északra, te délre. Váradi mezőkön van a gyülekezés. S téged Fogarasban vár a vár.

- Benned hiszek.

- Nem hiszel. Bitang vagy. Mért nem hiszel?

S megragadta s megrázta s messze tartotta magától.

- Megtanított egy szóra felséged: *politika*.

A fejedelem elengedte a nőt. Lazára ereszkedtek izmai.

- Mit gondolsz, ki vagyok én? Hazudok én neked?

Anna csak intett, hogy igen: Hazudsz.

- Akkor mi lesz a jövő?

- Én tudom. Én megmondom - s a fejedelem arcának vonalain vonta az ujját: - A jövő az... - s varázsló mozdulatokat tesz... - hogy te mindent megnyersz... és én mindent elvesztek...

- Boszorkány, ostoba. Éhes lettem, adj valami ebédet...

## [X]

Az ebédet mind a ketten nyugtalanul ették meg. Valami férközött közük. Alig bírtak uralkodni magukon. Igen közel állottak ahhoz, hogy veszekedjenek. Ilyen feszültséget más-képp lecsöndesíteni nem lehet. Ki kell az embernek ordítani magát, ha asszony, sírni kell, jajveszékelni, s könnyet önteni, ha férfi, káromkodni s törni-zúzni. Hiába mondja a józan ész, hogy nem érdemes.

Nem érdemes, de muszáj.

A fejedelem úgy teszi le minden mozdulatával az öklét, hogy az zuhan és odacsap, s Annának meg-megremegnek az ujjai, a kézfeje s az arca vibrál. De közben édesen mosolyog, mintha semmi se volna bent, belől. A vonásai tudják, mit kell csinálni, s igyekeznek is megcsinálni.

A férfi szégyelli az elébbi összeütközést. Ez nem szokott nála így lefolyni. Nagyon kellemetlen volt. Nem beszélte ki magát, talán az a baj. Nagyon is fenn volt, s olyanokat mondott, amit józan s nyugodt állapotban nem tett volna.

Annának váratlan eszébe jutott valami, s ettől mingyárt megenyhült az izgalma.

Ő maga sajátkezüleg bort töltött a fejedelem serlegébe.

A serleg rendkívül szép volt. Hólyagkancsó, aranyból s drágagyöngyökkel és rubintokkal díszítve. Fehér és vörös ágyazva a csillámló sárgába. Nagy művész csinálhatta, nagyon régen. Lehet, hogy idegenből került, talán olasz ötvöstől.

Nem volt nagy a serleg, de a bor nehéz volt. Azt előre megmondta Benignának, hogy a legjobb bort adják fel.

A fejedelem nem vette észre a csapdát, s azt, hogy Anna maga tölt, úgy vette, hogy megbánta az asszony a komiszágát. Hogy mit kellett megbánnia, ha a fejét leütik, akkor se tudta volna megmondani. De abból, hogy szolgált neki, valami visszafelé úgy jutott eszébe, hogy igen, ezt kell tennie: egy asszony ne hengegjen királyné nénjével, s ne kínálgassa azt... Egy asszonynak az a dolga, hogy szolgáljon, mint a kutya.

Tehát itt volt az egészben a bibi: póri lelke sokallotta, hogy Anna koronát ajánlott fel neki. Öld meg a feleségedet, vedd el az öreg nénémet, s légy király, és maradj a szeretőm.

Valahogy így jött ki a dolog. Minden egyéb mellékes, csak ezt érezte, hogy ez valami infámis gyalázatos magaviselet volt, ezért megérdemelné a nő, ha pofon vágná...

Zsuzsannával nem így folytak le a veszekedések.

Zsuzsanna olyan volt, mint a zabla, amit a ló kínjában rág s annál jobban vágat a kocsival. Ez itt mintha a gyeplőt eldobta volna s szabadon hagyja a táltost, rohanjon s sarkantyúzza, de nem fékezi. Ő ehhez nincs szokva, öneki anélkül is vágat a gondolata, neki az kell, hogy visszatartsák, csak akkor bír erőt kifejteni. De hogy így, nyakló nélkül eresszék...

Szóval maga sem tudja, mi a baja: az a baja, hogy minden megnyílik s teljesül?

Semmi más eszébe nem jutott, csak az, hogy ez a boszorkány, ez neki felajánlotta a lengyel trónt, amit Báthory Gábor annyira áhított, szörnyű emlék az a fejevári nap, mikor a levegő tele volt a fejedelem iszonyatos koronavágyával, s neki Zsuzsannát kellett őriznie, s milyen jó, hogy akkor is véletlen visszatartotta, s így ő a széki gyilkosságból kimaradt, pedig ha jelen van...

Megborzongott: ha ő akkor jelen van, s mindenén átmege, akkor Báthory Gábort semmi meg nem menti a haláltól, s akkor most az ő keze véres kéz volna...

- Ne tölts! - rivallta el magát, s egy ujjal valahogy úgy ütötte meg a serleget, hogy az lerepült az asztalról. - Mit akarsz, le akarsz itatni? Azt a teremtetete lelke.

Anna kuncogva úgy nézett, hogy nyelvét a fogai közé duzzasztotta, de nem nyitotta ki az ajkait. Úgy volt, hogy megijedt a férfi káromkodásától, de nem tudta, nem örülnie és kacagnia kellene-e.

Hát csak bújt saját ujjai mögé, mint a macska, s volt nehéz visszatartani a nevetést, mert azért meg is volt szeppenve, s nem volt benne biztos, nem kap-e egy pofont.

A fejedelem még zordabbul nézett maga elé, de már megbánta. Az asztal úszott a borban, s az kezdett visszafelé folyni, s térdére csorogni, s ő nem akart megmozdulni. Igaz, már néhány ital bor benne volt, s ez az átkozott, talán meg is mérgezett bor szokatlanul erősen hatott rája.

Anna észrevette, hogy Bethlennek a bor a ruhájára csorog, s átnyúlt, felkapta az abroszt és septe vissza, még az asztali inas, Pohárnok uram, azt sem tudta, hogy mentse meg a fejedelem nadrágját.

De a fejedelem nem mozdult meg. Nem vitte tovább lábszárát, hogy megmeneküljön a borpataktól. Anna odavetett egy asztali kendőt, s útját állotta a bornak.

Ezt Zsuzsanna sose tette volna. Egyáltalán ez a híres fejedelmi sarj, ez cseléd Zsuzsannához képest. Mert Zsuzsanna mindent megtesz, amit akar: s ellátja urát kenyérrel és sóval, de kiszolgálni így alázattal s erejét nem érezve, azt nem. Zsuzsannát mindig neki kell kiszolgálnia. Ha ott ez a bor kiömlik az asztalon, ő ugrik, hogy saját magát be ne piszkítsa, mert ha az ő nadrágja borba ázott, akkor evvel a fejedelemasszonynak okoz munkát, mitől isten őrizzen.

Micsoda különbség van két asszony közt. De ha már az ember egynek a nyűglődését megszokta, minek kell egy másikkal újra kezdeni.

Az étel is. Itt mindig olyan ételeket kap, amit még sose látott életében. Mindig úgy tűnik fel, hogy micsoda tékozlás. Már az ő felesége csak jó gazdasszony, s ez nyilván még sose volt a konyhában, de mik vannak ennek az asztalán... Hiszen meg is mondta Ágotán, hogy majd megkérdem a szakács asszonyomat... De nemcsak az van benne, hiszen akinek egy milliom hold földje van, igazán azt ehét, amit akar, de a becsület, a jóérzés lázad fel egy férfiban, ha az új nő túllép azon a határon, amire az ő életének rendje építve van...

- Mi ez a sárga?

Anna idegesen felnevetett a nála szokatlan nyers szóra.

- Sárgarépa.

A fejedelem komoran nézte az ételt. Nagyon sárga volt neki, s a neve is gyanús volt, mert répának csak azt híják, amit a ló eszik meg a tehén, de az nem sárga. Mi a gutát etetnek meg vele?

- Szeresse... engem is szeressen...

A fejedelem megkóstolta. Jó.

- Hisz ez murek! - kiáltott fel, amin Anna nagyon nevetett.

Szedett a cseréptányérra.

- Még megvannak a csehjeid?

- Nem, azok eltűntek, azóta egyet se láttam belőlük, de ezek a tényérok még abból vannak, amit Gábris bátyó küldött Váradról szegény, halála előtt.

A fejedelem nagyon elsötétedett. Báthory Gáborra nem bírt s nem szeretett emlékezni: rettenetes volt neki, hogy már hat éve temetetlen fekszik a bátori templom padmalyán. S még meddig fog ott heverni?... Míg Zsuzsanna él, addig említeni sem lehet, hogy elföldeljék... Megborzongott: a keménységnek e kegyetlenségére csak egy szent asszony képes... Férfiember soha... Mondták, hogy a tetem ma is oly tiszta és egész, mintha nem is volna halott. Vajon nem tévedtek ők abban, hogy Gábrist annyira utolsónak, ebnek tekintették: ez csak isteni jel, hogy ha egy halott hetedik éve sérületlenül s épségben marad meg... Csak az ember, ha valami megcsökönyösödik benne, azon fordítani soha nem tud.

Közben szótalán volt s evett, ette a murkot, amit az ő felesége nem így készít, hanem barna lével s oly émelyítő, az ember azt hinné, hogy tejjel lesz émelygős, s nem. Nagyon jól eteti ez magát. A szeme tiltakozott, de az ínye habzsol.

Ott voltak a csirkedarabok a másik tálon, kövér aranylében mártásosan, de neki a murok volt ma a kellőbb. Nem bírt vele jóllakni, s ezért utálta magát. Éppen úgy, ahogy ezzel a nővel nem lehet jóllakni, s utálat pedig. S nem nyúlt és nem nyúlt hozzá a csirkemártóhoz, maradt, s az asztal közepén lévő tálból csak nyulkálva, kanállal eszegette a murkot.

A bűnnek oly édessége van, mondta magában, ami elcsábítja a gyenge embert. Meg kell azért fojtani a bűnnek forrását, hogy az ember ne jöhessen kísértésbe.

- Nem kell - csapta le a kanálát.

S ahogy visszanézett a tálra, alig bírta megállani, hogy még egyszer fel ne vegye a kanalat, s újra ne mártsa meg a tejes sárga jóízű mártásában, amiben a kellemetlen sárgarépa szeletek lubickoltak, mint a kis kacsák tavaszkor a tavon.

Majdnem azt mondta, hogy ezt megmondom odahaza, miért nem csinálnak ilyest nekem. És miért nem doboltatom én ki az egész országban, hogy vessetek sok murkot, és így készítsétek el, meglássátok, mennyivel jobb, mint a sok döghús. Hm, csak hogy erre nem lehet inni, nem kívánja az ember, s Anna oly könnyörögve néz hol a kupára, hol az ő szemébe... de ha nem kell. Nem fogsz leitatni, bestye boszorkánya.

- Hány éves a nénéd? - kérdezte váratlanul.

- Hedviga? ó már nem mai báránka... Mikor én kislány voltam, ő már akkor esküvőzött, igaz, hamarabb, mint az ecsedi lányok.

- Miért nevezed özvegynek, Zsigmond él.

- Azért lehet özvegy. S az is.

- Zsigmond túl fog élni mindnyájunkat.

- Ne hagyjátok. Oly gyenge, mint a beteg malac, csak istápolva él. Kérd meg néném kezét, s Zsigmond nem fog útban maradni.

A fejedelem pillanatig maga elé nézett, akkor öklét az asztalra nyomta:

- Neked nem számít senki élete? Te úgy számolsz minden élővel, hogy ha akarom, nem él?

Anna nevetett.

- Ne neved. Mert szétzúzom ezt az egész boszorkányfészket. Csak megpiisszenj, lerombolatom, s sóval vettetem be a helyét...

Anna arca megnyúlt, s oly komikus volt vele, hogy a férfi nem tudott ránézni. Ő komolyan gondolta, amit mondott: s ez a bestia semmit se vesz komolyra.

- Igen - mondta Anna elnyújtva.

- Igen - dörmögte a fejedelem. - Mért nincsenek itt emberek? Mért vagyunk mindig kettesben.

- Akarod, hogy behívassam Horváth István uramat?... a kegyelmed Korzumja is jöhet.

De a fejedelem legyintett.

- Nem.

Fogta a serleget s fenéig kiitta. Váratlanul ízlett, s bár nem akart oly nagyot innya, közben az csak csúszott s csúszott le.

- Neked Fogarast nem oktan adom - mondta megtántorgó nyelvvel. Anna észrevette e kis hibát, s már örült, hogy most végre igazat fog hallani. Szerette a részeg embert az asztalnál s maga előtt: olthatatlanul vágyott arra, hogy mondják ki az emberek, ami az igazság. Ha rossz is. Ha kellemetlen is. Ha nem szeretni való, majd ő tesz róla, s elküldi szeme elől... Nagyon el volt bizakodva, hogy eddig minden megtörtént, amit akart életében, férfival... De ettől az embertől félt, kívánta s vágyta: mit szeretett ezen a csúnya, darabos szájú, ritka szőrű, tördelt orrú emberen? A hatalmát? Az eszét? A tehetségét? Azt, hogy amit akar, teheti. Hogy jött és felnyúlt, mint a tölgyfa, csak eltérébélyesedik... Tudni akarta, mit harcol ez vele? Egyszeriben csak elromlott a kedve neki, s azóta dül-fül és zúz. Mi van benne, ami föltolja s képessé teszi a hatalomra. Nem az ő karjának ereje, nem az ő lábának gyorsasága teszi. Mi az, hogy valaki kimond valamit, s mások megcselekszik... Most azért dühöng, hogy ő nem teszi, amit kíván?... Á, hát azt nem, azt nem... Tegye ő, amit én kívánok... lássuk, ki a bíróbb?...

- Khhhm - krákogott egyet a fejedelem -, azért adom neked, mert meg akarlak menteni. Magadtól akarlak megmenteni, mert neked egy ellenséged van csak: és ez te vagy magadnak.

Anna hallgatott.

Hajába nyúlt. Dús haja sötéten szőke volt, aranyszálak és gyöngyből font receháló csillogtak rajta.

- Ebből egyék még felséged - mondta Anna, aki most megijedt, hogy ez a vad ember nagyon is őszinte talál lenni... Mert ő szerette az igazságot, de úgy szerette, ha kellemetős. Mert neki még soha emberfia igazán kietlent nem mondott. Nem akarja, hogy ha már el is romlik kettejük közt a híd, éppen ma, s éppen most, s éppen szemtől szembe kelljen meghallani a szerencsétlenséget.

- Mi az?

- Karamella hígan krémölve.

A férfi már megint ilyen ostoba ételt lát. Maga elé hagyta tenni a kicsi tenyérforma tálkát, s belenyúlt a barnás kövéren folyékony lébe.

- S meg is kell ezt enni?

- Azért csináltam, hogy valami kedveset tegyek felségednek.

A fejedelem inkább eltolta a tálat. Nem undor volt az arcán, hanem szinte félelem. Nem kívánta az olvadt cukrot.

Most mikor méreg és keserű van a nyelvén.

A bor is nagyon kezdett működni. Szédült. Ha lehunyta a szemét, megmozdult vele a szoba, a vár egyet kavargott, mint a hinta. Kavargott vele most az egész világ. Körülötte.

- Mondd meg - te mindenbe beleütöd az orrod -, mért menjek én bele a háborúba?... Hat esztendő alatt csak építettem, fundamentumot raktam, s oly igazán fundamentumos az én országom, semmi nem bántja, nem fenyegeti... senki nem akar rám acsarogni... most mondd meg, te céda, mért menjek én bele egy háborúba?

- Koronáért.

- Szamar... Hol van nekem korona?... Ha nekem a Szent István koronáját a fejembe tennék, akkor lennék én a legnyomorultabb ember ezen a világon, mert akkor semmi meg nem szabadítana attól, hogy a szultán meg ne irigyeljen, és a kiéhezett csorda legalább három-százezer embert zúdítana rá az én kis Erdélyemre... Mire nekem a korona, te ringyó?

Anna nevetett. Szép, fehér hosszú fogai csillogtak vérszínű ajkai közt, veresítve vannak ezek a szájszélek?

- Szarvasnak kell a címer, oroszlálynak a serény, lónak az islógos kantár, fejedelemnek előmenetelire van a korona.

- Tölts.

Anna sietve kezdett, de visszafogta magát:

- Ne igyék annyit.

- Tölts.

Most vállat vont, s igen lassan kezdte csorgatni a bort a serlegbe.

- Hints rá egy kis hamut... tanuld meg, hogy... hogy csak a hamvas fazék erényes.

Anna nevetett: most értette meg, hogy az ő hajára céloz a fejedelem.

Felragyogva simította fel a rece alól kibuggyant fürtöket.

- Boszorkány vagy-é igazán?

- Én? Mit gondol.

S jóízűen kacagott.

Micsoda bor ez? hogy ennyire szédül tőle a fej?... Már sok bort megitt életében, de ilyest...

- Micsoda bor ez?

- Tokaji aszott.

- Tölts.

- Mát öntöttem.

- Add ide.

Anna felemelte a billikomot, s odanyújtotta. Közben felült az asztalra, hogy jobban tudjon szolgálni.

- Igyál belőle.

- Igyak?

- Igyál.

- Megkóstoljam?

- Meg.

- Hogy bennehagyjam az ízem?

Bólintott.

Két kézbe fogta, úgy emelte a szájához, s ahogy beleivott, elébb lenézett a mélybe, az aranyborba, akkor a fejedelem barna szemébe, s mind a ketten kéjesen összeremegtek.

Akkor a férfi átnyúlt, s elvette a serleget, a kézzel együtt, amely tartotta, s átdöntötte a nőt magához, s a nő hagyta magát, s átvonszolva a széles, nehéz asztalon, mint egy zsák, mint egy kígyó...

- Mondd meg, mért szeretlek?

S úgy megölelte, csaknem összeroppantotta.

Anna lehunyta szemét, s belehelyezkedett az emberbe, aki rágt a dörmögte:

- Mert boszorkány vagy?... Mert tudod a titkokat?... Nem: azért szeretlek, mert te vagy a bűn, a rothadás, a gyalázat. És a tiszta embernek olykor bele kell feküdni a sárba, és meg kell benne hemperegni, mint a disznónak a mocsárban... Ide figyelj: te vagy az a haszontalan, fölös szemét, amit mint a forró víz a tajtékot kivet magából... Én téged szeretlek, mert kívánlak, mert nem tudlak lenyelni... nem bírlak bekapni s megemészteni... és én Zsuzsannát is csak azért szeretem, mert magas nászból született, nálam fentebből rántottam le s megtörtem: de téged még ezerszer jobban meg foglak emészteni, s kiokádlok magamból... azért szeretlek, mert veszélyességgel játszom miattad: nem téged, a rettenetességet akarom veled... de sietve fogadd el Fogarast, és menekülj oda, vagy borsószalmára kerülsz... ott lesz elég fegyveresed, meg is védheted magad: ott élhetsz, és azt csinálsz, amit akarsz... míg az ország haragját ki nem pattantod magad ellen: mert az ország a tömeg, a mindenki, mindenkinél nagyobb és hatalmasabb... Eredj hát te alávaló, buja dög, eredj, és bújj el a világ szeme elől, s akkor élhetel kilencvenesztendő korodig... Hints hamut a fejedre és zsoltosmázzál... még megmenekülhetsz... de soha másképp s másmint: az árokpartra kerülsz... a váradi katonák fognak rajtad átvonulni és otthagynak a tabánban, a sarki cédák szoknyájában... s hiába volt milliommholdas birodalom, ami rád néz: oly koldusul halsz el, könyörületes adományra szorulva...

- Milyen jó, hogy van, aki szeret... Milyen jó, hogy ily szépeket mond, aki engem szeret...

- Sír érted a szívem, megszakad érted a lelkem, de nem vehetem le rólad, ami rajtad van: a te cédaságod megöl, a te boszorkányságod senkinek nem árt, csak neked... Mért nem vigyáztál tizenkét esztendő korodban, leányzó, mért nem tudtad, hogy valaki női valahol, s rád vár és rád készül és tisztán kell magad megadnia nekie... Hány éves voltál, mikor elveszítetted a te rózsabimbódat?

- Ki emlékszik oly rég időkre - nevetett sziszegve s vadul Anna.

Erre a részeg ember feje is megnyilatkozott, s megértette, mi ez, hol van s ki van az ő ölében?

- Menj - mondta, de karja még jobban szorított. Ebben a pillanatban nyílt egy ajtó, és belépett rajta valaki.

Egyikük sem nézett oda. Mind a ketten voltak olyan nagyok, hogy szolganép szeme előtt meg sem rezzen az ér bennük.

Horváth István megállott, és nem szólt. Nem szólt, s nem adott életjelt magáról, csak állott, míg azok be nem teltek a csókolózással. A férfi a nő száját lerágja, jaj meggyilkolja a csókjával.

Horváth István, aki eddig soha hozzá nem jutott a nőnek még az érintéséhez sem, most nem tudta, mit tegyen, azt gondolta, hogy ebből neki halál származhatik. De ha már bent van, s mit kezdjen, most menjen el? szolgává lett azért, aki fürdeti az úrasszonyt, s nem tudja, hogy az nő. S a nő nem tudja, hogy aki mossza s keni, simogatja, férfi, szolgál az, mint szolgája az ebe, lova, madara, nemtelen.

A fejedelem visszafordította a fejét, s ránézett Horváth Istvánra, a szép, magas, karcsú, erős, pompás fiatal kereki várkapitányra.

Nem szólt, nem is intett.

Várt. A feje zúgott a nehéz bortól. Úgy itta, mintha felesége pincéjéből való könnyű borocska lett volna, s nem törődött vele, nem akarta tudtul venni, hogy a boszorkány megmételyezett borából ivott. Elvárta vas és kő testétől, hogy még az eleven méreggel is elbíron. Ezért csak nézett, méltósággal és komolysággal.

Horváth István azonban nem zavarodott meg. Amit látott, neki elég volt egész életére. Kevélyen és elszántan állott, s úgy nézett a fejedelemre, mintha az, aki áll, a maga lábán állana. S az, aki ül, lentebb volna egy lépcsővel nála, ha még oly felség és fejedelem is.

- Követek jöttek - mondta mereven.

A fejedelem szeme észre nem vehetően megrebbent. Csak most látta meg ezt az embert, hogy van, S várta, ki hát?

- Váradi kapitány uram, Rhédey kapitány uram küldte el követit... Nagyon megparancsolta, hogy azonnal jelentés tétessék, bárha felséged bárhogy s mint legyen is.

Már úgy beszélt, mint aki tudja, hogy kemény s nagy büntetése leszen, de nem bánja, nem bánja már. Legyen. Igaza van. Kimondja.

A fejedelem nem szólott. Nézett, várt. S várakozása oly nagy volt, mint mikor függő szikla alatt őrizi a bárányt a pásztor, s megsejti, hogy a szikla le akar válni, s pillanatig rémületében csak ül, s nem bír elfutni. A fejedelem nem szólott, de Anna már nem bírta:

- Távozz, gyermekem - intett Istvánnak.

De Horváth István tovább állott s újra mondta:

- Rhédey uram önagysága megparancsolta, hogy őfelsége ha bárhol s mint vagyon: a követekről azonnal s nyomban. De rögtön.

- Honnan tudod, hogy Rhédey uram így meghatta? - szólt ingerülve Anna, aki szerette volna már kitolni a szobából ezt az értelmetlen embert, aki úgy elrontotta örömét s bánatát. Az ostoba.

Horváth István, most ő hallgatott. Fogait összeszorította.

- Maga szava. Mondta! Ő maga mondta!

- Neked?

- Nekem.

Anna nem értette:

- Hol?

Horváth István nem szólt, csak intett kicsit vállán át, mintha mögötte állana a váradi főkapitány.

- Itt van Rhédey uram?

Horváth István igent intett.

- Itt ő maga s nem jó bé? Örültek ezek itt. Hát mért nem hozod be őfelsége sógorát? Állat.

- Nem jó... Azt mondá...

A fejedelem most megmozdult: csak éppen intett kézzel, hogy Anna menjen el.

Anna megdöbbent: Ő? Hogy ő?

Mélyen megbántódott s megszokult.

- Ó, felség - mondta, meghajlott, egész török módra s elment, mint egy szál napfény, ha elmúlik a házból.

## [XI]

A fejedelem sokáig nézte a rendkívül nagy bajuszú főurat, aki mosolyogva ült szemben vele. Ez a bajusz olyan volt, mint a felhő a holdon, ha bajuszt tesz. Nem illett hozzá a mosoly, semmi sem illett hozzá, roppantságos nagy szeszínű bajusz, s a szemek oly aprók és jelentéktelenek, mintha nem is volna bajsza az embernek.

- Thurzó Szaniszló - mondta a fejedelem -, benevolenciánkkal élj.

Thurzó Szaniszló, aki álnév alatt mutatkozott be, mint gróf Thurn követe, elámult, s oly nagyot nézett, ennél nagyobb meglepetés nem érhetette. Rhédey is csodálkozva nézett a szőkés bajuszú emberre. Ő nem ismerte föl. Senki sem tudta, ki van jelen. Thurzó Szaniszló? S honnan tudja ezt a fejedelem? ki soha nem látta.

De Thurzó Szaniszló nevetett. Nagyon tetszett neki, hogy az első percben megismerte a fejedelem.

- Miről lelt föl felséged - mondta, s eszébe sem jutott, hogy az egész országban s talán egész földkereken ebben a percben ekkora bajusz senki másnak az orra alatt nem éktelenkedett, s csak nem bírt betelni az ámulattal: miről ismerték fel?

- Nem várhattam egy percentig is - magyarázta, s nagyon közvetlenül, előrehajolva és félkarral megkapaszkodva a háta megett a karosszék támlájában, hogy el ne essen. - Uram, onnan jövök. Beszélnem kell urammal, felségeddel s...

A fejedelem fejében még mindig nem oszlott a mámor, s mégis tudta, mit cselekszik. Intett sógorának, hogy menjen el.

Rhédey szolgálatkészen állott fel, mintha jelezni akarta volna, hogy igen, tudja kötelességét. Szép, úri feje, török lovag, deres hajjal és sasorral, szimatolóan mint valami kőszáli, rebhent fel, s szóval ment el, s oly módon viselte magát, ezzel csak súlyt adott a titkos megbeszélésnek: nagy dolgokról kap értesülést a fejedelem.

- Felség - mondta Thurzó Szaniszló, mint egy lengyel főuraság, ebben a melegben is prémbe a nyaka. - Bécsből jövök s Prágából jövök. Gróf Thurn uramtul jövök.

A fejedelem szeme lobbott vetett.

Gróf Thurn Mátyás a cseh igazgatók feje. Ő dirigálja ma Bohémiát.

De nem szólt, várt.

- Nem mondhatom meg első percben felségednek az utolsó szót - nevetett bajszának árca alatt Szaniszló gróf -, de felségedet - s felállott - a csehek maguknak királyukká kérik fel, uram!!

Állva maradt, s tartásában volt valami a szolgálattevő udvariból, aki nem tud menekülni tanultságának mozdulataiból; szolgál, de úgy, miként csak úr s nagyúr maga is.

A fejedelem hallgatott, ez az első egészen komoly ajánlat a csehek részéről? Célozgatások már kezdettől voltak, de most egy felvidéki magyar főméltóság szájából úgy jött, hogy egyúttal a magyar hazafiak határozott részvételét is kötelezően jelentette.

Bólintott.

Thurzó Szaniszló beszélni kezdett. Elmondta részletesen, hogy került Bécsből Prágába, s miként találkozott a cseh fődirektorral.

De a fejedelem mintha kővé vált volna, méltósággal és nyugalommal ült s hallgatott.

Hallgatása azonban ebben a pillanatban már zúgó tengerré vált. Megzsongultak gondolatai, előbb tudatlanul, erőtlenül, aztán háborogva és dübörögve kezdtek zúgni benn a lélekben. Csak annyi harangozott fülében, hogy a koronát visszavonhatatlanul kínálják fel neki a csehek. Görcsi Mehemed apám, te öreg török basa, huszonkét éves koromban mondtad volt, hogy „ennek a fejére kerül még a magyar korona”...

- Sokat beszéltünk Thurn urammal - mondta Szaniszló -, de ő is azt mondja, neked, uram, meg kell kapnod a Szent István koronáját, s magyar korona és cseh korona egy főn lészen.

Bethlen Gábor megrázta magát s felébredt. Kirázta fejéből a zsibbadtságot, kábultságot, mámort és szédülést.

Fölnyitotta a szemét s ránézett a beszélőre, aki még mindig állva mondtá, mondtá a döbbentő szavakat.

Intett neki: Üljk le kegyelmed.

Thurzó Szaniszló leült.

Leült s azt mondtá:

- Mink Thurn úrral nagyon megítéltük, hogy ezek a jó idők ma úgy a cseh, mint a magyar ügynek előrevitelében. Soha még ily kevéssé fel nem volt hadi módon készülve a birodalom austriacum, mint ezekben a napokban. Se hada, se vezére. Maga Thurn uram kis csapattal el tudott jutni Bécs kapujáig. A császár odabent mint valami bálvány ül, és konokul hajtja mondókáját, s semmi mással nem gondol, csak a protestánsok üzésével.

Bethlen bólintott. Úgy-úgy a török is most a legmegromlottabb, a német is? Ezek akkor arra a jó idők, hogy a megtiportak, az alávetettek kiharcolják szabadságukat. Ha a német is ily gyenge, akkor a két bálvány nem sokat fog ártani egy a másnak, meg kell törni mind a két uralmat otthon, fészkében s akkor le lehet örökre rázni a népek nyakáról őket.

Jó ez, hogy a csehek is most mozdulnak, jó az, hogy a magyarok is lábra állanak. Értette, s testében érezte annak a roppant fontosságát, ha ennek a két felforrott népnek élére állhat s ha éppen ő. Egyik lábam erdélyi kengyelben, másik lábam cseh kengyelben: akkor lehet rajtát kiáltani, s Bécs kapui reszkessenek.

De még mindig csak a kívánság, a hatalomvágy, a kapzsi uralkodási ösztön dolgozott benne. S eddig sem volt hódító, oltalom volt és védelem mindenknek, akik rája szorultak. A nagy szolgából nagy úr és vezér lett. De nem lett belőle se vérszomjas, se fejevesztett harácsoló. „Mit ér, ha két ökör két garas - mondta Szárhegyen öreganyja -, ha nincs az a két garas...” De ha megvan a két garas, akkor kell-e rögtön bivalycsordát venni? Lelkében roppant önuralom volt és magamérséklés. Magyar lángját az erdélyi kalapács lohasztotta, s mily csodálatos, hogy ő, az erdélyi a magyarföldi Zsuzsannától kellett tanuljon mindig maga megbírást és álmoknak meggyőzését. Azaz, már a legelső percben sem volt rá képes, hogy átengedje magát a nagy álmoknak és szédüléseknek. Csak azért? hogy akinek valamije van, mindent kockára vessen, s csak azért? hogy még többje s még nagyobb gondja legyen? Soha.

Így tovább is csak mereven s komoran maradt iszonyú nyugalomban.

- Tudja-e már felséged - mondta lázasan hebegve bajusza megett Szaniszló, akin csak most tűnt fel, hogy orra rövid s kevés ahhoz a szörhez, ami alatta nőtt. Ha leberetválnák, minden elmúlna ebből az impozáns fejből: vajon, ha azt leberetválod, amit ígér, akkor szintén ily csekély maradvák kerülnének elő.

- Tudja-e már felséged Tampir generál rémtettit a református magyar vitézek felett?

A fejedelem hallgatott.

- Tampir uram hatezer magyar végbeli katonát szerződtetett a csehek ellen. Se hópénzüket meg nem adá, sem ruhabélivel, sem élelemmel nem gondoskodott nekik. S most hadaival körülvétette őket szegényeket, s egy hajnalban *mind egy lábíg levágá őket*.

A fejedelem elszörnyedt.

- Hatezer magyar katonát?

- Hatezret, mind tiszta igazhitűeket, kálviniakat.

A fejedelem megszádult.

- Rablottak?

Szaniszló kicsit elnevette magát prémje alatt.

- Vinni nem vittek oda, ahol megjelentek. De mondom, kapni se kaptak semmit, ott, ahová híjták őket. Élniek kellett. Miből él a katona? Rekvirál. Hogy lehet fegyelemben szedni őket? Ha fizeted. Anélkül soha. Hajnalban kezdték rájuk a lövést, s mind délig eltartott, s egy is meg nem menekülhetett, mind egy lábíg megkaszabolták őket.

A fejedelem most kezdte érezni, hogy új alapon dolgozik már a gondolata. Nem hódít már, s nem szerez és zsákmányol: íme, szolgálnia kell, hitét és fajtáját kell neki mindig szolgálnia. Hatezer magyar férfiúnak vére kiált az égre. Vajon mind így igaz-é?... Ahogy nem mer hinni semmit, ami kedvező, úgy a rémekben sem. Hatvan vagy hatszáz még, még: de hatezer felnőtt, erős, java ember; azok a kemények és életkoruk virágjában levők mindig, akik zsoldba mernek állani. Hatezer zsoldos katona, Úristen. Ő tízezernél többre nem is gondol, tízezerrel Bécsig meg sem áll, s ebből hatezer hullott volna el? Ő hatot sem akar veszteni Bécsig.

- Felségedről azt hírelték volt, hogy a császárnak segítségére ajánlkozott volna. Ne tegye azt felséged, kérjük országul, azt ne tegye, uram. Ebből is láthatja felséged, hogy s mint bánnak odafel a magyarral. Még ha bérért veszik is kenyerükre.

- S mind kálviniak voltak?

- Voltak abban fölös számmal lutheriak is uram, kálvinista, lutherista, aki pápista volt, azt kiválogatták és már napokkal, hetekkel előbb másfelé kommandírozták onnan. Akit meghattak a lágerbe, az mind tiszta protestáns volt, uram. Szegény ember, családja miatt örömet áll szolgálatba, kivált, hogy ez nagy ritkaság, hogy őfelsége az ausztriai császár éppen magyarbelieket vegyen föl. Gyersze nézzük meg, mit ad Isten általa. Hiszen még idehaza se veszi fel hadi szolgálatra a magyart, mindig csak idegenekből hozza a hópénzes katonáit. No ezekkel jól elbánt a Dampierre. Morvában kerítette be őket, s levágatta mind, de még oly iszonyatosan bánt velek, hogy ilyet ebben a században még a pogánynál se hallottunk. Kit megnyakazott s megnyúztatott köztük s bőrükkel nyergeket vonatott be, kit két rakott tűz között lassan s elevenen süttetett meg, kit karóba vonatott. Ott kellett a mi szegény fattyainknak lassú halállal elbúcsúzni e nyomorúságnak világától, Moráviában, idegenek s vallonok által, akik pipát kínáltak nekik, mikor már utolsókat rúgtak, mondván: hallottuk, tinálatok nemzetbéli szokás, hogy ha a hajdút karóba vonják, pipát kérnek, s szíjnak, mutassátok meg hát, hogy kell?

A fejedelemben már egyre vadabb s keményebb tűz gyulladozott. Még alig gyúlt, már parázsa volt, s félelmetesen izzott.

- Azért nagyon kérjük felségedet, fejedelem urunk, szemünknek fénye, jó barátom, ne higgyen nagyságod semmiféle csalogató szónak, semmi ámtgató hitegetésnek. Isten igazítsa meg elméjét, hogy valamiképpen német mellé ne álljon, mert ha azt teszed, neked is hamar nyakadat szegik, felséges uram.

- Ó - adott hangot a fejedelem, s ebben benne volt, hogy értsétek meg már, hogy soha szívbéli szándékkal az nem ment, csak politikából, hogy szemüket bekösse az ember e gaz kutyáknak, ne gyanakodjanak, mire ez a sok mustra, fegyverkezés.

- Ferdinándus, mint a csattogó fogú fenevad, egy Béliál acsarkodik ránk, akár magyar, akár cseh, csak ha eretnek az ő szava szerént. Az nekie nem ember, s meghidd, felséges uram, ha nem kezded idejében a harcot ellenek, hamar rajtad is ott lesz a tüzes járom.

- Úgy van, barátom, úgy van. Olyan annak a természete, ki hogy kezd, végzi. Nincs itt szabadulás, nincs itt irgalom, nincs kegyelem, nincs élet, semmi nekünk, csak a halál. Fel kell övedzeni magunkat.

Szaniszló úr fogta a hatalmas boroskannát s belemártotta bajszát, és ő is bólított s mondta:

- Úgy van, felséges uram, jól monád. Úgy vagyon.

De a fejedelem már nem ivott. Ő már levelet fogalmazott magában, most már döntött. Holnap két főkövetet küld Konstantinápolyba. Állassák fel neki talpra a budai basát. Ne holmi ma nőtt, tegnap kött legénykéket, magát a budai basát rendelje a szultán a török hadak élére. Hamar adót összerakatni, s futton-futvást haladjanak véle. Huszonöt év óta soha meg nem fizették az erdélyi fejedelmek az adót. Most meg fogja adni. Ez mutassa legjobban, milyen halálos nagy komolysággal indul neki a háborúnak.

Báthory Anna nagy ékesen és díszesen lépett be.

Magas spanyolnyakú hímzett gallérban s hosszú, leppengő szoknyában. Olyan remek volt, senki nem mondta volna, nem ausztriai főhercegnő légyen. Suhogva és nesztelen siklott eléjük.

- Nagyságos uraim, egy kis ételbelivel kedveskednének én szolgálaim kigyelmeteknek.

A fejedelem soká nézte, ahogy jött, ült, pipeskedett s hogy mennyi bájosság és szépség s komolyság is. Itt van Istennek ez a tündöklő madara, s ez mire lött? s mire végzi?

- Anna - mondta hangosan -, gróf Thurzó Szaniszló uram öméltósága szegénységünkben nagy vendégünk.

Anna meglibbent feléje. Csak úgy fölülről, alig. Mi neki egy Thurzó, a Báthorynak...

Szaniszló felállott, s mély hajlással bókolta.

## [XII]

Alkonyodott. A távoli zilaji, somlyai hegyek lilába borultak. Mély színek az égen, a földön, mintha az emberi érzés olvadt volna rá. Mintha a mindenség maga is megfázna, megborzongana attól, ami jönni fog.

A fejedelem nyugodtan, komolyan, egy merevségben nézett a távolba. Nem gondolkozott: átadta magát az új láznak, az új szerelemnek.

Feszülten vonaglottak idegei: a roppant erőfeszítést érezte magában. Mindennek előtte. Még soha ezt nem érezhette, még soha ekkora feladatra nem volt ráébredve. Most egész múltja, élete, minden benne volt. A múlt nem szűnik meg. A múlt mindenkor jelen van, s egészen érthetetlen, hogy itt ül íme most ezen az idegen helyen s nem azon az ismerősön, a solymosi várban, a régi Anna mellett, akit ölelgetve vigasztalt, hogy urának, Mózesnek semmi baja sem lesz, s csókolgatva nyugtatta, hogy ha senki más, ő a fejedelemséget is megszerzi neki. Megborzongott, s látta a Maros-partot, a tövisi csata után, ahol átúsztotta Mózes, akarata ellenére.

Azóta sem volt ekkora felelősség alatt. Mért jut ez most eszébe? 1601-ben volt ez, július 2. Nagy Albert volt és Deli Bálint a balszárnyon, s ő velek, s Székely Mózes nem maradt a hátulsó seregnél, hanem előrerúgtatott. Kapronczay Tamásra bízta azt, s mikor ő meglátta, hogy vágtat előre almás pejlován, ő is utána, úgy csata után - majdnem megnyerték a csatát - csak Básta minden tartalmát odadobta, s kurta szöges korbáccsal verte az a kacska ember, s káromkodott spanyolul. Most hirtelen látja, ahogy Mózes megszorította Bástát magát egy hosszú hegyes-tőrrel, s levágja, ha idejében össze nem sűrűsödnek a generál körül a németek, azok verték el, de meg se tudták sebesíteni. De szerette is ezt a Mózes, éppen, de éppen harminc esztendővel volt nála öregebb, azért tudta úgy simogatni s vigasztalni fiatal feleségét, mert nem volt nekie asszony az, csak gazdájának, bátyjaurának jánya, Kornis Anna. Kornis Farkasé.

- Emlékszik kegyelmed, Ferenc uram, a tövisi csatára?

Rhédey Ferenc szokása szerint szótlanul ült mellette, most felvonta szemöldökét, s bólintott. Benne is felrémlt a régi emlék.

- Én fogtam meg a Mózes uram zabláját s vezettem be a vízbe, mert nem akart fürödni. Szegény Anna asszonyám, mikor csuromvizesen beértünk Solymosra, mingyárt ágyba dugta az urát, és sírt, hogy tüdeje hévséget kap, s nem lesz többet embere.

Rhédey hallgatott. Már kimosódott emlékéből a régi eset, s csak annyit mondott:

- Ennek a Kornis Annának fia, ifjabb Székely Mózes jött hozzám, most olyan húsz esztendőes ember, kérte, hogy szólanék felségednek érte.

A fejedelem elhallgatott s nagyot nézett.

- Annának fia lött-é?

- Te ezt nem is tudnád?

Bethlen hallgatott. Számolgatott, az időt vetegette.

- Úgy szólott rólad, azt mondván: anyjától mostohaapjának esmérjen téged.

Soká csönd volt, a sötétség egyre gyorsabban szállott. Kornis Anna kis gömbölyeg teremtés volt, nagyon jóízű és magakellettős. Igazán nem szerelemből, csak ha alkonyodott és magukra maradtak, nagyon jó volt magához szorítani. Jó puha szája volt, csókolni jó. De semmi más nem gondolt felőle soha: ez a nő, nőtény, gond és bú nélkül csókolni való. Mózes, a hatalmas ember, óriás és roppant evésű, Báthory Istvánnak kedves kapitánya, öreg Borbély Györgynek, a vén, epedt arcú katonának, aki köszvénye miatt székéről harcolt, oly szerelmes fia...

- S húsz évű volna?

- Apja halála után lött. Posthumus gyermek. Mózes uram a brassai csatában halt. Mikor is volt, te jobban mondhatnád meg. 1599?

De Bethlen hallgatott. Komor lett.

- Nem értem az asszonyi állatot - mondta -, az embert meg lehet érteni, az asszonyt soha... Ez a Kornis Anna soha, huszonhat esztendő óta semmi hírt magáról úgy nem adott, hogy azt se tudom, igazán él-e, vagy nem... Ez egy olyan kis cseléd, süt, főz s mosogat, malacot nevel, és eltelik az ideje. Milyen öreg lehet már. Akkor is vagy öt évvel nálam öregebb volt, én még nem voltam huszonnégy, mikor utolszor láttam... Húsz...

- Ma a fia...

De a fejedelem nem lelkesült: övé nem lehet... Mózesé sem... Isten tudja.

- Nagyobb gondom van - mondta.

Gondolkodott.

- Nem tudom, honnan jutott eszembe a tövisi csata. Ma vagyok úgy, mint akkor. Az volt az első, mikor magamra vettem e világnak s e kis Erdélyországnak minden gondját, mert láttam, nem embere Mózes úr a nagy cselekedeteknek, csak a nagy evésnek s ivásnak... Akkor elindultam s maig annyival beértem, hogy nekem adta ezt a kis országot. Ma újra egy lépés előre: ma adatott nékem a nagy Magyarország.

Lehunyta a szemét s megszédült. Nem jó szólani, érezte. A nagy dolgot ki ne mondd. Aki sokat beszél, az elfecsegi a hasznót. Beszéddel még soha semmit meg nem vettek, csak arra való a szó, hogy utat építsen a tettnek. Lám, ő is a télen, februárban kész volt húsz mélyföldet lovagolni, hogy beszélhessen Dóczyval, s most itt nyílik a kapu, hogy két hét múlva ezt a Dóczyt nehéz vasban hozassa elő...

Ismét megszédült. Újra hallgattak. Rhédey koccantotta az asztalt a kupával, s ő is emelintette, s kicsit beleivott.

- Anna volt, akkor is, az is - mondta dörögve. Rhédeynek csak most nyílt meg a szeme.

- Az is?

- Ez is Anna.

- Ez is.

- Mikor megszakadt előttem a világ útja, s rá kellett lépjek: az az Anna elmúlt, mint egy álmokép.

- Múljon el ez is.

De a fejedelem hallgatott. Még nem volt ennyire biztos, még nem tudta, ez az álmokép mit ér neki.

Rhédey sokára így szólt:

- Ismerted Bánffy uramat? ennek első urát?... Én ismertem.

- Kegyetlen volt hozzá. Mint urához.

- Hm. Kegyetlen... kínozta... S az szegény, oly főméltóság mellett s oly vagyonnal s tudománnyal, tapasztalattal: reszketett érte, s ha bárhány vendég is volt, s szólott hozzá, ez soha egy irgalmas szót nem vetett neki, oda se nézett, s ha az megérintette, fejét ráhajtotta vállára formán: csak észre kellett venni, hogy elvonta magát, s úgy rezzentette meg arcát, mint aki undorodik...

- Öreg volt neki.

Rhédey hallgatott. Újra ivott.

- Mért ment mostani urához, Jósikához? Ki ez neki? Senki. Nem létezik. Nem is akarja ismerni. Hal vagy él, őneki mindegy. Nem feleség, nem volt, s nem lesz. Nem tehet róla, úgy van szerkesztve, hogy hideg marad, s csak akkor ég és izzik, ha alacsony és buja személyek között tombol az éjben. Csak a legutolsókkal tudja magát kiszolgáltatni. Pénzért. S nappal méltóságot játszik meg és fenséget.

- Gyöngé nekik. Mind. Hitványok.

Rhédey újra hallgatott, újra ivott.

- Szóltam róla Gábrissal! bátyjával! Az volt, aki a húgát felemelte, kivette a semmiből, az árvaságból, csillagokig hagyta szökelleni. Azt mondta róla: „Küsanna nem szeret. Nem tud szeretni. De az a férfi, aki vele köt, az elpusztul.” Még azt is mondta: „Szerencsés vagyok, hogy én megszabadultam tőle, mert neki senki más nem kell, csak én, a bátyja. De hogy én jóllakatom magam ezer nőténnyel, csak azért, hogy rá ne ájtsak: ő ebbe belepusztul. Ha én adnám neki magamat, én pusztulnék belé.” Máskor még egy ízben szólott róla: „Vannak ilyen nők. Nem is tesznek semmit, de a férfi megőrül és elszorvad mellette. Boszorkány, nem lett boszorkány: született átok. A férfi, aki vele egy napot együtt tölt, az vérében megperzselődik és elméjében oly nyugtalan lesz, hogy nem bír magával. Semmi baja, csak vége. Veszedelembe dönt, ha valakit szeme elébe von.

A fejedelem elgondolkodott. Az arca sötéten égett a sötétben.

Csak ma is mi volt itt? Úgy kezdődött, mint a reggeli pacsirtacsicsérgés, egyszerre csak, minden igaz ok nélkül úgy fordult, mintha vihar indult volna a Boreas fészkin. Azóta ő annyira fel van dűlve, nem bírja magát megnyugtatni. Borral is megitta, de nem a bor ártott: már alvás előtt úgy égett a feje, úgy tombolt a szíve, csaknem kiugrott, s őrvongott, annyira ostobaságokat kellett mondania, s ez annál különösebb, mert a nő szelíd volt és csöndesnek mutatta magát; mi volt akkor, ami belőle kiárad, hogy veszett kutya tajtékja úgy meg nem veszejt az embert, akit összevissza mart, mint ennek kedves csicsérgő szózata?

- Még ma akarok elmenni innen - mondta.

- Lám, ezt szerettem volna felségednek tanácsolni.

Költsétek fel ezt a jó Szaniszlót, s ültessétek kocsiba, ha lovon nem mehet.

El nem mehettek, hogy még valami ételt ne fogyasszanak. Úgy megsérteni Báthory Annát?

S ha most jön a méregkeverés?

A fejedelem elmosolyodott; semmit sem evett, csak diót, amit maga tört fel késsel.

Bort ivott.

Ott feküdtek az asztalon a tálak, tele jobbnál jobb ételekkel: semmihez sem nyúlt.

De Anna nem tudta, mi ez, azt sem tudta, hogy a fejedelem kiadta a parancsot, hogy nyergeljenek. Anna várta a vihar elmúlását, várta az éjszakát...

Ő maga bőven ivott, s az ital hatalmasan gyújtogatta kacagó kedvét. Ha bort ivott, azonnal kivirult, mint a virág, rögtön dalolt, bár nem volt nótás, és oly kedvesen tudott szikrázni, mint a görögtűz a nyári éjszakákon, ha csillagot szórnak.

- Nézd csak, Benignám, mi bátrak az uraimék... s milyen jófogúak; foggal törik fel a diót... Szeretik feltörni, ami még töretlen volt...

A fejedelem nyilvánosan nem tűrte a kétértelműt, női szájából. Nem volt neki ideje ilyenekre. Most oly súlyos gondok voltak benne, hogy lélegzeni is alig bírt. Inkább szigorúan figyelte Annát: a méltót kereste benne. S a gúnyt. Azt az egyet nem tűrte, hogy gúnyolják.

- Anna, én most elmegyek.

De Anna borban úszva csak kacagta. Gyönyörű száját rágcsálta s hamisan nézett vissza:

- Azt nem hiszem. Azt nem - s Benignára kacsintott, ajkát gúnyosan fölvetve: - Szeretnénk mi azt látni, hogy az urak akkor el, ahogy ők gondolják!

A fejedelem olyan lenézést érzett meg, hogy elámult: annyira rabságban tartani véli őt ez a riha?

S Anna kihívóan nézett rá:

- Nagy fejedelem! Nem vagyunk Fejérvárt!...

Ez aztán sok volt. A fejedelem elkomorodott, s elfordította szemét a nőről.

Most megismerte. Ez egy csábító szirén. De már ő meg volt fagyva. Az egyetlen szó, hogy őt kicsúfolta a nő, hogy merte lenézni, maga fajtájának tekinteni, akivel packázhat, megszüntette benne az iránta való érzést.

- Hozzátok a kardomat.

Már hozták, s felkötötte.

De Anna kiszakította ruhája alól hálóingének pántlikáját, rákötötte a kard markolatára, s azt mondta harsány kacagással:

- Menjen, ha tud.

A fejedelem két ujjal, utálva fogta a szalagot, letépte, elvetette, s hátat fordított.

Csak akkor értette meg Báthory Anna, hogy beteljesedett a végzet.

Két kezét, hosszú ujjait szája elé kapta, és azt sikoltotta:

- Uram!

De a férfi nem fordult hozzá. Két lépést tett.

- Uram?... vétettem?

A fejedelem nem válaszolt, de megállott, háttal neki. Nem úgy állott, mint aki gondol rá, hogy visszafordul. Úgy állott, mint aki megy, megy s nem sürgős neki; nem fut: nincs miért; végzett; elmegy, s akkor megy, amikor akar.

Akkor Anna büszkén, mint akinek semmi kárt nem tehet és aki mindenkinek felette van, hangosan szólott udvarmesternőjének:

- Ebben a nagy táncban elvesztém hajtűmet, ugyan keresd már meg; különben hagyd, nem ér egy *fagarast*.

A fejedelem csak az utolsó szót hallotta s úgy gondolta, *Fogarasról* akar szólni.

Visszafordult azért, s azt mondta:

- Igen, Anna, Fogaras várát ígértük volt neked. Ha ezen nyomban indulsz, *ma még* megtehetjük, hogy ígéretünk ne maradjon puszta szó.

Anna elvonta ajkát.

- Felséged nagyon kegyelmes.

Erre a fejedelem még egyszer visszament hozzá s megcsókolta a feje búbját, a haját.

- Isten áldjon meg, Anna. Jó éjszakát.

- Jó éjszakát, felséges uram, és szerencsés utazást.

A fejedelem meghajtotta fejét. Még akart valamit mondani, de nem jutott eszébe semmi.

Elment, s úgy ment, mintha a madár előtt kinyitják a kalitkát, s az boldogan menekül. Úgy ment, mintha háta mögé vetette volna a gondot s a követ. Úgy ment, mint aki szökik a becsületbeli tartozás előtt, s milyen jó, hogy ez az Anna csak egy boszorkány, és nem kell megtartani, amit az ember fejedelmi szavával neki ígér.

Mert igazán úgy ment el, mint aki vérig s nagyon meg van bántva, meg van alázva és fel van bűszítve, de erőt vesz magán, s nem üvölt és nem verekszik, csak elmegy örökre.

Anna, mikor magában maradt, beleroskadt az aranyos trónszékbe s azt mondta:

- Mit szeret az ember egy férfin? Éppen olyan bűdös és ápolatlan, mint a többi... Talán azt, hogy erős?... azt, hogy különb a többinél, aki van?... azt, hogy tud markolni s el tudja törni az ember derekát?... tud nevetetni és bizsergetni, s az jó?... azt, hogy mégis férfi, s... és elérhetetlen?

Az ujjá önkéntelen varázsolásra nyílt, de mikor már mondogatni kezdte, hogy „te fekete hajú, fekete szemű...” abbahagyta, legyintett és összeomlott, s beletemette arcát a tenyerébe...

De nem sírt. Száraz szeme égett, és nem sírt.

## **Negyedik könyv**

## [I]

A sárospataki várnak négy egyforma, kalitka alakú tornya szétnézett a tágas vidéken.

Ragyogó, szikrázó, éneklő nyári nap volt. Augusztus, annak is a kellős közepe. Canicula fervet. Ilyenkor minden a földön, élő és élettelen, tüzesebben és boldogabban lélegzik.

A vár egyik tornya északra nézett, s látta a Sátorhegyet, ahol Árpád megpihent, s ahonnan körülvizsgálta az új hazát... Másik tornya délnek nézett s elgondolkodott a tokaji hegyen... Százezer aranyba van az beírva Thurzó Imrének, aki ide oly rettenetes messze lakozik a bittsei várban. De a tokaji gerezdek azért mind neki érlelik az arany fürtöket, irigylis érte Eszterházy Miklós, aki még messzebb lakik, még kevesebb jussa van rá, de szereti a tokaji mászlást, s még jobban az árát... A harmadik torony napnyugatra figyelt, Boldogkőváralja felé, s a csúcson túl akart látni Murányba, ahol Széchy György uralkodik, mint egy rabló várúr, bátor illet mondani egy ily főúrról nem illő, mert a megigazított hitnek főistápjá. A negyedik torony semmi mást nem csinál, csak lepillant a Bodrog vizébe, s magát nézi nagy gyönyörűséggel.

- Ez a legbölcsebb valamennyi közt - gondolja Okolicsányi, aki maga nézett körül a tornyokból, és sorra tűnődött erre is, arra is.

Ebből a toronyból legalább semmi mást nem látni, csak a szépséges Bodrogtó, ahol a szekerek éppen most hordják befelé a gazdag keresztet, a rozspetrencét, s a serény patájú lovacsák amott nyomtatják a kalászt s az aranszemű életet.

Okolicsányi szeme megködlött a nagy és nehéz gondolatoktól... Szemben néhány pórház, Kispatak, a vízparton apró gyerekecskéek tocsogtak a sebes habú, sodrókkal teli folyóban, pucéron, mint a halak. Vajon ha feltámadnak a hadak, hány marad bennük életben?... Vajon megkímélik-e majd, a harcosok, mint az a halász la, aki csónakjában billeg a vízen és vető-hálójából tenyérrel kimeri a halak nagyját, de apraját visszaszórja a vízbe, hogy hadd nőjenek még egy vagy több évekig, s a kis halak fickándozva csapkodnak a víz színén, idevillan ezüst hátuk. S be furcsa, a halak, mintha csak kommenciós cselédje volnának a halásznak, csakugyan itt maradnak évekig e tájon, s bár tudnak úszni, s szabad az útjuk Konstantinápolyig, itt maradnak a születési helyükön, csak itt érzik magukat jól.

Mindenfelé a szép békességnek édes képei. Ott egy szegény ökör, míg a szekeret vonja, hosszú nyelvét kinyújtja az útmenti száraz füvekre. Jó lenne még ez is, ha eljő a rettenetesség napja, örülni fogsz, kopott ökre az Istennek s Rákóczy György úrnak, ha a télen égett szalmafedeletrágatol.

Csikorog a kenetlen kerék, idehallik, ahogy a sovány tengelyt marja, de a gazda fősvény, nem ad zsírozót bele. Mindegy, azért mégis a békességnek búzáját cipeli. Majd fordít ezen még egyet a hadak ura, aki a távoli zegzugos Erdélyben feni Fejérvárán az igazság kétélű pallosát... Mégiscsak az fáj legjobban, hogy el sem lehetett búcsúzni a drágaságos fejedelemasszony szent szemétől...

Ah, megyünk hát a fene pápistákra, akik talán nem is emberek, hogy annyit vétenek a szegény megigazított hitbeliek ellen. De talán mégiscsak emberek. Azért van bennük ellenünk ily olthatatlan gyűlölet és a halálszórásnak ily kiapadhatatlan kívánsága.

Okolicsányi kiült a vár tornyába. Ő csak forradott fejét és véresre sebhedt tar koponyáját hurcolja, hogy mindenütt megcsudálják és megböszüljenek rajta...

- Hungaria, oh veh, Hungaria... - sóhajtott fel.

Ezért a tar fejért, ezért a sebesült koponyáért indulnak majd a hadak, s Okolicsányi már látta, ahogy felgyúlnak az őrtüzek a távoli hegyeken s jönnek a hadak, hogy fegyvert okádjának a békés világra. Háború... itt a háború... még be sem tapodják a búzát a vermekbe, mikorra itt lesz a tűz és vér és halál...

Már nem fér bőriben az ember, már régen volt háború. A felvidéki hegyek csúcsai már régen nem égtek erdőkkel. Mikor is jártak erre patkós paripák?... Bocskai uram alatt. Tizenhárom esztendeje.

Tizenhárom év sok ezeknek: már unja magát minden. Már nem bírják a békességnek szennyét s unodalmát. Már köszörülni kell a megrozsdázott kardokat, és tölteni a puskát, és itt körül a fene ágyúkat a vár ormán...

Rátette kezét egy ágyúra, melynek oldalára volt írva: „Non est currentis, neque volentis, sed miserentis, Deus.” „Nem csörtetőké s követelőké, de szenvedőké Isten kegyelme.” Nem volt elég az elmúlt saeculumnak szörnyű ideje, mikor ki nem fogyott a világ a háborúskodásból. István fejedelemnek, Báthory Istvánnak halála után húsz teljes esztendeig minden évben fel kellett ülni s felhordani a seregeket a pogány ellen. Hol itt a szikszói mezőn, hol a győri sáncok alatt, hol odabent Erdélyben, ezer helyen ezer ember, ezrek ellen... De azok pogányok voltak, s a pogány esküdt ellensége mindennek, ami keresztény... De most a keresztények két felekezete rohan egyik a másra, csellel és titkon, hogy a másik meg ne sejtse az orvtámadást...

Ajhaj, mindig találni fog az ember casus bellit, hogy egymást ölhesse. Mert nem szeretetet, gyűlöletet ültetett Isten az emberi szívbe az emberek ellen... Homo homini lupus... Ember embernek farkasa, tigrise, oroszlánja, hiénája s dögbogara, aki eltemeti egymást... Ez lesz hát az emberi fajnak vége, hogy megeméssze az ember mind valamennyi egymást... Most is új ésszel mennyi újfajta öldöklő fegyvert és hadi tudományt találnak fel, mint lehet törbe csalni és óvatlan megfosztani életétől a lelkes emberi állatot, aki pedig élni s csak élni akar...

- Tésuram, hallodi, tésuram, hé... - kiáltott fel a vár mélységéből egy hang -, nagysás asszonyunk hívat...

- Megyek, megyek - riadt fel mélézásból Okolicsányi, s törte magát, hogy mentől inkább siessen a parancsszóra.

Mozog benne a szolgálélek, ki parancsra úri frissen engedelmeskedni tanult.

A várkertben a hatalmas bükkfa alatt a vár belső falánál kis asztal volt kitéve, s ott ült a fiatal várúrasszony, Lórántffy Zsuzsanna, s kedvesen hunyorítva nézett rá.

- Jöjjön kegyelmed, és üljön le, szívesen látjuk a felséges Bethlen Gábor őfelsége emberét.

Okolicsányi miután megcsókolta a kis kezét, leült a helyre, amit mutatott neki.

A nagyasszony házi széken ült, karosszékekben, de neki egy lefűrészelt törzset mutatott, ami kissé távoldad esett az asztalkától, melyen kézimunkakosár volt, és az úrnő éppen dolgozott is valamely aranyhímzésen. Okolicsányi nagyon elcsodálkozott, a nagyasszony oly fiatalka volt. Arca tele kerekded és gömbölyű. Fekete szemeivel úgy virított ki a fehér kendő keretéből, mint egy kellemes, kicsit nagy orrú cica arca. De bőre kissé barnás volt, bár még fiataltsága miatt pirosas színezettel. Ahogy nevetett, folyton erősen hunyorított és fehér, szép fogai kicsillogtak, mint a gyöngykaláris.

- Óh, te szegény - kiáltott fel, ahogy Okolicsányira nézett. - Vedd csak le süvegedet.

Okolicsányi levette nemez süvegét, s tar fején roppant vágások dudorodása éktelenül piroslott.

Lórántffy Zsuzsanna összecsapta kezét, és arca elé véve az összetett kezecskéket, soká igen nagy álmélkodással és szörnyülködéssel szemlélte a megvagdalt urat.

- Mely fertelmesek e gonosz pápisták - kiáltott fel. - Nem szánnám mind valamennyit tűzhalálra és gyeheennára vetni...

Azon az édes hangján ott rettentő volt ez a kiáltás, hogy Okolicsányi lesütötte szemét.

- Hallottam volt, hogy megszabdaltak irgalom és kémélet nélkül, de korántsem véltem, hogy ennyire. Mondsza csak, az utolsó szóig akarom hallani, hogy esött.

Okolicsányi lassan, szelíden, szinte takargatva a fájó részleteket, kénytelen volt mindent elmondani, mert ha megállott, vagy úgy tetszett, hogy nem elég erős a kifejezése, a kedves arc rögtön szörnyülködött és parancsolta, hogy még, még... Ő kénytelen-kelletlen aztán mindent kibeszélt s közben, hogy nem akart a szemébe nézni, alakját nézte s rájött, hogy másállapotos az asszony. Vékony teste hamuszínű ruhába volt öltöztetve, fehér patyolattal s csipkével díszítve. Félt neki rossz és kegyetlen dolgokat mondani, de az annyira kívánta, ette, falta, s éppen csak a legrosszabbakat. A vágásokat meg kellett számlálnia, hogy hányszor ütöttek rá, karddal-e vagy bottal, vagy szekercével s közben nézte a nagy forradásos csúnya sebeket.

- Jöszte kedves, hadd nézzem csak... - mondta, s ő féltérde ereszkedett, és az úrasszony kinyújtotta kezét, és ujjait rátette a sebhelyekre, és mind sorra tapogatta, simogatta, mint valami szentséget.

- Mint valami pórt vagy büdes parasztot - sóhajtott aztán.

Ahogy felnézett rá, hogy elmehet-e már, látta, hogy a fiatalasszony szeméből nagy kövér könnyecseppek gördülnek le nagy májpuha arcára.

Már ő megszokta e sebeket, és szinte szégyenli, hogy nem tudja eltüntetni homlokáról és arcáról.

- És lejjebb is, testeden, vannak ily iszonyú sebek?

- Igen, nagyságos asszonyom. Vállamon végig oly forradás vagyon, le a csecsbimbókon keresztül egész a hasamig, össze-vissza vagyok szabdalva.

- Meg kell mutassad, látni kell s akarom.

Habozott és restelkedett, mert férfiszemérme nem bírta, hogy testét a ruha alól felmutassa. Zavarban térdelt tovább, de Lórántffy Zsuzsanna parancsolt újra:

- Nyisd meg a dolmányodat, mert nekem látni kell.

Mit tehetett, hosszas habozás után s új meg új parancsra ki kellett gombolnia dolmányát s felhúznia alatta levő vászon ingét, és akkor meglátszott, hogy valóban iszonyú sebek helye vöröslött elő fehér testén.

Lórántffy Zsuzsanna remegett, de kinyújtotta karját és megérintette a férfi testen a hosszú vágások helyét. Végighúzta ujjait a sebeken, egészen végig s még a vállán is, még a köntöst fel is emelte, s igyekezett, hogy a férfi hátán is mind megcírógathassa a sebeket.

Okolicsányi boldog volt, mikor ez mind meglőtt, s az úrasszony már mindent látott, és engedelmet adott, hogy ruháját rendbe szedhesse.

- Fájt ugye nagyon? Meghiszem, galambom, kedvesem, mártírom - s törülgette könnyeit kis zsebkendőjével... - Össze tudnám törni minden csontját minden gaz pápistának, s nem is viselem el, hogy ezért legalább tizenkét pátert darabokra ne szabdaljanak, és a kloákába ne vessenek.

Okolicsányi sietve rendbe szedte ruházatát, s boldog volt, hogy végre visszaülhetett a fatörzsre.

- S mit monda erre a fejedelemasszony öfelsége, Károlyi Zsuzsanna néném?

- Fájt a szíve, és sírt ő is.

- Fájt ugye nagyon a szíve szegénynek? Szánta a szegényt? Hogyne szánta volna ily kedvelt hívének vére vesztését?...

Okolicsányi elpirult, mert isten bűnül ne vegye, a fiatalasszony szájából úgy jött ki a szó, mintha pletykából különösen tudná, hogy ő mennyire kedvelt híve annak a szent és magasságos fejedelemasszonynak. Pirult, mert rettegett, hogy gyanúsítás van ebben a szóban, s ezt férfilelekkel elviselni nem bírta.

- Az ő maga kezével kötözte bé ez áldott sebeket? - szólott Lórántffy Zsuzsanna.

- A sebek sohasem áldottak, nagyságos asszonyom - mondta Okolicsányi. - Átkozott a seb, és átkozott, aki sebeket oszt.

- Áldott az, áldott! aki ily sebet kap! és nagy az Istennek ő hatalma, hogy ennél tízszerre, százszorta súlyosabbakat fogunk emián adni! Nem hagyja bosszultatlanul a jóságos jó Isten ezt, ne félj! Kívánom is, ne maradjon bosszultatlanul három hétig is, hanem ebből a kevés sebből és vérből rettenetes és szörnyű bosszúállás fakadjon a fene pápistákra és németbeliekre. Vannak még kálvinizáltaknak és luttereknek fegyverük, ne féljen kegyelmed, mi is felkötjük a szablyát és a kardot, és tízezerszeresen adjuk vissza az Eszterháznak az ő kevélységét.

Okolicsányi erre nem tudott mit mondani; nézte a kedves arcot, a sűrűen nőtt fekete szemöldökökkel, melyek alól fekete szemek villámai szálldostak. Ő, egy ifjú anya, ki szíve alatt viseli első gyermekét... Hallgatott, világért ellene nem szólott volna; a fiatal anyáknak nem jó szembe szólani. De mire szüli fiát, ha ily ádáz. Gyűlöletre és emberirtásra?

Mert a fiatal asszony arcán nem volt irgalom s kegyelem. A fiatal anyácska nevető szájával és csillámos fogsorával harapós tigrishez hasonlított, aki tajtékos indulattal tépi szét a gödölyét, hogy táplálja szíve alatti magzatát... És hogy beszélt, csupa biblia volt minden szava. Csak úgy csorgott és fercsegett fogacskái közül az Ákhábok és filiszteusok vére. A zsidó nép minden szörnyű átkát szórta a pápista magyarokra, s vértenger és tűzeső fakadt a szavaiban a másik magyar világra, akik a régi módon dicsérték az Urat s imádták az Istent, és elfeledték, hogy ma már másmint kell a Mindenhatót szeretni.

Nézte, nézte a tűzrőlpattant asszonyt, aki kicsit selypítő, picit sziszegő nyelvvel bibliázott, csak éppen annyira sziszegve, hogy a kígyófütyéhez hasonlított, amint a szókat szórta... Eszébe jutott a felséges fejedelemasszony áhítatos jósága, türelme és irgalmassága, a halvány és komoly fejedelemasszony fájdalmas és kevés hangja. Nem, az nem kiáltott soha átkot és szidalmat senkire, csak jóságot és szelíd igazságot tudott szólani, és a szegény emberek s minden magyarok helyett csak rettegni tudja a háborúnak még gondolatát is. Bezzeg ez a kis galamb oly nyugodalommal, a kíméletnek, jóságnak, jóakaratnak legkisebb nyoma nélkül képes volt szidalmazni az ellenségeket, mintha azok közt sem ember, sem magyar soha nem is lett volna.

- Igaz-é, kedvesem - szólt most a nagyságos asszony -, hogy a szegény fejedelemasszony öfelségét elhittették a gaz presbiteriánusok és fészket vertek körülötte a gazok és tolvajok?

Okolicsányi megijedt. Valóban, a fejedelemasszony már régen megiszonyodott az óhitű kálvinista papok ridegségétől és keménységétől, pedig éppen a legfiatalabbak, az ifjú Geleji

Katona uram a legborzasztóbb és a legortodoksusabb... Egy fiatal pap, Bálint pap, a fejedelemasszonynak most házi káplánja, és ez bizony neológus mindenben, s presbiteriánus.

Lórántffy Zsuzsannának nem lehetett ellentmondani, mert ez pontosan volt informálva erről, s ily szavakat mondott:

- Ki kell irtani magvát is ezeknek a silány elfajzottaknak, ezek még veszélyesebbek, mint a pápisták, mert azok nem tudják, mit cselekszenek, csak pokol kapui. De mit mondjak ezekről, akiknek módjuk volt megtanulni az igét, és meghamisítják?... - S kis öklével verte a térdét. - Nem szánám magam kezével meggyújtani a máglyát, amin ezeket az új presbiteriánus konkolyhintőket elégessem. Hallom, a zsidózás veszedelme is mérhetetlen, és igen eluralkodott odafel a fejedelmi udvarban... Ez a Péchy légyen főprotektoruk és fejedelmi kancellárságban tartjátok... Mért nem gyomláljátok ki a manicheus galádságot? igaz lenne, hogy a fejedelemasszony őfelségét az ő jószívű ártatlanságában ez a Péchy már úgy elhitette, hogy eljár velük a zsidózók istentelen tiszteletibe?

- Isten őrizz - kiáltott fel Okolicsányi elrémülten -, ki mondott ily rágalmakat?

- Hála légyen a jóságos Istennek, ha nem - mondta Lórántffy Zsuzsanna, és összetette két forró kezét.

- A fejedelemasszony őfelsége - ha valaki emberséges és jó - csak hiteért senkit meg nem háborít.

- Rettenetes - mondta Lórántffy Zsuzsanna, és nyájas arca tele lett elszörnyülködéssel. - Meg kell törni a kígyó fejét. Halál arra, aki eltévelyedett a régi igaz útról. Hogy lehet egy olyat életben hagyni, hogy másokat is elrontson és megfertéztessen. Én ugyancsak kész volnék kigyomlálni a dudvát a hasznosak közül. Tűzre a konkolyt és gázt, míg el nem hatalmasodik, mert az Isten igazsága csak a tiszta és régi ép ortodoksus hitben él... Az Institúciókat szokta-e olvasgatni a felséges asszony?

- A felséges asszony mindent olvas a szívekben, és csak annak ad hitelt, amit ő maga is a maga szívével igaznak talál.

- Itt nincs szív, uram, mert a szív csak megbolondítja az embert. Én magam, istennek hála, oly nevelést nyertem, hogy deáki tudományban oly verzátus vagyok, mint a horogkötési hímzésben. Én Kálvin atyánk Institúcióit naponként olvasom, s a pataki skólában csak tisztahitű Méliuszokat tűrök meg. Most is pellengérré költtettem egy újító wittenbergistát, s ha ettől meg nem javul, bizony még rosszabbul leszzen dolga... Nem szabad a pozdorját megtérni a tiszta len között, mert nem lehet megfonni s szőni az Isten vég vásznában.

Oly okosan és kellemesen mondta ezeket, mintha nem is szörnyűségeket beszélne, hanem a legegyszerűbb igazságokat, amik megvidámítják a szívet. Szemeivel hunyorgatott és fehér, szép fogai csillogtak, mint a porcelán. Arca körül a fehér főkötőkendő oly volt, mint egy apáca-fejedelemasszonyé, csak nem volt élesre kötve, hogy annak kemény szegeletei legyenek, hanem gömbölyeg és puha. Okolicsányi szerette volna megkérdezni, hogy nincsen-e melege ebben a dús fehér kendőben, de nem merte. Lórántffy Zsuzsanna úgy viselte ezt a kendőt, mint komoly hivatásának jelét: asszony és vallásbeli felsőség... Ez a nagyon fiatal teremtség valósággal égett s lobogott a hitért.

- Hallotta kegyelmed - kérdezte csilingelő édes hangján -, hogy Homonnay uram skólát csinált Homonnán?... Pápista skólát... Rettenetes, hogy ezek a pápisták hogy elhitték magukat, és most csak skólát, skólát, mindenféle csak skólákat csinálnak... Nem elégszenek meg, hogy a mi felesleges türelmünkből életben maradnak, de még iskolákban akarják tanítani a hamis pápás tudományukat... Nem borzasztó? Mintha az ördögnek engednénk, hogy ördögi iskolát

fundáljanak, és arra nagy donációkat tegyenek az ország földjéből?... Jezsuiták ebben is a konkolyok, ezek a gonosz eblelkek... igaz, hogy a fejedelemasszony őfelségét addig s addig, így elhitették, hogy újra bé kívánja bocsátani a jezsuitákat Erdélybe?

- Nem, nagyságos asszonyom, azt nem a felséges asszony imbibálta a felségnek, hanem ő magától hagyta meg, mikor a károlyi traktára jutottunk volt, hogy ha muszáj s másképp nem lehet, a jezsuiták közül egyet hajlandó béereszteni a szent békesség kedvéért.

- És erre jól megszabdalták a jezsuiták kegyelmedet. Legalább ettől okosodtatok, uram, hogy kell e fertelmeseket nézni.

Úgy végig-végignézte ezt az Okolicsányit, hogy lehetnek annyira együgyűek, hogy egy jezsuitának hitet és helyet akarnak adni?... Rettenetes, rettenetes...

- Ilyesekkel neveltek szarvakat a gazoknak, mert nyújtsd csak egy ujjadat az ördögnek, egész karodat befálja, s egész testedet lenyeli... Meglásd, e Homonnayt is, még ebből egy nagy veszedelmünk leszen! Már én mondtam uram önagyságának, hogy neki egy hibája vagyon: az, hogy az újhelyi gyűlésen, mikor együtt voltak a tavaszon s Homonnay uram mint főispán volt jelen, ezt az embert meg nem fogatta s be nem tömlöcztette... De ő mondja, csak így könnyen nem megyen... S az majd könnyen megyen, hogyha e Homonnayt a jezsuiták arra fogják tanítani, hogy menjen Lengyelbe, ahol minden a jezsuiták kezében van, s onnan hozzon a haza ellen segítséget. Homonnay uram sokat rezgelődött eddig is a fejedelem urunk őfelsége ellen, de még eddig olyat nem tött, hogy idegen hadakat hozzon a magyar nemzetre, csak hajdúkkal s más magyar hitványakkal támadott. Meglássátok, a nagy irgalmasságotok arra fog vinni, hogy még polyákokat és moldvai haramjákat hoz ránc. S mi itt vagyunk kitéve az útban, előre iszonyodok ilyenektől...

S szép fekete szeme tele könnyekkel. Kis öklével ütögette térdét.

- Rothadna inkább Homonnay uram a lábam alatt a vár setét tömlécében, kígyók és békák közt, akkor nem volna félelmem... Úgy lennék boldog, ha mindezeket a setét fajzatokat itt tudnám, s mint tigriseket és hiénákat éhhel veszejteném... Mondja kegyelmed, nem éhült? Nem kíván valamit? Egy kis kellemes aludtté, vaj, túró nem esnék jól?

Okolicsányinak semmi sem esett volna jól. Neki csak igen rosszul esett, hogy ezt a drága galambocskát így hallotta vicsorogni, mint a vércsét... Ilyen szavakat az édes Károlyi Zsuzsannától el sem lehetne képzelni.

Rákóczy György ebben a pillanatban lépett ki a kanyarodó úton a bokrok megül Zólyomival.

Rákóczy György komoran jött s összeszorított ajakkal a vékony és tüskés bajusz alatt.

Vékony szárú csizmát viselt, bécsi divat szerint, s nem öblös bő szárút, ahogy még Erdélyben szokás. Így elég magas, szikár embert mutatott. Keskeny homloka s egyenes római orra volt, s a szája felett sertés, kevés bajusz. Huszonhat éves emberhez képest nagyon morózus - gondolta Okolicsányi.

- Nézd, édes uram, ezt a hitvalló testvérünket. Bizony István ő, akit a zsidók megköveztek; Paulus, és az égő tüzet hozza ő, ami mindnyájunkat meggyújt.

Rákóczy György szúrós szemeivel mordul nézett a feleségére, és nyersen szólott rá:

- Ne kárálj már annyit, Zsuzsó... Nem rád tartoznak a dolgok... Asszony üljön a rokka mellett.

Okolicsányi felállott volt a fiatal nagyúr jöttkor, s most egész megijedt, hogy az ilyen gorombán szólt. Visszanézett az asszonykára, de azon cseppet sem látszott, hogy szívére vette volna, holott bizony Károlyi Zsuzsanna talán meg is halt volna, ha csak egyszer is így vakkant rá a fejedelem.

- Nem azért szólok én, kedves uram, hogy talán hozzátok tenném együgyű asszonyiságomat - feleselt az asszonyka -, de Istennek szent törvénye: égesd a gazt, ha bármi áron is!

- Köszönöm szépen - morgott Rákóczy György -, hatezer lovas csak négy forintjával is huszonnégyezer forint. Első hópénzt ki kell fizetni nekiek... Ha szeptember elsejére veszem is őket, akkor is ki kell adni... Ötödikére Kassában lehetek, abban nincs hiba, Kassa ide csak hét mélyföld... De kassai bíró akarja-e majd nekem visszafizetni költségemet?

Zólyomi lesütötte szemét. Elfelejtette megmondani, hogy Okolicsányi nincs benne mindenben, s most már röstellette előtte elcsavarni a szót... No nem baj, majd megkéri az öregembert, hogy később azt tegye, mintha miről sem volna híre...

- Miről van szó? - kérdezte nagy ijedelemmel Lórántffy Zsuzsanna.

De ura oda sem ügyelt rá.

- Mert könnyű parancsot kiadni, s mink nem is vonakodunk semmi fáradságtul és veszélytül, s életünket is örömet áldozzuk a religióért - mondta -, de a pataki ládába nem lehet könyékig vájkálni, s az aranyakat csak úgy marokkal szedni... Tizenkétezer aranyat honnan vegyünk, uram, ily hamarsággal?

Zólyomi tréfára akarta fordítani, mint fiatalember. Kicsit hetykén mondta:

- Bizony mink Erdélyül úgy tanultuk, hogy a pataki ládák nagyon bővek. Zsigmond, fejedelem urunk is csak oda gyötött.

- Hazudság - rikácsolta a várúr, s beleveresedett fakó arca. - Ez a gyalázat, hogy tik, uram, Erdélyben ily híreket terjesztették felőlünk... Őfelsége azt írja levelében, hogy nehéz kockára vetni bizonytalan reménységért ily fundamentumos állapotját fejedelemségének... Akkor mink mit mondjunk: itt vagyunk a pápisták markában. Elhagyatva, mint a juhok... Azért írtuk volt a fejedelem őfelségének, hogy szálljon ki a közhaza oltalmára. Ezek az Eszterhások és Pázmánusok megesznek bennönket... Homonnay itt van a nyakunkon... De őfelségének nem kellene oly igen bizonyosra venni, hogy tehetségünk is annyi, mint szívünk és akaratunk... - a felesége felé fordult s informálva mondta: - Hogy szeptembris ötödikére legyünk Kassa kapuja előtt hatezer lovassal...

- Az lehetetlenség - mondta elfehéredve Lórántffy Zsuzsanna. - Szeptember ötödikére mondja kegyelmed, uram?... Az immár itt vagyunk két hétre...

Az asszonyka elkezdett borzongani, s még a foga is vacogott.

- Idő felül meglehetne - mondta higgadtan Rákóczy. - Kétezerre való hadunk formán lenne... Csak egy parancsot kell kiadjunk... De jobban szerettük volna, ha őfelsége idejében gondoskodik, s hadainak felesét hozzánk utasítja...

- Őfelsége augusztus huszonötödikén indul ki a kolozsvári mezőkről. Szeptember tizedikére Debrecenben lesz, s onnan egyenest és a legrövidebb úton Kassa alá siet. Őfelsége leg-szigorúbb parancsa, hogy akkorára Kassában minden szép rendben legyen. Az pedig más mint nem lehetséges, csak hogyha kegyelmed, nagyságos uram, hatezer lovassal inkább elébb, mint később, de leginkább szeptember ötödikén a kapuk előtt lesz.

Okolicsányi maga is megdermedve hallotta a beszédet. Hogy a fejedelem erről neki ígét sem szólt, azt nehezeltette, de azt még jobban, hogy Zólyomi neki semmit sem szólt. De ha az volt a parancs, hogy ne: akkor most mégis mért?... Ily szeleverdiekre bízik őfelsége?

- Ungvár, Homonna, Zemlín, az mind nagyságodra vár - mondta Zólyomi.

Rákóczy György hallgatott. Egy fűszálat tépett, s foga közé vette.

- Azt még előbb meg kell szereznem - morogta foghegyről. - Meg kell a madarat előbb fogni, uram, addig ne kopasszuk... Mink nem vagyunk fejedelmek, nekünk csak kárunkra vagyon a mozdulás.

- Őfelsége nagyságodat Zemplén s Ung vármegyék örökös főispánjává tette.

- S Abaúj?... Abaújba kit küld őfelsége...

- Abaújba Széchy György uramat küldi a felség.

Rákóczy György újra elhallgatott.

- Nagyságod Kassa alól hazatérül, és északkeletnek főkapitánya lösz... Széchy uram dolga középett elbánni...

- De erről őfelsége levelében semmi nem ír... Őfelsége azt írja, hogy a csehek sok pecsét alatt izenik, hogy őfelségét királyuknak akarják... őfelsége tudja, mért indul meg a veszedelmre... de minekünk semmit sem izen, csak hogy hatezer lovassal cito, cito, citissimo... Erős dolog ez, uram... Tizenkétezer arany...

Zólyomi Dávid nem ijedt meg, hetykén mondta:

- Írná meg ezt nagyságod postán őfelségének, talán még nem késő, s eláll a kijöveteltül.

Rákóczy György morogva hördült rá:

- Nem arról van szó, uram... Ha őfelsége most eláll a kijöveteltül, mink vehetjük nyakunkba a sátort... Anélkül is gyanósak vagyunk, Pozsomban csaknem megfogattak. Láttam Ferdinándus császárt, a mi megkoronázott királyunkat: az velünk soha többet meg nem békéllik, oly magabizott kevély fejjel járt s lépett, mintha nem is földön járna, hanem fellegekben... minden protestáns csak elémült, ha látta, és szívünk megfagyott a rémülettől, oly fene magabizott veszett Behemót... Most így őfelsége, ha ezek után ki nem jő - csak eleven parazsat rakna a mi fejünkre... ő ülne magának otthon a kincses váraiban, s minket hóhérekre hagyna?...

- Akkor mért késlekedik gondolatában nagyságod? - kérdezte uszítva Zólyomi.

- Nem másért, csak nem tudjuk, hol vegyük a tizenkétezer aranyat?

- Minálunk, nagyságos uram, nem is hallani három forintnál nagyobb hópénzet... Az pedig csak tizennyolcezer forint, vagyis csak hétezeröttszáz arany, mert minálunk egy aranyat két és fél forintban számítanak.

- Az ott van Erdélyben, de itt senki két forintnál többet egy aranyért meg nem ad.

- Erről is szólt őfelsége, s megmondta, hogy ha ő megjő, első dolga leszen elrendelni, hogy az aranyat két és fél forintba elvegyék.

- Azt még meg kell érni... S ha ennyi is, a had nemcsak hópénzből áll, uram... Ahhoz még sok pénz kell... Lovak és szekerek és fegyverek... Bizony, hozzá nem láthatunk, míg húszezer aranyat ki nem szedünk valahonnan... Feleségünk móríngját nem költhetjük háborúskodásra.

Okolicsányinak felnyílt a szeme... Most megértette, mért beszél ez ennyit asszony előtt Rákóczy a pénzről... Már látta, hogy a felesége móríngjából akarja megindítani a religióért a háborút... De mily csodálatos, ily mordul és keményen csinálja, s nemhogy kérné a pénzt az asszonytól.

Lórántffy Zsuzsanna megdermedve ült és hallgatott. Nem szólt.

Oly rémülten nézett, egészen megvénül a nagy ijedelembe...

Rákóczy is hallgatott.

- Ha Nagyságod Homonnát megveszi, ott megkapja az aranyakat felesen...

- Azt még meg kell vegyük...

- S a hajdúk, uram, kéznél vannak.

- Hajdúk... Nekünk nem kellenek hajdúk, uram, hogy felferjék a házunkat és elrabolják minden vagyonunkat... Hajdúnéppel mink nem szerződünk... mink csak a mi megbízott nemes uraimékkal vagyunk készek hadra... Nehéz dolog ez, uram, nem Erdélyben vagyunk.

- Akkor nem tudom, mitévő leszen nagyságod - mondta Zólyomi, s Okolicsányi kezdte ezt a fiatal urat megbecsülni. Bizony, ha őrá bízta volna a fejedelem a dolgot, ő nem merne ily szemeszöktibe szólni ennek a fene úrnak.

Most Lórántffy Zsuzsanna nagy sóhajrással és sűrű könnyhullatással megszólalt:

- Uram, édes jó uram...

- Mondtam már, asszonynak semmi szava bele... Legfeljebb kódussá leszünk, nó...

- Ne fájja magát, édes uram... Hátha úgy lehetne, hogy az aranyaknak felét az én aranyaimból s más felét a kegyelmedéből?...

Rákóczy hallgatott. Aztán így dörmögte:

- Az mi a hitvesünknek vagyon, éppen úgy fáj nekünk prédára vetni, mint a magunk atyai aranyait.

De Lórántffy Zsuzsanna már ezen is felörvendett:

- A religióért, édes uram, én véremet és életemet is. Vigye kegyelmed a tízet, s én csak azt kívánom, hogy nekem legalább tíz pápista papot hozzon kegyelmed, hogy én azokat itt a vár tömlöcében megigazítsam...

- Papot?... - mondta Rákóczy György, s most először nevetett. - Mire neked a pap?

Közelebb húzta magát a feleségéhez, és megveregette annak arcát s meg is csipkedé:

- Papot kaphatol, amennyit csak lövünk, mind neked küldöm. Ha akarod, fejével számolunk be neked, ha csak azt kívánod, vagy csuhájával is elég?

- Nem, énnekem eleven papok kellenek, hogy én azokat megigazítsam és a valóságos hitre áttérítsem - törülgette szemét Lórántffy Zsuzsanna.

Okolicsányi már tudta, hogy az egész háborút a felesége pénzén akarja mívelni Rákóczy György. Sebjei még vörösebbek lettek... Nézte a két embert... Egyik a vallás fanatikusa, a másik a Mammon aranyait imádja... Jaj szegény nép, mi lesz veled?...

### [III]

A fejedelem hajnal óta lovon ült, ki sem szállt a nyeregből. De nem volt fáradt. Oly nagy tűzben volt, hogy ilyen semmiséget, mint a testi fáradtság, nem is volt ideje észrevenni. Mustrát tartott: a bevonult katonákat vizsgálta, megfelelők-e, ruhájuk, fegyverük rendben van-e, a jogi viszonyok hogy állanak? Ki-ki annyi s oly fegyverest küld-e, ami törvény s igazság szerint kötelessége? Egyszerre megszűnt a magános embernek joga. A birtokos, aki más időkben úgy rendelkezik a földje s jobbágyságai felett, mint egy kisisten, most a fejedelem hivatalnokává lett, mintha a fejedelem fizetésért bízta volna meg, hogy az ő fejedelmi vagyonára felügyeljen. Számot kért a legnagyobb emberektől a legkisebbekig mindenkit, hogy sáfárkodott a vagyonnal? S jaj annak, aki nem ért fel a követelés magasságáig. Most újra a krisztusi igazság lépett elő: „akinek van, annak adatik, akinek nincs, attól az is elvétetik, amije van.”

- Phü - lépett be a kis udvarházba, ahol Péchy és Rhédey már evés után és borozás közben találta. A két úr felugrott az ő beléptére. Szinte röstellték, hogy hamarább végeztek a maguk megbízatásával, mint maga a fejedelem.

- Gyere, felséges uram, gyere már, meghalsz éhen - mondta Rhédey a sógorának, s már tolt a szájába a jó szárazkolbászt, amit omlós bélű kenyérrel falatoztak.

- Itt nem hal éhen, akinek jó gyomra van - nevetett a fejedelem, s oly közvetlen és kedves volt a nevetése, hogy egyszeribe el is múlt minden távolság és feszesség, ami mindig beáll, ha király van jelen, élet-halál ura.

Ahogy a pohár bort leöblítették, már benne voltak a diskurálásban.

- A mai nemzedék el sem gondolhatja - gondolkozott el Péchy kancellár -, mi volt a mi fiatakorunkban. Ma nem is tudják, mi az inség, nélkülözés és a nyomorúság. Mikor a Básta katonái kóborlottak meg bennünket, olyan éhség volt, hogy a szűkölködők képtelenek voltak éhségüket macskahússal, kutyahússal, lóhússal csillapítani. De a végén már emberhússal is táplálkoztak. Szerdahelyszékekben egy Orbó nevű szász faluban egy apa saját fiát ölte meg, és meg is ötte. Szászsebesen a gyerekek megfogták a más gyerekeket, darabokra vágták és megették. Doboka vármegyében egy anya saját gyermekét megette. Szóval a legnagyobb inségben volt az ország, és mégse szűnt a pusztítás. Mit ki nem bír az emberi fajzat.

- Azért nem lehet a császáriakkal békességben megélni - mondta a fejedelem. - Hatezer embert, vitézeket, katonákat, megfogadott harcosokat, csak azért, mert reformátusok, kardra hányni. Csak egy kicsit kell megengedni a gyeplőt, s holnap nyakunkon van az egész ármádia minden Tampirral. A Tampirra külön kell vadásztatnunk, ez volt, aki szemben állott velem már tizenhárom esztendővel ezelőtt, mikor Bocskai uramat akartuk.

Rhédey mint szerző s gyűjtögető ember jobban szerette volna, ha elmarad a háború már erre az ő hátralevő idejére, megérezte, hogy a fejedelem most már oly kemény és hajthatatlan, hogy bólogatni kezdett. Valami rossz sejtése volt, hogy nem neki való már a most jövő háborús-kodás. Öreg ő már ehhez, s ajh, fogát fogja otthagyni. Ha senki más, ő biztosan. De nem térhet ki senki a sors elől.

Ha valaki meghal, azt mondják, tégy málélisztet tányérra, s reggelre madárnyomot látsz benne.

A halál madara repült keresztül felettük, s Rhédey legalább, hallotta szárnya suhogását.

- Ne búsulj, süvem - mondta a fejedelem -, gondolj arra, hogy felettünk az Isten. És a jóisten megvédelmezi a jó híveit, akik jó ügyben indulnak.

- Huszár Péter lugosi bán nagy példa előttem - szólt Rhédey. - Mikor Mózes, Bektás basával Lugostól két mélyföldre táborba szállott, a bán beszorult a belső várba. Mert a külső palánkok és a város megegyeztek Mózesrel és Aly csausszal. Nagy Albert volt az előjáró. A városiakkal hamar megalkudtak, egymás kezét fogdosták, megegyeztek. Gyuráka Györgyöt és Somogyi Istvánt már éccaka expediálták Székely Mózeshez, a bán embereit, de erről a bán semmit sem tudott. A bán csak állott nagy nyugalomban, ő a bán, és az embereire számított... Végre kezdték tőle a belső várat kérni. A városbeliek és a saját szolgáló népei rút szitkokkal illették. Még annak előtte való nap, ő volt a legjobb ember, a legnagyobbasabb úr. Most lekutyázták, hogy adja ki a kulcsot. A bán csak nézte őket: gondolta: emberek! nem kellett volna bízni benne. A kutya hív, de az ember hamar látja, hol hasznosabb neki, s oda húz. Még annak előtte való nap asztalánál tartotta, drága borokkal traktálta, mint vitéz híveit, akik ma nekiron-tottak és mindenféle céda szavakkal és cábár módon ordították elő... De ő nem akarta megadni a belső kastélyt... Nagy Albert boros volt, utánam legények, s a bán saját emberei utána vetették magukat, s most úgy vágták a bán kapuját, ahogy azelőtt a bánal mentek előre... az ajtaját be is vágták, másfelől a falakat meghágták. Török is volt felesen, nagy kacagva vitéz-kedtek, s mondták: „most izzad a komé. No csak hagy izzadjon, elég sokat evett s ihutt már.” A porkoláb Szentmiklóssy Gyuri volt, a himlőhelyes, ez a viadalban maga maradt a bánja mellett, levágták. A bán megfogták és nagyon megverték. Semmi okuk, mert a bán mindig s mindenhez jó volt hozzájuk, jó ember volt, derék testes jó ember, aki senkinek se ártott, nem is használt, igaz, de jó ember nem szokott se ártani, se használni: csak jó.

- Most jót mondtál uram: az embernek még haszna is csak a rossz emberből van, csak rossz embertől lehet hasznot nyerni, mert az maga reményeért ad, de a jó ember, az igazi jó, elnézi a te legnagyobb bajodat is és csak vigasztal. Én nem vagyok jó ember... én ember vagyok.

De Rhédey nem akart felelni. Folytatta, amit most oly tisztán visszaemlékezett:

- Mózes nem akarta, hogy meghaljon ez a jó ember, nagy családú ember, vitéz ember. Azon igyekezett, hogy meg ne haljon, de a tatárok semmiképpen ezt nem engedték. Azt mondták, hogy ők akkor hazamennek mindnyájan, ha ezt az első vitéz urat le nem vágthatják, mert ez az ő háborújuk első szerencséje. Így le is vágták.

A fejedelem összevonta szemöldökét. Nem szerette, hogy süve ilyen dolgokra emlékezik s ilyesekre emlékezteti őt. Meghidegedett ellene szívében, s elfordult tőle gondolatában. Ezt az öregembert, mert öreg ez már, soha nem használhatja akciókra, csak éppen holmi rendtartásra, vigyázzon a puskaporra... Aki ebben a nagy vérgyulladásban csak gyászos és letörő hangokat ad, az ártalmas ember. Hamu alatt parázs: így szólott.

- Éngem akkor Mózes kiválasztott, és azt mondta: Fiam, te vagy az égő tűz, menj előre, végy magadhoz annyi csapatot, száz tatárt, százhusz magyar én egy sereg rác fegyveres gyalogost, a Vaskapun menj bé Erdélybe, hogy ott magaddal szemben rémületet és az erdélyiekben félelmet kelts és ébressz, s ha valahol Bástának bármilyen seregével találkozol, azonnal avval megütközz és szétverd.

Felgyulladt benne az akkori tűz, s örömmel érezte karjának izmaiban, hogy ma is megvan még ugyanaz az erő és ugyanaz a lelkesedés benne. Komor arca meglángosodott, ah, még akkor csak huszonkét éves volt, huszonharmadikban, s megtette, ami a parancs volt, már a híre mint valami rém futott előtte, s minden kaput megnyitottak, minden fegyvert leraktak előtte, amerre ment, s a Bástá emberek meg nem állottak, menekültek ész nélkül, s ő a Sztrigyig nyomult fel, azon seregét átvitte s táborba szállt, egy kardcsapás nélkül megnyert mindent, s akkor állott meg, mikor kellett.

Most is így kell megcsinálnia.

- Vitték Bástának a hírt, hogy Huszár bánt levágatta Székely Mózes, s Bethlen Gábor a Sztrigynél áll... Nem hitte. Még ki se nyílt a tavasz, az idő alkalmatlansága, az abrak- és élelemhiány, nagy szükség és fegyvertelenség, csak mutatta, hogy még a hegyek teteje tele van hóval és azon a tájon a jég és a hó miatt veszedelmes volna az utazás, semmiteképpen lehető háború nem volna... Egymagam állottam a Sztrigyen, s rettegett Kolozsvárig az egész császári had. Básta akkor követeit küldte lóhalálában Gonzagához, a kassai helytartóhoz, s magához Rudolf császárhoz, segítséget sürgetni, pénzt... mert a nemzet, akit idegen támad, étlen-szomjan kész a fagyban hóban állni, de a támadó nagyúr csak pénzzel kaphat embert veszélyes útra... Mint egy vátesz kiáltott akkor Básta: „El fogjuk veszteni a tartományt, mert a császár a katonáit pénz nélkül hagyja, a tartományát gondtalanul elkockázza!”

Ismét folytatta:

- Akkor Nagy Albertet és Gosztonyit előreküldöttem, ezek egy hajnalban a szászvárosi falak alatt valami négyszáz németet találtak, akiket este nem eresztett be a város, ezeket rögtön megtámadták az én vitézeim, s levágtak benne jó sokat, rohantak a kapura, könyörögtek, eresszék be, s a németek odabent nem mertek kaput nyitni, most már szánták, hogy az este kint hatták az ő erősítésükre küldött sereget, de már nem teheték, hogy beeresszék, mert akkor velük mi is bé. Erre az én embereim rájuk, akik a kapuhoz torlódtak, azokat beszorították a vár sáncaiba s onnan virradatkor menekültek Szászsebesre, a tatárok utánuk, egy kis erdőben körülkerített, s egy lábig levágták őket, alig egynihány menekült, hogy vigye a rémhírt, hogy nyakunkon van Bethlen Gábor...

Elmosolyodott.

- Nekem már semmi munkám se volt. Mit sem kellett tenni, csak keményen felsorolni a causákat, hogy a szászoknak sincs javukra, ha a magyar erővel szembe szállanak. „Tartsátok fenn gondolatotokat arra az időre, mikor szabadon intézhetitek dolgotokat. Most, télen, elvágva mindentől, csak rémségnek és irgalmatlanságnak tennétek ki magatokat. Én vállalom, hogy ha kaputokat megnyitjátok, semmi bántódástok nem leszen.” Így, békés szóval, foglaltam el akkor is Szászvárost. Ott meg sem háltunk, csak erőt raktam el benne, s már mentem tovább Szászsebes ellen, de az nagyon meg volt rakva német katonával, azért nem sokat babráltam vele, siettem Fejérvár alá. A szászsebesi parancsnokot, Tech Mathiast magammal vittem, s evvel izentettem a fejérvári német parancsolónak, Spinózának. Úgy híjták. Öt napig ostromoltuk, akkorra megérkezett Mózes uram, akit Borbély uram, vejével, sógorával már fejedelemnek kiáltottak ki, mert Borbély György mintha testvére lett volna, de mondtam neki, még ne használja a titulust, elébb vegyük meg a várat. Csak nehéz volt, pedig igazán oroszláni bátorsággal vívott mindenki, egy oldalról Mózes, a másiktól én vittem az ostromot, mindig visszavetettek. Már azt mondta Mózes, neki nincs ideje itt vesztegetni s továbbmegy, ott dögölgjön a vár, mint egy beszegezett ágyú. Mondja Borbély György: okos ember volt: gyermekem, még egy kísérletet tegyünk evvel a Spinózával. Tech Mátyással íratta meg a levelet, s arra fel is adták a várat, szabad elvonulást és ennek a Tech Mátyásnak a szabadságát kívánták. Május kilencedikén adták meg a kapunyitást, mikor bementünk. Azt mondta Mózes: „Most már fejedelem vagyok, s annak neveztetem magam.”

Rhédey nem tudta, mért beszélte el ezeket a fejedelem, de ez komoly szemmel nézett rá:

- Ferenc uram, így kell most is királyt csinálni.

Azután még azt mondta:

- A vezérnek semmit sem kell tenni, hogy maga kezét befertőzze: csak szabadjára kell engedni kis időre az embereket, tegyék, amire viszi őket a lelkük. Annál nagyobb fenéséget semmiféle agy el nem tud gondolni, amire megy a fékevesztett ember. S annak híre úgy száguld, mint a vihar. A vezér éppen jókor jelenik meg, hogy az irgalom és a jóság ígéivel megszelídítse a lelkeket.

Ebben sok minden volt, s messze túlhaladta a Rhédey értelmét, mert ő nem gondolt sem királyságra, sem háborúra, ő csak arra gondolt, hogy miként fogja tudni megkapni Kereki várát cserébe a zilahi öreg sóházáért. Ehhez neki békesség kellett és sógorának puha jósága. S most félt, hogy ez a jóság megszűnt vele szemben: most más jóságnak ideje jön, a győzelemépítő erőé.

A fejedelem felugrott, s intett, távozzanak. Azzal bevonult a belső szobába, és Kelemen deáktól írószeres ládáját kérte.

Már kalamáris után nézett, s a lúdtollat vette kézbe.

*Kegelmedet édes öcsémuram, szeretettel kérem, sőt az Istenhez és hazájához való szeretetire kényszerítem, immár ez dologban mutáció ne legyen. Úgy viseljen gondot az emberekre, hogyha én kegyelmeitekért ilyen dologra vetettem magamat, életemet, országomat, békességes, csendes, szép bizonyos fejedelemségemet kockára vettem, kincseimnek elköltését nem szánom, kegelmetek is úgy viselje magát, hogy a kegelmetek ígéretiben meg ne fogyatkozzam. Az istenért, édes vitéz öcsém, serkenj fel, nyúljatok kézzel a dologhoz, mert most van ideje mindennek.*

Egyik levelet a másik után s mindenikben majdnem szóról szóra ugyanezeket a szavakat írja:

*...Továbbá - írja a második levélben -, mivel én a keresztyén státusoktól immár egynehányszor rekviráltattam, kívánván az én igaz keresztyén segítségemet, mely kívánságoktól én idegenkedhettem volna magam javára, én mégis hagytam magam meggyőztetni a felséges Istennek igaz tiszteletéhez való lelkesülésemtől, meggyőztettem nemzetemhez való igaz szeretetemtől és életemet, békességes fejedelemségemet, értékemet nem rettegek, s nem szánom kockára vetni és kegyelmeikkel élni, halni akarok...*

Még harmadik levelet is írt s abban is csak ezt erősíti:

*...Mivel pedig ez mostani állapot késedelmet nem enged, és én is minden elmémet, kicsiny erőmet a kegelmetek megmaradására, igaz vallásunknak megoltalmazására, nemzetünk szabadságának helyére való állatására fordítom, vagy élet, vagy halál, nem gondolok sem magam személyével, sem békességes és erős fundamentummal épített fejedelemségemnek kockára vetésével, amit ad az Úristen, élni halni úgy akarok. Kegelmeteknek sem szükséges soká mulatni, hanem azonnal felkészüljetek és lóra szálljatok, uram, s ha valakit megfoghattok a Homonnay hadából, azokat fogassa, fosztogattassa kegelmed kíméletlenül. Dóczy uramat, ha Kassába lehet szorítani, onnan ki ne bocsássa kegelmed...*

S repült a lúdtoll, százszorta jobban, mint ha száz s ezer élő lúd repülne véle. Alig várta, hogy befejezze, elalvás előtt még egy levelet kellett megírnia:

*Spectabilis et magnifice domine etc.*

*Bánfinéval semmit nem végezhetvén, itt volt, de innen hazaindult, s előttem meg sem mutatta magát. Mivel ily embertelenséggel viseli magát velem szemben, ezután mink is másképpen akarunk gondot viselni rá. Kéremmed tudja, hogy a rossz életet és a bűvölést egyformán érti, azért kéremmed megintem, hogy minél hamarább lehet, Horváth Istvánt, váradi katonákkal kapassa meg, és küldje be nekem fogva, talán attól valamit kivallathatnánk fajtalansága felől. Bűvölése felől pedig kéremmed megbízható embereivel tudakoztasson igen szorgalmasan: mert magamon nem hagyom száradni a felőlem költött gyalázatot. Mikor Debrecenből visszajöttünk és Kerekiben háltunk, a tanácsurak közül némelyek azt beszélték felőlünk, hogy én mezítelen táncoltam vele, pedig ne idvezítse Isten lelkemet, ha fejedelemségemnek idején csak egyszer is táncoltam véle. Az egész, úgy vélem, ennek a Horváth Istvánnak nyelvéből fakadott. Tartsa meg az Úristen kéremmedet jó egészségben. Albae die 11 Aug. Huszonötödikén indulunk ki Kolozsvárból. Deo juvante.*

A tollat eldobta, aztán nézte a saját írását.

Soká ült és csak nézett. Mily kegyetlen az írott betű, milyen kemény és hatalmas. Szóval soha így nem tudott volna Annáról rendelkezni, még ha a felesége személyesen állana is a feje fölött. Bánffyiné. Hát Jósika, azt nem is lehet leírni. Ki az a Jósika? Mi az neki? Férje? Soha.

Elővette a kis cédulát, s nézte a gyertya fénye mellett az önnevelő írott néhány sort. Alig látni s alig érteni: Anna szálas ormóval írása:

*Királynőket akartok asszonyotoknak, mégis reggeltől estig csak cselédet akartok belőle csinálni.*

Soká el lehet ezen gondolkodni.

Igen, ő királynőt akar feleségének. Valóságos, igazi királyi leányt: ez talán meg fogja érezni s tenni, hogy királyi módon viselje magát. Asszonyban csak egy született s Dei gráciájából származott királynő lehet olyan, akit egy ember magához méltónak ismerjen. Anna is csak cseléd. Oly tudatlan, mint egy cseléd, oly önző, mint egy cseléd, lusta és közönyös, mint egy cseléd. Ha egy cselédet emelt volna magához, az jobb lett volna. Az hamarabb tudott volna királynő lenni mellette. (Gyerek! Lesz-e gyerek, Kösanna?... Gyerek? mire az?) Mi hiányzik minden nőtől, ami benne van minden valamire való férfiban? Tudjon dolgozni, és tudjon akarni. Ha nő, tudjon szülni és tudjon nevelni. Enélkül a nő cifra bábu, az ember megunja s elveti. Csak az anyát nem unja el soha a férfi, az anya az igazi királynő az életében, mert gyermekének alázatos cselédje.

### [III]

A kapu feletti nagy palotában voltak. Murányban Széchy Györgynél ültek. Ez egy igen óriás terem volt, óriási bútorok voltak benne, a sarokban nehéz tölgyfaasztal, s körülötte csak lócák voltak. Önkupák az asztalon, s törtszínű bor a kupákban, Okolicsányi kedvetlenül kóstolgatta a rossz, savanyú lőrét s még kedvetlenebbül a beszédeket, amiket Széchy György tett.

Ott ült vad Széchy György és nyakló nélkül bőfögte, ami eszébe jött.

- Mért izentünk mink Béldi Pál uramnak a fejedelemnek Pozsonybul?... Mink hárman vagyunk ebben az országban, akiknek fejére megy a dolog... Én... Rákóczy Gyuro, meg Thurzó Imrécske... Nyakunkba szakadt, uram, ez a Ferdenándus... Az ottan kóduskodott Grécbe... sose vót ennevalójuk se... azért adták oda mindig a gréci császárijányokat akár az erdélyi, akár más vad fejedelmecskének s vajdának, lengyelnek, moldvának, cigánynak... ha rááhítottak felső birodalmi ágyasra... Örültek mindig, ha el tudtak szólni benne egyet-kettőt, szereztek véle birodalmakat... Tu felix Austria nube... Most e barmok itten tavaly megkoronásítják a gréci Ferdenándot... éppen a legrosszabbkor, legalább egy hetet várhattak volna... Egy hét múlva megvót Prágában a fenestráció... kidobták az ablakon a Slavatát... A csehek ugye nem választották meg a Ferdenándot... a mi barmaink bezzeg igen... Csupa lutterista szavazattal lött meg... Alig néhányan mertünk ellene szavazni... Mi hárman bizonyosan... Ferdenánd... meg az Eszterhás Mikulás... meg hát nekünk nem is bocsátja meg, míg egy darab van belőle, a Pázmány uram, aki közjézsovitából rögtön turóci prépost, azután meg a koronációra már esztergomi érsek lett...

Ivott s tovább ugatott.

- No most jön ügyebizony ez az éh farkas, a Ferdenánd. Ez a tigrisfogú, ez a mindent széttép, ami protestáns... Itt minekünk semmi előmenetelünk, még ha árulnók is magunkat. Úgy tudjátok meg, hogy a stiriabeliek már adták volna hitüket is, de nem kellett neki... Mondta: szennyesebnek... meg vannak fertéztetve... Pedig sokan felcsaptak volna neki katonául, abba a reménységbe, hogy ha fordul a kocka, újra visszatérülnek az igaz hitre... De nem. Ennek rablás kell... Ezrivel, meg ezrivel kergette ki az országból a protestánsokat... harmincezerig, hogy elszedhesse birtokukat... Nem szabadott nekik semmit kivinni, csak amit ember maga hátán elbír... a többi mind kellett az ő pápás ebeinek... Ezért indultak fel a jó csehek, érzik a bűzít az új uraságnak... A csehek nem holmi dibdáb nép, uram, gazdagok és nagy munkások, nincs az a mesterség, akiben okosak ne volnának... Hát a politikumban is... A csehek elébbvalók nálunk, mert kivetették az ablakbul, huszonzét réf magasságbul, Slavatát... Ismertem követjeiket, kiket hozzánk küldöttek, együtt ültem velek, s megbeszéllettük jól, mi vár miránk is... ha soká várunk, mind erre a sorsra jutunk, mint a stájerék...

A kancsót megfogta a két tenyere közé, odacsapta az asztalhoz, s a vastag ónkupa úgy behorpadt, mint a papiros.

- Mink itt meg sem moccanhatunk! mert itt vannak a főkapitányok. Itt van Dóczy András, fene ember, kuruc ember, Szatmárbul jött a kopasz szájával... Itt van Lónyai Zsigmond, a beregi főkapitány... Itt van Eszterhás Miklós, kezében a munkácsi vár... Balling János is eb, az ő várkapitánya... Pápista eb... ezek mind császár alázatos kopói... De Bethlen Gábor azt mivelheti velük, amit akar... Ű simán indíthat hadat, senki sem gyanúskodik... mondhatja, Moldovára megy, Oláhországra megy... török parancsával takarózhat... mikor kész van, csak gyűjön ki, s mink két nap alatt, három nap alatt úgy mellette vagyunk, mint a seregélyek... az egész ország

egy lábíg fegyverbe áll... De addig nem! uram!... Addig míg Bethlen Gábrriel ki nem jön, addig itt egy szál kopjának meg nem szabad moccani, mert végönk...

- Augusztus huszonötödikén kijő a fejedelem. Szeptember tizedikén Debrecenben lösz.

- Hát meglássuk... Mögvárjuk... Nem szaladunk el... De csak gyűjjon, és ne sokáig vakarózzék... Mink itt Luther-emberek megnyitjuk neki Kassát, megnyitjuk Lévát, Füleket, Érsekújvárt... Mindent megnyitunk... neki adjuk Körmöcöt, szedheti maga ujjaival a körmöci aranyakat... Pénzt, fegyvert mindent kap: de csak ha már kijött... Azt a bolondot nem tesszük, hogy addig, míg nem látjuk az ő mozdulásait, hogy addig mink itt felkössük a kolompot, s elibe harangozzunk a vérebnek... azt nem... Hogy magunkra gyűjtsük a pápista fegyvert... azt nem. Nem akarunk a Ferdenándus torkába kerülni... Jól láttuk mink, hogy cseh uramék egy lábíg talpon voltak, már Thurnus gróf Bécs alatt állott, az ausztriai rendek szemébe köpködtek Ferdinándnak a saját házában, s olyanokat vagdostak a fejéhez, hogy szédelgett bele... de mit ért?... Két olyan vérebet bocsátott a hátukba Ferdinánd, Bukojt meg Tampirt, hogy Thurnus uramnak is vissza kellett curukkolni, s a cseheknek is alább kellett hagyni... Pedig az egy ország! nem úgy, mint mink itt, széjjeldarabolva... Uram, halál van itt a nyomon, mint a kutyák a vadkan nyomán... Mihint megharapták a csehek sarkát, az volt első dolguk, hogy egy Princ Lichtensteint karóba vertek... protestáns urak várát s birtokát abba a nyomba elszedték, elnyelték, kifosztották, feldúlták és maguk cselédinek adományozták.

Ömlött a szájából a tajték és a szó.

Oly ordító és felingerült állapotban volt a rettenetes öklü és irtózatoss hangú úr, hogy a teremnek falai is szinte repedeztek.

Okolicsányi már látta s értette, hogy a Háborúnak rémét semmi vissza nem tarthatja. Hacsak a kapzsiság és az önszeretet nem.

Véress nagy árnyakkal iszonykodott a háború lelke. Hiába van ily magasán a fellegekben a murányi vár, hogy a madár is elfárad, mire felér az ablakáig... idebé ez a nagy szörnyeteg ember úgy vonít már, mint az eb, ha nyakán érzi az örvöt... Láthatatlan kötelek fonódnak a torkuk körül, s Ferdenánd a magas Bécsben úgy ül, mint egy szörnyű pók, s fogja a kötélvéget, s nyugalommal várja, hogy az aranylegyek belegabalyodjanak.

- Én már egy öreg esztendeje óta puha embernek vélem lenni ezt a Bethlen Gábort, hogy csak ül, csak ül a fenekín a biztosban, s nem jó ki, de még paktál erre, paktál arra. Hallottuk, hogy Dóczyval traktált Tasnádban, és császár kenyérére kíváncsított... Ohó uram... jöjjön csak ki a kuckóbul, s mutassa meg, milyen fogai vagynak... Hatezer embert?... s hatezer lovas?... Hatvanezret, ha itt lesz: addig egy rossz kopjást sem uram... Mit tudja ő, mi lóg mifelettünk?... Azt csak akkor tudja meg, ha itt lesz... Hogy mi egy falás kenyeret, egy pofa bort meg nem ehetünk s ihatunk, mert a torkunkat szorítja a rettegés, hogy a szegen lóg a koldustarisznya... nyakunkba kötve feleségünk, gyermekünk, s mehetünk világgá, ha Ferdenándus rajtunk. Nincs igazam, uram?

Újra ivott egy nagyot és mélységeset. Akkor megint hozzáfogott verni a tölgyfaasztalt roppant ökleivel.

- Egy levéllel megsemmisítheti, gondolja, a mumust?... Miránk itt ránk forgatják a kripták kövét, és üress szavakat ír, mint az üress kalász: hetykélkedik, de benne egy szem mag sincs?... Mit kezdjek én e cifra levéllel?

- Minden a nagyságod kedve szerint legyen - azt mondta a fejedelem önagysága -, szólt Zólyomi.

De Széchy György nem is hallgatott rá, túlűvöltötte, mint vihar a gyermeki szót:

- Jöjjön ki, és vesse kardját a serpenyőbe!... majd meglássuk, mekkorát billen a mérő nyelve!...
- Huszonhetedikben itt lesz, meghigye nagyságod. Ha megindul, már mintha itt is volna. Tízezer emberrel indul, jó fegyveres, jó ruhás, legjobb tanult katonáival.
- Tízezer ember?... s ti evvel vagytok fel?... Azt izentük, negyvenezzerrel jöjjék!... Béldi Pál azt ugatta, Báthory Zsigmond negyvenezzerrel ment rá Havasalföldre, s csak székely kopjás huszonötezer volt benne... És ő erre az Impériumra tízezerrel jő?... Hol van az már, uram?... Fölöstökökre kevés... Minek hagyja otthun Betlehem a többijét? Mire spórol?... Azt hiszi, gyertyával lehet szembemenni a viharral?... Ferdinándus százezer embert húz ki a spanyol mentéje zsebéből... Onokatestvére a spanyol király. Sógor a francia, a burgundus, az egész világ, s a pápa is ott van, uram, az se kutya... Ha Luther apánk felkötötte a kolompot, mink kongassuk mostan?... Az is maradt vóna az annyába, anélkül mi szépen élünk s nagy békeségben... de sebj... ha már megvan, hogy megleltük az Istent, fogjuk, uram, üstökénél fogva, hogy segíts, Uramisten, vagy megesznek a hollók... Uram, itt tízezer ember annyi, mint a köpés a tűzbe, mikor az erdő ég a hegyen... Megmondták a csehek, semmit sem kezhetnek velünk, ha huszonötezer lovast nem adunk melléjük...
- Mégis, a cseheket hatezer magyar lovassal verték agyon! s a mi fiainkkal! Tilly uramék! - kiáltotta Zólyomi.
- A cseheket... de próbáld hatezer lovassal agyonverni a Ferdinándust, az ő Wallensteinját, he.
- Mégis meg vótak ijedve, s levágták a magyar hatezret, mikor a győzelem zsebükben volt - rikoltott Zólyomi, hogy túlkiabálja Széchy Györgyöt.

Széchy György nyersen föl kacagott:

- Az igaz... mert oly rablók a világon nincsenek, mint ezek voltak... Hajdúk voltak, s hajdú erkölcsre akarták nevelni Bohémiát... Egyszóval uram, a csehek kimondták, hogy ötszázezer forint szubszidiumot adnak, de csak ha huszonötezer lovassal állunk mellejük, és most jön tízezer erdélyi had!... Hahá!... meg kell itt bolondulni a nincstelenségben.
- Rákóczy uram egymaga hatezerrel kél fel.
- Rákóczy, a gyermek?... Hetvenkedik s semmit se tesz?... Nem ismeritek tik még Rákóczyt, az kétszer öszi meg a lencsét, uram, hogy kárba ne menjen...

Nagyot fűjt, mint egy bika vagy vadkan.

- De ha Gyuro uram hatezer embert állít a pataki kincsekből, mit ért neki a fejedelem, hogy belenyúl a ládába?... Homonnay?... Ungvárt, Homonnát, Zemplit?...

Zólyomi intett.

- No, mit mondok?... Nekünk is van Zemplinbe valamicskénk, még talán aztot is... de minékünk még egy fűszalat se ígért?...
- Azt mind nagyságodra bízva, válassza s kapja nagyságod, amit kíván.
- Itt vannak a Bebek birodalmak... - bömbölte Széchy György - Széchény, Füle, Pelsőc... ezt ígérje, akkor én nem hatezer, hanem tizenhatezer lovassal várom őfelségét... de egy darab üres papirosra álljak ki?... papiroságyúval löjek?... Hiszen uram, ha én felveszem a pápista hitet, a császár ideadja nekem egész Felső-Magyarországot, szőröstül-bőröstül...
- Nem ezt várnók nagyságodtul - szólott bele Okolicsányi indulattal. - Őfelsége azt mondta: nagyságod a hitnek kösziklája.

Széchy Okolicsányira fordította rettenetes nagy villogó szemeit:

- Mi az a hit, uram?!... szóbeszéd!... avval mit akartok?... Itt nagyobbbrul van szó: mit nekem a hit, ha nem kapom meg, ami engem illet?...

De most megbánta a szót, s fordított egyet a köpönyegen s ugyanolyan üvöltve kiáltá:

- Én a fejedelemnek oly híve vagyok, mint ő sem saját magának!... utánam az egész ország, mert ha Széchy György felkötí a kardot, Zemplény megyétül Trencsinyig mind utánam vagynak... De üres kézzel micsináljak?... Adjon nekem a fejedelem őfelsége kredenciálist a Bebek uradalmakra s Pelsücre, akkor tudom, mihez kezdjek... Most halt ki fimagon az utolsó Bebek: s tartom a juszt... mert akkor lesz pénzem, s fogadhatok akár harmincezer hadat... Ha ő huszonötödikbe kijön Erdélyből, én szeptember tízben Kassán leszek, azt megadják nekem egy füttyszóra... de én addig egy lépést sem teszek... lábom törjön el bokába, ha egyet is lépek. Hogy én kicsiny értékeket kockára vessem, becsületemet s nevemet kockáztassam, míg nekem az erdélyi fejedelem írást s hitet nem ad, és diplomát, hogy minden, ami Bebek, az mind enyém firul fira s magrul magra...

- Nagyságos uram - mondta Zólyomi kevélyen. - Én ehhez fiatal vagyok... Még ki se virult szakállam, én nagyságodnak ily ígéretet nem tehetek... Hanem fogja meg a pennát nagyságod, és írja meg a fejedelem őfelségének szíve szándékát, s talán őfelsége mégis meggondolja, egyet aluszik rá... az kijövetelre...

Széchy Györgynek az álla is felakadt erre a szóra. Zólyomi félelem nélkül folytatta:

- Hogy mit jelentsen őfelségének Széchy György őnagysága, azt avval is megmutatta, hogy csak három úrnak küld általunk üzenetet: Rákóczy uramnak, Thurzó Imre uramnak és nagyságodnak, Széchy György uram.

- Rákóczycska... Thurzócska... ezekkel a gyerkőcökkel fog engem egy hámba a fejedelem?... Ketten nem teszik ki esztendőben az én időmet. Uram, én már negyvenöt éves vagyok... legeslegelső sorban és külön, véllem kell őfelségének megalkudnia, nálam nélkül őfelsége otthon maradhat a suton, s sütheti a makkot... úgy tudd meg, fiataluram...

Felvette a fejedelem levelét az asztalról, s tenyerébe véve, másik kezével rávert:

- Itt a levél... sehol sem olvasom benne, hogy Széchy György, ország főgenerálisa Dóczy uram helyén! Ki van itt, akire számíthat, mirajtunk kívül?... - s ököllel verte döngő mellét. - Ez nem nyámmogó erdélyi világ, mink magyariak vagyunk, öcsém... mink nem félünk az Belzebubtól is, ha minden köjkével ránk tör... Mink oly emberek vagyunk, gyermekuram, hogy kívánjuk a zavart, mint fecske az esőt... Mikor lehet gyarapítani, ha nem a zavarosban?

Roppantságos ökleit az urak orra előtt forgatta, s villogó tülök szemeivel úgy ordított rájuk, mint török handzsárral.

Okolicsányi szótalán ült, a szemét ott felejtette a Széchy György homlokán, melyen hatalmas vágás csúszott keresztül. Széchy György is visszanezett és nézte az Okolicsányi megvagdalt tar koponyáját.

- Te Okolicsányi, te innen szakadott vagy. Te megmondhatod gazdádnek... Eszterházy uram kerületett Posonyban, mint macska a forró kását... Soha ki nem mert lépni, negyven fegyveres nélkül... jól tudja az eb, orromban vagyon... Elkapta előlem Munkácsot Mágócsy özvegyével... Ferkó uram jó cimborám vala, soha nem hittem, hogy utána ebek koncára kerüljön a jó Munkács vára... És az a gaz Eszterhás, aki pápizált és szoknyakergető, mint egy kankutya, Derssffy Orsolyát is magával rántotta a pápistaság pocsolójába... De meg is halt az asszony március tizenötödikén, nem bírta el a hitváltozást... Hogy gyön énelémbe egy Komárom

megyei koldus fattyú, apjának tizenhat gyereke közül egy kivetett... Illésházy nádor írdeákja... ismerjük, Okolicsányi, itt nyílt fel koldus Kubinyiék kenyérén... s most mind fejönkre rakódik... Császárt orránál fogva vezeti, s árulja a hazát fonton és köböllel... pápábnak játszodja magát a pápánál, és máris összeveszett a másik ebbel, a Pázmánnyal, mert rettegik, hogy melyikhez van közelebb a császár... dicsekedett Pozsonyban s mutogatta, hogy maga kezével írt neki császár Ferdinánd levelet... Lakompak kell neki, dunántúli húsos földekre száll a pápista varnyú... telezabálja magát, dagadjon fel... Már nádorságra vetette szemét... s ne adja Isten, ha ez köszvényes, beteg Forgách Zsigmond megdöglök, bele is ül... Te Okolicsányi, mondd meg a fejedelemnek, azt izeni Széchy György... Munkácsot kívánom!... Munkácsot úgy kívánom, hogy a nyelvem hat rőfre csorog érte... A Bebek-uradalmakat! és hozzája Munkácsot!... s úgy kezébe adom a magyar koronát, Szent István koronáját, Bethlen Gábornak, hogy úgy nyomja fejébe, mint a hálósipkáját... Ezt mondtam.

Az urak megdöbbenve s dermedezve ültek.

Ekkor belépett a terembe Széchy Györgyné.

Magas, sovány, kemény arcú asszony, mintha sással volna metszve minden vonása.

- Mikor akarnak kegyelmetek vacsorázni?

Széchy György, még az előbbi nagy indulattól lomhán, feleségére vetette szemét, feje fordításával: soká nézte, akkor azt mondta:

- Én is elvöttem volna Derssffy Orsolyát, ha feleségem szíves, koporsóba vetni ágyát... De így nem tudtam... Ez nem akar meghalni magától...

Széchy Györgyné arcán semmi sem változott. Úgy nézett, mintha nem értene ezen a nyelven.

- Ez is jól járt, az Imrécske... Nyáry Krisztinával megkapta Kisvárdát, minden Nyáry és Várady vagyont... Helmece... lakodalmaskodhat... - újra feleségére rivallt: - De mit kaptam én veled?... Homonnay Marja?

Széchné csak állott, mint egy fából csinált szobor a pápista oltárokon. Arca sárga volt, mint a pergament, de oly szigorú is, mint a diplomák...

- Embernek mit ád a régi feleség?... - hörgött borosan tovább Széchy György. - Jányt, meg jányt, meg jányt... Már össze se tudom számlálni, hány jányod lött... Az Isten minden nyila nem győzi őket agyonverni.

Okolicsányi meredezve hallgatta a tréfát, tudta, hogy ez arra vág, hogy valamelyik éven egy kislányát Széchynek villám ütötte a vár kapujában éppen.

Az asszonyon nem látszott meg semmi illetődés.

Okolicsányi már elhitte, hogy ez az asszonyság titkos pápista: másképp hogy bírná ki türelemmel az ember szörnyetegségét.

- Egy fiam nincs, kit megházasítsak... De esküszöm, kisjányomat el nem adom ingyért...

Hirtelen Zólyomihoz:

- Te Dávid uram... mit csereg a szarka... István úrnak házába házasodol-e?

Zólyomi felnevetett:

- Mihint hazaérek, meg es tartjuk az esküvőt.

- Ő lesz a gubernátor, ha a fejedelem kijő?

- Ő lesz, Bethlen István uram...

- Takarétott már valamit ez a Bethlen István?

- Huszt.

- Huszt... az is valami lenne?... Ha nekem bátyám lenne fejedelem, fele Erdély már enyém volna... Tanuld meg, öcsém, olyantól hallasz szót, aki maga bőrin okult... az birodalomból semmi sem ölég... Rhédey sógor már okosabb... ő el tudja vönni özvegyasszony marháját.

Harsányan kacagott, akkor:

- Igaz-é, hogy fejedelem maga után várandóssá az Bethlen István uram öregbik fiát, Istókot tötte volna?

- Mondják, úgy akarnája őfelsége.

Széchy a feleségére bámult öklelő nagy szemével:

- A fejedelem? no az is megkapta a magáét a feleségivel... Árva Károli Susanna egy magot nem bírt feldajkálnia néki... Két fiat hagyott elpusztulni, s nem adott ki azóta többet... - s röhögött bele.

Most különös dolog történt. Okolicsányi, a csendes és szótalan úr ökölrel Széchy előtt az asztalra vágott, s magából kikelve rivalta:

- Megkösse nyelvét az úr kegyelmed...

Széchy György ránézett, száját eltátotta, akkor furcsa nagy hódolással:

- Vagy úgy?... Te is itt vagy, Okolicsányicska?...

Okolicsányi vérvörös volt. Magára nagy nyugalmat erőltetett:

- A fejedelemasszony szent nevét senki szájára illetlen nem veheti. Szent ő és érinthetetlen.

Széchy György vette a kupát:

- Vivát principessa Susanna - kiáltotta -, s fenékgig, uram!...

Okolicsányi várt, akkor morogva vette kupáját, és ki is itta mind fenékgig, éppen úgy, mint a másik két úr.

- Jó ivó-é fejedelem őfelsége? - hörögte Széchy. - Tud-e már?

Zólyomi:

- Tud, de nem kíván, mert feje fájdulása gyakorta jó.

- No mindegy, uraimék... Ha őfelsége hitlevelet ad, hogy maga személye után az fejedelem-séget Istók fiún hagyja... akkor ez Istókocskának bizony odaadándom Marcsika jányom...

Hallgatott s magába merült, s úgy gondolkozott s beszélt, mintha a felesége nem is volna jelen.

- Akkor igenis, hittél s lélekkel lekötöm magam, emberének... ha elmátkásítja jányomat Bethlen Istókocskával... a parafernumról, jegybeli hozományról még megalkuszunk... Dévát, Hunyadot, Fogarast lekösse ám...

Széchy Györgyné beleszólt:

- Marjuska még gyermek. Nem arra való, hogy részegek nyalják, falják.

Széchy György ráfordította ökörszemeit az asszonyra:

- Kotty belé - morogta. - Mink sem élünk örökké. Idején kell kezdeni... Hozd bé a gyermeket.

Széchné nem mozdult. Még mindig úgy állott, leeresztett karokkal, mint a fadarab, kit villámcsapás sújtott, s most már mindörökre így marad.

- Szóltam? - rivallt rá az ura. - Hozd bé a gyermeket.

Az asszony sarkon fordult s elment.

Okolicsányi túrva hallgatott. Szerette volna, ha nem is lenne jelen, ha nem kellett volna benne lenni a megtraktálásában az dolgoknak, hanem inkább itt is a vár fokáról nézte volna a murányi síkot, mint Sárospatakon a tokaji hegyeket. Csak hallgatta az üvöltő és mennydörgő diskurzust, vad Széchy György szavát.

- Mintha lóval beszélnél, ha asszonnyal kezdel - dörmögte a vár ura. - Hogy atyámuram tavaly megholt, most nekem kell a familiának jövő sorsáról gondolkodjak...

Ittak s beszélgettek. És ittak és beszélgettek. Okolicsányi mély búsulással nézte a szörnyű embert: itt a religiónak dolgáról egy szó nem sok, de annyit sem hallott. Már szerette volna, ha a Lórántffy Zsuzsanna szavait is kapná... Itt csak a hitben élők pénzéről és hatalmáról esett beszéd. De semmi a lélekben való dolgokról.

Mikor a nap veresen nézett be a kinyitogatott ablakokon, megnyílt a nagy ajtó, s Széchné behozta kisdéd leányát. Már nem is volt oly kicsiny. Tizenégy esztendőscske formán, s elálmélkodva tekintettek rá.

A leányka csodálatosan volt felöltözve. Nehéz aranyruhában, sűrűn megpermetezve gyöngyökkel s csillogó-villogó nagy darab drágakövekkel. Hajában is tizenkét soros gyöngypártakoszorú. Úgy jelent meg, mint egy tündelevény a rablófészekben.

Okolicsányi is tágra nyitott szemmel nézte. Soha még ily csodálatos szépséget nem látott életiben; égből leszállott tündöklés.

Az apja nyugodtan intett a jányra, mint egy eladó portékára:

- Nézzétek meg s lássátok... és mondjátok el odaát... Ennél különbet nem találhattok se fel, se le, sehol a kerek ég alatt... ezt én csenáltam vót...

Zólyomi arca lángra gyulladt. Vére felbuzdult, mintha petárda robbant volna benne. Álmélkodva és tűzbe borulva nézett a lányra, kísértetes ijedelemmel... Mert a gyermekleánynak nem ruhája volt az igazi ékessége, hanem virító arca és mozgásának csuda frissesége... Ez valóban fejedelmi kincs, s ezért a török szultán minden háremét zsákba varratná s tengerbe vettetné, s Erdély adóját örökre elengedné...

A leányka vidáman irult-pirult, de nem volt ám megijedve. Vidáman és nyugodtan tekingetett rájuk. Érezte, hogy ki ő... Meghajtotta kicsi fejét, aztán kevélyen emelintette ékköves szépségét, s mintha apjátul lett volna tanítva rá, egyet perdült, egyet fordult, s körös-körül megmutatta magát.

Zólyomi rekedt lett. Nem is bírt szólni, csak sokára nyögte:

- No kishúgám...

Mária elmosolyodott s mosolygása olyan volt, hogy a nagy fekete terem kiragyogott s mondá:

- Istennel, jó uramék.

Ezzel odafutott atyja urához s annak ölébe vetette magát s alulról felfelé nyújtván gyönyörű hattyú nyakacs-káját, megcsókolta a bozontos embert. Széchy megveregette a leánya hátuljacs-káját, arcocskáját megcsókolta keményen kétszer s akkor, mintha irigyelte volna, hogy ingyen ily soká lássák az idegenek, rászólt feleségére:

- Vidd el...

Az anya, Széchyné, mereven megragadta leánya karját és elrántotta.

A lány úgy libbent el, mint egy lábon járó csudavirág. Mikor elment, még sokáig ott foszforeszkált a szemökben a szépsége s szikrázott tőle az alkony, mint az opál, égő lángokkal, tűz villogásokkal.

- Ez Széchy Mária - szólt az apja -, hát ennek ára lösz.

Zólyomi komor lett, mintha ellopták volna előle a csillagos mennyéget, mikor már az ujjaival elérni gondolta. Eszébe jutott Bethlen István úrnak halavány és vértelen, vékony lánya, a mátkája, s egyszeriben elment a kedve a házasságtól... Meg Istókra gondolt, aki szinte Csáky-lány anyjára húzott, olyan volt, mint egy fiúapáca, kis szelíd, mosolygó, ijedt gyermek, kit anyja még a futó széltil is védett, s felgyúlt benne a jövő, hiszen csak kerüljön egyszer udvarba a kis Széchy-lány... sógornéja lesz ez... és ő „kisebb ura” néki - s fojtottan villogott a szeme.

Okolicsányi elgondolkozott e világnak csudálatos állapotján. Ímé, a háború tehát azért vagy, hogy uraimék maguknak koronát s birtokot gyűjtsenek... hol van hát az Úristen ő dicsősége s a híveknek lelki épülete?... Széchy Györgynél senki jobban nem mutathatja, hogy torka tátva van a hatalomra, mint az orosz-láné a ragadozásra...

Minden erő és hatalom csak arra való, hogy új erőt és hatalmat szerezzen véle az ember. Meg is szólalt:

- Uram, nagyságos uram... Istennek ő szent akaratja, hogy e földön békesség légyen Istennek és minden népnek... Mindenkinek, uram, s a szegény népeknek...

Széchy György ránézett, s hirtelen felemelte csizmás lábát, és fenékbe rúgta a felszolgáló inast:

- Ez a minden népnek? - kiáltott. - Így véled?

Az inas vedrestül együtt felbukott, és messze hemperedett a fálí formán, akkor Széchy ráordított:

- Gyeride.

A szolgálóember kúszva, halálos rémülettel közelített.

Széchy György elfogta a szakállánál, s azt öklére csavarva, szörnyeteg öklét orra elé nyomta:

- Mi vagy, te állat?... kálomista vagy?

Az ember reszketve dadogta:

- Igenis, kálomista vagyok, nagyságos uram.

Széchy orrtövére vágta:

- Hazudsz, kutya: Lutter vagy.

- Igenis, lutter vagyok, nagyságos uram.

- Megis hazudsz, eb? - s újra belesújtott arcába. - Valld meg, pápista vagy.

- Igenis, nagyságos uram, pápista vagyok.

Széchy György megrázta szakállánál fogva a nyomorultat.

- Ki az istened? Ez a kutya az istened?

- Igenis, nagyságos uram - s vért okádott a boldogtalan -, az én istenem az nagyságod kutyája.

Evvel Széchy György messzire eldobta az embert, s mondá:

- Ezért vessem magamat máglyára?... Ezekért induljak hadra?... Ezek azt az istent ugatják, kit én adok szájukba... Bezony, ha kardot kötök, csak azért az istenért, kit én imádok teljes szívemből s minden erőmből: ennenmagamért, jó uraim. És a koncert, ha tudni kívánod.

Még azt tette hozzá felviharzott indulattal:

- Bizony mondom, Bethlen Gábor se indul ingyen... maga írja levelében: „cseh uramék a konföderátusok, írják levelükben harmincnyolc pecsét alatt, hogy valakit a magyar nemzet kíván királyuknak, ők is azt választják...” Király akar lenni?... Magyarországon és Csehországon és az egész Impériumban tán?... akkor, uram, mutassa meg, hogy királyi szolgálói legyenek... Ne akarja ingyen vérünket és csekély vagyonunkat...

## [IV]

A világ legszebb tája nyílt meg előtte, amint a hegyen áthágott. A Maros völgye oly tágasan, ahogy nincs még egy sík egész Erdélyben. Itt előtte a vécsi vár, a hegyen, mint valami királyi süveg s hegyiben korona. Köröskörül gyönyörűséges mezők s csak a szemnek távoli határon kékellenek a hegyek, mintha ezt a tündérvölgyet védelmeznék, Isten óvja minden csapástól.

S balra előtte a hegyoldalban a görgényi vár.

Amilyen boldogság volt a paradicsomkertet látni, úgy elkomorult a komor vártól. Ma jelen kell tehát lennie a három boszorkány perén.

Báthory Gábor szépasszonyok hosszú farsangjának három villó tündére ül ott a setét várban nehéz rabságon. Imreffyné, óh az a csodálatos Imreffyné, aki a fejedelmet megszöktette a nászáról... Sólyomköre, s még ma sem felejtették el neki az emberek s a papok. A némberek: ez mind Károlyi Zsuzsanna ki nem mondott akarata s tette... És az édességes Török Kata, a teremtés legbájosabb kis madara... kinek kedves csiripelése az ő lelkét is mindig csak örömmre gerjesztette... És Báthory Anna, Báthory Anna...

Soká állott lovon, mintha őrszem volna, hogy jő napkeletről, Csík hegyei felől, a magyar világ legszélső hatáiról, mintha az ősi magyar volna, ki jön, hogy elinduljon napnyugatra, seregekkel és fegyverekkel, és mielőtt elmenne, őneki kell a tündérek sorsát megtörni s a szent varázsolás korát befejezni a rideg s kemény józanság ítélővesszejének eltörésével...

- Isten úgy legyen irgalmas nekem, hogy ebben semmi vétkem nincs - mondta, mikor a görgényi vár kapuján belovagolt.

Már a háború el volt végezve, mielőtt elindulna, szabadulni kell a nagy gondtól, ami legjobban kínozza, hogy Erdélyt csendességben hagyhassa maga után.

- Lesz-é gyerek, Kösanna?

Most ítéletet kell mondatnia, mi lesz a Kösanna sorsa.

Ó, bocsássák el, s adjanak neki egy darab kenyeret, egy kis udvart s házat: nem él örökké...

A vár udvarán, mielőtt leszállott volna a lóról, kiadta a parancsot, hogy a várnépet összehívják, a mezőkről is, az erdőből is, és isteni tiszteletet tartsanak.

Ebben az útjában minden faluban, ahol csak megállott, templomi szolgálatot tartatott. Most is két prédikátor volt vele, Milotai Nyilas István püspök és Gelei Katona, az énekes pap. Semmi a népre oly hatással nem volt, mint az istentisztelet. Semmi úgy a vallás hatalmas áradatát meg nem indította: prédikáció után az emberek készek voltak azonnal útnak indulni és vértókat ontani az igaz megtisztított vallás szabadságáért.

Fölment a vár termébe, s ott maga mellé vette a vele levő törvénytudókat. A vár olyan volt, mint huszonöt év előtt. Itt azóta senki sem épített. Még Palotsay Annának sem tettek meg mást, csak újrameszelték a boltíves szobákat. A vár nem is volt befejezve. Csak két oldalról volt körülépítve, a másik két oldalon szabad volt, és nagy pusztákra nyílt, s hegyoldalból messze le lehetett látni a vécsi völgyre. A vécsi vár a kisded hegyen ott látszott távolban.

A fejedelem valamit evett, mert ma még nem jutott hozzá az evéshez, de bort nem ivott.

Mikor igen hamar végeztek az étellel, csupa hideg ételt ettek, amit a mesterek magukkal hoztak, mingyárt a törvénytételhez látott.

A fejedelem az asztalfőn helyet foglalt, s kétfelől ott ültek mellette, mint ítélőbírák, Kassai István, az ítélőtábla direktora, mint vádló. Másik felől Bessenyei Menyhért prókátor, mint védő. Jelen voltak mint esküdtek, nemes Bibarczfalvy János és Radasóczy György.

Két gyertyát gyújtottak, s azok a fejedelem előtt állottak lassú lobogással két keze felől.

Kassai István felállott, és olvasni kezdte a vádiratot:

- Illustrissimus princeps ac dominus dominus Gabriel Bethlen dei gratia princeps Transylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. domine domine nobis naturaliter clementissime.

S folytatta:

- Felsőleges fejedelem, legkegyelmesebb urunk. Házasságtöréssel, becsstelen élettel, gyermekeknek elrekkentésével és bűvöléssel, bájolással s más Isten ellen való vétkekkel vádolt személyek feletti ítélkezésre ország nevében Felsőged elé állítatnak Török Katalin asszony, néhai nagyságos Enyingi Török János úr leánya, ki előbb Bogáthy Miklós úr, azután Csáky István, végül Dengeleghy Mihály özvegye, továbbá Iffju Kata asszony, nagyságos Iffju János úr leánya, Imreffy János úr önnagysága özvegye és nagyságos Somlyai Báthory Anna asszony, néhai Báthory István nagyságos és méltóságos úr leánya, előbb Bánffy Dienes úr önnagysága özvegye, annak utána most Jósika Zsigmond úr hitves felesége. Mind a három nagyságos asszony Istennek elveszettjei, ugyanabban a bűnökben leledzve.

A vádirat bőségesen sorolta fel az összes vádat, melyeknek felolvasása maga két teljes órát vett igénybe.

A fejedelem némán szemlélte a három asszonyt.

Ott ült mind a három, megtörve és megöregedve. Iffju Kata még most is egyenes volt és régi szépségét fekete fátyolaiban őrizte, de arca már beesett volt és nehéz árnyékok arcán. Fekete szemei koronként villámlottak, és sírás nélkül hallgatta a szörnyű vádak.

Török Kata kicsike volt s oly fonnyadt mint egy őszi alma, ki a fán maradott, s az őszi szelekben eltűnt régi piros és eleven színe, s fonnyadtság és barnuló ráncok lepték el szépséges tekintetét. Most nem nevetett, kihalt a pillantása s csak maga elé nézett nagy kék szemeivel, mint egy magát gyászoló szegény virág a téli szélben ingva s lengve.

De Báthory Anna szép volt. Még ő nem régen volt a várban, s itt is nem a börtön fenekén, mint társnői, hanem a szőnyegekkel díszített felső szobákban, s valami sértődés volt a szívében, hogy a fejedelem hagyja ebben a nehéz sorsban, bár soha egy pillantásra is nem tekintett rá a fejedelemre, méltósággal és büszkeséggel viselte magát, ahogy a nagy Báthoryak leányához illik.

A fejedelem nem is hallotta a vádak. Úgy mentek el azok füle mellett, mint a kietlen szélzúgás a téli kandallókban. Ügyet sem vetett rájuk, csak nézte, kimondhatatlan sokáig nézte a vádlott szépséget, ezt a kedves és büszke Báthory Annát.

Mélyen meg volt rendülve, hogy neki kell itt ülni az ítélőszékben, ennek a három Isten csodálatosságának pörében... Míg a vádló monotónus hangon darálva sorolta a bűnöket, őbenne végigviharzott az elmúlt kornak egész históriája... Ő maga érezte magát bűnösnek, hogy mit sem tudott tenni, hogy ezeket a szegény teremtéket éveken s évek hosszú során át

börtönben kellett tartani. Ahelyett, hogy élni hagyná őket: ha vétkeztek, nem az ő vétkük volt az, hanem mindenkié, a fejedelemé, szegényé, s az egész országé, mely egy ilyen fejedelmet feje fölött viselt... Ő mondjon ítéletet az édes és kimondhatatlan bájosságú Török Katalin felett, aki annak idejében oly szeretettel intette őt, hogy vissza ne menjen s meg ne higgyen a szegény fejedelemnek, aki részegségében azt sem tudta, mit tesz... Mit jelent a bűn, amit tett, ahhoz a jóhoz képest, amit őérette cselekedett... Nem akkor volna-e bűnös, ha engedi, hogy Bethlen Gábor belefusson a kelepcébe, s most nem lenne Bethlen Gábora Erdélynek... és a magyarságnak és a tiszta bibliai keresztyénségnek... és Károlyi Zsuzsannának...

Igen, az van itt csak és semmi más: Károlyi Zsuzsanna... Károlyi Zsuzsanna rettenetes szentsége és gyűlölete asszonytársaival szemben, akik a vérükön nem tudnak úgy uralkodni, mint Károlyi Zsuzsanna... S úgy érezte, inkább Károlyi Zsuzsannának kellene itt ülnie a vádlottak padján, hogy számot vessen s adjon arról, mért volt egy egész életen át oly szent és kegyelmetlen...

Aztán hozták egyenként a tanúkat. Első tanú volt egy huszonnégy éves fiatalember, Fodor György. Megeskették.

Minden vallatásra csak ennyit tudott mondani:

- Láttam, Kende Ferencet küldözte a megholt fejedelem Dengeleghyné asszonyomhoz, de miért, azt nem tudom, Imreffyné asszonyom és Báthory Anna nagyságos asszony felől semmit sem tudok.

Második tanú Körtvélyessy Gyurkó, a fejedelem komornyikja, akkor csak huszonegy éves volt.

- Tudom - vallotta -, hogy a megholt fejedelem szerelmeskedett Imreffyné asszonyommal és Dengeleghyné asszonyommal is. Ezt az egész világ jól tudja, hogy járt hozzájuk, írogatott, izengetett nekik. Dengeleghynéhez Kende Ferenc és Ujhelyi Márton voltak a főpostások. Ők hordozták a követséget... Emlékezem rá bizonyosan, hogy hallottam, kitől, eszembe nem jut, mondja vala, hogy egyszer Vincen Móré Gáspár, Imreffyné asszonyom házában, mikor senki sem volt benn, ilyen szózatot hallott a pad alól: Gábor, Gábor, Gábor... A pad alá tekintvén, hát egy fazekat lát, s a fedőt levevén róla, gyorsan kezdé mondani a fazék: „Gábor, Gábor, Gábor...” Közben a dajka bejön s ijedten kiált: Az istenért mit csinálsz?... Kérdi Móré Gáspár: Mi dolog ez?... S a dajka a fedőt ráfedé a fazékra s mond: Rögtön úgy kell jönni a fejedelemnek, hogy nyaka szakad belé... Hunyadon létünkben egyszer kételkedtem, hogy a fejedelem és Dengeleghyné asszony együtt lennének, jön Ujhelyi Márton, és súgja: gyere csak, mutatok valamit, Körtvélyessy uram. Az ajtóra menvén, a kulcslyukon benéze, hát... Tudom azt is, hogy Kamuthy Farkas nagyságos uram gyakorta hívta a fejedelmet Vincze. Azt is hallottam, mikor mondta a megholt fejedelemnek: ne gondoljunk vele, kegyelmes uram, hadd csevegjenek. Ki kellene a nyelvét vontatni afféle szóhordozóknak, akik feleségemre s a kegyelmes uramra csevegnek...

Harmadik tanú Ráthonyi Ferenc, meglelt kopasz ember, már ötvenes, ez is állítja, hogy Imreffyné és Dengeleghyné szerették a fejedelmet, aki azt is mondta: Isten őtet úgy segítse, senki egyéb felesége neki nem lesz, csak Dengeleghyné asszony...

S jött egyik tanú a másik után, s mind állította, hogy különösen Dengeleghynét hogy szerette a fejedelem: azt is mondta neki: „édes nénémasszony”... A fazékról is többen tudtak, de senki se látta saját szemével, csak hírüln hallotta ettől vagy attól. Hárfás János tanú azt vallotta, hogy Dengeleghynéről azt mondta volna a fejedelem: „az én lelkem úgy megnyugodott benne, hogyha fia léssen, Gábornak neveztetem...”

A fejedelem megsápadott: ő éppen ezt gondolta, mikor Ágotáról eljött: ha Annának fiú lesz, azt Gábornak kereszteltetem.

Paisgyártó István, jó kemény negyvenes ember végre Annáról szólt: „Hallottam szóbeszédben, hogy Bánffy Dienesné asszonyt Krajnik Jánossal szolták volna össze. Mikor Krajnik János bujdosóban, volt, odajött Abonyba, s az asszonyom övele rendelt magának asztalt, akkor mielőttünk tagadta, csak azt mondta, hogyha ő olyanféle lenne, neki oly kegyelmes asszonya lenne Bánffyné nagyságos asszony, hogyha sok irigyei nem volnának, ő nagyra mehetne mellette... Hallottam Szegedi Mihálynétul, Betüs Boldizsártul és többektül, hogy Kerekiben még Bánffy Dienes idejében Báthory Gábor gonoszul élt volna hűgával... Imreffyné asszonyrul meg azt tudom, hogy mikor Súlyomkőből Kolozsvárra ment volna, azt mondta neki Imreffyné a tornácon sokuk füle hallatára: »Hiába, Gábor, mert addig be nem mehetsz, míg én nem akarom, hanem vissza kell neked jönni ebédre ide...« És a fejedelem keszkenőjét elragadá az asszony, s a fejedelem felült lovára, s elindult Kolozsvár felé, de Kolozsvár kapuja mihint meglátszódott, visszatért, mert az asszony háromszor csomót kötött a keszkenőn, és azt feje fölött háromszor megcsavarván, háromszor kiáltotta: »Gábor, Gábor, Gábor« s úgy jött vissza, hogy csaknem nyaka szakadott a kaptatón, s ebédre ott volt.”

Bánfi Anna, nemes Váradi Németi Mihály özvegye vallotta: „Hallottam a fiamtól, aki Bánffy Dienesné nagyságos asszonynál szolgált, hogy Krajnik leterítette a felső ruháját s azon együtt látta őket, ahogy látni kellett... Ugyancsak a fiamtól hallottam, hogy Krajnik nem a garádicson ment fel a palotára, hanem álgarádicson, s az asszony ott várta, és megölelte és nevetve mentek be a házba... Vedány Györgytől, az asszony inasától meg azt hallottam, hogy mikor nála lakott, reggel az asszony bemenvén, tőle egy gyereket hoztak ki, s ő azt mondta: Mit akartok evvel az eszező lélek fattyával? Mire a nagyságos asszony azt mondta: »Embertelen, azt kell-e mondanod?« Az inas erre azt mondta: »Nem nagyságodat szidom én, hanem az apját a bestye kutya fattyúnak«. Magam én semmit se láttam.

A fejedelem oly mereven ült a vallatások alatt, mint egy kőbálvány.

Most fel is állott, és a bírákra hagyta, csináljanak, amit akarnak s vallassanak.

A másik szobában azonban Apor István fiának, aki akkor mellette szolgált, azt mondta:

- Menj be és mondd meg, parancsol a fejedelem, hogy az asszonyokat vigyék ki, ne kelljen nekik hallgatni ezt a sok Isten nélkül való marhaságokat.

Később meggondolta s parancsot adott, hogy hozzák be elébe Báthory Annát, ő majd jobban megvallatja.

Anna igen soká jött.

- Bizonyára új ruhába öltözik - mondta magában a fejedelem, s úgy is lett.

Báthory Anna levetette a fekete gyászruhát, amit a bírák reá parancsoltak, s fehérben jött, tiszta fehérben, csak egy kevés arany csipke volt a ruháján, és semmi ékszer vagy dísz. Fején is csak egy igen kicsi kalapocskas volt, olyan, amit a bécsi dámák viselnek, ha mulatni mennek.

A fejedelem megilletődve nézett rá.

Felállott és elébe ment:

- Anna - mondta neki. - Szép vagy.

S Anna nem is mosolyodott.

- S tetszik? - kérdezte kihívóan és szikrázó szemmel.

- No ülj le itt.

- Vallató székbe?

- Ülj csak le, Anna... - és hozzátette csendesen. - Küsanna.

Soká ültek, s most a fejedelem nem mert a nőre nézni, ellenben az szakadatlanul csak őt nézte, s ő ezt meg is érezte.

Végre rápillantott, és a szemük találkozott.

A fejedelem óriási nagy barna szemei oly lágyan és megindultan néztek az Anna ibolyakék szemibe, hogy szikrák pattantak ki, s ott repkedtek kettejük között a levegőben, mint mikor két vitéz karddal verekedik.

- Jó szállásod volt? - kérdezte a fejedelem.

Anna parányit elmosolyodott:

- Egyebet nem láttam, csak egy szőnyeget, kin apró madarak repdesnek.

A fejedelem elpirult.

- Tehát nem féltél.

- Féltettelek.

- Engem?

- Téged.

- Én kint vagyok és nagy harc előtt.

- Benne vagy.

- A harcban?

- De nagyon.

- Értselek?... Igazad van, Küsanna...

- Szegény.

A fejedelem lehajtotta a fejét... Ez nem az a nő, akinek annyi időn keresztül szidta magában... Míg országot épített, nem tudta, hogy lelket veszít.

Sóhajtott, mert félt, hogy sírni talál. Utóbbi időben megtörött a régi nagy keménysége... Fiatalkorában soha nem könnyezett a szeme... Már egy idő óta minden a szívére fut, és a szemein keresztül lágyul.

- Mit tehetek, erős törvény alatt vagyok. Fejedelem vagyok, és az országért és a religióért és az egész kereszténységért kell szenvednem. Kereszten vagyok, Anna.

- Két ölelő kar keresztjén, s az el nem bocsát, míg élsz.

A fejedelem még mélyebben hajtotta fejét, mintha ő ülne most az ítélőszék előtt a padon, ő a vád alatt megrozkodó ember.

- Férfi vagyok, és nincs senkim... Nincs, akit magam után hagyjak...

- H... hh... hhh... - Anna úgy göcögött, oly fájdalmasan, hogy hirtelen zokogó sírásban tört ki.

A fejedelem rémülten nézett rá. Most, most nem értette. Vagy talán most megértette...

Elborult az asztalon, két nehéz kezét kinyújtotta, s ott nyugtatta az asztalon, és úgy feküdt, mint akit taglóval vágtak le.

Sokáig tartott ez. A férfi minden erejét elveszítette. Csak hagyta, hogy most aztán igazán meginduljanak a könnyek és ömöljenek, sírás, zokogás és rázkódás nélkül, mintha megszakad a tömlő, a szív, és elfolyik minden vére.

- Kösanna... Szánlak...

- Szánsz?... Jó dolgom van... A fejedelem visel gondot rám...

- Anna... szerettelek...

- H...

- Mindig szerettelek...

Anna nagyra nyitotta szemeit, s látóan nézte az embert.

- Nem akartam esküvőre menni... beteg lettem miattad, Anna, milyen azóta se, azelőtt se voltam: imádkoztam, meghaljak... meggyógyult ez a vad test... kibírta, de ki nem heverte... szépségedet... Micsoda esküvő volt... gyász... lakodalom nélkül... ötszáz forinttal beértem, hogy ne kelljen azt az esküvőt a nagy világ szeme előtt... úgy kettőbe voltam hasadva, mintha villám a fát meghasítja...

Hallgatott.

- Lehetett volna másképp is... ha azt az egy szót nem mondod... Anna.

Anna komolyan, bánatosan szólt:

- A férfiak mindig az asszonyt teszik felelőssé.

A férfi felnézett: mintha ezt most nem Kösanna mondta volna. Nem Báthory Anna, hanem Károlyi Zsuzsanna.

- Mért rettegsz? Nem bízol bennem?

- Ácsolják a vérpadot... - suttogta Anna reszketve.

A fejedelem áhítattal és szenvedéllyel nézi.

- Hát nem bízol bennem? - s forrón öleli - ne sírj, ne rettegj - s csókokkal csillapítja, mitől a nő még nyugtalanabb lesz, s a fejedelem megfigyeli, hogy Zsuzsannát az ő csókjai a halálból is visszahozzák, ezt elhervasztják - de csak villanás ez, nem tud gondolkodni, annyira retteg attól, hogy ezt elveszítse...

- Mit tehet a fejedelem s mit nem - suttogja ingerülten Anna.

A fejedelemben valósággal csudálkozás támadt; első esete, hogy valaki nem bízik hatalmában s ha nem, akkor hogy győzze meg?

Duruzsolva békíti, mint a lázas beteg gyermeket, aranyalmával csitítgatva:

- Fejedelemség - mondja sértődötten - halottat nem csinál élővé, de élőt meg tud menteni a haláltól.

De Anna már nem hisz s nem bízik, már harmadnapja folyik a vizsgálat, a tanúkat kétszer-háromszor is végigvitatják, s új tanúkat hozatnak be, s húzzák-halasztják, s nem akarja hinni, hogy ez a fejedelem parancsára történik, mert csak így tud magának még egy s még egy napot

szerezni, hogy a háborús rohanásnak ebben a fergetegében még itt maradjon és idillt szerkesszen a boszorkánypörnek ebben a groteszk álarcában.

- Nehéz dolog a fejedelemség - szól a fejedelem. - Aki úr akar lenni egy ország felett, ha még oly kicsiny is az ország, éjt-napot egyé kell tennie... s ha valakit nem a lélek hajt, fejére gyűlnek a vészek és a viharok: akkor annak a legnehezebb, mert hányja-veti a hullám... hacsak mint Báthory Zsigmond, aki olyan volt a fejedelmi székekben, mint egy gyermek, aki sem kormánylapátot nem bírt megfogni, sem azt nem tudta, mitévő legyen hát... s ilyen volt a te nagyságos bátyád is, ez a felséges elme, aki csak légyen szavával akart teremteni, mint az Isten, s romba ömlött feje felett a ház és lába alatt a föld... Szegény, én őt szívből sajnálom, mert szerettem, miattad Anna...

- Ő már a mennyben van...

- Mennysors... - morogta Bethlen Gábor kis fanyar mosollyal... - mennyország volt Ecsedben... mikor a kis vadlány nem magában ment el a nádason.

- Már újra kezdted?

- Mindig s mindig... egyre jobban, s mindig csak oda kell menjek: ott kezdődött. Ebből a kis tűzszikrából lett az én életemnek nagy égése.

Anna ingerülten:

- Hagyjon el, küldjön el... Jó felesége van s szereti.

- Szeret - tört ki kétségbeesve Bethlen. - Bár ne szeretne... Akkor semmi se volna elmenekülni előle... Így nehéz: de nem lehetetlen - szólt sötéten.

- Ne beszélj... örülj, hogy így van...

- Minek örüljek? Mondd meg, hogy minek?... Nyakamon... az egész élet... Egy szent nő, aki görcsösen kapaszkodik... Köszönjek le a fejedelemségről, hogy véle elbujdossam az ismeretlenbe... hogy ő boldog legyen valahol a hegyek alján, ahol ő boldog tudna lenni velem, ha kecskepásztor vagyok is, csak soha egy percre is el nem tűnök szeme elől... ennek örüljek?

- Mindenkinek megvan a maga baja...

- Ilyen, mint nekem, senkinek nincs... Énrám rakta az Isten a legnagyobb terhet...

- Mindenkire annyit rak, amit elbír... Erőse többet... Gyengére is éppen annyit, ami alatt összeroskad.

- Ez szép volt, Anna, ez a szó... de gondolkozz csak énvelem, te édes kis bölcs madár... Mi tudnék én lenni, ha te vagy a párom... ha a te vidám lelkedet érezném, hogy velem repülj... Hát jöjj velem... Henrik király, anglusok királya nyolc feleséget próbált, hogy az egy igazit lelje.

- Csak nem akarja őt lenyakaztatni?

A fejedelem megdöbbsen:

- Mit képzelsz?... De neki meg kell értenie, hogy ez így nem maradhat... Ha neki, azt mondja, egy boldogsága van, hogy engem boldognak lásson... akkor meg kell lássa, te vagy az egyetlen boldogság nekem, s adjon ide... legyen hát jötevőm, s nem gyilkosom...

Halkan, szinte suttogva tette hozzá:

- Itt a püspök, megparancsolom: válasszanak el tőle...

Anna összecukott szájjal, sápadtan és dermedezve hallgatott.

- Ez így lesz... Ha te is így akarod.

Anna begubózott, egész kifordult szemekkel meredt maga elé:

- Majd jön a háború - mondta -, s kegyelmed megnyugszik...

- Nem háborút akarok: boldog lenni akarok.

- Annyi munkád lesz, hogy mindent elfelejtesz.

A fejedelem elhallgatott... Anna fél tőle?...

- A háború csak akkor kell - morogta -, ha a fejedelem nem bír az életével... s kardra bízva, hogy oldja meg, amit lélekkel nem lehet.

- Végigvágatsz Európán... te vagy a legnagyobb hadi vezér.

- Nem vagyok Dzsingiszkán... én a békeesség fejedelme vagyok, s az is akarok maradni... meg akarom őrizni ezt a kicsiny országot, mint egy pacsirtafészket, hogy mindenki nevelje magzatait a fészekben...

Most újra ölébe vette a nőt, s halkán és szerelemmel suttozta bele:

- Lesz gyermekünk, Anna?

Anna elfordította fejét:

- Ah... minek?

Bethlen megtorpant és elereszti, mintha hirtelen minden megfagyott volna benne:

- Minek élek hát?... Minek hódítsam meg az egész világot, ha nincs magom, magam vériből...

Soká és némán nézett maga elé, akkor felállott és járkalni kezdett a teremben, kongó léptekkel, keményen s komoran.

- Nem lehet benneteket megérteni... nők... asszonyi állatok... Állatok vagytok... mind... Valamit a fejekbe vesznek, az Isten ki nem veri a buta koponyájukból... Mért nem akarsz?... egyik nem tud... a másik nem akar... Ezer és ezer embernek lehet parancsolni: de egy gyenge, puha, semmi kis virágnak nem lehet... széttephetlek és felfalhatlak... megszűnsz az ujjam közt, mint egy kis virág levele... és nem tudok beléd lelket adni, hogy úgy gondolkozz, mint én?... Hát nem szeretsz?

Anna hallgatott, s a férfi ahogy nézte, csak azt látta, hogy fél tőle, mint valami fenevadtól.

- Mit rettegsz éntőlem?... te ostoba... hát nem látod, hogy kiokádok magamat előtted a dühödött nagy szerelemben?... Mit akarok tőled?... mit akarhatok?... enni akarlak és inni akarlak és csókolni akarlak, és azt akarom, hogy együtt dobogjon a szíved és a lélegzeted velem... mért nem akarsz gyereket tőlem?... nem látod, hogy ez az egy, ami mégis összekapcsol... engemet nem a bujaság kerget: ha az én feleségemnek életben maradtak volna a gyermekei... három csudálatos egészséges gyerek, két fiú meg egy lányka... egyik életebb volt a másiknál... Én esküszöm neked, hogyha még tízszer jobban kívántalak is, soha egy pillantásra sem engedtem volna magamat az öledbe... De az egész életem ordít a jövő után... Gyereket akarok tőled, mert szép vagy, jó vagy, gonosz vagy, Báthory vagy... Be akarom oltani a hatszáz esztendő fát, hogy új sarjat hozzon és nagyszerűsége legyen a magam vérenek a hajtása... mi az isten haragja van benned, hogy ezt megtagadod...

- A férfiak mindenért a nőt teszik felelőssé.

A férfi megállott, és most már őrzöngő szédülettel nézett a nőre:

- Ezt Károlyi Zsuzsanna mondta!...

Fellobbant előtte a sors: ha ez így van, akkor mindegy, ha minden nő egyre jut, csak odajut, hogy mindent mindig csak visszahárít a férfiúra... akkor mi ez a nyomorult élet és ez a halál...

Az udvarban nagy sürgés-forgás: megérkezett a fejedelemasszony.

A várnagy nem merte a kaput egy percre is csukva hagyni, ahogy a fejedelemasszony állott a kapu előtt. Megnyitotta, s rohantak a kancellárhoz jelenteni, hogy itt a fejedelemasszony, s a kancellár rohant a fejedelemhez, hogy itt a fejedelemasszony.

A fejedelem megtorpanva hallja, hogy Károlyi Zsuzsanna felkelt az ő betegágyából s nyoszolyáját vévén járt, és itt van.

Annát kézen ragadta:

- Hát jöjjön... Hát lássa, mi van... Történjen, aminek történni kell...

- Mit akarsz, örült? - sikoltott Báthory Anna.

- Téged.

- Engedjen el... Tönkreteszi a nevemet...

- A neved?... Boszorkány!... A neved?... Mi te neved? Ha itt maradsz velem: a te neved fényes és tiszta, de ha elhagysz, akkor sötét boszorkány, és semmi a máglyától meg nem szabadít... Maradj, s te vagy az ország fejedelemasszonya...

De Annán rettegés és irtózat és oly páni félelem vett erőt, hogy nem lehetett vele bírni, elrohant és magára zárta az ajtót, és a fejedelem látta, hogy ennek vége... Mikor a fejedelemasszony belépett hozzá a szobába, maga is megrettenve nézett rá, mint egy síri kísértetre.

Zsuzsanna oly sápadt volt, mintha koporsóból kelt volna ki, vékony fekete ruhába pólyált teste már nem is volt, lábon járó halott. Arca viaszszárga, és szemei oly különösek, mintha nem emberi szemek volnának, hanem látó szemek, amelyek a kőfalon által tekintenek.

De nem sírt. Távol volt tőle, hogy sírásba olvadjon: mint a kemény jégcsap, oly volt.

Halkan mondta:

- Tőlem félsz?... Tőlem nem kell, hogy félj... egy árnyéktól rettegsz?

- Nem rettegek... A nap nem fél az árnyéktól.

- Én a nap árnyéka vagyok.

- Napnak nincs árnyéka.

- S mégis... úgy tetszik... van, aki fél a világosságtól.

- Ki fél a világosságtól?

- Minden boszorkány...

- Te vagy a boszorkány... úgy jössz, mint a kísértet.

- Lelkedben van a kísértet.

A fejedelem nehéz léptekkel járt soká. Akkor megállott, és ránézett az asszonyra, mintha most látná meg, hogy itt előtte áll:

- S te itt vagy?

- Igen... én itt vagyok...

- Még mindig?

- Mindig...

- Mindig, mindig... mögöttem állsz, mint az atra cura... a döghalál...

Mogorván újra járkálni kezdett.

Károlyi Zsuzsanna nagyon halkán, mintha kriptából jönne a szellő:

- Csak ostorozd hullámat... az nekem nem fáj... az egy vezeklés, ami nekem maradt, hogy megtagadjam magamat...

- S megtiporj engem.

Beleroskadott egy nagy székbe, s fejét ráejtette kezére, mint zuhanásban.

Az asszony mártírsuttogással, a végtelenbe dermedve:

- Az ember mindig a nehezebbet válassza... Nem a kellemetesebbet és az édeset, hanem a keserűt és fájdalmasat... Jézus a keresztet vállalta...

- Most ezt mondod?... Mikor én állottam Jézus nevével, hogy ő mindenkinek sebeit gyógyította, akkor rám rohantál: nem akarsz Jézusné lenni...

De az asszony nem vitázott többet, csak mondta, lehelte, lélegzette a maga litániáját, ami lelkéből folyik:

- Nem azt, ami megvigasztalna, hanem azt, amiben nincs vigasztalás... Nem azt, amit szeretni lehetne, hanem azt, amiben nincs szeretet többé...

A fejedelem látta, hogy itt nincs többé kivel beszéljen, s mégis, nem tudta halottnak nézni és léttelennek, ő is a maga kiömlő és zuhogó szavait mondta:

- Zsuzsanna - s felugrott és nagy léptekkel menni kezdett számtalanszor el az asszony előtt, aki egy öreg oszlopnak dőlve, mint valami kereszt alatt álló Mária, a boldogtalan anya, csak hallgatott s alig élt. - Zsuzsanna... kényszerített vagyok kemény lenni és igazságos... Itt van az utolsó óra... Mindig hű és jó feleségem voltál... Okos voltál, bölcs voltál és velem jöttél... gyermekeidet elvesztetted... Isten elvette, és többet neked új magot nem ad... szánom őket... - s szemei könnyekkel lettek tele, lefojtotta - és szánlak téged... Meg kell mondani, ami a szívben van... semmi értelme az alakoskodásnak... A fejedelem nem magáért van, hanem az országért... mért küldte volna különben az Isten az ország élére a semmiből... ha nem azért, hogy éljen és tegyen az ország javára s az emberekért... ahogy az Isten teremte és dolgozna, ha itt volna köztünk fejedelem képében... ha a legionáriusok veres köpönyege helyett bíbor palástot vett volna a vállaira... Meg kell értened, hogy ennek tovább semmi oka és haszna nincs... hogy... mi ketten csak tépjük és marcangoljuk egymást...

Nagy lélegzetet vett, mert nagy léleknek és erőnek és tudónek kell lenni ehhez a szókhöz.

- Míg te egészséges voltál és elméd meg nem háborodott... addig nagyot míveltünk... - s torkát fojtogatta a könny. - De most oly nagyot akarok, amit még soha senki ember fia meg nem próbált... Meg akarom szabadítani az egész hazát és kereszténységet a pokoli balságtól... minden bilincstől... s ezt nem akard megérteni... Igaz?

Az asszony lélektelenül:

- Boldog, aki a hadból úgy jó meg, ahogy elindult...

A fejedelem felordított:

- Ami most közöttünk van, ez nem emberi... ez már a pokol...

Az asszony kinyitotta a két szegény kezét, és kis mozdulattal legyintett:

- Mindegy... ha az asszony rossz, azért... ha jó... akkor meg azért... Mindenért az asszony a felelős, ha a férfi szíve elfordult tőle...

Mit mondott Báthory Anna?

Rekedten, fuldokolva suttogta:

- Dehogyan az asszony felelős... Az asszonynak semmi felelősséget nem kell vállalni, csak egyet: hogy urát boldoggá tegye... s ha egy asszony ezt már nem tudja elvégezni?...

Az asszony meggyőződéssel:

- Igen... ez így van... - s rábólintott.

- Mi van így, s mi van úgy? - hörgött a férfi.

De az asszony halk mosollyal, szinte némán:

- Csak bántsál, az nekem jólesik, uram vagy.

- Én nem bántalak... érted? én nem bántalak... De nézz rám, milyen nyomorult vagyok... mi lettem a kezeid között?... Most menjek bele egy szörnyűséges vállalatba, amilyenre még egy ilyen kicsiny fejedelem maga erejéből soha nem vállalkozott... a hitért, a becsületért, a szabadságért kihívom az egész világot, és csatára kényszerítem és győzni fogok... De hogy győzzek, ha te utamba állsz?... ha soha, már annyi idő óta egy irgalmas szavad nincsen hozzám... porba tiportál mint egy férget, és most idejössz, hogy diadalmaskodj és kacagj rajtam... Ez nem lehet... Férfi vagyok, és nekem kötelességem megkezdett munkámat befejezni... ha a pokol minden ördöge rám ront is, és az élükön te...

- Szereted? - sziszegte az asszony.

- Kit?

- A boszorkányt.

A fejedelem megdobbant... Belemeredt a felesége szemeibe, s csaknem elégett annak az izzásától.

S most, csodára eszébe villant Ábel, a székely ház gerendái alatt, mikor azt mondta: „Soha be ne valld... akármi történjék is, ha éppen rajtakapna is, soha be ne valld.” És azt mondta:

- Nevetség.

- Szereted?

- Mi a szeretet?... Ha bennem szeretet volt valaha, az csak a tiéd volt... Zsuzsanna...

Az asszony úgy kapott a szón, mint éhenhaló s reszketett, csak attól az egytől reszketett, hogy visszavonja s elveszi tőle... jaj...

Mikor a várnagy hírül hozta, hogy Báthory Anna kijátszván az öröket és hadakat, megszökött a bírúk elől egy kis kósza hadnaggyal, aki a börtönajtáját őrizte, s apródnak öltözve már valahol a gyergyói hegyeken túl lovagol, a fejedelem összeomlott.

Keserű íz volt a szájában és a lelkében.

Íme tehát vége mindennek... Boszorkány?... vagy csak egy gyenge kis némbor?...

Ez nem párja önének. S ebben semmi szerelem nem volt soha őiránta... Ez a csónakból visszanézett, hogy maga után rántsa, de nem szerelem volt az, csak vérenek buja forttyogása, hogy neki minden hím kellett, ha mátkás, ha nem, ha úr, ha szolga... Ez csak egy Báthory Anna, akit az Isten félig készen eresztett ki a műhelyéből; remekelni akart, s beleunt... Nem adott szívet az írott képbe...

Két napig nem jött ki a cellájából.

Mikor végre kilépett: ott találta feleségét az ajtaja előtt.

S milyen feleséget!...

Zsuzsanna vidám volt, és friss és meghízott és megfiatalodott két nap alatt.

A fejedelem fanyarul vállat vont:

- Hát itt az ideje, ki kell szállani hadra, háborúra; mingyárt itt az ősz.

S Károlyi Zsuzsanna azt mondta:

- Sütöttem kegyelmednek, édes uram, friss kenyeret, mert ehetetlen, amit itt csinálnak ezek. És lángost is, ahogy kegyelmed mindig szerette. Jó ropogósan, s magam ujjjaival tömtem bele a zsírozóját. És a fokhagymát se felejtettem ám el, pedig itt nem lehetett látni. Igazán el kell már rendelni, hogy a kerteket jobban műveljék a népek Erdélyben.

## [V]

Az erdélyiek különösen azt csudálták, mióta kijöttek hazulról, hogy ezek a felvidéki urak mind úgy élnek és beszélnek és cselekszenek, mintha sem országuk, sem hazájuk nem lenne, sem szerelmes, sem isteni reményük.

Otthon ők ahhoz voltak nevelve, hogy náluk, Erdélyben mindig, mindenki a hazának dolgául beszélt. Az volt az életük fő fundamentuma, hogy mi a haza sorsa. Mint egy maréknyi madár, úgy érezték magukat, hogy minden veszedelem együtt valamennyiüket érinti. Ha a németről beszéltek, ha a törökről beszéltek, mindig tudták, hogy ha megmozdul akármelyik nagy hatalom, mindenik el tudja söpörni őket a föld színéről, tehát mind egymásra vannak utalva. Összekötözte őket a haza féltése egy bokorba és kötegbe. Ezért, ha valaki - s ki ne tenné - elsősorban a saját érdekét akarná is szolgálni s istápolni, akkor is nem erről beszélt, hanem a hazafiúi köponyegbe burkolta magát, s úgy tőn, hogy az ő érdeke s haszna a hazának javát szolgálná.

Ők ezt a féktelen önzést és önszeretetet soha nem látták eddig odahaza. Itt az urak csak magukat nézik istennek, és a maguk hasznát vallásnak. Itt roppant nagy urak élnek, kik úgy gondolják, nincsenek is rászorulva egymásra. Odahaza ily urak nincsenek. Legnagyobb úr maga a haza. A fiskus odahaza a nemzeti vagyont őrzi és szolgálja, minél erősebb a fiskalitási érték, annál kevesebb adót kell fizetni, s mivel a fejedelem a hazának s az országnak a tulajdonosa és gazdája, minden polgárnak az a megnyugvása, ha a fiskus meg tud állani a maga lábán, és nem szorul rá az egyesek vagyonára. De itt ezen a tájon a fiskus valósággal rablószövetség, ami, ha megfog valamit, azt ki is viszi a hazából Bécsbe. Az uraknak is csak egy ellenségük és veszedelmük van, ha a fiskus ráteszi a kezét az ő birtokukra. És a fiskus keze mindenüvé elér. A fiskális direktor rettegettebb az urak előtt, mint a tatár kán. A tatár kánt meg lehet verni. A török basák akármilyen nagy sereggel rohanják is meg a végeket, lehet ellene seregeket gyűjteni, s mint valamikor Rákóczy Zsigmond az ónodi csatában, szét lehet szórni őket, és vissza lehet szedni tőlük a rablott holmit, s azt maguk közt felprédálni... De a fiskus ellen nem lehet semmit se tenni. Aki a fiskus ellen felemeli csak a szavát is, az holt ember. Azt a császár saját ellenségének tekinti.

Zólyomi ezt mind nem tudja, s Okolicsányi sűrű leckéket tart neki az úton.

- Úgy értsd meg, öcsém, hogy itt a legnagyobb úr is, ha annyi földje s birtoka van is, ami egy egész fejedelemséggel felér, éjszaka nem tud aludni, és édes álmából felserken, ha eszébe jut, hogy a fiskális direktor valami cselt készít ellene... Ha itt valakit feljelentenek, hogy huszonnégy katonát tart, már az rebellisnek számít, és mint konspirátortól elvehetik minden birtokát... Pedig arra kell neki a huszonnégy zsoldos katona, mert a török erre csavarog, és félti az életét... Mindegy, ha rávetik a vizes lepedőt, minél gazdagabb, annál nagyobb veszélyben van, mert a fiskális ítélete legelsősorban is vagyonelkobzás... Itt nem szedik be az adót oly szaporán, mint nálatok... itt a fiskus abból él, hogy az egész vagyonokat rabolja el törvényes ítélettel... És ne gondold, hogy az ilyenek, akit a császár ellenségévé deklarálnak, csak egy úr is segítségére mer menni... Éppen arra vigyáz a császár, hogy ezeket az ítéleteket mindig magyarokkal mondassa ki... Muszáj elítélni magának a nádornak őket és az országbíráknak és a főkapitányoknak. Az érsekek, püspökök az ítélők, mert jaj nekik, ha nem teszik... Akkor ők kerülnek rögtön pónába, vétekbe, s akkor meg rajtuk van a sor...

- Itt tehát a császár mindent megenged nekik egymás ellen, mert neki annál jobb, minél inkább gyűlölik és üldözik ezek az urak egymást... Divide et impera... ebbel maradni... ez a császári politika...

- Nekik tehát annyi a hazájuk, ameddig birtokuk határa terjed. Ha kicsi, kicsi... ha nagy, nagy... de sohase az egész haza... Mert nincs is haza... A haza el van rontva és el van rabolva. A hazának egészén a török az úr, s ami megmaradt, köröskörül, mint egy karéj, abban az egyes birtokos urak a parancsolók és osztzkodók...

- Nem bíznak sem testvérben, sem szülőben, sem fiaikban, se barátban, sem ellenségben. Még az ellenségben sem bízhatnak, hogy aki ellenség, az mindig ellenség lesz, mert csak egyet perdüljön a kocka, kénytelenek az ellenségre szorulni. Ezért hamarabb megfizetik adósságukat az ellenséges úrnak, mint a barátnak, mert nem tudják, mikor szorulnak egyik a másikra...

Sok helyen meg kellett éjszakázniok, kisebb uraknál s nemeseknél, s mindenütt ugyanazokat a kifakadásokat hallották, amit a várakban. Itt mindenki inkább csak rettenetesen káromolt.

- Nincsenek ezeknek a szegényeknek királyuk s fejedelmük. Idegenben van egy császár, aki úr velük... Soha nem is látják őket. A császár nem alázza magát arra, hogy ez elátkozott vidékre jöjjön, csak ha koronázásra jó. Rudolfus császár harminckét év alatt egyetlenegyszer sem volt Magyarországon. Mathiás király, az idegen, addig míg csak trónörökös volt, addig eljött s itt forgott, és magyar ruhát vett magára, s magyarul is megtanult beszélni. Itt hadvezérkedett a török ellen, el is rontotta mindig mindenütt a had állapotját... Nagy harcok voltak akkor Esztergomnál, Győrnél, Budánál: mindig jól indult, s mikor megjött a császár képében Mathiás főherceg, akkor mindig úgy elrontotta, hogy szöktön szökve kellett menekülnie... Rögtön vége volt a sikernek s dicsőségnek, mert vele jöttek udvari népe, német főurak, akik csak azért, hogy magyar vezéreknek sikere és becsülete ne legyen, készebbek voltak feláldozni mindent... Mikor aztán ő is császárrá lett, akkor ő is bezárkózott németjeihez, s többet soha ide nem jött császár madarai közül... Így öcsém, ezek a szegény urak úgy élnek, mint a hörcsögök, csak abba bíznak, amit két pófára tudnak gyűjteni, s oly mérgesek is szegények, mint a hörcsögök... Nem szeretik egymást, mert itt könnyű és muszáj lenni árulónak, mert itt csak az mehet előbb, aki honja és nemzete árulója lészen... Még egy kis ember is csak akkor mehet előbbre, ha titkos ellensége fajtájának s vérinek... Meg van itt bomlasztva minden szív és minden lélek. Nincs semmi összetartás. Aki bírja, marja... Nincs itt felsőbbtség, aki együvé akarná kovácsolni a népet, aki fenn van, csak azt kell nézze, hogy tudja egyiket a másikra uszítani, mert csak úgy szerezhet kedvességet a bécsi udvarnál...

- A hit még az egyetlen, amit szépen forgatnak magukban, mert ebben lelik a boldogtalanok Istennel való békességüket... Mér lettek ezek protestánsok?... Azért, mert megörvendettek, hogy megszabadulnak a klérus zsarnokságától. Szabadságot véltek: azt hitték, hogy mint protestánsok, egy kicsit össze tudnak fogni és menthetik magukat a hit színe alatt a pápista udvar elől... De ugye, most, hogy megismerték, hogy mint protestánsok már evvel magával magukra vonják az udvar szemét és féltékenységét, egyre-másra átfordulnak, s a főurak közt már alig van, aki mer ezen a párton maradni, inkább a fiatalok sietnek behízelegni magukat a császár színe előtt, hitük megtagadásával és a volt protestáns testvérek szigorú üldözésével... Többet is kereshetnek így, tisztességet és birtokot, mert a császár szívesen ad nekik új donációkat, hogy az ott levő protestáns városokat és népeket visszatereljék vasvesszővel a katolikus reliquióra...

- Mire nézzenek hát?... Nálatok Erdélyben is sok baj volt és sok kockánforgás, de csak a fejedelmek úri kedve miatt. Báthory Gábor, csak emlékezzél, sok csélcapságával még a feleségüket is mind elszerette az uraknak. Azért ez más volt: ez nem érintette a hazafiúi érzést.

Lehet, hogy feleségét is fel kellett áldozni az egyik-másik úrnak, de együtt voltak azért, mint erdélyiek a fejedelemmel egy pártban.

- De itt minden várkapitány kiskirály, míg a felséges császár kegyelmét el nem veszti s mind Báthory Gábor a maga határában. Itt még ma is teljes vigorja van a jus primae noctisnak, minden jobbágy köteles első éjszakára feleségét felvinni úri bemutatásra... És jaj nekik, ha fiatal úr a két tojással nem elégedik meg, amit bé kell adni a menyecskével... És még nagyobb baj, ha máris menyecskének találta és nem szüzi leányzónak...

Mikor elértek a bittsei uradalom határiba, mintha más országba kerültek volna. Még a levegő is megváltozott. Szébbek lettek a völgyek és zsírosabbak a földek. Jó ruhások a parasztok, s kövérebbek, ők is, ökreik is. Jobbak lettek az utak, s a ló lába nem botladozott a rossz hepehupás göröngyökön s köveken.

Mikor beértek a kisdudvár alá, melynek még a formája is más volt, mint amit eddig láttak, fenn a zordon hegycsúcsokon, egészen elálmélkodtanak. A bittsei vár nem volt oly roppant kövekből összehordott, mint a murányi vár is vagy a pataki vár, hanem barátságos, négy sarkán négy kurta toronnyal ékesített kis fehérre meszelt palotavár.

Be volt az vakolva, mint egy városi ház, fehér mésszel, aki ránézett a fényes augusztusi napsütésben, szeme világát kellett féltse. Négy kis bástyatornya zsindelytetőjével s a zsindely is festve volt fényesre, mint egy-egy galambdúc.

Szerelembúvó volt, ahogy Erdélyben híjják a fiatalok kuckóját. Szerelembúvó volt igazán: s lakodalom háza. Thurzó Imre uram immár esztendeje lesz, hogy lakodalmát tartja benne Nyáry Krisztinával.

Ahogy megállottak a vár hídján előtt s lóhátról szemlélték, hogy a vár közepéből egy hagyma-forma torony emelkedik ki fényesre festve s a napban csillogva, meghallották a csimpolya, fúvó, trompéta s violino hangját: odabenn, ím, most is szól a lakodalmi muzsika.

- November elsőjén kezdték a lakodalmat, s lám, még ma is járja.

A vizesárkon keresztül fekvő hídon most lovasok jöttek elő ketten, s elébük léptettek.

- Isten hozta kegyelmeteket, nagyuramék.

Karddal szalutéroztak urasan, és mondták:

- Jól tudatik minálunk, kik légyenek nagyságodtok, s erős parancsolatunk vagyon, hogy mihint megérkeznek, rögtön várbeli szállásukra vezéreljük uraimékat.

- Honnan tudjátok, kik vagyunk s jövünk.

A várhadnagy nevetett:

- Senki a Thurzó birodalomba be nem léphetik, bármerről jön, akár keletről, akár nyugatról. Ahogy lova lába egyet botlik a mi mezőinken, már felállított staféták jönnek a hegyeken át, s a legrövidebb úton jelentik jöttüket...

Csakugyan ím emlékeztek, hogy megvizitálták őket hajnalban, s mikor újtókra bocsátották, már távol lovas legény vágatott előttük.

Olyan hát ez a birodalom, mint ország az országban, s ennek a birodalomnak rendben megy a dolga, ha az ország sora a legnagyobb rendetlenségben van is.

Mikor a kőhídon bementek, a kapun túl egy kedves kis térségre jutottak, s ott mingyárt meglátták a híres nevezetes „nászpalotát”.

Csudálva nézték a szép kőházat, ez is hófehérre volt frissen kimeszelve és ragyogott, mint fehér gyémánt a forgóban. Okolicsányi az úton már sokat beszélt Zólyominak, hogy Thurzó nádornak hét leánya volt első feleségül és a másodiktól, Czobor Erzsébettől egy fia. Ezért, mivel tudta, hogy sok lakodalmat kell neki tartani, külön nászpalotát építtetett, s abban már eddig öt leányának lakodalmát ülte. Hatodik ennek a mostani úrnak, Emericus grófnak násza levén.

- Hát a vendégek, öcsém? - szólott Okolicsányi a hadnagyhoz.

Ez nevetett:

- Most nemigen vannak, csak Kisasszony napjára jönnek, lakodalom farkára...

Súgva tette hozzá:

- Mikor a méltóságos nagyasasszonykáknak megmozdult a magzatja, az úr öméltósága szélnek eresztette az urakat: vége a lakodalomnak... Igaz, neki is mennie kellett a diétára, Pozsonyba... A koronáción is ő vitte az ország zászlóját... most is jelennen kelle lennie...

Délest volt, mikor megérkeztek.

A nászházzal szemben levő kisebb házban kapták meg a szállásukat:

- No nagyuramék, itt most nyugodjanak meg, az a parancsolat... Itt a feredő meleg víz a kisebb házban, s itt a jó vetett ág. Bizony jól fog esni, hiszem, a hosszú út után.

- Hát bizony nyeregben ülni ennyi úton - mondta Okolicsányi, s a hadnagy jóízűen megnevette, ahogy tapogatta az utazási matériát.

Szép fiatal lányok hozták a feredő ruhákat, lepedőket s törülő kendőket, szappant, és a borbély is ott settenkedett.

- No itt úri dolgunk lészen - mondta Zólyomi, s megcsípte a leányt.

- Hogy hínak, te kellemes?

- Ezt Ursulicskának mondják - szólott nevetve a hadnagy -, de nem tud magyar nyelven egy krükköt se.

- No nem baj - szólott Zólyomi -, csak egyébhez értsen.

Ezen mind jót nevettek.

A borbély is ott settenkedett a szerszámaival, és ajánlkozott, hogy megkeni őket, hogy a fáradalmakat enyhítse.

A bizony jó volt. Így nem látták őket eddig sehol, egy úrnál sem. Itt igazi jó úri helyre tanáltak jönni, mondták egymásnak.

Mikor oly szépek lettek, mint a vakart ponty, Zólyomi még a lányoknak is elengedte tudományát, bizony csak lefeküdtek, és oly fáradtaknak érezték magukat, hogy abba a nyomba elaludtak, s nem is ébredtek fel, csak másnap, mikor a nap már fenn volt az égen.

- De jó szagokat érzek - mondta Zólyomi, s körülnézett.

Hát egy asztal, mintha csak a mesébe való lenne, meg volt rakva mindenféle jószagú étellel, itallal. Sonka és kolbász és szalonna. Tej, aludttej, túró, sajt. Mégpedig oly szalagformán tekert sajt, hogy annak a bogát kioldani gordiusi kardra volt szükség... Zólyomi ugyan nem kérette magát, hozzálátott istenesen, s Okolicsányi is úgy szál ingbe s meztelláb melléje pártolt, szintén lakmározni kezdett.

- Úgy tudd meg, öcsém - kezdte a tanítást, mikor már valamelyest megrakta a követelődző hast -, most oly helyre kerültél, hogy ez háznak ura külföldi országokon járt, akadémiákat. Wittenbergába volt, honnan atyjaura, az öreg néhai nádor úr csak éppen halálos ágyához hívatta haza.

Ivott egy pohár bort, aztán tovább eddegélt és mesélt:

- De azt úgy értsd, hogy őfelsége fejedelem urunk is sok fiatalokat kiküldött külső országbeli Univerzitásokra, de ilyen deák több a magyar hazából egy se számláltatik, mert e Thurzó Emericus gróf úrfi, ahogy megérkezett Wittenbergába, abba a nyomba rögtön rektor magnifikusznak választották.

- Ühha! - kiáltott fel Zólyomi. - Micsoda tudománya volt erre?

- Hát vót... vót bizony... Ha nem neki, vót az atyjának, a nádornak... Mert száz lovas kísérete és tizenkét szekér vitte utána az elemózsiát és a tokaji borokat. Mikor Bécsbe megérkeztek, oly követség jött elébe, mint egy fejedelemnek... Mikor Prágába ért, a prágai tanács egész személyében kijött elébe... S mikor Drézda városába jutott volna, a szász választófejedelem éppen nem volt otthon, hát annak a testvéröccse egy mélyföldre kijött elébe, és oly lakodalmat adott, amilyen csak tőle kitellett... Mikor aztán beérkezett Wittenbergába, a híres nagy Univerzitásra, az egész professzori corpus az Univerzítás főfő Rektor professzorával az élén, gyalog vonult ki, hogy a város kapujában őtet fogadja.

- De minek?... Úgy megijedtek a száz lovastúl?

- Nem, levél ment előre s jelenté, hogy a nádor úr önagysága kegyelméből minden professzornak fejenként száz arany jutalom leszen... meg a tizenkét szekér prébenda is a konviktus javára indéttatott...

- C.

- Hát a száz sárga csikó tette meg a magáét... mert abba az időbe egy professzor évi fizetése ötven forint, az mint huszonöt arany lett volna egész esztendőre...

- Már ezt őfelsége nem akarná követni, ezt az egzemplumot - vélekedett Zólyomi nevetve, s jóízűen tovább evett. S ivott is rá.

Okolicsányi is nevetett.

- Ezt nem... Bár Mónár Albertnek, a szencinek, ő küldött száz aranyat, holott nem is kérte... De híre jött, hogy oly énekeskönyvet csenált, akiből csakugyan ma is egész Erdély zsolozsmázik... No de, elgondolhatod, édes öcsémuram, mit tettek, mit nem ez ifjúval tizenhat esztendő korában a jó wittenbergisták... Mondom, avval kezdték, hogy rögtön Rektor Magnifikuszt csináltak belőle, ahogy már mondám... Ő pediglen ezt avval viszonzta, hogy kétszer lakmározta meg az egyetemes tudomány összes ifjúságát, valami kétezzer deákot, erre magára ötezer forintokat költe...

- Volt is ott rókafogás akkor - gondolkozott Zólyomi Dávid.

- Volt... A volt... Hát ehhez az úrhoz jöttünk mi mostan bé, uramöcsém...

- Otthon kellett volna mondja ezt kegyelmed. Most hogy állunk elejbe ez ütött-kopott úti ruhánkban?

- Mingyán fogta is az ágy mellől csizmáját, amin a sok lovaglástúl, éppen tegnap vette észre, még oly repedés is volt már, akin egy egér könnyen ki s bé mehetett volna.

Hát ahogy a csizmát megemeli, csak nagyot kurjant:

- Hőj, az ebellette.

Ki volt a csizma pucolva, de úgy, hogy új korában is elszégyellette volna magát emellett a csizma, ha történet szerint előre meglátta volna magát. Még meg is volt agyusztálva becsülettel. Oly vadonatúj lött az, mintha most ellette volna a varga.

Nézi Okolicsányi is. Hát íme, ruhájuk is mind újra van takarítva, csinálva s megékesítve, oly gombokkal, mint a kárbunkulus.

Így osztán mingyárt emberségesebb embereknek sajdították magukat.

De meg még mindenféle adományokat s ajándékokat letek maguk mellett egy-egy kis asztalon. Ott minden volt, ami szemnek való. Új forgós kócsagos süvegek. Aranyveretes kard és bokor pisztoly, olyan apró, amelyet még nem is láttak. Alig kétaraszos darabja. Az ő vállukon lógó ócska mordályok nagyon pironkodtak.

Itt tudták a módit. Ammán igaz.

Ezüst csengő is volt az asztalon. Csupa játékból Zólyomi elkezdte rázni nagy kacagva. Hát jöttek az inasok, jöttek a jányok...

Szóval a végén úgy kicsípték magukat négy szegletre, hogy maguk is alig akartak magukra esmerni.

Még mintha a bőrök is ki lett volna cserélve.

Így felszedelőzködve indultak az audenciára.

Már kint az udvaron várták őket négyen. Nagy viváttal fogadták és ölelgették őket.

A négy úr közül egyik Poghrányi volt, a másik Daróczy. A más kettő fiatalabb volt, s arra nem is ügyeltek egyelőre.

Mondja Poghrányi:

- Mondjál csak, kedveském, nem vagy te egy Okolicsányicska?

Okolicsányi nevetett s örömmel igenlette.

- Mingyán mondok, hogy kopasz bubocskádat látok, ezt mintha csak Okolicsányi Tamáska köpte volna ki.

- Testvérbátyám nekem testestül-lelkestül.

- Á, á... még mit nem... nahát, nahát... sógorkám...

Evvel a nyakába borult Okolicsányinak, s úgy összecsókolta jobbról-balról, mintha nem is feredett volna, s most neki kellene őt lenyalni, mint téhennek a bornyát.

- De hun vetted ez forradásokat, kedveske?

- Bizony ezt a jézsovita pátereknek köszönheti önagysága - szólt Zólyomi, kötelesség szerint. - A nagykárolyi traktán szabdalták meg ökelmét mártíromság okáért.

- Ó, ó... - sopánkodtak az urak, és Poghrányi rögtön meg is tapogatta az Okolicsányi fejét, és szeméből nagy sebességgel könnyek fakadtak, s csak mondogatta:

- Ó, ó... a Béliálok...

Okolicsányi már húsz egész esztendeje szakadt el erről a Felvidékről, de egy pillanat alatt annyira otthon volt köztük, oly szívére hullottak ezek a különös édes ízű szavak, hogy az ő szemei is megkönnyesedének. Ó, be régen is volt, hogy így megölelgették s csókolgatták. Abban a kemény Erdélyben ez nem így mód és szokás... Hogy itt kétszer-háromszor újra kezdték a csókolást és sírást.

- Nagyon kedves jó sógorka nekem az Okolicsányi Tamáska... Azért mondok, mintha csak a szemiből kicseppentél volna, te kedveském nekem... No de menjünk, mert az úr, öméltósága, már vár tégedet...

De még nem lehetett, mert most meg Daróczy uram kezdte Zólyomit mustrálni:

- És te nem az a híres fiatal Zólyomi Dávid volnál?

- Az én, uram s bátyám, ha meg nem bántom véle kegyelmedet.

- Miklós fia, ecsém?

- Igen, bizony, jó bátyám. Zólyomi Miklós volt az én atyám s uram.

- Daróczy Sófia gyermeke?

- Ha bátyám meghiszi, igenis.

- Ó, ó... gyere szívemre, gyermekem... Daróczy Sebestyén volnék, ha Isten is úgy akarná...

Evvel ez meg Zólyomi Dávidot vette ölbe, óriási hosszú karjaival és kuruc lógó bajuszával valósággal belefalt és megette, mint egy gödölyét, elevenen.

- Ismertem apádat - mondta -, mikor Nádor uram önegysága Thurzó György urammal vizitába voltunk most tizenhárom esztendeje a tasnádi réten, akkor megkötöttük a szent családi békességet... Jó úr volt, az Isten tartsa meg...

- Ó bizony már uramatyám, megtért.

- Meghalálozott a szegény?... Ezt nekem senki se mondotta... Ó, ó...

Evvel Poghrányi Okolicsányit, Daróczy uram meg Zólyomit vették pártfogásukba, s elindultak a vár kapuján bé.

Megállították őket az urak s elmagyarázták, hogy a várat ki s hogy építette, s hogy Thurzó György uram csinált belőle tündéri palotát.

Maga a kapu nem volt valami fényes másképpen, de jó erős. De ahogy bementek, a belső udvarban még a lélegzetjük is elállott, oly csudamívet láttak maguk előtt.

A belső és a hátulsó udvar négy szegletre volt építve, mint egy kollégium. A szemközti oldal, mint valami képtelen virágkosár, tündérújjú csokréta virított rájuk. Olasz fokosan volt csinálva, s a fehér márványoszlopok oly karcsúk voltak, csillogtak és szikráztak, mint valami násfa.

Az urak suttogva magyarázták:

- Ezt az úr önegysága mind Czobor Erzsikének csenálta vólt, mikor vőtte második asszonynak...

Még az ereszalja is oly ritka művességgel volt megszerkesztve, hogy ilyet akkor még Erdélyben nem is láttak, hacsak a keresdi vár kis udvarházát nem említjük.

Bizony még jó, hogy a csizmájuk ragyogott, mert így is meg-megbotlottak. Lépni se tudtak ebben a csudavárban. Mikor azonban a kapun kívül voltak a külső udvarban, megeredt a kerepelőjük.

Versenyezve mondták el, mi nagy lakodalom volt itt. Mikor a kis méltóságos menyasszonyért mentek, Kisvárdára s onnan Helmece, csak főúri szekér százra menő volt, és oly sok lovas bandérium, hogy avval meg lehetett volna venni egy országot... S kik voltak itt magán a főlakodalmon: Esztergomi érsek, nitrai püspök, kalocsai bíboros, főpapok és főispánok, kálomistáktól is a kassai nagy pap, Alvinczy uram, meg a lutterista papság mind:

- Dominus Thomas de Erdőd una cum Consorte: Erdődy Tamás gróf úr feleségivel... Nicolaus Comes a Zrinio; - Dominus Cancellarius Franciscus Forgách, - Episcopus Nitriensis... - fordította latinra a beszédet Poghrányi, s kiderült, hogy míg magyarul bizony gyengécske volt, ha deák beszédre fordult, oly ékességgel tudott szólni, mint Cicero a régi Rómában... - Dominus Andreas Czobor... Dominus Andreas Ostrosith... Dominus Andreas Jakusith... Dominus Stanislaus Thurzó... Domninus Joannes Pálffy... Dominus Thomas de Nádasd... Dominus Petrus de Rewa... Dominus Siegfridus a Kollonich... Dominus Comes Keglevith una cum domine consorte...

És ki győzné szerbe-számba venni és fejben tartani a nagyságok és méltóságok nevét.

Daróczy uram ugyanezt mesélte, szinte latinul, Zólyominak, aki röstellette megvallani, hogy a deáki tudományban kicsit gyengécske, inkább okosan hallgatott.

A kapu előtt egy csomó úr állott, s várta őket.

Poghrányi felkiáltott feléjük:

- Itt hozunk a mi kedveseinket, uracskákat Erdílbül.

Az urak lelkes vivátozásban törtek ki.

- Dávid Zóلمي - kiáltott stentori hangon Poghrányi -, az felséges Betlengábor kedves főzászlós ura... Bratyekovszky Okolicsányi az felséges fejedelemasszony ő felsig kellemes udvarmestere...

Akkor sorba bemutatták az urakat:

- Főfő gazdák lakodalomban, Abaffy uram, Terstánszky uram, tisztviselő főuraim, kik az asztalnál ülve gazdálkodtanak. Hermán uram, Litassy uram, Masinszky uram, Suskovith uram, Marjus uram...

Most a kisebb urakat:

- Az konyhához való gazdák, Gyurcsánszky uram, Marsovszky uram, az szállást kik osztanak: Zsarnóczy uram, Cseppkovitz uram, az városban való gazdák: Stupicky uram, Staniszlauz Zudovszky uram, Lehotai Lehoczky uram, Hricsói német Michael uram.

S mind az egész társaságnak úgy ragyogott az arca, oly megelégültek voltak, sugárzott róluk a boldogság.

Milyen boldogok voltak, hogy ily nagy becsületű főfő erdélyi követ urakat ölelgethettek, mert egy sem engedte el magának, hogy sorra ne csókolja a vendégeket úgy jobb, mint bal felől, s csődültek utánuk, mint varjak a lópogácsán. Bevezették a vendégeket a Nászházba, melynek kulcsát Abaffy uram hordta magával. Ez a kulcs maga külön remek volt, csak nem tudatott, mért kellett oly fenemód bézárni, mikor bent csak üres táncpalotát leltek.

Hogy örvendtek, mikor a hatvan rőf hosszú s ötven rőf szélességű teremben az erdélyiek szemüket, szájukat eltátották.

- De ez még mind semmi - harsogta Poghrányi -, sok nipeknek kicsi megvód, mennyi urak, s főemberecskék, gyermekecskékkal és szép tündérekkel... Aj, aj, tánc, uraim, tánc.

S most megszólalt a muzsikásoknak nagy csapata, s oly fene muzsikát kezdtek, hogy a vér csiklott Zólyomiban.

Csintalanul megmutatta a nászfülkét is a terem közepén, hova a lakodalom első napján pontba éjfélkor először kísérték be a kis menyecskét, s odabenn felkontyolva, kihozták a menyasszonyi táncra. Mikor pedig a táncnak vége lött, a fiatal gróf öméltóságocskája elvonult vele kettesben, megköstolgatni az édes mézecske... A profánum vulgusz azonban a Pázmány uram kacsintására, mert az Esztergomi érsek felettébb érti ám az huncfut mórlikálást, kantusba állott kamarácska ajtaja előtt, és addig énekelt, míg megszületett a piros öröm első hasadása s bimbója... de nem ám szenténeköt, hanem csintalan régi nászavató nótákat.

Az urak még most is cuppogattak, kacsintgattak s nyeltek hozzá, míg rossz fogaikkal újra örültek a csintalanságnak.

Órákat töltöttek bent a nászházban, oly sok mondanivaló volt az esztendeigformán tartott lakodalmaskodásról.

- Nagy lakodalom volt, hálistennek, csak gyerekecskék most születnék már egyik a másikra, valami kétezer lett belőle... Az egész birodalom minden falvát benépesítették az urak s az inasok, huszárok. Ótogatták, magyaritották a virágzó tót rózsafácskákat...

Végre indítványozta Poghrányi uram:

- Most felölünk a lovacskákra és elmegyünk a liétavai váracskába.

Okolicsányi örült a kiruccanásnak, s Zólyomi is hallotta már hírét a meredek hegyen levő régi várnak, a Thurzók ősi fészke.

- Lám - mondta magában Okolicsányi, mikor már kint jártatták a lovat a sík mezőn -, ezek az igaz bódog emberek... Ezek tudják, mért élnek... Be rettenetes, hogy ide is el fog jutni a háború...

Körülnézett a hegyeken, s meggondolta, hogy ide leghamarább a napnyugati tájról jöhetnek be az ellenség tipró lovasai. Azért is kell Thurzó Imrének a fejedelemmel tartani, hogy ellenségei ne legyenek a morvák s csehek, akik ide oly igen közel lakoznak.

Ez az ország része itt a boldogságnak és békességnek fészke. És ha megmozdul a világ, s megcsördülnek a fegyverek, azért kell itt leghamarabb hadba szállani, hogy megvédelmezhesék magukat. Milyen mezők voltak itt, úristen, micsoda kövér zabtáblák és kölesvetések, s minden, ami megterem, itt felettébb nő s virul.

- Ennél szebben gazdálkodott vidék sehol az országban nincs. Erdélyben is jól mívelkednek, mióta ez mostani bölcs és nagy fejedelem uralkodik. Épül s szépül a kis erdélyi haza, de ily gyönyörűséges termőföld... Ilyen tulkok és csordák... ilyen szépen megépített kis falvak és tanyahelyek... Ott még csak most kezdenek lenni.

- Ó, itt minden megvan, ami kellek, a mi kis grófocskánk égből földre szállott angyal, mindent csak úgy akar, hogy jó legyen... Azt a sok lakodalmat mind a jobbágyocskák hordták össze az uradalmakból, juhocskákat ezrivel, s tulkocskákat százával... Vadakat, szarvasokat: őzeket, erdeit és szelíd disznókat malacát... Mert a sertvés állatot meg nem észli az úri renden levő, csak szalonáját s malacát... De még halakat is, pisztrángokat és fejr halakat és erdei fenyves madarokat rúdra fűzve ezredenként hozták le...

- S a nép nem zúgolódott?

- Dehogyis, örömmel adták, hogy a kisgrófocska szíve örüljön, mert ő is jobbágykáira úgy visel gondot, mint Isten urunk az égben, itt mindennek meg kell lenni enni s fűteni valója... Nézz csak, kedveském, a házacskák mind ereszig apró vágott fával felrakva, hogy a nagy téiben senki is meg ne fázzon...

- Hát itt boldog mindenki.

Most Poghrányi a lovon közelebb hajolt a sógorához, Okolicsányihoz, és suttogósan szólott:

- Ajaj, sógorkám... azért nagy baj fenyeget minket... Nem hijába mondanak, Emericus ultimus... Emmerich der letzte... Szíjnak ennek vérit, ki hogy tud... nagyon jó, az megvan, nagyon jó... lehet mellette gazdagulni...

Szemével Daróczy felé intett:

- Nem azért mondom, sógorkám... de vannak, akik nem tudnak határt a boldogságban... ez a Daróczy uram, ajaj, neki minden disznó hizenhatot fiadzik... minden tehen dézsa tejet ad... pénz felveti Daróczy uramat, ajajaj...

Ugyanekkor Daróczy azt súgta Zólyominak:

- Nincs a világon még egy olyan úr, mint a mi méltóságos gróf urunk, de sokan meg is szíjják magukat, szegényen... Nem azért mondom, édes Dávid öcsém, de itt ez a kutya tót Poghrányi... már nem is tudja, hová tenni kincseit. Van neki három fia meg öt jánya... Már ő is úgy lakodalmaz velek, mintha ő volna a gróf ő maga... Pincéje, padlása úgy rakva van, hogy csak az imádság tartja, le ne szakadjon... Nojszen, magad szemével fogod látni: mert jó ideig maradtok itt, édes úr...

Okolicsányi így szólt később Poghrányinak:

- De a religió dolgáról nem is szólotok, uram.

Poghrányi hetykén vetette fel fejét:

- Kardocska hivelbe, lovacska nyereg alatt... Megtapodjuk, testvérkém, a német földet, ne félj... Nem tűrjük, hogy Ferdinándus minket kibabrálja, mint stájerbelieket: ne félj... De grófocskánk most behíjja az urakat mind, mind... Ajajaj, őfelsége fejedelem úr jöheti, meheti, mink oly kardosak vagyunk, hogy nono...

Meglehetős terembe léptek bé a várban, s az oly díszes volt, és annyira rakott mindenféle mutatványos bútorbelivel, hogy ugyan.

A két inas úgy állott az ajtó sarkához, mint két kűbálvány, egy harmadik meg, aki várta őket és régiszerű, még a valaha vót Mátyás király korából való ruhába volt öltözve, könnyű saruval, ami a házipapucshoz hasonlított, sima lépésekkel elébök jött, meghajlította derekát, akkor bement a jobbrul való szobába, otthagyván őket a terem közepin.

Hogy az idő teljék, jól megnézegették a halhéjjal kirakott bútorokat, mert ilyet se láttak még addig erdélyi termekben s különösen a fegyvereket nézegették örvendő szívvel. Csupa remekbe készült darabok voltak ezek, hogy is lehetett csak egyet is csinálni ezekből, s még hozzá ily temérdek sokat összegyűjtögetni. Darabja megért egy udvarházat odahaza, de a javábul.

Volt idejük megnézni, mert egy fertály órát csak várniok kellett, akkor megnyílt a jobb felőli ajtó, mintha magától, s belépett egy ifjú ember, mintha király lett volna.

Vörös skarlát nyári mente volt a vállára vetve panyókásan, vont arannyal béllett. Galambszínű kamoka dolmány volt ez alatt, s feje nadrágja a passzent veres csizma szárába béhúzva.

Oldalán veres bársony huzatú kard lengett, csupa színaranyba foglalt türkisszel és rubinttal kirakott.

Kellemetesen mosolygott rájuk, s kezet adott elébb Zólyominak, azután Okolicsányi uramnak.

- Isten hozta uramékat - mondta igen kedvesen, és szerény s modesztus volt a szava. - Édesapám, Bethlen Gábor fejedelem öfelsége követségét szeretettel fogadjuk.

- Méltóságos Gróf úr - kezdte Zólyomi, de Thurzó Imre karon fogta a két urat:

- Gyertek átal, uraim, elébb édes anyámasszony öméltósága előtt kell tisztelkednünk.

Evvel karon vitte őket a bal felől való ajtóig, az ajtók azonban oly zöldre voltak pingálva, s oly fényesek voltak, mint a tengeri beszélő madár tolla.

Belépének Czobor Erzsébet színe elé.

Czobor Erzsébet, Thurzó György nádor uram megmaradott özvegye egy emeleten levő székben ült nagy méltósággal, s régi barna fából való kerek guzsaly volt előtte, szép tiszta lenszősszel.

- Méltóságos Grófné, kedves édesanyám - szólt Imre úr szépen -, Bethlen Gábor öfelsége két követjeit, Zólyomi Dávid uram főkövetét, transzylvániai zászlósurat és Okolicsányi uramat, fejedelemasszony öfelsége első udvari főmesterét hozom bé nagyságodnak tiszteletire.

A nagyasszony talpig feketébe volt öltözve. Csak a fején volt igen finom patyolat, az is azonban nem arannyal, hanem tiszta fejr selyemmel hímezve, úgyhogy egész arcát körülvette, és annak szárnya hátra volt tekerintve vállán.

Semmi ékszer vagy dísz rajta nem volt, ruhája a legfinomabb lájdisból készült, és oly hosszú volt, hogy sarkáig s még azon is túl ért. Lábán fekete bársony cipellő, s azon halhéjból rózsáformán metszett csat.

- Isten hozott kegyelmeteket - szólalt meg vastagul, idegenes hangján, s kézcsókra nyújtotta örege kezét, melyen semmi gyűrű nem volt.

Előbb Zólyomi, azután Okolicsányi megcsókolták a kezefejét, amelynek száraz és pergamentforma íze volt.

Akkor Zólyomi felegyenesedett, és szólt:

- Méltóságos Grófné, méltóságos Gróf. Az felséges Bethlen Gábor fejedelem követjei alázatosan tiszteletüket jelentvén.

Az öregasszony kurta, horgas orra alatt egy kevéssé mosolyodott, de mint aki már régen elszokott a mosolygástul, s csak egy pillanatra és kötelességből vonta el vékony szájaszélit.

Okolicsányi arra gondolt, hogy nagyon megtört az öregasszony, mióta nem látta. Akkor még olyan volt, mint egy katona-trombitás. Most megsoványodott, és oly szigorú lett az ábrázatja, ha a szemét lehunyja, mintha éppen a terítőn lenne, nagy, árnyékos, sárga fenekű szemeivel.

- Az felséges fejedelem úrnak alázatos hívei vagyunk - mondta Thurzóné asszony -, és a felséges fejedelemasszonynak dettó. Hogy van öfelsége, az Károlyi Zsuzsanna principessa? a jó fejedelemnécske?

- Egészségben, méltóságos asszony - mondta Okolicsányi.

- Méltóságos fiamuram - szólt Czobor Erzsébet -, kegyelmeteknek politikumbéli beszédjük vagyon, menjetek csak átal s disputáljatok. Én Okolicsányicskát itt fogom, mert kívánom megvallatni az édes fejedelemnécske felől.

Thurzó Imre szelíden és kevés mosollyal meghajtotta fejét, s Zólyomit magával elvivé. Okolicsányi ott maradt állva a vén nádorispánné előtt.

- Nagyon örvendem látásodnak - mondta Czobor Erzsébet, akinek beszédje csak romlott utolsó időkben. Meglátszott, hogy németbelieknél tanult beszélni a prágai udvarban, még Rudolfus császár idejében, már nem erőltette magát, hogy a magyar szókat helyesen használja. Míg ura élt, még csak-csak, de már minek?

Az asztal mellett kétfelől két öreg szék állott, kissé távoldad. Inte Okolicsányinak az egyre, hogy üljön belé. Arra mutata, ki háttal volt az ajtónak, melyen Imre gróf és Zólyomi eltűnének.

Okolicsányi leült nagy kényelmetlenül, hogy mutassa udvariságát.

- No, beszélj, uram, mindent. Nem ismerünk színből, csak szeretünk egész szívünkben Károlyi Zsuzsannát. Julius Albán lakik?

- Igen, méltóságos asszony, Alba Julián, Gyulafejevárott.

- Szép.

- Méltóságos Grófné, ez a csudálatos szépség, ez a bittsei vár. Ennyi szépséget nem is véltem, s egész meg vagyok rendülve látásán.

Az öregasszony azonban csak a fejedelemasszonyra volt kíváncsi. Okolicsányinak el kellett mondani, mily magas, hány font súlyú, hogy mi baja lenne, mert gyakorta hallani hírét betegségének. Ígérte, hogy oly orvosságot küld, ki mindenre jó, s bizonyosan meggyógyítja. Annak felette kikérdezte, milyen a fejedelmi palota és udvartartás. Hány udvari katona van, hány tiszt és személy. Mennyi leány s vénasszony körülötte és hogy mivel szereti idejét mulatni. Erdélyi főasszonyokból kik járnak legjobban hozzája, s kit hogy kedvel. Szoktak-e tartani udvari nagy lakomákat, s név szerint kik a fejedelemasszony kedves emberei.

Egészen azt az érzést keltette Okolicsányiban, hogy megragadja az alkalmat, és most pontról pontra mindent meg akarna tudni a fejedelem gazdagságáról, az ország állapotjáról és rendjéről, hogyha majd találkoznak, semmi meglepetés ne legyen s mindenben verzésnek érezze magát. Még arra is mindjobban rátért, hogy mily főispánok vannak, melyik megye a leggazdagabb, mennyi fegyver van, mily erősekre lehet számítani a fejedelem által. De attól nagyon tartózkodott, hogy a legkisebb politikumbéli szó is essék, és ha Okolicsányi arra tért, elvágta a szót, s újat kért. Ó, csak az életet akarta ismerni s hallani, bizonyosan azért, hogy tisztán lásson, és fáradhatatlan volt a kérdésben, s még Bethlen István élete felől is mindent tudni akart: Csáky Krisztinának, István úr feleségének mi baja lenne, s gyermekeinek nevét és számát szorgalmasan ismerni kívánta. Akkor Rhédey Ferenc váradi kapitány sógorsága felől is sorra tudni akart s hogy Károlyi Mihály Nagykárolyban hogy s mily rokonságot tartanak a fejedelemmel. Okolicsányi kötelességének tartotta, hogy csak igazat beszéljen, tudta, hogy itt minden azon fordul meg, hogy az öreg nádorné meg legyen győződve, hogy Bethlen Gábor fejedelem fejedelemsége mily erős s mily bölcs és gazdag.

- Bizonyosan ez más ember, mint szegény nyomorult Báthoricska Gábiel volt magának - szólt Czobor Erzsébet megilletődve. - Szegény uram, nádor úr öméltósága - s megtörülte szemét igen puha kis kézbeli kendőcskével, ami szinte feje selyemmel volt szélein hímezve -, akkor nagyon megharagudta magát, mikor tasnádi mezőről hazajött, hogy Báthoricska elhitt pazér, szemetenszedett vakmerőcske volt... Igen uracska s hetykécske volt szegény vajda, még lóról sem akarta előbb ugrani le, magát... Tudta tartani... de meg is fizette árat... Keserő vége lett biza... Hát erdélyiek úgy szeretnek kedves fejedelmecskét, az felséges Bethlehem Gábielt?

Okolicsányi áradozva mesélt arról, hogy az erdélyi nemzetek, mint egy család élnek a fejedelem méltóságos árnyékában... Most tízezer lovast hoz ki a felség a religió oltalmára, de egész erdélyül jöhetne, mert mindenki csak arra vágyik, hogy lóra ülhessen és követhesse a fejedelem őfelségét. De a felség csakis a legjavát és legjelesebbjét akarja hozni... a szultánnak is, ha még oly nagy hadat indít is, elég tízezer bizalmas lovas, a többit csak úgy rendeli maga mellé... Most is, a hajdúk jönnek hatezerrel, Rákóczy György uram vállalt hatezret s Széchy György is hatezret...

Czobor Erzsébet erre a szóra legyintett, de nem szólt.

- A legnagyobb bizodalma vagyok a felségnek - folytatta Okolicsányi - a gróf Thurzó Emericus őméltósága felől. Mint fiát szereti, s azt mondta: Ha a gróf úr felkél s kivonja szablyáját, akkor a Nádasdyak, Illésházyak, Révayak, Erdődiek, Batthyányiak s Zerinyiek és mindenek mellette lesznek... Így akarja s rendeli a felséges fejedelem a szent religió oltalmazását.

- Egészséges naturája vagyok? - szólt Czobor Erzsébet, ki semmit nem szólt már megint erre, mert politikum.

- Fejedelem urunk őfelségének?... Mint a vas...

- Jó lóülő?

- Éjjel-nappal legjobban szeret nyeregben lenni.

Egy óra is eltelt, míg beszélgettek.

Akkor bejött Thurzó Imre Zólyomival s anyjának jelentette, hogy követ uraimék felől gazdálkodni kíván, s ezt a napot töltsék őkegyelmek örömmel és kedvesen, míg ő a választ megadhatja. Mert őneki ezekről a dolgokról főuraim őkegyelmükkel is meg kelletik traktálni, s arra idő kell.

Az urak értették, hogy búcsúzniok illik.

Nagyon hamar és oly különös érzéssel hajlottak meg újra s csókoltak kezét megint a nagyaszonynak, hogy egész fel voltak szellemülve, mint szegény ember, ha gazdagokkal egy órát bizalmasságban tölthet. Őmagát is különbnek és finomabbnak érzi a szegény ember ilyenkor, és büszke rá, hogy semmi baklövést nem követett el s nemeshez és úrhoz illendően viselte magát. Mintha ő is gazdag és előkelő lenne, mint vendéglátói.

Még Zólyomi is, aki szeretett azzal dicsekedni, hogy ő ugyan be nem adja derekát semmiféle nagyúr előtt, habár császár legyen, még ő is úgy meghajlongott, és úgy csiszolgatta csizmája orrával a kemény tölgyfakocka padimentumot, mint annak a rendje.

De Okolicsányinak tele volt a lelke aggodalommal.

Jól ismerte fiatal korában a Thurzó ház óriási hatalmát és tekintélyét. Igen, ha ezek kibontják a zászlót, akkor az egész felső-ország vele megy. Ezek nem húznak kardot, ezek kivonatják a szablyát másokkal, ezekkel és ezredekkel, de az ő oldalukon a kard már csak dísz és ékesség, amit már nem is becsülnek ennek sem; ez a méltóságos úrasszony már torkig van a fényességgel, hogy nem tartja szükségesnek magára akasztani a legkisebb darabot sem, tárházainak mázsákra való számtalan sok díszeiből. Minek: mind ott van.

Más emberek, mint akik között eddig jártak. Ez nem Rákóczy György, aki feleségével Sárospatakot kapta és Sárospatakot is csak most Bocskaitól nyerte a Lórántffy Zsuzsanna apja, Lórántffy Mihály. Új emberek a hatalomban és a gazdagságban, marokkal vájkálnak benne, hogy naponként érezzék, hogy van nekik. Thurzók már régen benne ülnek, és jóllaktak,

és oly biztosnak érzik benne magukat, mint soha míg a nap felkél és lefekszik az Orbis pictus felett, ennek megrendülnie nem lehet.

Mért ülnek hát fel a nyeregbe mégis, és mi viszi őket, hogy hadat indítsanak?... Bizonyial csak az, hogy a császár náluk hatalmasabbakkal is végzett már. Egy Lichtenstein és a gráci urak mind megéreztek az új király és császár vasmarkát, s bennük valahol a mélységben szorong a lélek, hogy hitük s vallásuk miatt nekik is lehet még sorsuk ez...

Itt a magas politika dolgozik. Számítás folyik anya és fia között; azt volna jó hallani, hogy ők ketten hogy dugják össze fejüket, és hogy beszélnek meg, vajon elég erős-e hát ez a Bethlen Gábor arra, hogy nekik szabadulást szerezzen. Mert a bittsei vár olyan, mint egy madárfészek, és itt úgy elérheti őket a madarász, gazok keze, s úgy kiszedheti, mint a gyermek a torony csúcsán a madárfiókákat.

Muszáj nekik magukra gondolni s megnyitni tárházaikat és lapáttal szórni az aranyakat, amiket még a Fuggerek vertek és raboltak s raktak élire halhólyagzacskókba...

A fejedelem számíthat rájuk, talán jobban, mint a Széchyekre, mert ezek, ha egyszer kimondják az igent, akkor kötve vannak, mert odafel Bécsben nagyon lesik s figyelik, hogy a huszonegy éves fiatal Thurzó Imre mit csinál... Jaj nekik, ha kilépnek a harc mezejére, s jaj nekik, ha nem lépnek ki, akkor is.

A fák nem nőhetnek az égis: irigyek és kegyetlenek készülnek ennek a puha és finom két embernek, egy öregasszonynak és egy gyermekded ifjacsának irtóztató vagyonára, amire oly szükség van a fiskusnál... Hogy lehet az, hogy egy országot érő birodalom egy tótasszonyé legyen, és ő dirigálja a politikát?

S Pázmány és Eszterházy is készen állanak. Az az Egyház kincstárát tartja nyitva, ez a maga éhségét fogja csillapítani, mihelyt hozzájuthat, hogy belemarkoljon ebbe a felgyűlt kincs-halomba.

## [VI]

A fejedelemasszony, ahogy szokott, maga házában ül.

Kedve sincs kimenni szép kertjébe, hogy gyönyörködjék a gyümölcsfák rakott ágainak, szorgalmas igyekvésének az ékes tavaszban, a hernyószedéseknek és kapálásoknak és öntözéseknek, bárha nagy jóságát is látná. Szőlő szőlők és mosolygó almák kacagnak a fák ágain oly sürjen, hogy meg sem tudnak nyólni egy a másiktól. Körtvély és naspolya, ki miben tudós, minden fa meghozta a maga édes gyümölcsét.

Csak ül egyedül és oly mély bánatban, mintha nem is öröme gyulladt volna ki a szép Erdélyország, hanem most készülne végső veszedelmire.

- Bizony akkor sem lehetnél búsabb és szomorgóbb - szól csöndesen a fejedelem.

- Nem tehetek róla, Gábor - hajtja le fejét még jobban a fejedelemasszony. - Nem tehetek róla... Higgye meg kegyelmed, szívesebben volnék én is boldog és víg; mint leánycselédim... Látom, mindezeknek megváltoztatta Isten a vélekedését... ím, még a kis varrólányom is, Meseházy Erzsike, még ez is oly boldog, és sánta lábacskaival úgy táncol, mintha lakodalomra készülne... Én, Gábor, nem tudok boldog lenni.

- Beteg vagy?

- Nem, nem vagyok beteg, hacsak nem a lélek betegje.

- Bejártam nagyobb részt Erdélynek... Embereknek hiába parancsolja bárki is, hogy örüljön, ha nem tud örüdni... Még szomorúságra is könnyebb indítani a népet, mint öröme... s minden víg, és minden boldog! hogy bételjesedik, amiről álmodni se mert ember fia, hogy a mi hitünknek és nemzetünknek igaza jó!

A fejedelemasszony igen halk szóval azt mondja:

- Egy kis göröngyöcske, jól tudom, a nehéz harci szekeret ki nem téríti útjából... Én már semmi egyéb nem vagyok, csak egy kicsi göringy, amit egy ujjal eltapodhatol és porrá változtathatol... Én a te utaidat, Gáborom, meg nem állítom és meg nem fordítom...

- Mi van a szívedben, szerelmem?

A fejedelemasszony soká hallgatott. Mit szóljon és miért?... Anna eltűnt, és semmi sem változott; oly ritkán látja az emberét, hogy jobb, ha nem rontja az együttlét perceit örök ellenmondásokkal. De az emberi érzés olyan, hogy annak nem lehet parancsolni, és a kikíváncozó szót nem lehet visszafojtani.

- A te szerelmed nem itt van... a te szerelmed odakint van - mondja azért csöndesen és könnybe burkolt szavakkal. - Nem én vagyok s nem én voltam soha, jó Gábor, uram, a te szerelmed... Mindig ott volt a te szíved kitárva a világ hiábavalóságának... Talán ha gyermekeink megmaradtak volna... A kis Gábor, a kis Mihályka, a kisleány... Ha azok el nem távoztak volna közülünk, akkor te is jobban beletörődtél volna az én csöndes életembe... akkor volna mit féltened, s nem vetnél egy kockára mindent... de hát mit tudok én adni tenéked...

A fejedelem hallgatott. A régi nóta, régi hang és régi vers... Mit mondhat még neki ez a szegény asszony, amit már nem mondott volna. Amint ajkát mozdítja szóra, már tudja, mit fog most kiejteni.

Elfojtja sóhajtását és arra törekszik, hogy oly objektumos napi gondolatot vessen, ami ebből a nehéz mindennapi imádságból kizavarja.

- Ha fiam volna, most már ráhagynám a guberniumot.

Zsuzsanna ajka megvonaglott. Kisvártatva:

- Fiad... Kicsi volna még arra...

- A gyermek nem kora szerint ítéltetik: nem és születés szerint - mondta a fejedelem, s még holtában is büszke két fiára. Milyen szép keménykötésű kis gyerekecskék voltak... - No, hagyjuk... Ha nincsenek, nem numerálnak... István urat kívánom Gubernátorrá tenni utánunk...

- Istvánt...

Az asszony arcán fanyar kis keserűség jelent meg.

A fejedelem értette jól.

- Magunk helyett, míg vérünk van, mást, vérünkön kívül székünkben nem hagyhatunk.

Zsuzsanna hallgatott. Már nem mert s nem akart oly hamar válaszolgatni urának, mint régebbi időkben. Mindegy, hiába válaszol. Úgyis azt teszi, amit akar. És ő egyre jobban belefárad. Belefárad már az egészbe, s még csak most kezdődik a neheze... Inkább hát magában felel... Végigfut előtte Istvánnak, István úrnak minden hetykesége. Most lesz itt csak haddelhadd, ha Gubernátor lesz... Hetyke, lármás, vakmerő, üres fő... Mintha nem is Bethlen volna, semmiben sem hasonlít bátyjához, s ez egész életében úgy ragaszkodik hozzája, mintha ez volna a legközelebbi lelkihez... Persze, a fajtáját szereti benne, önmagát, a magavérét... Őt gyűlöli, a Károlyit, az idegen nemet, őt csak leigázni akarja, tőle távolodik s menekül, nem bírja az igazságát... de ez után fut... magát akarja erősíteni... Nincs gyermeke, hát csakugyan, mit is tegyen szegény... Mindenki idegen neki ezen a világon... ő is, mióta gyermektelen, azóta oly idegen, s az is marad...

Felemelte szemét az urára s hosszan nézte. Nem szól. Ez nem szól. Hiszen tőle tanulta, hogy lehet szemben lenni és így lehet legtisztábban elgondolni a legfájóbb és legkeservesebb igazságokat. Most is ellene gondolkodik. Bizonyosan örül már, hogy háború lesz és jó messzire elmehet. Nem lesz gondja, mivel foglalja el feleségét. Elmegy messzire, és oly helyet talál magának, hogy utána sem lehet menni. Mindig ott lesz a parancs, hogy háború... a háború fenekére hogy mehessen ellenőrizni... vagy akár féltetni... akár gondoskodni róla...

S a fejedelem valóban éppen azt gondolta. Úgy tett, mintha mosolygós gondolatai lennének, de bent a szívében fekete árnyékok lappangottak. Itt a nagy pillanat, hogy megválnak egymástól, és nem eszik egymás életét... Talán jó is lesz. Meg fognak pihenni, egyik a másiktól, hibától és gyötrelemtől... Nem nézett most Zsuzsannára, de megérezte, hogy annak apró szűrő fekete szemei rajta függenek. Vagy nagyok a szemei?... Szűrnak bizony.

Elkomolyodott. Aztán előbb megint mosolyt szedett elő a rezervából, akkor visszanézett Zsuzsanna arcára. S rajtakapta, milyen áhítattal csodál rá. Meg is ütődött, hát most nem kritizál, nem sért, most talán befelé sír és sajnálja őt.

- Tudom jól - mondta -, hogy István hübelebalázs. De mégiscsak a leghűségesebb nekem... Péchy nem hagyhatom, hogy itt garázdálkodjon, szükségem is van rá... Péchy sem lenne jobb, mint Gubernátorunk, nem ért a parancsoláshoz... nem arra való, hogy ország felett rendet tartson, s neki még kevésbé hinnének s fogadnák parancsolatját... Bűne is van. Nem akarja zsoldjainkat énekelni: maga csinál magának éneket, s tudja isten, nem is szeretek rája gondolni... ahogy vénül, egyre bolondabb... titkos vallásban álmodik... Ha kinyitnám szemei-

met, legelőször ötlet kellene tömlőbe vetni. Vágjam el jobb kezemet?... Olyan ez a vén ember, hogy míg kézben tartom, mint a szekercét, addig mindent végezhetek vele, de magától semmi fejsze ki nem vágja az erdő fáját...

Zsuzsanna hallgatott s halványan mosolygott. Ezt igen, ezt szereti, ezzel bételni nem lehet, oly jó, mikor az ura szóba áll vele, s mindent, legkisebb gondolatát is bőségesen és őszintén előbeszéli.

- Kid van neked, jóember - mondta magában, de ajka meg sem rezzent... Így van ez mindenkivel. Ez maga munkálkodik, és senkire semmit nem bízhat, hogy magától cselekedjen... Ennyi idő alatt csak egyet is, kit teremtett magának, hogy csak a legkisebben is maga helyére állíthassa, azért kell éjszakákon át gyertya mellett rontani szemét, hogy azokat a végtelen Instrukciókat írja, hogy mindent az utolsó betűig szájába rájon követinek... És most ki, erre a háborúra?... Mered?... tudod?... s ott is bírni fogod, úgy mint idehaza?

- Igaz - mondta aztán hangosan -, Péchy volna a nagyobb baj, mert vigyázz, Péchy csak felszéllel oly csendes és megalázkodó, vigyázz, Gábor, ha el is viszed magaddal, a gyeplűszárat soha ki ne engedd a kezedből.

- Valamit tudsz? - kérdezte a fejedelem komolyan.

- Nem... Csak azt, hogy Péchy igen szereti önmagát. Merésze a te munkádat úgy nézni, mint idegen emberét.

A fejedelem hallgatott. Összevonta sűrű szemöldökét. Maga elé meredt.

Senki sincs, akit maga helyére állítson. Nincs senki. Nincsen garnitúra.

- Rhédey sógoromat merném, de nem hagyhatom. Jó katona... Már gondoltam, Istvánt viszem főgenerálisomnak és Rhédey maradjon gubernátorunknak.

- Ah nem.

- Látod... Rhédey jó katona. Vitéz ember és lovasság felett legjobb valamennyiek közt... Félek, ha kimegyek a kerítésből, idegenek ne legyenek urak és ellenségek mellettem... Rákóczy uram még nagyon fiatal, huszonhat éves... Nincs semmi tapasztalata, s különben is hamari és kapzsi... de jó vallásbeli ember, és a felesége is lelkes hithű... Széchy uram csak rablani akar... Thurzó Imre gyermekecske, húszévű... Révay Péter öregecske, lusta és kövér... Szaniszló uram, a volt érsek öccse, nem szeretem ezt a Thurzót... A két Illésházy, egyik igen öreg, másik igen fiatal, gyermekfű ló... Lépést sem tehetek, hogy magam emberét ne érezzem magam megett... Rhédey az egyetlen emberem, akire bízhatok, főparancsnoknak való, főgenerálisnak gondolom... Ott életről s halálról van szó...

Elhallgatott, s a többi már csak magában gondolta el. István öccse szereti a pompát, a bort és a parádét. Már megöregedhetett volna, s olyan, mint egy fickó... Hallotta, mit mivelt Váradban a tavaszon... A huszti főkapitány elmegy szoknyát kergetni s molnárlegénnyel megvereti magát... Nem is csoda, sovány Csáky-lánnyal kell neki egy életen át beérni, s hét gyereket szül neki... és olyan pápista színű és hitű amellet... bizony legjobb volna, ha mindig keze alatt tudhatná, de rá nem lehet bízni harcot s embereket... nem kéméli a vért, s ha legkisebb baj van, elveszti a fejét, kapkod, csak bajt csinál... Jó lesz így... jól végig gondolta ő ezeket... A Zsuzsanna kedvéért kész akár mikor újra keresni az utakat, de ha nem léli mást...

- Mi az, amit mondani akarnál? - szólt hirtelen. - Bizonyosan fog okod lenni, hogy nem mered Istvánra bízni a kormányzást.

- Semmi.

- Valami az, csak mondd.
- Kicsiség, nem akarom kegyelmed bizodalma't rontanom.
- Most már aztán mondd meg, mert nyughatatlan leszek.
- Jó: csak arra gondolok, hogy István soha nem fog kegyelmednek pénzt küldeni.

Bethlen nagy szemeket meresztett. Ez igaz. Erre nem is gondolt, pedig ez a legfőbb és legveszedelmesebb. Istvánnak hiába adta mindig a legjobb helyeket, ahol a legtöbb pénzt lehetett volna előteremteni, soha nem sikerült neki semmi. Ha a lábát betette valahová, már ott nem volt termés, a juhokba betegség esett, a fák nem termettek, az adót nem fizették, az udvarbírák meglopták... Mikor a vajdahunyadi uradalmat kapta, két év alatt koldus lett benne... Most a huszti főkapitányság az övé, s évek óta semmire sem megy vele... Ez roppant baj, de mégsem hagyhat mást ebben a helyben... Kamuthy Farkas mióta megöregedett, már oly mohó és veszedelmes, csak rablásra gondol... Wesselényit mégse hagyhatja ilyen fontos pozícióban, kisebb ember annál, minthogy gubernátornak elfogadják... Kendy István most jó lenne, ha kálomizálna... kivált, hogy elvette Palotsay Annát. Azazhogy - s ránézett a feleségére... Éppen ezért nem lenne jó... Zsuzsanna soha Báthory-szagot meg nem tűr, míg él... Gábor fejedelem teteme még mindig temetetlenül fekszik Bátorban...

- Nem kelle'tik neki pénz után menjen - mondta kisvártatva -, csak cselekedje, amit emberei meg diktálni fognak... Wesselényi uram s mellette a kis Kvassay István nagyon jól elvégeznek mindent... Jó főispányokat hagyok a vármegyéken, azok jó adószedőket tartanak és rovókat és kamaraembereket. István úrnak nem kell semmit is maga fejétől csinálnia, s addig nem is lesz baj, míg arra nem vetemődik, hogy kivegye emberek kezéből a munkát... Gubernátornak nem kell okos ember... Gubernátornak nem kell orátor ember... Gubernátornak olyan ember kell, akiben a fejedelem megbízhat... Hát Ferdinándnak milyen emberei vagynak?... Forgách Zsigmond sem különb a mi Istvánunknál... Teddide-teddoda ember... Emlékezel, mikor megette a lómáját a havasokban? Olyan hadsereggel jött Gábris fejedelemre, amivel világot lehetett volna győzni, s úgy ment haza, egy szál rossz lovon hatvan vagy hetven emberével... mégis palatinus most az országban...

Hirtelen ránézett Zsuzsannára:

- És lesz nekünk olyan szukcesszorunk; de olyan utódunk, akiben egész szívvel megnyugosunk.
- Ki az?
- Susanna principessa.

Zsuzsanna megpirosodott. Ez már elvégzett dolog volt, s kénytelenül meg is nyugodott benne, de ez nem számított s nem jelentett neki semmit azon kívül, hogy szerelmes ura helyett kell a nevét leírnia.

- A mi felséges asszonyunk...

Zsuzsanna lehajtotta fejét, vékony, hervadt nyakán. Meghajlott a roppant teher alatt.

- Én semmit sem vállalok s nem ígérek - mondta halkan.

- Sem vállalni, sem ígérni, kedves lélek. Elég, ha te itt vagy, és élsz nekünk a fejedelem nevével és dicsőségével. Azt mindenki tudja Erdélyben, hogy amíg te a mi nevünkben regnálsz, itt sem igazságtalanság, sem kegyetlenség, sem árulás nem leszen.

De a fejedelemasszony csak ingatta a fejét.

S mintha ez az ingadozás örökös lenne, nem akart megszűnni. Szegény fejecskéje csak rengett és mozgott és egyre erősebben. Le akarta rázni magáról a felelősséget.

A fejedelem vigyázott, hogy az asszony ki ne mondhatta egész komolysággal az ellenszegülést, azért beszélni kezdett. Nem várta, hogy vitázni kezdjen az asszony, hanem ahogy szokta, csak kieresztette magából a gondolatokat, minden fenntartás nélkül, hogy magával ragadja a kedvest.

- Most immár benne vagyok, s mást nem művelhetek... Nemzetem és nevem gyalázatja nélkül semmit vissza nem csinálhatok, a hitvallók és népek rettenetes megcsalása volna, ha valamit is megfordítanék... Bethlen Gábor lehet elesett ember, elveszett ember: de árulója maga dolgainak, a religiónak mindenekfelett, soha nem lehet... Nem érdemes azért többet arról beszélni... Vagy küldjük vissza a padisáhnak az atnámé-levélt? s híjjuk vissza uraméktól az izenetet?... Ugye milyen nagy becsület, hogy odafel Pozsonyban az országgyűlésen annyi főember, a hazának legjobbjai, mind külön gyűlést csináltak, és mind csak mibennünk bíznak... Már a dolognak derekasan végére jutottam... míg Isten éltetemet nem szakasztja, addig nekem más utam nincs, csak egy: előre.

Kissé hallgatott. Akkor túlságba vitt heveséggel:

- És míg asszonyunk ezt a nevet viseli, tehát szintén életének fogytáig, mást nem tehet, mint hogy viseli a nevet és hordja a keresztet.

- Igen, a keresztet.

Bethlen tűzzel folytatta; fojtottan, erővel:

- Tíz nap múlva Bethlen Gábor kiindul Erdélyből... Augusztus huszonhetedikén tízezer emberrel... tízezer jól megválogatott fegyveressel... Minden székéből s minden megyéből csak a legjavát, a legkeményebb, legjobban tanult és fegyverezett katonákat és a legtüzesebb hazafiakat... Az út nyitva...

- Diadalkapuvál várják.

- Diadalkapuvál várnak... Pozsonyban... három hónap múlva Pozsonyban diadalkapu alatt vonulunk be, és ország gyűlését rendeljük egybe...

- Ott, a császár orra előtt.

- Ott, a német császár orra előtt... Egy szót se szólj ellene, mert így lesz... Ennek így kell lennie, ha a pokol minden ördöge fogát csikorgatja is... Azok ott alusznak és hevernek, mint a kövér komondorok... Ez a galád és bitang Dóczy András Kassában, ez, aki bennünket annyiszor megcsúfolt és megjátszott. Aki pökhendi módon megváraztatott Tasnádon... mert neki előbb Lónyay urammal kellett diskurálni... aki elvágta előlünk az utat a császárhoz, mert bizony volt idő, nem is oly régen, hogy szívesebben állottunk volna a császár mellé... de a bennfentes ebek rettegték, hogy az ő koncukra vágyik az erdélyi fejedelem... mintha bizony szatmári főkapitány akartunk volna lenni... De adja még az Úristen nekem, hogy ennek az úrnak üstökét markomba foghatom, és nehéz vasban fog még előttem térdepelni a dög... s ha kedvem tartja, fejét úgy vágatom, hogy Kassától Szatmárig ugrik, mint a szőrlapda...

- Gábor... nem menj Isten nélkül, aki...

- Ejh, asszony, ezeknek Isten minden eszét elvötte. Fülemben, Széchenyben, Érsekújvárott éhesen kujtorog a fizetett német katonaság, s annyi ruhájuk sincs, hogy ha török portyáz a falakig, megmutassák magukat. Asszonyruhában öltöznek, mert szégyellik meztelenségüket...

Ezek a várak mind tátva nyitják a kaput elébem, ha én arra térek... Ezekkel a katonákkal egy óráig is meg nem tartja a császár a várakat... A nagy sasfészekek mind leszállanak elébem...

- És az ujjamra ülnek, mint a sólymok.

- És az ujjamra ülnek, mint a sólymok, és én megsimogatom és megetetem őket - mondta Bethlen, de már ingerülten.

- És ők nekirepülnek az arcodnak, és kivájják a szemed.

- Akkor kicsavarom a nyakukat.

Erre Zsuzsanna nem tudott mit válaszolni. Ekkora önbizalommal szembeszállani nem lehet. Még ha tudna is mit mondani, nem törheti össze urának lelkét. Ha már meg kell lenni, csak inkább ily lelkesedéssel...

- Mire én Debrecenbe érek, Rákóczy uramnak Kassa kapuja előtt kell állania, és Kassa vivátozva fogadja... Rhédey maga mellé veszi Széchyt, és a legegyszerűsebb úton vág neki Pozsonynak... Mink a Vág völgyén megyünk... elébb Kassán országgyűlést tartván... az egész ország egy szívvel mellettünk lesz, és karácsonyra hazajövünk, a békekötéssel... Mit szól akkor nekünk a mi édes asszonyunk?

Zsuzsanna kipirult arccal hallgatott. Fájdalmasan elmosolyodott, aztán igen komolyan és mély lélegzettel mondta:

- Gábor... Nem tudod, mit cselekszel... A te életed itt született meg, ebben a kicsiny kertben, ebben az Erdélyben. Itt nőttél fel, és itt virágoztál, mint egy szép gyümölcsfa. És itt jutottál el arra a boldog állapotra, hogy ennek az előfának az árnyékában, akit Bethlen Gábornak neveznek, ebben az országban, mindenki, aki élő, csendességben és boldogságban élhet... Gábor, szívem, emlékezz erre a kis szóra, amit most mondok neked... a te életednek vége... Míg élsz, te soha többé ebben az Erdélyben egy édes álmot aludni nem fogsz... Ha tíz évig élsz vagy százat: te már ennek utána csak a világot járod, idegenek közt, maró, mardosó, harapó barátok közt, akik sohase lesznek neked oly hűségeseid, mint ezek itt, ebben a kicsiny országban.

Bethlen oly megdöbbenéssel nézett az asszonyra, mintha egy pythiai jósnő szólalt volna meg benne.

Az asszony maga is, önmagától megfélemedve nézett vissza rá, s még azt mondta:

- Hogy te karácsonykor haza fogsz jönni?... Nem fogsz soha hazajönni... És az lesz a legnagyobb vágyad, hogy valaha még úgy térhess meg hazádba, mintha ki se indultál volna, és bár semmi sem történt volna...

- Amit Bocskai tudott, azt én is tudom. És Bocskai karácsonyra végzett a bécsi békességgel.

- De nem jött haza - szólt csendesen a fejedelemasszony - Soha többet nem jött haza Erdélybe. S ha meg nem hal, akkor sem jött volna meg szegény... A háború olyan, hogy megeszi a sikereit... Bocskainak ott kellett maradni, Gábor, hogy hadai élén megvédelmezze a szent békességet.

- De meghalt, s a béke megmaradt.

- Ha megmaradt, akkor megvan, s akkor neked kell újra kezdedbe venni Bocskai kardját.

Elhallgatott. Bethlen is komoran hallgatott. Úgy fogta fel az egészet, hogy az asszonyban most még erősebben kitört az ellenséges érzés az ő vállalkozásával szemben. Még soha semmibe nem foghatott, hogy ellene ne lett volna. Még akkor is, mikor Báthory Gábor elől szökött s

menekült. Már neki megizente Török Kata, hogy fusson, mert vége... Az asszony akkor is csak a megbékélést sürgette... De azért, mikor Báthory Dévát ostromolta, vitézül helytállott a gyenge asszony... Nem kell hát félni: ha szóval ellene szegül is, a valóságban nem fogja elhagyni, és nem fog meggyávulni, ha bajok lennének. Ebből az asszonyból mindig csak az okosság beszél, de a lelke erős, és tőle semmi el nem tántorítja.

Tudta, hogy ha valamit a fejébe vesz, attól elfordítani nem lehet, s mégis megmozdult, hogy meggyőzze...

- Olvastam néked a cseh konföderátusok levelét. Harmincnyolc pecséttel van megerősítve. Harmincnyolc pecsétes úr írja, hogy fejüknek és királyuknak kívánnak választani, ha a magyarok is azt teszik. És Thurzó Szaniszló...

Zsuzsanna felháborodva:

- Soha... Soha az nem lesz... Ha háromszáz pecséttel írják is, akkor sem lesz és nem lehet annak semmi jövődje: Értsd meg, Gábor: boldog leszel, ha valaha visszakerülsz erre a földre, úgy, mintha ki se indultál volna.

- Isten nem vagy, s nem látsz a jövőbe - s a fejedelem mordul robbant rá az asszonyára. - Hol veszed ezt és miféle álom jelentette meg néked?

- Nem álom, Gábor, és Isten sem vagyok, s mégis ezt én tudom... Megmondotta nékem az én nevelőanyám, Perényi Örsébet, otthon, Károlyban, mikor megvallottam előtte irántad való szerelmemet: „Lyányom, ha elmegy evvel az erdélyivel, szánom életedet és sorsodat...”

Bethlen nagyot nézett... Hát innen van annyi év óta ennek az asszonynak ez a legyőzhetetlen idegensége. Régi varázslással és halott felemelt mutatójával kell neki harcolnia... Lúdbőrözött az egész teste, s düh kezdett benne fellobogni.

De Zsuzsanna folytatta, amit mondani kezdett:

- ...Ha átmegy a határon - mondá Örsébet anyám -, *fogj egy darab röget, és hajítsd visszafelé*, és mondjál búcsút örökre Magyarországnak. Mert tudd meg, hogyha egy leányt innen kivisznek Erdélybe, az soha többet itt még rokonára sem léli... Erdély oly messze vagyon mitőlünk, mintha az Óperenciás tengeren kelnél át... Aki onnan jön, messzebből jön, mintha Prága városából jönne, avagy Róma városából, ami mindennél messzebb esik... A magyar uraknak Erdély egy fekete verem, ahonnan semmit sem várnak, csak medvét és kénköfűstöt...

Elhallgatott.

A szó félbeszakadt a szájában. Megijedt ettől a kiömléstől, amit soha nem mert eddig elmondani. De ez a rettenetes felelősség ma kiváltotta a lelkéből a régi titkot és a régi tudományt, hogy férjének szemeit megnyissa.

- Azért nem adták hát móríngodat magyar uramék... - mordult fel Bethlen gúnyosan. - Károlyi Mihály bátyádtul fegyvervonás emlegetésével kellett kiharcolni a félmarokra való ezüstöt, és a lakodalom tartását is ezért tagadták meg, s fizettek helyette valami lukas polturákat...

- Ne keveseld aztot ma, Gábor, ne kicsinyeld, amit én neked értem - mondta csöndesen Károlyi Zsuzsanna -, akkor az is pénz fogott lenni néked...

- Én nem bántom őket, az istenadtákat - mondta a fejedelem, aki megröstellte magát, mert a felesége arra célzott, hogy ő az időben mindenképpen, még maga költségén is, Konstantinápolyba akart menni, s csakugyan erre kellett felesége móríngja. - Azóta münk is vittük valamire, s ők kevesebb vagyonban élnek, mint akkor.

- Ők a kevéskét megőrzik, ha nehezen is... és adhatja még Isten, meg is gyarapítják...

- Hogyne, már miattam megkapta a báróságot s Liber Báró uram most is az én utaimban keresi kincsét Bécsben.

- Hagyjuk mi őket... ők külső világbéliek, magyar földiek... ők ott otthon vannak, egyszer lefelé a kerék, egyszer fel, nagyot nem nyerhetnek s nem veszíthetnek... De te, a te rettenetes nagy nyereségedet mért veted kockára? Nem tudod, hogy a kocka csal?

Bethlen hallgatott, mer forrt a szíve, és félt, hogy a vita tüzében valami nemszeretem dolgot talál mondani. Ennek az életigvaló párjának, aki íme ennyi idő alatt csak Károlyi-lány maradt, s nem lett erdélyi asszony.

Hallgatott s lenyelte, mint annyiszor életében, a veszedelem percében hallgatni és nyelni tudott. Minden sérelmet s minden keserűséget. Hogy evvel a hallgatással nyerje meg azt, amit minden áron meg kellett nyernie... Ő nem vetette kockára birtokát, Erdélyt, ezt senki nem mondhatja. Itt csak arról van szó, hogy egy kis időre kimegy hazulról, s megmarkolja, amit lehet... Erdély?... Különben is mi neki Erdély?... Bizony nem több, mint volt István fejedelemnek, aki innen ment ki, mint madár fészkerül, hogy nagyobb szegre akassza kardját... Lett a lengyelek nagy királya s verte pozdorjává a rettenetes Iván cárt, mint valami csepű bábót. Fél kézzel eldirigálta Krakkoviából ezt a kisdud Erdélyt... Ezt ne tudná ő?... S mit neki Erdély?... Többre vagy bizony áppetitusára... Még a magyaroknak is van odafél koronája s cseheknek és lengyeleknek és Római Impériumnak... Isten talán most mutatja meg az utat a római császárság felé, kit Mátyás király nem tudott megnyerni, azt e zavarodott időkben kisebbnek is megadhatja... S ha már gyermeke nincs, akire hagyhassa, mit Isten két kézzel szórt neki: hagyja ennek a megnyomorodott és megszegényített magyar nemzetnek... Ki a törökkel Európából!... ahogy Báthory Gábor tanította... s azt soha Erdélyből, magából meg nem mívelheti, mert soha egy kis erdélyinek kezébe nem adják a gyeplüsárat... a csehek is azt írják, hogy ha a magyar nemzet úgy választana, ők is csak aztat tennék... Nem Erdélybe akarják küldeni a cseh koronát, hanem próbát kívánnak először... nyerje el előbb a maga fajtájának kezéből a szent korona dicsőségét...

Zsuzsanna a hosszú hallgatásban olvasott. Olvasta urának indulatait, és nagyon fájt a szíve, hogy nem beszél, hogy megvonja tőle bizodalját. Azelőtt nem tudott így hallgatni, s nem takarta el gondolatait. Mindennél nagyobb fájdalom, ha elveszíti ezt az embert, aki nélkül élni, az nem élet, az rosszabb a halálnál... Könny buggyant hát szeméből. Büszkébb volt, úr és magyar, hogy könnyörögjön, de erővel nem bírta ezt a feszültséget, sírnia kell: ez az övé, a könnyfakadás.

- Nyugodj meg, édes asszonyom - szólalt meg csöndesen Bethlen Gábor -, tudom én jól, hogy a magyar urak ebek, csak a maguk koncára gondolnak, csak arra éhesek... Nem fogjuk előlük elvenni s elenni... Éljenek... Nem akarunk Magyarországból Erdélyt csinálni... és építeni... Mink csak a religiónak kisdud szolgálai vagyunk, és nekünk sem ingünk, sem gallérunk a német császár, nekünk a nyakunkba nem köpik... de önekik egykettőre... mihent a csehekkel megbékél, vagy meggyőzi őket, itt van uraimékon, s ezt ők igen-igen jól tudják... Ferdinánd?... Stíriából kiverte a saját régi népét, csak azért, hogy protestánsok löttek... úgy kellett elvándorolni a mestereknek, gazdáknak és uraknak is, hogy annyit vihettek magukkal, amit gyalog a hátukon el bírtak vinni, s ki a határon... Ha ezt csinálta maga fajtájával, maga nyelvén élőkkel, jó mesterekkel, akik nélkül az ország meg nem lehet... mit fog csinálni ezekkel az urakkal, akiket jobban gyűlöl vallásuk nélkül is, mint a veszett ebeket? Azt hiszed, egy Zrínyi, egy Illésházy, egy Széchy, egy Thurzó meg még egy Thurzó meg annyian meg a Rákóczy György... ha nem éreznék a kötelet a nyakukon, összesúgtak volna Pozsonyban, és ilyen veszélyes írást írnak, alá pecsételnek s elküldik?... Nagy időkben nagyok a lelkek, Zsuzsannám, lelkem... Hát nem érzed, hogy az Isten a köveknek is prófétáló szívet adott?... Jó, jó a félelem

és rettegés... de most kicsitül nagyig, lánggal ég az egész világ... Ha most fel nem vészem ügyüket, oly vétet véték Isten ellen, amit soha megbocsátani nem fog... A hitvallók ostromolják Erdély kapuját, egész Felföldön alig van már pápista, s ezt a dicsőséges hitet, az Istennek ezt a nagy bizodalját vessem kockára, hogy azt mondom: énnekem jól megy dolgom, nem félek és nem mozdulok... Ha ezt tenném, nem volnék a te társod ebben az életben... És ha most rettegél értem, nem köpnél-e le, ha csak magam jódoigában bizakodva megtagadnám, hogy az egész magyar világnak élire álljak?

Zsuzsanna egészen lehajtotta fejét, és kötényének csücskével babrált, s ujjai idegesen tépték rajta az aranyrojtot.

- Isten parancsára vártunk... - mondta most még méltósággal a fejedelem. - Az megjött... és mi teljesítjük...

Zsuzsanna rettegve emelte fel a fejét, és végignézett urán... Nem nagy ember, de kemény ember, s könnyein át, ahogy nézte, fehér szálat látott meg a szakállában.

Vékony ajkán rándulás futott végig-végig.

- Édes uram, kérem kegyelmedet, ne tekintsen főellenségnek - rebegte.

Bethlen egyszerre megbékült.

- Tehát - mondta - Susanna principessa vállalja, amit Isten reája bíz.

Az asszony hallgatva hajtotta le, ejtette le a fejét.

- Az Istené a jövő, és ne vegyük el Istentől, ami az istené... - szólt a fejedelem. - Ha Isten velünk, kicsoda ellenünk... Senki sincsen, bizonyára sincsen...

## [VII]

A szamosfalvi mező tele néppel.

Egész Erdély minden hadának ez volt a gyülekező helye. A szép óriási rétság, a legszebb mező egész Kolozs megyében. Ki volt adva a parancsolat, hogy az összes erdélyi hadak mind ide gyűljenek.

Jöttek is zászlókkal s felfegyverkezve és tarisznýázva a népek. Énekelték a szép új zsoltárokat:

*Tebenned bízunk eleitől fogva...*

Már az egész mező tömve. A csapatok külön-külön, ki-ki maga választotta vezérei alatt. A megyei szolgabírák mind, mint valami hadivezér. Letelepdednek a fűvön és kenyereznek. Most látszik meg, hogy az asszonyok otthon a kis kúriákban nemcsak azért sütöttek, főztek, hogy szeretett embereiket az utolsó napokban jól ellássák, hogy azok mindig megemlékezzenek az édes otthon jóságáról - hanem azért is, hogy útravalót készítsenek nekik. Ki volt adva ugyanis a parancs, hogy első ételosztás csak Nagyváradon lesz, és a második Debrecenben. Debrecenbe szeptember tizedikére kellett megérkeznie a hadnak, két hétig tehát mindenkinek magának kell ellátnia s élelmeznie magát.

A lovaknak a lovason kívül negyven-ötven font elemózsiát kellett vinniök.

De ennek megvolt a tudománya, mi legyen ebben a két iszákban, ami kétfelől lógott a lovak nyerge mögött. Kétszer megsütött tésztaételek, kenyértésztából hosszúra nyújtott perecféle sülték, s szárított és zsírban erősen kisütött és napon megszáritott húsok. Birkahús kivált, a hegyi juhok húsa nem kövér, azért olyanra lehetett azt szárasztani, mint a kő. Ez eltart nem két hétig, hanem két hónapig is, és a legények s a férjüramék erősen fogadkoztak, hogy útközben majd ők gondoskodnak magukról, s ehhez csak a nagy ínség idején nyúlnak. Persze vannak nagybélűek, akik a holnaptól mindent várnak, az ilyenek már most bőven falatoznak, de a keményebb erkölcsűek inkább koplalnak, s csak csillapítják az éhségüket, hogy a nehéz úti fáradság idejére maradjon.

A hadak abban a rendben, ahogy közeledik a fejedelem a mustrával, sorra lóra szerelődnek és rendekbe állanak. Van tolongás, van morgás elég, mert oly zűrzavaros helyzetek kavarodnak, hogy a megbokrosodott lovak szétugranak, és munkába kerül, míg újra visszatálal egyik-másik a maga csapatjához.

A fejedelem gondolkozva megy végig a sorokon. Kemény szeme egy pillantásra látja, ki hogy van öltözve, kinek milyen fegyverei vannak. Akadnak mezítlábas harcosok, özvegyasszony katonái, akiket csak azért küldtek bé, mert mindenkinek bizonyos telek után felfegyverzett lovast kell kiállítani. Az ilyeneket a seregírók rögtön számba veszik és visszakergetik, hogy ne csúfítsák a hadat.

Már délre kisül, hogy bár még a holnapi napon is érkeznek a távolabb levők, most is már sokkal többen vannak együtt a tízezernél.

A fejedelem fáradhatatlan. A gyengébb legényeket irgalmatlanul kimustrálja, mert ezek csak teher lesznek és akadék. Ez az igazi impedimentum, ahogy a rómaiak a málhát nevezték: akadály... akadályozza a sereg munkáját... Effélékre semmi szükség nincs... Olyik főispán sértve érzi magát, hogy a fejedelem annyit kiver hadából, de ellentmondani nem lehet.

A fejedelem haragszik, hogy odahaza jobban meg nem szűrték indulás előtt a népet, de a vezető főemberek úgy gondolkodtak, hogy az a baj ne legyen, hogy az utolsó percen kevés lesz az ember, s inkább többet hoztak, mint keveset, hogy szűk ne legyen a katona.

Azoktól, akiket visszazavar a fejedelem, minden élelmet elvesznek, és a társzekerekre vetik, hogy szükségben felhasználhassák, és a rongyosok mehetnek vissza egy falat élelmük nélkül.

A fejedelem mindjobban szigorú és kemény arcot mutat, de a szívében öröm van... Soha ez még nem történt, mióta hadi életet élt, pedig tizenhat esztendősen korában már csapathadnagy volt, hogy egy seregindításon kétszer annyi ember legyen, mint amennyire szükség van. Nem árulta volt el senkinek, de szívében ő mindig úgy számított, hogy tizenötezer embert visz magával, mert nagy vállalat idegen országra sereget indítani, mindig csak tízezer emberről beszélt a Wesselényi uram, aki nagy hasával ott járt megette, örömmel veszi észbe, hogy a fejedelem máris túlment a tízezres számon. Ő magában kevesellette úgyszólván a tízezer embert. A kimustráltaktól a jó lovakat is mind elszedeti, vezetéklóvaknak, s akiket leszállított a lóról, azok mehetnek gyalog vissza a honukba. Gyalog és tarisznya nélkül. Nem is kapnak érte semmi kárpótlást, örüljenek, hogy rongyos életüket menthetik.

Vannak sógorok, akik sajnálják jó társukat s esküdznek, hogy ez rossz fegyverével és rossz lován is emberszámot tettek volna, de nincs irgalom s kegyelem. Akik érzik, igyekeznek lovukat úgy állítani, a maguk hiányosságát takargatni: mindenki menni akar, és halálos szégyennek vélik, ha kicsapja őket a fejedelem a sorból s rendből.

És ez így megy egész nap. A fejedelem estig tizenhétézer embert mustrált meg s ebből tizenkettő ezeret tartott a zászlók alatt.

Különösen a székelyeknek fáj, hogy köztük nagyon erős a mustra.

Egy lófőszékely annyira szívére veszi, hogy kardjába veti magát, s ott azonnal béle kiomlik és meghal.

Ennek híre megy, s a hadsereg lelkesedését csak emeli. Aki bent maradt, boldog és büszke.

A megmustráltak tüzet raknak maguknak, és nyáron friss sült húst és szalonnát sütnék. Fát lovasok hoznak a közeli erdőkből.

Már egész setét van, mikor a fejedelem arra jár, tisztjei csapatával, s berúgtat az erdőbe, és látja, hogy a katonák kardjukkal vágják, aprítják s csapkodják, sarabolják a nagy fákat.

- Héj - kiált fel -, mi dolog ez?... Arravaló a katonafegyver, hogy hitvány fákon kicsorbítsátok?

Mind körülvéti s elfogatja a faragókat, s kinek fegyvere meg volt csorbulva, azonnal lehúztatja az első tőkére, és keményen harminc botot veret rajtuk, és azonfelül kicsapja a felmustráltak közül.

Az egész hadon végigmegy a fejedelem parancsa, hogy kardnak és hadi szekercének kicsorbulnia nem szabad.

A fejedelmet sohase látták ily dühödöttnek.

Parancsot ad, hogy minden este minden csapatkapitánynak baltavizsgálást kell tennie, s akinek csorba lesz a fegyvere, azt harminc bottal bünteti... De még azt is megparancsolta, hogy ha harcra kerül a sor, akkor is úgy kell a fegyvert használni, hogy csontot úgy ne vágjon senki, hogy avval balta éle csorbuljon.

Aki csorbát ejt a viadalban, az huszonöt bottal megelégedjék.

Hát ez sem volt soha Erdélyben, ugyancsak szeget ütött az emberek fejében, micsoda rendet hoz a fejedelem. Volt róla szóbeszéd s vita elég, de helybehagyták. Majd belegyőződtek: ennek így kell lenni s ez jó.

Csak nem fért fejükbe azért. Gyalog katonának igen, annak mindnek övön lógó baltája kell legyen, de lovasoknak ez nincs parancsba. A hadnagyok s kapitányok rögtön össze is számolták, kinek van baltája, fejszéje: a jövőben csak ezek mehetnek fát vágni és goromba munkát végezni.

A fejedelem végre a setéttel visszalovagolt Kolozsvárra, de ő nem feküdt le, mint a katonák a szamosfalvi réten, hogy az igazak álmának adja fejét, hanem csak most kezdett igazán dolgozni.

Evés semmi. Fel volt ugyan hordva tömérdek étel a fejedelmi ház boltíves alsó házában, de ő maga is csak állva harapott valamit, ment fel a kancelláriára, s már ott várták az urak.

Péchy Simon deres szakállával kimagasodott a többiek közül. Mikó Ferenc veres nagy fejét mindenütt befúrta, s mindenkinek volt mondanivalója. Ez most szekérkomendáns lett, s őrá várt a legnehezebb, mert könnyű a lovasokat rendben s csapatonként szerbe tartani, de a szekérkomendáns dolga, hogy mindenről gondoskodják, hol lesz etetés, itatás. Néki kell ismerni az utat, s Kelemen deák most az ő inasa lett.

Wesselényi uram csak addig van bajba, míg a hadak ki nem mennek a határon. Az ő tiszte Csucsánál megszűnik, ő nem megy a sereggel, itthon marad a fejedelemasszony és Bethlen István úr gubernátor segítségére, de addig éppen elég, hogy a fejedelem nyugodtan gondoljon vissza az indításra, hogy odahaza bezzeg semmi baj nem vala.

Hiszen rendben is van minden, Wesselényi már előre felhalmozott szénát és abrakot s élelmet is egy ebédre való, ahol megpihenés van előirányítva. Oly nyugodt és magabizó, őt nem érheti baj semmi. Emberei mind ott várnak már a vártán. Ami pedig azontúl lesz, azt csak rá kell bízni. A fejedelem urunk oly nyugalommal gondolhat vissza az ő országára, mint egy vetett ágyra.

Mindenkinek fő az agya, miben lehetne segítségére, csak épp a gubernátor, Bethlen István uram éli világát. Bor mellett ül kedvelt embereivel, s koccint, mint akire senki se tartozik. Vidám és neki van veresedve, előre örvend a hatalomnak és dicsőségnek, alig várja, hogy urabátyja kilépjen Erdélyből, akkor majd ő lesz a fejedelem helyett a fejedelem. Már töri fejét, hogy száz embert a maradékból úgy válogat össze testőrségének, hogy az mind egyforma jó nótás, jó táncos legyen.

Most érkezik a csiki királybíró, aki nagy messziről hozta be hadait, s kérdik, mennyi embere legyen. Kétezret hozott. Nevetik, hogy fordulhat vélek vissza, máris túl vagyunk a tízezren.

Éjfél felé jön Mikó Ferenc nagy rohanva és nagy titkosan, és suttozja a fejedelemnek, hogy megjött a felséges fejedelemasszony.

A fejedelem azonnal elhagyja a nyüzsgő termet, és megy felesége elé, amint van, süveg és köpeny nélkül.

A palota előtt négylovas hintószekérrel áll a fejedelemasszony, most kezd kiszállani a kocsijából.

A fejedelem odasiet s bényul, és csókolva és ölben emeli le feleségét.

- Szívem és életem - mondja neki.

A fejedelemasszony sírva borul hatalmas ura vállára, s engedi magát ölben szállítani, ki a kocsiból. Még akkor is ott marad a nyakában és ráborul a fejedelem széles vállára s csendes sírással öleli.

Már otthon Fejérvárott megvolt a nagy istentisztelet, a gubernátoravatás és a fejedelemasszony beiktatása a principessa méltóságba. A fejedelem elmondotta ott szívig ható szavait, és felesége oltalmába ajánlotta Erdélyországot és Erdély szívének szerelmébe az ő egy édesét.

De senki sem hallja, mit beszélnek, mert zúg az ének. Énekében mennydörgi ki, amire csak vágyik a félelmes emberszív, mikor elindul, hogy elpusztítsa embertársát, aki fertelmes, mert más énekben dicséri ugyanazt az istent: méltók a halálra:

*Adjad, hogy tárházink tele legyenek,  
csordáink ezeriglen tenyésszenek,  
barmunk több legyen sok százezernél,  
minden városon, falun, mezőn széjjel.  
Erőssen szaporodjanak javaink,  
városunkra ne üssön ellenségünk,  
földünkől senki el ne vitessék,  
utszáinkon panasz ne hallassék.*

Ha még ezt sem hallgatja meg a jóisten, mikor ily tiszta szívvel és áhítattal kéri a szent énekben, hogy több legyen barmuk sok százezernél... De van Isten, és meg is hallgatja mindazt, amit a hívek kérnek, és meg is ad mindent a híveknek, hogy utcáikon panasz ne hallassék. Ellenben az ellenségnek nem ad százezernél több barmot, sőt elveszi az utolsó tulkaikat is, és mindent fordítva cselekszik nekik, hogy azoknak az utcái csak panasszal legyenek tele, de nem csordajárással. Mert azok ellenségek, és az ellenség olyan, mint az üszögös búza, az anyarozs, ami csak messziről hasonlít a tisztához, az élethez, közelről látod, csupa fekete por és üszög, hogy csak úgy repül, és minden tisztát megfertéztet.

Nagy az Isten, és a nagy Isten természetesen semmi mást nem akar, csak amit a tiszta szívű hadakozó előír neki. Nem is akarhat mást, mert az ének szálaival meg van fogva, és meg van kötve keze-lába, és be van dugva füle, hogy meg ne hallja s meg ne értse az ellenkező értelmű énekeket.

Egész Erdélyországban, a boldog és örömben égő Transsylvániában nincs senki, sem egy úr, sem egy úriasszony, sem egy paraszt s parasztasszony, aki ne egyértelműleg így gondolkozzék.

Az egész Erdélyországban talán csak egy élő lélek, hitőknek éppen egyik legfőbb istápolója van, akinek az arcán egy pillanatig sem fest meleg örömet és boldog lelkesedést a szent énekek és a vidám fegyvercsörgés.

És ez Károlyi Zsuzsanna asszony, a felséges Bethlen fejedelem boldogtalan szívű hitvese.

Úgyannyira, hogy miatta még a fejedelem urunk sem tud annyira örvendezni, mint szíve szerint szeretne.

A fejedelem karon tartja élete párját, és kitágult nagy szemekkel nézi, ahogy emberi lényeknek ilyen hatalmas áradata indul meg boldogan, büszkén, tele örömmel és lelkesedéssel a nagy világ ellen az éjszakában.

De a fejedelemasszony csak az ura vállára borul, s azt érzi:

- Ölni, ölni?... Ez az élet?... Boldog az ember, ha öl?...

.oOo.